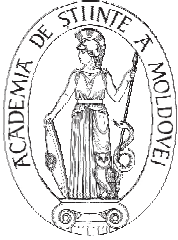

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

REVISTA

DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (157)
2011

Chișinău, 2011

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, membru corespondent al Academiei Române

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Juc, doctor în filosofie

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Anastasia Maiskaia**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

CUPRINS

FILOSOFIE

Аркадий Урсул,	Эволюция моделей глобального образования:	7
Ион Русанду	на пути в ноосферное будущее	
Andrei Perciun	Demersul aristotelic asupra posibilului: contribuții	19
	pentru o întemeiere ontologică a imaginii	

SOCIOLOGIE

Iosif Cobzac	Stratificarea socială din Republica Moldova:	31
	reflecții asupra investigării fenomenului	
Ирина Лашук	Концептуализация феномена «социальная	40
	стратификация» в классической	
	и современной социологии	
Iurie Caraman	Aspecte socioculturale privind	62
	stratificarea societății moldovenești	

ȘTIINȚE POLITICE

Victor Juc	Demontarea și sfârșitul regimului partidului unic	69
Nicolai Țveatcov	Rolul organismelor internaționale în soluționarea	83
	conflictelor politice regionale din Republica Moldova	

STUDII EUROPENE

Yuri Josanu	Sisteme electorale comparate din Europa	91
	Centrală și de Est	
Angela Cușnir	Politica regională a Uniunii Europene	107
	și oportunități pentru Republica Moldova	
Liuba Dobândă	Geopolitica securității energetice	119
	a Uniunii Europene	

DEMOGRAFIE

Olga Poalelungi	Integrarea socială a migranților - modele europene	133
	și variante optime pentru Republica Moldova	
Людмила Слюсар,	Брачность в Украине и Молдове в условиях	147
Olga Gagauz	социально-экономической трансформации:	
	общие тенденции и национальные особенности	

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Vladislav Șaran	Procese migraționiste europene: aspecte evolutive	162
Gheorghe Gușă	Cazania lui Varlaam - operă de filosofie	168
	morală în literatura română veche	

Lucia Grosu	Relații publice de tranziție: abordări conceptuale	175
Mădălina Criciu-Manolescu	Aspecte ale socializării cetățeanului prin mass-media	184
Dumitru Baltag	Reorientarea culturii ca mentalitate în contextul integrării europene	191
Alexandru Pelin	Populismul ca strategie politică: repere ideologice	196
Florin Paloșan	Politica și religia: o relație dificilă	204
Rafic Sulaiman Miro	Federalismul și confederalismul: aspecte geopolitice	209
Valentina Enachi	Evoluția stereotipurilor de gen	213

MOȘTENIRE

Lidia Troianowski	Educația – imperativ redutabil în opera lui Alexandru Sturdza	218
--------------------------	---	-----

ANIVERSĂRI

Teodor Țirdea	Академику А.Д. Урсул – 75 лет	229
Victor Juc	Gheorghe Bobână la 65 de ani	233
Victor Juc, Ion Rusandu	Pantelimon Varzari: 65 de ani de la naștere	235
Lilia Braga	Elena Balan la 70 de ani	237
Lilia Braga	Галина Роговая: 65 лет со дня рождения	238

CONTENTS

PHILOSOPHY

- Arcadii Usrul, Ion Rusandu** The development of the global education models: to a noosphere future 7
- Andrei Perciun** The aristotelic approach to the possible: contributions to an ontological foundation of the image 19

SOCIOLOGY

- Iosif Cobzac** Social stratification in the Republic of Moldova: reflections on the fenomen investigation 31
- Irina Lashuk** Conceptualization of the phenomenon of "social stratification" in classical and contemporary sociology 40
- Iurie Caraman** Sociocultural stratification in the Republic of Moldova 62

POLITICAL SCIENCES

- Victor Juc** The dismantling and the end of one-party regime 69
- Nicolai Tveatcov** Role of international organizations in solving regional political conflicts in Republic of Moldova 83

EUROPEAN STUDIES

- Yuri Josanu** Compared electoral systems in central and eastern Europe 91
- Angela Cusnir** La politique régionale de l'union européenne et les opportunités pour la Republique de Moldavie 107
- Liuba Dobanda** Geopolitics of energy security of the European Union 119

DEMOGRAPHY

- Olga Poalelungi** Social integration of migrants - european models and options best for moldova 133
- Ludmila Slusar, Olga Gagauz** Nuptiality in Ukraine and Moldova during socio-economic changes: general tendencies and national peculiarities 147

RESEARCH PAPERS

- Vladislav Saran** European migration processes: evolutionary aspects 162
- Gheorghe Gusa** *Cazania* of Varlaam - work of moral philosophy in old romanian literature 168

Lucia Grosu	Transitional public relations: conceptual considerations	175
Madalina Criciu-Manolescu	Aspects of socialization of the citizen through media	184
Dumitru Baltag	The reorientation of the cultural mentality in the context of the european integration	191
Alexandru Pelin	The populism as a political strategy: ideological highlights	196
Florin Paloşan	Politics and religion: a difficult relationship	204
Rafic Sulaiman Miro	Federalism and confederalism: geopolitical aspects	209
Valentina Enachi	The evolution of gender stereotypes	213

HERETIGE

Lidia Troianowski	Education - a notable imperative in opera of Alexandru Sturdza	218
--------------------------	---	------------

ANNIVERSARIES

Teodor Tirdea	Academician A.D.Ursul – 75 years	229
Victor Juc	Gheorghe Bobână at the age of 65 years	233
Victor Juc, Ion Rusandu	Varzari Pantelimon at the age of 65 years	235
Lilia Braga	Elena Balan: 70 years after the birth	237
Lilia Braga	Galina Rogovaja of 65 years from the date of a birth	238

ЭВОЛЮЦИЯ МОДЕЛЕЙ ГЛОБАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: НА ПУТИ В НООСФЕРНОЕ БУДУЩЕЕ

А.Д. УРСУЛ,
академик АНМ,
И.К. РУСАНДУ,
доктор философии

Summary

The purpose of this paper is to examine the problems of the correlation between education and sustainable development. In this context it promotes the idea of the necessity of new methodological approaches that will contribute effectively to the development of education and the formation of sustainable-noosphere rationality.

Эволюционный подход к образованию выходит за пределы педагогических и даже социально-гуманитарных наук, и речь, в частности, идет о генезисе того информационного процесса, который позже получил наименование образования. Образование как социальный феномен, включающий в себя триединство обучения, воспитания и развития берет свое начало в предыдущей – биологической ступени, для которой характерно такое фундаментальное свойство как обучение, которое многими исследователями считается присущим всем животным. Обучение рассматривается и в кибернетике, где это понятие трактуется как информационный процесс, при котором адаптивная кибернетическая система развивает (совершенствует) свои характеристики под воздействием внешней среды. На уровне социальной ступени эволюции обучение обычно представляется как целенаправленный организованный процесс передачи и усвоения знаний, умений, навыков и способов включения человека в социальную деятельность. Это двустороннее взаимодействие, в котором участвуют как обучающий, так и обучаемый в их совместной информационной деятельности.

Образование моделируется информационными методами, поскольку в определенном аспекте действительно представляет собой информационно-коммуникативный процесс передачи, переработки и других форм движения и освоения особого рода информации. В этом аспекте образовательный процесс может моделироваться движением информации от учителя к ученику, от одного поколения людей к дру-

тому, а также различными формами сохранения и преобразования информации.

Педагогика вообще исследует образование лишь в аспекте развития жизненного опыта человека, т.е. в антропоцентрическом эволюционном ракурсе. И иная постановка в традиционной педагогике представляется неприемлемой. Однако эволюционный антропоцентризм как некое новое видение глобального эволюционизма (или, по меньшей мере, одно из его направлений) сейчас захватывает многие науки. И важно видеть какое собственно место здесь занимает обучение, а в перспективе и образование. Мы остановимся лишь на том аспекте эволюционного подхода к образованию, который связан с разворачиванием современных и особенно будущих глобальных процессов, включая переход к УР, хотя ряд вопросов связанных с этой темой уже рассматривались в другой работе [1].

Глобализация образовательного пространства, обретение им планетарной целостности и единства не может не быть сопряжена с содержательно-качественными изменениями, отображающими глобальный характер эволюции современного человечества и осознание им своего места в мироздании. Формирование контуров глобально-целостного мира, так или иначе, проявляется и в образовательной сфере, которая «копирует» упомянутые глобально-цивилизационные устремления, становясь не просто очередной тенденцией единого глобального развития, а его особенно важным «катализатором».

Необходимость отхода от нынешней модели мирового образования вызывается следующими обстоятельствами и противоречиями развития самого образования, его связи с развитием общества. Мировой образовательный процесс характеризуется социально-темпоральным противоречием, проявившимся в двух аспектах. Во-первых, образование обычно мыслимое как передача знаний, умений и культуры от прошлых поколений к настоящим, оказалось неспособным удовлетворить потребности современной жизни. Слишком много традиционного, устаревшего (и даже архаичного) циркулирует в школах и вузах. Знания прошлого и о прошлом не могут удовлетворить современное человечество в условиях, когда более важны знания о настоящем и будущем.

Во-вторых, современное образование вступило в кардинальное противоречие не только с настоящим, но и с будущим. Не обеспечивая социальные потребности в настоящем, мировая образовательная система сложилась таким образом, что фактически игнорирует буду-

щее, находя свое «комфортабельное» существование в «воспоминаниях о прошлом». Практически все образовательные учреждения и системы не ориентированы на будущее, на создание того его образа, который обеспечит выживание человеческого рода. Система ценностей, функционирующая в образовательном процессе, не адаптирована к тому грядущему, которое может способствовать выживанию человечества, нормальному существованию его будущих поколений. Такое суперконсервативное образование, которое именуется современным лишь постольку, поскольку существует в настоящем, нуждается, прежде всего, в осовременивании, т.е. модернизации. Но модернизация – это процесс, догоняющий время. Настоящее, превращаясь в будущее, ускользает и становится прошлым, и образование будет все больше отставать от реального и, тем более, «потребного» настоящего и не позволит решать проблемы выхода из углубляющегося антропогенного глобального кризиса. Образование должно уже в своем современном развитии «предвидеть» и определенным опережающим образом способствовать созданию необходимых условий удовлетворения потребности грядущих поколений людей, а не продолжать ориентацию на заимствование у них ресурсов в пользу «сверхпотребностей» богатого меньшинства ныне существующих поколений.

Поэтому, необходимо сформировать сознание, опережающее бытие у «критического количества» населения планеты, без чего невозможен переход к УР. Это возможно и необходимо сделать лишь с помощью образования, которое повернет сознание человека и населения планеты в сторону будущего, прежде всего в его нормативно-устойчивой форме.

Ныне существующая система образования не может „работать” на глобальный переход к УР и ноосфере, ибо она – „детище” глобальной модели НУР, в которой отражаются все недостатки этой последней. Если в традиционном видении образования как трансляции знаний от прошлых поколений к настоящим выпадают из поля зрения будущие поколения, то ситуацию надо коренным образом изменить. В мировую образовательную систему должен вторгнуться фактор „глобального и устойчивого будущего”, в частности – будущих поколений, от которых мы также должны „черпать” вероятностно-гипотетическую информацию. Только в этом случае образовательная система превратится в образование для УР и в дальнейшем в ноосферное образование. Это совершенно новая проблема для мирового образования, и важно уже сейчас правильно ее поставить и начать решать.

Современное образование как особый социальный механизм формирования человека весьма слабо связан с решением насущных и особенно глобальных проблем, многие из которых не просто бросают вызов, но и угрожают гибелью человечеству и разрушением биосферы.

Решать глобальные и другие проблемы с помощью современного, но „отстающего” образования просто невозможно. Оно „отторгается” от активного участия в поиске эффективных решений в уже формирующейся антикризисной глобальной деятельности и не способствует выживанию человечества.

Итак, с нынешней системой образования, формирующей сильно отстающее от социального бытия сознание людей (имеются в виду общие черты мировой системы образования), человечество не войдет в свое устойчивое, а тем более – ноосферное будущее. Для формирования ноосферно-устойчивой цивилизации необходимо создать не просто новую модель образования, а целый эволюционный ряд моделей, которые могли бы удовлетворять соответствующие (неисчезающие) потребности нынешних и будущих поколений землян и всего человечества. Основные контуры этих новых моделей общественного (цивилизационного) развития и его важнейшей подсистемы – образования должны будут формироваться в ближайшие десятилетия.

Основные идеи предлагаемого здесь эволюционного подхода к исследованию перспектив мирового образования заключается, во-первых, в том, что в образовании будут происходить трансформации, которые тесно сопряжены с эволюционными изменениями всего цивилизационного процесса и взаимодействия общества и природы. Это будет не какая-то одна – «конечная» модель образования XXI века (скажем, только модель образования для устойчивого развития, которая сейчас интенсивно разрабатывается), а эволюционный ряд моделей и стратегий образовательных процессов и систем, способствующих становлению новой цивилизации, обеспечивающей выживание человечества и сохранение биосферы.

Во-вторых, образование третьего тысячелетия в силу изложенных выше причин вынуждено будет существенно футуризироваться, становиться опережающим образованием. При характеристике феномена опережающего образования нужно иметь в виду, что это не какой-то новый вид образования, а важная составная часть глобальной образовательной системы XXI в.

Будущее глобальное образование (термин «глобальное образование» используется для характеристики качественно-содержательных

трансформаций в образовательном процессе, предметное поле которого «наполняется» глобальным знанием и мировоззрением, формируемыми в результате глобальных исследований) включает в себя, по меньшей мере, два «опережающих» аспекта. Во-первых, это опережающее развитие самого образования по сравнению с другими сферами деятельности (экономической, политической и др.). Во-вторых, это опережающий механизм в самом содержании образовательного процесса, его ориентация на будущее устойчивое общество. «Внешне-опережающий» аспект логически связан с «внутренне-опережающим» содержанием образовательного процесса: ведь, если, скажем, образование будет оставаться отстающе-консервативной системой, ориентированной в основном на ретроспективу или сиюминутную конъюнктуру, оно никогда не станет в полном смысле инновационно-опережающим образованием, реализующем цели и принципы глобального перехода к УР. Вот почему важно акцентировать внимание, прежде всего, на внутренних инновационно-опережающих механизмах будущей образовательной системы, превращающих ее в приоритетно-доминирующий фактор и инструмент глобальной стратегии социоприродного развития III-го тысячелетия.

В этом плане необходимы принципиально новые концептуально-методологические представления и подходы к исследованию эволюционных процессов в образовании. Изучение эволюции процессов, моделей и систем образования – могло быть предметом особого направления педагогической науки, которую стоило бы назвать эволюционной педагогикой. Однако такое наименование уже было предложено почти сто лет тому назад и оно имело иной смысл. В эволюционной педагогике, которую основал российский педагог В.П. Вахтеров [2], обучение и воспитание рассматривается как процесс познавательной деятельности человека, соответствующей естественному поступательному и целостному развитию человека. Ясно, что это иной предмет научных исследований и другое понимание термина «эволюционная педагогика». И вряд ли имеет смысл его расширять за счет предлагаемого здесь понимания. Целесообразно предложить другое наименование, например, «педагогическая эволюционика» [3], либо даже «эволюционистика образования» (имея в виду, что исследование феномена образования выходит за пределы педагогических наук) или что-нибудь иное, более приемлемое. Речь в новом направлении исследований должна идти об эволюционном подходе к исторической динамике образовательных моделей и систем, включая

и их мыслимую и желаемую перспективу, на что далее будет обращено основное внимание.

Эффективно управлять процессами глобализации и решать глобальные и другие проблемы с помощью современного, но разрозненного по отдельным странам и «отстающего» во временном отношении образования невозможно. Оно «отторгается» от активного участия в поиске эффективных решений в формирующейся антикризисной глобальной деятельности и не способствует выживанию человечества. Начавшийся общемировой переход к УР цивилизации и ее коэволюционному взаимодействию с природой ставит вопрос о кардинальных преобразованиях всех форм и направлений социальной деятельности, в том числе и образования. В настоящее время динамика современного образования в определенной степени соответствует не столько индустриальному, сколько постиндустриальному обществу [4]. Стратегии УР цивилизации должна соответствовать и новая модель мирового образования, которая будет способствовать планетарно-инновационному переходу к глобальному устойчивому будущему [5].

Образование для УР как инновационный процесс, постепенно обретающий свою глобальную целостность, должно будет не только модернизироваться, но и футуризироваться, в определенных аспектах становиться опережающим образованием, не только не отстающим от современной жизни, но и эффективно прокладывающим путь в глобальное будущее. В результате станет формироваться принципиально новый тип глобального образовательного процесса – инновационно-опережающее образование. Появление инновационно-опережающих процессов в глобальном образовании приведет не только к его более эффективной глобализации, но и к существенной футуризации и становлению феномена опережающего образования. Опережающее образование будет не только быстрее развиваться относительно практической деятельности, но и акцентировать внимание на будущем в самом содержании обучения, развития и воспитания, исходить из принципа темпоральной целостности как системно-целостной взаимосвязи прошлого настоящего и будущего. В этом смысле в ходе эволюции глобального образования произойдет сдвиг акцентов от модернизации образования к его футуризации и глобализации, а в дальнейшем и к становлению ноосферного образования через образование для УР.

Для оптимизации развития мирового образовательного процесса важна не только пространственно-глобальная, но и темпоральная его целостность (как, впрочем, и для многих других сфер деятельно-

сти человека), которая выступает в качестве одного из важнейших историко-эволюционных принципов. Образование в современной сверхдинамичной глобальной ситуации уже не может ограничиться только тем, что будет продолжать транслировать знания и другую информацию, отражающие мир локального прошлого и частично происходящего.

Исходя из принципа темпоральной целостности и выявленной выше перспективы эволюции мирового образовательного процесса уже сейчас можно сделать некоторые рекомендации для современного развития глобального образования, имеющие практическое значение. Имеется в виду, прежде всего, темпоральная оптимизация включаемых в образование учебных курсов, т.е. постепенное, хотя и дискретное введение в практику глобального образования тех элементов и факторов (учебно-методических материалов, образовательных стандартов, программ, дисциплин и т.д.), которые будут определять будущий образовательный процесс с содержательной точки зрения. В этом усиливающемся включении «фактора глобального будущего» в современное образование и будет заключаться основной процесс его футуризации как эволюционно-темпоральной оптимизации. Глобальное образование в полной мере будет становиться ноосферно-опережающим образованием, особенно если при этом оно будет сочетаться с его фундаментализацией, экологизацией и гуманизацией.

Из двух основных, в какой-то степени дополняющих форм образования человека, делающим его непрерывным процессом (неформальным, естественным образованием-обучением жизнью и образованием в специальных учебных заведениях) теперь наиболее важным становится специально организованное образование. Поэтому необходимо его эффективно развернуть в сторону глобального будущего, ориентировать современное «инновационно-образовательное движение» на стратегию УР. Естественное образование постепенно станет играть в этом смысле подчиненную роль, поскольку акцентирует внимание на настоящем (происходящем). Но это имеет место в современной модели неустойчивого развития (в которой пока существуют весьма незначительные ростки и тенденции устойчивого будущего). Новая цивилизационная модель может и должна создаваться только опережающим глобальным сознанием, которое также пока не сформировано. А его можно создать лишь с помощью опережающего глобального образования для УР, на которое необходимо постепенно переориентировать все образовательные учреждения на планете. По

мере становления общества с УР трансформируемая социальная реальность также начнет участвовать в формировании опережающего глобального сознания, поскольку оно будет ориентировано не только на прошлое и происходящее, но уже и на будущее, причем со все большим нормативным «горизонтом прогноза».

Лежащая в основании образования будущая наука предстает как принципиально новый этап развития единой мировой науки, соответствующей эпохе становления сферы разума (ноосфере) через УР с отчетливо выраженным акцентом на исследовании глобального развития и будущего человечества и всего мироздания. Ноосферная наука вместе с образованием составят единый научно-образовательный глобальный процесс, формирующий общепланетарное и целостное ноосферное сознание как отдельной личности, так и всего человечества, опережающее и направляющее практическую деятельность и способствующее ее оптимальному разворачиванию в коэволюции с природой.

И, пожалуй, одна из наиболее определяющих особенностей эволюционирующих моделей мирового и глобального образования XXI в. – их нацеленность не просто на удовлетворение жизненных потребностей ныне живущих и будущих поколений, а на их возвышение, когда духовно-интеллектуальные потребности и интересы постепенно станут доминирующими. По сути, именно эта тенденция интеллектуализации общества, так и соответствующего ему глобального образования, свидетельствует о становлении в планетарном масштабе новой социосферы уже не с преобладанием вещественно-энергетического содержания, а сферы с приоритетом информационно-интеллектуального начала – планетарной ноосферы, претендующей в перспективе на свое космическое расширение.

Движение к этой уже осознаваемой цели эволюции цивилизации будет эффективно разворачиваться лишь в случае кардинального изменения ценностных ориентаций и становления такой формы глобального сознания как общечеловеческий ноосферный интеллект. Приоритетным механизмом этих ноосферных трансформаций станет становление ноосферного образования как новой модели глобального образования третьего тысячелетия, выполняющей не только социальную функцию передачи знаний, опыта и культуры от прошлых и нынешних поколений к будущим, но и свою новую и главную функцию. Эта функция уже относится к компетенции опережающего образования и связана с формированием будущих поколений цивили-

зации через кардинальное изменение сознания ныне существующих поколений.

Вот почему будущая образовательная система для УР – это одна из основных моделей образования XXI века – модель, в принципе синергетически изменяющая функции всего образовательного процесса в обществе, стремящемся выжить в условиях обострения глобальных проблем, кризисов и в перспективе обеспечивающая всеобщую безопасность и продолжение УР цивилизации.

Всякий фактор и процесс, приближающий человека и человечество к становлению ноосферы, может также считаться элементом системы инновационно-опережающего образования в интересах УР. В этом смысле экологизация образования (как и его фундаментализация) – также важнейший элемент системы опережающего образования, возможно, сейчас даже самый приоритетный, поскольку от решения экологической проблемы в глобальном измерении зависит судьба цивилизации. В этом смысле и информатизация, приближающая к появлению сферы разума и формированию коллективного опережающего (ноосферного) интеллекта, – также важнейший элемент системы инновационно-опережающего образования.

Модель образования для УР характеризуется не только наиболее полной гуманизацией, фундаментализацией, информатизацией, экологизацией и футуризацией, хотя, пожалуй, это наиболее зримые черты, отличающие ее от традиционной модели образования. В наибольшей степени эта модель будет ориентироваться не столько на дифференциацию, сколько на интеграцию научных и образовательных форм знания. И особое значение для становления глобального образования будут иметь такие интегративно-общенаучные формы знания, как глобальный эволюционизм и другие системы глобального знания.

Причем главная ориентация глобального знания и глобального образования, на наш взгляд, будет идти в направлении все более полного включения в образовательный процесс глобального эволюционизма и его особенных форм – “устойчивого эволюционизма”, “ноосферного эволюционизма” и др. В этой связи можно предсказать и формирование новых областей педагогики, в частности, таких как педагогика образования для устойчивого развития, ноосферная педагогика и, как упоминалось, глобальная педагогика.

Кроме каких-то отдельных черт в модели «устойчивого образования» как одной из первых форм глобально-ноосферного образования следует видеть новый, назовем его в общем случае ноосферно-

глобальным, уровень системности, который объединяет в единую образовательную систему все позитивные черты этой модели. Особенность этой образовательной системности – не просто в увязывании в единую систему всех ее компонентов, а обеспечение их эффективного функционирования для реализации планетарного перехода к УР и становления глобальной сферы разума.

А поскольку модель УР должна объединять в одно глобальное целое экономические, социально-гуманитарные и экологические характеристики (как, впрочем, и многие другие), то этот комплекс должен найти свое отражение и в одной из первых моделей глобального образования – образования для УР. Причем обучение экономическим либо социальным дисциплинам должно учитывать их ориентацию на цели УР и ноосферогенеза.

Включение в образование, наряду с передачей (наследованием, накоплением, воспроизводством) знаний (ценностей, норм) функций опережающего понимания и нацеленности на принятие антикризисных решений существенно влияет на определение понятия «образование». С этой точки зрения образование призвано не только транслировать знания, умения, ценности и культуру от прошлых и нынешних поколений к будущим, но и осуществлять опережающую подготовку человека к осознанию и умению выхода из кризисно-катастрофических ситуаций и переходу на путь УР, формирования нашего общего безопасного будущего.

Формирование «устойчиво-ноосферной рациональности» и явится задачей науки и образования XXI века, если они станут наукой и образованием для будущего общества с УР. В этом важность и приоритетность науки и образования для УР, поскольку они станут решающим и широкомасштабным социальным фактором (способом) переориентации менталитета и рациональности каждой отдельной личности. Рост числа индивидов с «устойчивой», а в перспективе и ноосферной рациональностью эволюционным путем приведет к формированию сферы разума, в которой и индивидуальное и общественное сознание также окажутся переориентированными на реализацию целей УР ноосферной ориентации.

Уже появились первые существенные результаты в формировании образования в интересах УР. Так, Экономическая комиссия ООН (UNECE) разработала проект Стратегии образования в интересах УР для региона государств Европы, Центральной Азии и Северной Америки, которые объединяют 55 стран с различными уровнями экономического развития. [6]

В 2005 г. (который был объявлен Генеральной ассамблеей ООН десятилетием образования для УР) в Вильнюсе совещанием высокого уровня представителей министерств охраны окружающей среды и образования была принята «Стратегия Европейской экономической комиссии ООН для образования в интересах устойчивого развития».

Постепенно, по мере усвоения и успешного функционирования УР-компонентов новой системы глобального образования оно будет становиться не просто образованием для УР, а глобально-ноосферным образованием, одним из главных механизмов становления сферы разума на планете и за ее пределами. Важно продолжить позитивные тенденции и направления развития глобального образования в плане расширения преподавания результатов глобальных исследований, включив в предметное поле образовательной деятельности как новые глобальные феномены, так и концепцию и стратегию УР (особенно в их ноосферной ориентации).

В предмет глобального образования для УР важно включить экологическую составляющую как в форме экологизации уже преподаваемых предметов, так и специальных экологических курсов и дисциплин (в первую очередь – глобальную и социальную экологию). Сторонники преимущественно «экологического видения» образования для УР рассматривают его как процесс становления именно экологического образования. Однако ясно, что преобладающая сейчас экологическая трактовка образования для УР должна быть существенно расширена за счет других системных составляющих будущего УР, т.е. за счет экономического образования для УР, социально-гуманитарного образования для УР и т. д. Уже стало понятным, что будущее УР будет состоять из целого ряда своих равноправных составляющих: социального устойчивого развития, экономического устойчивого развития, демографического устойчивого развития, экологического устойчивого развития и т.д. Эти проблемы «глобальной устойчивости» уже сейчас должны отражать соответствующие курсы, дисциплины и, конечно, государственные стандарты, нацеливая на системную практическую реализацию глобальной стратегии УР.

Глобальное образование информационного общества с УР должно функционировать как компонент сферы разума и в определенном смысле в целом должно становиться опережающей системой. Выход из современного глобального кризиса цивилизации тем самым видится в эволюционном переходе на путь становления информационного общества с УР как одной из ступеней сферы разума, а выход из

глобального кризиса образования, в соответствии с этой общей стратегией, – в трансформации инерционно-отстающей, консервативной образовательной системы в инновационно-опережающую, в перспективе – ноосферную образовательную систему. Без информатизации формирование такого качественно нового глобального образования в принципе невозможно, и поэтому наиболее радикальные инновационные процессы, как можно предположить, связаны с переходом к информационному обществу, являющемуся важной составляющей планетарного перехода на путь УР. Информационному обществу с УР, базирующемуся на знании и информации, должна соответствовать новая глобальная опережающая инновационно-образовательная система.

Примечания:

- 1 См.: Урсул А.Д. Модель опережающего образования // Глобальный кризис западной цивилизации и Россия / Отв. ред. Г.В. Осипов. 2-ое доп. изд. М., 2009.
- 2 См.: Вахтеров В. П. Избранные педагогические сочинения. М., 1987.
- 3 Термин «эволюционика» заимствован у Ю.А.Урманцева (см. его монографию «Эволюционика, или общая теория развития систем природы, общества и мышления. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., 2009).
- 4 См.: Новиков А.М. Постиндустриальное образование. М., 2008.
- 5 См.: Урсул А.Д. От модернизации к футуризации образования: инновационно-опережающие процессы в интересах устойчивого развития // Безопасность Евразии. 2008. №3; он же. Образовательная революция в перспективе устойчивого будущего // Знание. Понимание. Умение. 2009, №№ 1-2.
- 6 См.: Стратегия ЕЭК ООН для образования в интересах устойчивого развития. М.: Информационный центр ООН, 2005.

DEMERSUL ARISTOTELIC ASUPRA POSIBILULUI: CONTRIBUȚII PENTRU O ÎNTEMEIERE ONTOLOGICĂ A IMAGINII

Andrei PERCIUN,
cercet. șt. stagiar,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

This article presents a different view on the image that is reflected in the concepts of the possible, accidental, contingent, which compose the kit of non-being and which help to define and to establish the ontological status of the image as the structure of the secondary non-being. In view of these definitions is welcome to make an analysis in the unusual direction of Aristotle. The flexible manner in which Aristotle brews the problem of non-being unifies its distribution in several categories. In the same time, we cannot be deprived of certain common qualifiers for all types of non-being. These qualifiers are deprivation, opportunity and the truthless/false/falsehood. The apparent discrepancy done by the Aristotle's vaunt-couriers between being and non-being is rethought by him and assigned to the content of the being that subordinates the non-being in own dimensions. So far, for Aristotle the being is plural and it offers a specific place for the non-being in the being's field.

Imaginea prezentă în viața cotidiană desfide fundamentarea demersului ce intermediază conștiința individuală și realitățile sociale. Nu avem temeii să afirmăm că imaginea este disjunctă în problematizarea determinării identității. Totodată, grație poziției sale de semnificant, imaginea ne permite intruziuni metodice asupra identității și asupra capacității gnoseologice de a asimila lumea. Poziționarea ontologică a imaginii este aceeași cu poziția în care se află conștiința, care, potrivit existențialismului, caută să se integreze într-o structură exemplară a identității pe care să o semnifice. Remarcăm, raportul ontic care se interpune între conștiință și lume este un raport semiotic inedit. Semnificând ceea ce nu este, conștiința caută să-și construiască identitate prin care să fie. În așa fel, inițiind o analiză a statutului ontologic al imaginii, vom fi mai aproape de teoretizarea comunicării sociale și a identității. Nu în ultimul rând însă se preia articularea ființei cu neființa într-o parabolă graduală a apropierii de referent.

Imaginea are un caracter intermediar, deoarece este situată între conștiință și lume. În virtutea acestui fapt, conștiința asimilează și cunoaște lumea prin imagine. Specificul semiotic aplicat, în așa fel, existenței omului

care devine un semnificant având în vizorul său structurile imaginilor ce reflectă realitatea, ne va impune anumite concluzii.

Așadar, poziția ontologică a imaginii este contiguă poziției omului în lume, și anume modelul fenomenologic ne oferă o elucidare a unei conștiințe care nu poate să fie decât print-o deschidere către realitate, fiind o conștiință a ceva. Într-un sens, semiologic, conștiința, la fel ca și semnele cu care operează, este îndreptată spre un referent din afara ei. În același timp, într-un sens operațional imaginea intervine ca un mijlocitor între conștiință și realitate. Asemenea dialecticii imaginii, conștiința tinde „pozitiv” să rămână fidelă realității și să ocolească alte structuri generatoare de aparențe și iluzii. Însă revenirea conștiinței în domeniul transcendenței este imposibilă, fiindcă conștiința nu poate să existe decât ca o *conștiința a ceva*, de altfel ea și-ar nega conceptul dispărând căutarea unei conștiințe pure. Urmărim un demers ontologic de o vădită manieră aporetică.

Vom insista asupra formulei în care imaginea va fi implicit abordată în maniera unui pandant dintre conștiință și lume. Acești doi factori sunt atrași într-o schemă de relaționare semiotică în care unul joacă rolul semnificatului și altul al semnificatului. Tocmai acest demers ne face să credem că semiotica nu se reduce doar la alinierea sa lingvistică, iar comunicarea este extinsă dincolo de cuvânt, asupra întregii existențe. Conform lui Umberto Eco, totul în lume comunică, începând cu nivelul microbiologic și sfârșind cu cel social [1].

Prin statutul său ontologic, imaginea se apropie mult de condiția umană, care invocă un referent în orientarea sa existențială. Totodată, imaginea constituie și o ustensilă a conștiinței prin care aceasta vizează realitatea. În acest context ne pare firesc să calificăm imaginea drept un exponent de bază al comunicării dintre conștiință și alteritate. La fel nu putem lăsa cu vederea mecanismele structurii intermediare a imaginii care conced fundamentarea teoretică a identității.

Importanța și actualitatea cercetării conceptului de imagine este sporită de inundarea perpetuă a imaginilor în viața cotidiană a omului, care își construiește criteriile de cunoaștere și apreciere a realităților conform imaginilor consumate.

Ținem să precizăm ce fel de imagine ne vizează cercetarea, deoarece aceasta acoperă un domeniu vast de investigații din cadrul științelor socio-umane și exacte. Astfel, ne vom concentra mai mult asupra structurii ontice a imaginii și mai puțin asupra altor taxonomii ale acesteia. Cu alte cuvinte, substratul existențial și impactul pe care îl are imaginea asupra cunoașterii și *ființei* umane constituie obiectul studiului nostru.

O altă perspectivă asupra imaginii se regăsește în noțiunile *posibilului*,

accidentului, contingentului, care alcătuiesc ansamblul metodologic pentru definirea și stabilirea statutului ontologic al imaginii în calitate de structură a neființei secundă. Având în vedere aceste noțiuni, este binevenit de a desfășura o analiză în direcția inedită a lui Aristotel – purtătorul unui discurs meontologic.

Obiectivul urmărit în acest articol este de a stabili legătura epistemologică dintre imagine și neființa secundă, care este distribuită în clasificarea categoriilor posibilului aristotelic. Această legătură ne va permite o clarificare a statutului ontologic al imaginii. Dacă neființa secundă este situată gradual între neființa absolută și ființă, atunci imaginea nu este doar o mediere semnică între conștiință și lume, la rândul său este și ea o abordare intermediară corelată cu neființa secundă ca posibilitate, care poate sau nu să se realizeze într-o reprezentare a realității. Odată ce obiectivele au fost stabilite, putem porni spre analiza concepției aristotelice despre neființa secundă și posibil.

În ordinea celor spuse, vom identifica structura imaginii cu structura neființei, întrucât imaginea nu are o existență autonomă, fiind întotdeauna conectată la obiectul reprezentat de ea. Din această cauză, imaginea luată aparte, adică fără referent, nu se poate identifica singură pe sine ca să pretindă că ar face parte din domeniul ființei. Acestea sunt motivele din care noi situăm imaginea în cadrul domeniului neființei secundă, care pretinde oarecum la o existență mai specifică.

Maniera flexibilă prin care Stagiritul se apropie de problema neființei contextualizează distribuirea ei în mai multe categorii. Însă nu putem să fim privați de anumite calificative generale comune pentru toate tipurile de neființe. Aceste calificative sunt *privațiunea, posibilitatea și falsul*. Pretinsa discrepanță pe care o fac premergătorii lui Aristotel dintre ființă și neființă este regândită de el și încadrată în conținutul ființei care subordonează neființă în propriile dimensiuni. Deci, ființa devine plurală la Aristotel, incluzând în sine și anumite structuri ce țin de limita trecerii de la neființă la ființă, astfel oferind un loc specific neființei în domeniul ființei.

Pentru Aristotel e firesc ca fiecare din acele zece categorii – „substanța (ființa – categoria despre care celelalte nouă exprimă ceva), cantitatea, calitatea, relația, locul, timpul, poziția, averea, pasiunea, acțiunea” [2] să aibă un opus care să existe. Pentru Stagirit este absurd ca din nimic (neființă) să apară ceva. Ar fi firesc ca și nimicul să fie o parte întrucâtva a existenței. Aristotel rămâne totuși susținătorul bifurcației lumii în cea supra-lunară, inteligibilă și cea sub-lunară, sensibilă. În prima domină principiile unilaterale ale logicii, iar în a doua sunt acceptate posibilități bilaterale într-un atotcuprinzător domeniu al ființei. Este de remarcat că, categoria primă, cea

a substanței sau a ființei, se conduce după regula lumii inteligibile în care totul este supus principului contradicției logice.

Aristotel continuă linia meontologică (acest termen este preluat de noi din studiul asupra neființei realizat de A. Cornea) începută de Platon și oarecum pus în acord cu *khôra*, care reprezintă al treilea termen al cosmogoniei. Cu toate acestea, Aristotel se distanțează de dascălul său prin faptul că subordonează neființa ființei. O serie de categorii proiectează mai multe dimensiuni ontologice prin care se determină ființa. La rândul său, A. Cornea îl invocă pe E. Berti (filosof contemporan, profesor de istoria filosofiei la Universitatea din Padova), care susține că neființa este o parte indispensabilă a ființei și „trebuie de renunțat la „raționamentele învechite” (adică la cele care nu recunosc plurovocitatea ființei)” [3]. În așa fel putem spune că ființa la Aristotel este plurivocă, iar neființa nu constituie o entitate diferită de ea.

Aristotel îi critică pe discipolii fideli lui Platon, reproșându-le faptul că lasă să treacă consecventă relația din care neființa se naște din ființă. Nu există o știință a neființei, deoarece ea nu este altceva decât o extensie a ființei. Să notăm că fiecare din acele zece categorii ale ființei va dispune de un opus al său.

Taxonomia aristotelică a neființei avansează spre trei tipuri generale, și anume: „*neființa luată ca privațiune; neființa ca posibilitate nerealizată; neființa exprimată în falsitate*” [4]. Echilibrul pretins dintre ființă și neființă este depășit de continuitatea și diversitatea manifestărilor pe care le are ființa. Neactualizarea funcționează în calitate de proces și din această cauză putem vorbi, de exemplu, despre un non-perseverent care poate dobândi perseverență printr-o realizare.

Invers stau lucrurile în cazul privațiunii, unde situația este redusă la un dat care nu mai poate fi schimbat și semnifică o simplă negare. Stagiritul abordează materia cu un conținut de neființă, luată ca posibilitate nerealizată, dat fiind faptul că materia este un nimic, nu în sens absolut, ci un nimic care poate deveni orice. Șirul posibilităților este dus până la nesfârșit. Substratul neființei cu posibilitatea actualizării subzistă în materie, pe când neființa actualizată este proprietatea privațiunii sau neființei luată ca atare. Să facem o paralelă la imaginea care accede către ființă doar atunci când este actualizată prin referirea la obiectul pertinent ființei pe care ea îl reprezintă. În consecință, imaginea fără referință la un obiect anume acceptă tendința realizării sale în referirea la un număr infinit de obiecte din realitate.

Cu privire la ființă, se pare că ea nu poate avea totuși un contradictoriu. Ființa definită ca formă dispăre atunci când este injectată privațiunea care nu aduce după sine nici un element ce ar prelua locul ființei în calitate de contrariu. Non-ființa nu reprezintă o constelație de lucruri care *să fie* orice

dincolo de ființă. Consumarea și alterarea non-ființei ne deplasează la generarea ființei.

De pildă, în urma unui accident rutier nu putem vorbi despre un anti-automobil, ci mai cu seamă despre un non-automobil, un bolovan din metal. Un alt exemplu elocvent este dat de o floare care nu a provenit dintr-o contra-floare, ci dintr-o sămânță care e o non-floare. La fel cum imaginea nu apare dintr-un context inexistent, ci dintr-o circumstanță cu un conținut articulat de anumite obiecte, care posedă o existență de ordin fizic sau imaginativ. Ar fi fost bizar ca imaginea să nască dintr-o non-existență, odată ce ea face parte din cadrul domeniului neființei.

În cadrul categoriilor, din contrarii pot apărea unele elemente, cum ar fi, de exemplu, mișcarea care se naște din categoria locului și contrariul acesteia – deplasarea, sau calitate – alterare, sau cantitate – creștere, descreștere. Dialectica privațiunii aplicată caldului, ușorului și luminii duce la apariția recelui, greului și întunericului. Categoria ființei renunță la contrar, din care reiese mișcarea și lasă loc numai contradicției dintre naștere și dispariție. Deci valența relativă a neființei, care e o neființă anume, este rezervată categoriilor, iar cea absolută – ființei.

Prin urmare, non-automobilul va fi un fel de amalgam entropic al părților componente. Rezultă centrarea ființei, care nu este afectată atunci când i se neagă o categorie, ce urmează să devină într-un contrar al ei. În consecință are loc o modificare și nu dispariția ființei.

Enumerările aristotelice ale neființei oscilează între *Metafizică* [5], unde sunt înșirate 21 de opțiuni categoriale ale neființei, și *De generatione et corruptione*, în care este ales criteriul proximității și depărtării față de neant.

Cert este că ipostazierea neființei își ia începutul de la neant, sau, tehnic vorbind, de la inexprimabilul absolut. Fără îndoială, aceasta se contopește cu acea neființă eleată care nu este și nici nu poate să fie și este denumită *neființă absolută, universală* și totodată inefabilă. Aceasta este succedată de *neființa secundă absolută* situată vizavi de categoria ființei și se prezintă ca un opus contradictoriu al ei. Ajunși la categorii, vom da peste o privațiune rezultată dintr-o neființă anume, terță sau secundă. Verticalitatea ierarhizată a neființei nu poate fi întreruptă aici, grație imprevizibilității accidentului, care nu poate fi plasat definitiv în compoziția ontologică a ființei. Accidentul nu poate fi premeditat și firește preconcept din anumite legi necesare proprii ființei. Luând în calcul acest fapt, accidentul se va poziționa deplasat de privațiunea din categorii, dar și de ființa ca adevăr sau de ființa ca posibilitate. Prin urmare, accidentul se află cuprins în vecinătatea ființei și neființei.

Avansând către clasificarea ființei, Aristotel obține după accident *neființa în posibilitate* (materia) și *în actualitate*. Continuă șirul neființa luată ca fals

nu din cauza prea apropierei sale de ființa, ci din cauza obârșiei sale logice și mai puțin generării sale ontologice [6]. Imaginea este plasată în ocurența neființei secunde, a accidentului și a posibilului.

În sistemul său filosofic, Aristotel avansează către trei modele de relaționare metafizică, care întemeiază realizarea actului în ființă. Sinteza pe care o face Stagiritul este relevantă în sensul îmbunătățirii modelelor care au fost descrise până la el. A. Cornea accentuează existența a trei modele tipice pentru gândirea aristotelică. Înainte de a descrie aceste trei modele din care relaționând apar lucrurile, vom aminti spiritul de sinteză, armonie și de echilibru specific filosofului grec. Această măsură în toate parcurge întregul sistem filosofic, generând un fundal metodologic științelor aristotelice.

Principiile imanente caracteristice primului model provenit din perioada presocratică se rezumă la două elemente contrare de bază. Modelul, susținut de majoritatea filosofilor presocratici având în posesie două elemente, se va numi model diadic. Valabilitatea acestui model este „zguduită” de dificultatea din care nu putem deduce un contrar din altul, de exemplu, recele din cald sau chiar, cum am menționat, neființa din ființă. Acest lucru se explică prin faptul pozițiilor exclusiviste pe care le ocupă aceste două elemente contrare ce stau la baza constituirii Universului. În felul acesta, ambele elemente s-ar nega și s-ar nimici reciproc, ceea ce contravine modelului din care s-ar construi lumea. Fiind opuse, acestea se ermetizează producând un vacuum conceptual de necooperare.

Înaintând spre o unificare a contrariilor, Aristotel invocă necesitatea unui subzistent, care *va suporta* cu ușurință tensiunile contrare. Prin urmare, apare cel de-al doilea model spus triadic, respectiv, în care încap trei elemente fundamentale de construire a lumii. Așadar, două elemente contrarii vor afecta un al treilea, în care vor încăpea ambele. Imanente fiind, schița acestui model va arăta în felul următor: ființa, care este formă și are o încărcătură pozitivă; neființa, care reprezintă privațiunea; elementul în care cele două interacționează și care se definește ca și materie care funcțional conține acel substrat care lipsește în primul model diadic. Originalitatea acestui model constă în implicarea unui termen intermediar prin care se acceptă o comunicare dintre cei doi termeni opuși. Interpunându-se în factorul mediativ, acești doi termeni pot construi o bază pentru lumea sensibilă. Pe lângă materie, imaginea și cuvântul la fel se pot defini structural ca factori mediativi între ceea ce este și ceea ce nu este.

Un al treilea model este conceput din ezitarea de a recunoaște întru totul necesitatea logică celui de-al treilea element. În principiu, acest model la fel este un model diadic, procedura căruia este de a admite prezența sau absența ființei și va fi format din pozitivul ființei prezente și negativul neființei ab-

sente. Acesta este consemnat ca un al doilea model diadic. Cu toate acestea, A. Cornea ne relatează că Aristotel preferă totuși modelul triadic celor două diadice [7]. Al doilea model diadic vizează orientarea ontologică a problemei, pe când modelul triadic corespunde acelei tendințe aristotelice către armonie și echilibru în natură și lumea sensibilă.

Ansamblul elementelor din modelul triadic captează subiectul meontologic într-o necesitate. Operaționalitatea sensului meontologic din acest model agită „forma” și „natura” într-un inevitabil secundar prin care se reflectă privațiunea. Indubitabilă este participarea strategică a neființei în compunerea lucrurilor din lumea fizică. Unificarea formei și privațiunii într-un substrat transformă în act existența lucrurilor din natură.

În acest context ne putem aminti de Platon și mai ales de dialogul său etic *Banchetul*, în care este elogiât și preaslăvit zeul dragostei Eros. Ceea ce se referă la specificul studiului nostru se regăsește în narațiunea lui Diotima despre nașterea lui Eros. În așa fel zeul dragostei este conceput la un banchet la care se serba nașterea Afroditei. Poros, zeul belșugului, amețit de licoarea divină, este împotmolit de Penia, zeița sărăciei, și în așa fel este zămislit Eros. Din ce cauză această povestire captează o valoare pentru tematica modelului triadic despre care am vorbit mai sus?

Ideea apariției din prezență (Poros) și lipsă (Penia) a lui Eros este structurată în același fel ca și modelul triadic privilegiat de Aristotel. Deoarece Eros, „moștenind-o pe maică-sa, se află mereu în lipsă de ceva. În schimb, de la părintele său îi vine faptul că năzuiește în tot chipul să dobândească lucruri frumoase și de preț...” [8]. Dacă vom transpune aceste trei roluri asupra modelului triadic al lui Aristotel, vom obține următoarele echivalențe: zeul Poros este articulat cu ființa, zeița Penia cu neființa, iar Eros este subzistentul care are capacitatea de a îngloba și de a suporta prezența concomitentă a celor două divinități opuse în mod contrar. Rezultă că Eros în calitate de subzistent al ființei și al neființei „se află la mijloc între știință și neștiință” [9]. Eros reprezintă motorul care ne dirijează și ne atrage să realizăm în act un lucru încă neactualizat. Tendința perpetuă reieșită din existența substratului în care se contrapun două contrarii constituie sensul existenței și cunoașterii. Din această cauză lucrurile prind viață în sensibilitate atunci când se întâmplă aplicarea celui de-al treilea termen, care este unul intermediar. Nevoia subordonată neființei generează tendința de a o anihila. În așa fel avem parte de un model dinamic și nu unul static, cum ar fi atunci când „nici unul dintre zei nu este un *iubitor* de cunoaștere și nu dorește să fie un cunoscător, *el chiar fiind aceasta*; așa cum nimeni nu dorește să aibă ceea ce are, nici cunoscătorul nu mai are nevoie de cunoaștere. Pe de altă parte nici necunoscătorii nu sunt iubitori de cunoaștere și nu doresc să

fie cunoscători” [10]. Cu alte cuvinte, lumii sensibile îi este proprie neființa, care solicită a fi anihilată, cum ar fi în cazul cunoașterii. Lumea inteligibilă a zeilor prohibește neființa într-un absolut al ființei și al perfecțiunii și n-o admite clasând-o ca pe o contradicție și nu contrarietate. Perfecțiunea ființei reduce la absurd nevoia rezultată din neființă. Spre deosebire de modelul diadic, care face recurs la prezența sau absența ființei, modelul triadic face trimitere la o pan-prezență a ființei în care își face loc și privațiunea sau neființa secundă. Modelele diadice anihilează conlucrarea celor doi termeni din care sunt construite lucrurile. Mai cu seamă al doilea model diadic dezvăluie un fel de materie pură, „nudă”, care nu poate fi o parte a realității fizice. Compușii și substraturile sunt de nelămurit de aceste modele. Cum ar fi, de exemplu, corpul, bolnav împotmolit de neființă. Avantajul modelului triadic corespunde cu o perpetuă cooperare între cele două elemente contrare ce au loc într-un substrat, sau mai bine zis, într-un compus, care deja nu mai disimulează materia pură cu o existentă exclusiv conceptuală. Neiființa sau privațiunea e și ea întrucâtva o formă. Astfel, corpul bolnav nu este acel care nu are sănătate, ci cel care *are* non-sănătate [11]. Posesia unei forme și ființe în sens larg este prioritară. E necesar de spus că operațional, absența unei anumite forme nu ne orientează spre o negare generală a formei. Orientarea dată de lipsa unei anumite forme concrete este o componentă a lumii fizice, unde sunt opuse variate forme cu specific diferit, care într-un raport logic devin oponente cu valoarea negării tuturor celorlalte forme, cu excepția propriei forme. Or această negare nu se referă la ființa în genere.

Contrazicerea unei ordini anume nu prestează excluderea ei dintr-un cadru al formei și ființei. Criteriul de la care pornește o relaționare anume are finalitatea situării în aceeași valoare pozitivă a oponentelor ce apar în această calitate (de oponenti) grație varietății de cazuri și circumstanțelor individuale. În această ordine de idei, imaginea clasată de noi în neiființa secundă obține o valență ontologică pozitivă de o entitate care există în mod contrar cu referentul său din realitate.

Să luăm un exemplu în care se preia o atitudine pozitivă față de definirea entropiei în raport cu ordinea. În cazul acesta, entropia nu este percepută ca negarea absolută a ordinii, ci mai mult este percepută ca un caz particular în care dezordinea este determinată și constituie un alt ansamblu de elemente care ar formula un alt tip de ordine. Cu alte cuvinte, entropia este aceeași ordine, însă luată sub aspectul altui criteriu al ființei. Astfel, entropiei i se conferă „dreptul la viață”.

Acestea fiind spuse, *neființa devine cunoscută printr-o determinare particulară a privațiunii*: „nu trebuie să opunem dezordinea de un anume fel ordinii în general, sau invers, ci tot unei ordini de un anume fel – rapor-

tate ambele la un substrat de un anume fel” [12]. Suntem de acord cu A. Cornea, care discerne contradicția largă de cea care exprimă un opus, adică contradicție restrânsă. Contradicția largă va evalua, de pildă, un non-om nu doar din perspectiva unui animal, dar și din perspectiva oricărui alt om. Contradicția în sens restrâns gestionează ființele ca forme și neființele ca privațiuni care interacționează în baza unui substrat comun. Contradicția în sens restrâns este părtinitoarea felului de a gândi meontologic și face neființa să încapă în atotcuprinzătorul domeniu al ființei.

Sunt cunoscute contradicțiile ce apar între acele două perechi de termeni precum caldul și recele, uscatul și umedul din combinarea cărora apare focul, pământul, apa și aerul. Aceste amestecuri metafizice se petrec datorită prezenței sau absenței neființei ca posibilitate. Mai mult ca atât, această privațiune determină nu doar cuantificarea integrității operaționale a ființei, ci și condiționarea dialectică a transformărilor și respectiv fundamentează mișcarea. De aici conchidem că toate celelalte categorii în afara ființei nu dispar, dar se transformă. Observăm că Aristotel optează pentru trei termeni într-un context conceptual, cu toate că fenomenele întâmplare în lumea fizică au un statut numeric infinit, deși acționează în conformitate cu acei trei inteligibili elaborați. Putem spune că Aristotel, într-un fel, reprezintă o versiune timpurie a structuralismului, în care „forma” poate fi comună și totodată poate acoperi un număr nedeterminat de fenomene. În așa fel, metafizica lui Aristotel reflectă o revelație conceptuală a lumii fizice, sublinare.

În continuare vom analiza neființa în calitate de posibilitate nerealizată sau neactualizată care se identifică cu materia sau substratul cu potențialitate și flexibilitate. Reprezentantul școlii Megarice Diodoros Cronos, presupusul contemporan al lui Aristotel, dezvoltă paradigma argumentului stăpânitor al posibilului, necesarului și imposibilului, care condensează valoarea modală într-una temporală. Sunt cunoscute principiile megaricilor care se referă la posibil. Principiul tare ne declară că *ceva poate fi numai atunci când este efectiv*, iar principiul slab al lui Diodoros identifică posibilul ori cu actualul prezent, ori cu viitorul realizat. Formula abordată de Diodoros înlătură neființa secundă printr-un necesar camuflat care se și prezintă deschis ca posibil. *Ceea e posibil nu e prezent, deci va exista în viitor, însă dacă nu va exista în viitor, atunci acesta este imposibil*. Conclucrarea ce are loc dintre actualitatea temporală a prezentului și a viitorului elaborează o schemă în care ceea ce nu există în viitor există în prezent (și invers), altfel este imposibil. În așa fel, orice lucru existent în prezent există cu necesitate, iar posibilul devine a fi necesar scoțând în vileag o ființă ascunsă și nu una autentică.

Aristotel discerne actualizarea de posibilitate și realul de posibil cu scopul de a conserva întâmplarea și *libertatea umană*. Actualul implică

în mod necesar posibilul, însă posibilul nu implică în mod necesar actualul. De pildă, atletul care sare în înălțime *poate* sări în înălțime, în așa fel actualul acoperă posibilul. Deși atletul *poate* sări, el nu sare în mod necesar, deci posibilul este subordonat actualului și nu apare în mod necesar, fiind congruent cu el.

Incontestabil este și faptul că actualul coincide cu ființa, iar posibilul cu neființa, acestea fiind ordonate de o implicație unilaterală, care nu ne comunică despre o neființă secundă. Neființa moștenită de la eleați se va trea în conceptul imposibilului. Lucrurile individuale nu sunt necesare, iar contingenta lor este determinată de un *posibil bilateral* asociată de noi cu o neființă secundă și a imaginii, care pretinde să fie întrucâtva. Actualizarea nu se petrece în mod necesar. Impulsul exterior prin care posibilitățile se realizează în act se caracterizează ca o intervenție din afară cu o necesitate intrinsecă.

Proliferarea scenariului din care rezultă geneza lumii fizice în ansamblu cu diversitatea lucrurilor individuale este întâmplătoare, îl impune pe Aristotel să enunțe necesitatea unei cauze prime din care lumea apare într-un act realizat. Posibilul bilateral (poate să fie și poate să nu fie) admis de Aristotel nu poate garanta necesitatea existenței lumii. Deoarece așa cum ea poate să fie, tot așa ea poate și să nu fie. Întâmplarea însă prin definiție nu poate fi o cauză necesară. Cauza supremă, mișcătorul nemișcat și în sfârșit Dumnezeu aristotelic abordează partea pozitivă a posibilului bilateral. Ocurența posibilului bilateral aduce avantaje neființei secunde, care în schematica posibilului nu va fi niciodată realizată, care totuși există: „este, într-adevăr, posibil ca fiecare dintre ele să existe, sau să nu existe, dar aceasta — materia (posibilul bilateral — n.a.) din fiecare — există oricum” [13]. Posibilul bilateral este valabil în dimensiunea fizică a lucrurilor perisabile.

Atunci când se pune în discuție secțiunea eternă a Universului, posibilul bilateral nu mai are nici o forță metodologică. Intermitența posibilului bilateral perindă un baraj în condiția Universului etern. Aceasta se explică prin faptul că ceea ce deține posibilitate în act, obține o existență eternă, și invers, ceea ce nu poate să fie etern, nu va fi niciodată așa. Atunci când se iscă un demers asupra segmentelor în care Universul se definește într-o manieră a eternității, Aristotel revine la poziția unilaterală a posibilului susținută de megarici și eleați.

În așa fel, posibilitatea de a exista permanent exclude posibilitatea de a nu exista niciodată. În așa mod obiectivizarea lucrurilor fizice individuale are loc printr-o cauză eficientă ce vine cu un impuls din afară. Acest mișcător nemișcat nu are nevoie de procedura actualizării, pentru că el însuși este actualizare, la fel ca și în cazul în care gândirea se gândește pe sine. Deci, di-

menșiunea sferelor eterne se identifică cu actualizarea, iar lumea sublunară este trecută prin procedeul actualizării predicând contingență.

Vom face aici încă o clasificare a posibilului cu predicatul unilateral. Așadar, *posibilul unilateral* (posibilitatea de a exista permanent) se identifică cu necesitatea. *Posibilul unilateral privativ* (posibilitatea de a nu exista niciodată) nu se realizează cu necesitate niciodată și desigur conține o valență negativă. În cazul posibilului privativ, Aristotel se întreabă dacă poate cumva pretinde la vreo existență anume. Chiar dacă nu va fi niciodată posibilul privativ, se găsește în nerealizabilul *infinis* și *vid*. Acești doi termeni sunt incapabili să devină ființe prin act venit dintr-un impuls exterior. Preluând această modalitate, Aristotel admite și existența posibilului privativ în cadrul infinitului și vidului.

Prin urmare, sunt formulate concluzii asupra accidentului, care face parte, în aceeași măsură, atât din domeniul ființei, cât și din cel al neființei. La fel sunt descrise modele ontice asupra cărora Aristotel meditează și prioritar optează pentru modelul triadic care îi satisface tendința către armonie.

Ajungem la concluzia că una din părțile posibilității bilaterale are nevoie de un impuls exterior ca să devină, deoarece „posibilul desemnează, într-un sens, așa cum s-a arătat, ceea ce nu e în mod necesar fals; în alt sens, el desemnează ceea ce este adevărat, iar în alt sens, ceea ce e cu putință să fie adevărat” [14]. Acest impuls este cauza supremă. În așa fel, fenomenele petrecute în lume sunt dirijate nu de întâmplare, dar de o rațiune divină prin care sunt dezvăluite direcțiile devenirii. Accidentul, contingentul și posibilul sunt o parte indispensabilă a lumii sensibile și din această cauză putem spune că Dumnezeu „dă cu zarurile” când se pune în discuție diversitatea care subzistă în lume.

Prin analogie, îl putem compara cu o primă ființă care aplică degetul asupra declanșatorului, astfel scoțând în vileag o imagine – o primă structură a neființei secunde făcută întâmplător cu un impuls venit din exterior. Comparația făcută face aluzie la imaginea tehnică, care în dialectica sa este efectuată conform formulei descrise mai sus. Chiar dacă nu va fi niciodată imaginea ca posibil privativ, se găsește în nerealizabilul *infinis* și *vid* și prin asta există.

Imaginea care se califică ca o aparență metodologic nu poate fi expulzată din domeniul ființei. Exiguitatea logică a lui Aristotel îi propune imaginii o întemeiere ontologică încadrată în domeniul ființei. Omul realizator de imagini derivă realități posibile declinate într-un spectacol al conștiinței. Relevanța imaginii în structură este reflectată de neființa secundă, care ne încarcă cotidianul cu inversări ale realității. Un alt lucru important pentru

imagine este statutul ontologic care este obținut din procedeul intermediării între conștiință și lume. Iar aceasta se datorează faptului că am izbutit să marcăm corelarea imaginii cu neființa secundă orientată spre categoria posibilului.

Note:

1. Umberto Eco. *O teorie a semioticii*. București: Editura Trei, 2008.
2. Aristotel. *Organon, Vol. I. Categoriile, Despre interpretare, Analiticele prime*. București: Editura IRI, 1997, p. 97.
3. Andrei Cornea. *O istorie a neființei în filozofia greacă*. București: Editura Humanitas, 2010, p. 179.
4. Ibidem. p. 186.
5. Aristotel. *Metafizica*. București: Humanitas, 2001.
6. Andrei Cornea. Op.cit., p. 193.
7. Ibidem. p. 196-201.
8. Platon. *Opere complete. Vol. II*. București: Humanitas, 2001, p. 120, 203e-203d.
9. Ibidem.
10. Ibidem. p. 121, 204a.
11. Andrei Cornea. Op.cit., p. 203.
12. Ibidem. p. 209.
13. Aristotel. Op.cit., p.236.
14. Ibidem. p. 185.

STRATIFICAREA SOCIALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA: REFLECȚII ASUPRA INVESTIGĂRII FENOMENULUI

IOSIF COBZAC,
doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In this article there are analyzed theoretically the social conditions, the quality of human material, the political situation, the reforms of transition to the market economy, in connection with the proposes of social stratification. The aim of this work is to prepare investigation of the social stratification in the Republic of Moldova.

Key words: social stratification, economic stratification, political stratification, professional stratification, criteria of classification, index of stratification assessment.

Stratificarea socială constituie un fenomen social distinct, o caracteristică fundamentală a existenței umane. Ea reprezintă un proces social în care omul se manifestă ca ființă socială comunicativă, se descoperă influența calităților lui morale asupra relațiilor dintre oameni și asupra întregului sistem social. Stratificarea creează condiții specifice de viață care influențează și modifică modul de trai al oamenilor, calitatea vieții, evoluarea societății și perspectiva umană. Zona în care se manifestă diferențierea socială privește întreaga societate și se extinde și dincolo de colectivitatea umană. Potrivit lui P. Sorokin, „dacă termenii sociologiei umanitare ar putea fi aplicați în dreptul lumii animale și vegetale, atunci și aici am descoperi stratificare socială [1, p. 304].

Stratificarea a existat dintotdeauna – în Antichitate, în Evul Mediu, în perioada sovietică și există și în prezent. Chiar dacă în anumită măsură stratificarea poate fi influențată de mediul social și de procesele sociale, și ea la rândul ei influențează societatea, și nu depinde integral de forme de organizare socială (formațiuni socioeconomice), de epoci și de particularități ale perioadelor istorice. În pofida dezvoltării tehnico-științifice și a progresului grandios pe care omenirea îl înregistrează în diverse domenii, stratificarea se modifică și persistă; ea reprezintă astfel o caracteristică inalienabilă a societății și a existenței umane.

Cea mai exotică și sugestivă formă de diferențiere și inegalitate socială în zilele noastre poate fi considerată cea de caste din India (și alte țări orienta-

le). Aici, bunăoară, inegalitatea de caste este stabilită și întărită legal; privilegiile de caste sunt specificate în Constituție (în tabelurile de caste) și ocrotite de Consiliul special (regional) de caste. În aceeași vreme, Constituția Indiei prevede respectarea drepturilor cetățenilor indiferent de apartenența lor religioasă, rasă, castă, sex și locul nașterii [2].

În operele sale, M. Veber dezvăluie excepțional formarea și evoluarea claselor, straturilor sociale, grupurilor statutare și relațiile dintre acestea în funcție de situația în domeniul economic[3]. Autorul investighează diferențierea socială cu atâta ingeniozitate, încât lucrările lui cu privire la stratificare (chiar dacă sunt greoaie de citit) limpezesc lucrurile și aduc beneficii nu numai în plan de cunoaștere teoretică, dar și în plan practic – facilitează acomodarea populației la situațiile cauzate de stratificare. Veber nu remarcă special influența statului asupra stratificării; însă la clasele, straturile sociale și grupurile statutare investigate de el descoperim caracteristici similare castelor indiene; spre exemplu, tendința claselor, castelor, grupurilor sociale de a-și menține cu orice preț privilegiile. În India, aceasta se asigură prin impunere, în Germania – prin autoconservare (oamenii își aleg un anumit stil de viață și apartenența la stratul/grupul social preferat). Astfel, căile de menținere a inegalităților sociale pot fi diferite, iar sensul lor final rămâne același – păstrarea privelegiilor de castă, strat, grup etc.

Înțelegem de aici că stratificarea nu poate fi diminuată după dorință, cum ar putea părea la prima vedere. În primul caz (cazul castelor indiene) ea a fost (și este) susținută de către stat și păstrată în bază legală. Însă nici în cel de-al doilea caz – cazul în care statul liberal permite lucrurilor să evolueze de la sine – stratificarea n-a fost dezrădăcinată. Veber nu studiază în esență procesul de stratificare și nu caută un răspuns cum se formează și evoluează stratificarea; nu dezvăluie de ce depinde aceasta – de factori economici exclusiv..., de stat, de domeniul politic, de cultură, tradiții, sau lucrurile evoluează la întâmplare. De aceea, scrierile lui Veber nu ne ajută să înțelegem cum stratificarea poate fi diminuată, și nu ne oferă încrederea că procesele de stratificare expuse de el sunt acelea de care societatea are nevoie pentru a evolua durabil.

În literatura științifică la tema dată nu se contestă că stratificarea reprezintă un fenomen controversat care exercită influențe nocive asupra proceselor sociale. Cei mai mulți cercetători susțin tacit că diferențierea socială este inevitabilă și că nu poate fi îndepărtată integral. În literatura științifică cea mai mare atenție se acordă clasificării și estimării stratificării sociale, analizei tendințelor și fluctuațiilor ei și metodelor de investigare a stratificării. Mai puțin se abordează efectele ei nocive asupra societății, legăturile de dependență dintre stratificare și evoluarea umană, politicile sociale ale

statului vizavi de stratificare. Și cel mai puțin se studiază (sau deloc nu se studiază) procesul însuși de stratificare (factorii care favorizează/împiedică stratificarea), rolul moralității/spiritualității în evoluarea diferențierii sociale, posibilitățile de diminuare a stratificării etc.

Este limpede că fenomenul stratificării constituie un obiect de studiu prioritar; a cunoaște stratificarea înseamnă a cunoaște mai bine societatea. Însă în Republica Moldova până în prezent stratificarea n-a fost studiată în mod special. Actuala cercetare instituțională – „Evoluția stratificării sociale în condițiile transformării societății și integrării europene” – vine să îndepărteze această deficiență. Scopul publicației date este de a puncta unele aspecte teoretice ale investigării stratificării sociale, de a lua în calcul experiența acumulată în acest domeniu de către colegii de peste hotare, de a atrage atenția la specificul condițiilor de stratificare din Republica Moldova (efectele reformelor de trecere la economia de piață, a crizei economice și politice, a migrației asupra stratificării) spre a dezvălui cât mai adecvat cu putință structura stratificării societății moldovene și a contribui eficace la diminuarea stratificării și la ameliorarea politicilor statului legate de diferențierea socială.

Responsabilitatea pe care ne-o asumăm în cercetarea dată este de a realiza un studiu teoretic fundamental al stratificării sociale din Republica Moldova pentru a cunoaște situația creată în acest domeniu și a propune măsuri concrete de diminuare a stratificării. Obiectivele principale ale studiului sunt: elaborarea setului de indicatori (cantitativi și calitativi, obiectivi și subiectivi) în baza cărui să fie determinată stratificarea socială a populației Republicii Moldova, inclusiv ponderea clasei mijlocii în structura socială; relevarea ponderii populației care se autoidentifică cu clasa de mijloc; studierea rolului statului în distribuirea resurselor și reglementarea stratificării sociale a populației; elaborarea și prezentarea unor recomandări concrete pentru îmbunătățirea politicilor sociale și social-economice etc.

Chiar dacă stratificarea socială este un fenomen extrem de complex, definirea termenului de stratificare nu constituie o problemă distinctă; în linii mari, esența termenului pare înțeleasă de la sine. Spre exemplu, în opinia sociologilor ruși, „stratificarea presupune evidențierea grupurilor sociale formate împreună după anumite criterii și așezate după un anumit grad ierarhic” [4, p. 49]. Sociologii bieloruși percep stratificarea ca fiind „inegalitate socială structurată, condiții, datorită cărora grupurile sociale au acces neegal la așa bunuri sociale ca bani, putere, prestigiu, studii, informație, carieră profesională, autorealizare” [5, p. 3].

Definițiile date spun de fapt ambele același lucruri. A doua definiție întrunește deopotrivă indicatori ai stratificării obiective, dar și indicatori

subiectivi (termenul „prestigiu”)[5, p. 3]. Faptul dat n-ar trebui să ne incomodeze – stratificarea este un fenomen cuprinzător. Ambele definiții folosesc termenul de grupuri sociale și nu termenul de clase. Rutkevici M.N. consideră că structura de bază a societății este cea de clase; aceasta poate fi utilizată și în dreptul societății contemporane; divizarea societății în straturi – consideră autorul – nu contrazice noțiunea de clase[6, p. 92]. Dacă deosebirea-cheie dintre clase și grupuri sociale constă în relațiile de proprietate, atunci în condițiile actuale de piață pe drept poate fi întrebuintată și noțiunea de clase; noi vom aplica, eventual, termenii de grupuri/straturi sociale, utilizat amplu în literatură.

După cum am remarcat deja, investigarea stratificării sociale poate fi dificilă și se complică cardinal în cazul abordării proceselor de stratificare, factorilor relevanți ai stratificării și posibilităților de diminuare/dezrădăcinare a stratificării. Dificultăți vor apărea și la determinarea formelor de stratificare (economică, politică etc.) care urmează a fi puse în lucru, la desemnarea setului de grupuri/straturi sociale care ar reflecta adecvat starea lucrurilor vizavi de stratificare și la elaborarea criteriilor/indicilor obiectivi și subiectivi ai stratificării.

Metodele de cercetare vor fi selectate/elaborate în așa mod ca să permită atingerea obiectivelor enunțate ale cercetării – a afla un tablou cât mai adecvat cu putință al stratificării din Republica Moldova văzut prin prisma formelor de stratificare (economică, politică ș.a.), prin prisma straturilor/grupurilor sociale, dar și dezvăluirea caracteristicilor și stării lucrurilor cu privire la grupurile/straturile și formele de stratificare investigate. Din metodele cunoscute de investigare ale stratificării (structural-funcțională, sociopsihologică, de autoidentificare) noi vom utiliza metoda structural-funcțională, eventual, metoda de grupare sistematică („cluster”) în baza criteriilor selectați, metoda de autoidentificare; dar și analiza datelor statistice, ancheta pe bază de chestionar, interviu de experți, metoda calitativă (focus grupuri), studiu de caz, analiza documentelor.

Sorokin P. menționează că „diversitatea ipostazelor concrete ale stratificării poate fi redusă la trei forme principale de stratificare – economică, politică și profesională. Acestea, de regulă, sunt strâns legate între ele”[7, p.303]. Formele date de stratificare sunt într-adevăr relevante; însă în rândul acestora ar putea fi trecute și alte forme nodale de stratificare, cum ar fi, spre exemplu, stratificarea social-culturală.

Cât privește stratificarea economică, chiar dacă ea este cauzată în principal de calitățile morale deficitare ale oamenilor, ea depinde și de nivelul de dezvoltare economică a societății, de situația în domeniul politic, de reformele din domeniul socioeconomic, de nivelul de cultură al populației,

tradiții etc. În Republica Moldova, cele mai mari perturbări recente vizavi de stratificarea economică s-au produs în rezultatul reformelor de privatizare și trecere la economia de piață; în urma acestora, nivelul de trai al populației n-a crescut, ci s-a micșorat mult, iar stratificarea socială s-a amplificat cardinal.

Practica evoluării lucrurilor din Republica Moldova confirmă dependența evoluării stratificării economice îndeosebi de forma de organizare socială, dar și de amestecul statului în economie, de politicile sociale ale statului ș.a. În perioada sovietică, stratificarea economică a fost limitată artificial de forma organizatorică de gospodărire – de organizarea colectivistă a producției și de remunerarea egalitaristă a muncii. Acum, trecerea îndărăt la economia de piață a creat o nouă situație socială – omul în condițiile de piață se manifestă liber (în conformitate cu calitățile sale morale, profesionale), și aceasta a deschis larg ușile stratificării economice. În plus, reforma radicală a pricinuit creșterea șomajului, migrației, îmbătrânirea satelor, distrugerea familiilor etc. care și mai mult au amplificat stratificarea.

În cea mai mare măsură, schimbările menționate au afectat localitățile rurale, unde situația a devenit deosebit de gravă. Locurile de muncă din gospodăriile colective au fost desființate; cotele de teren agricol de 1-1,5 ha, chiar dacă se lucrează, de-abia acoperă cheltuielile și nu dau profit. Prețurile la resursele energetice, tehnice cresc rapid, iar liberalizarea comerțului i-a pus pe fermieri în situația de a concura cu producătorii agricoli din țările dezvoltate. De aceea nu ar trebui să ne mirăm că ani la rând o parte însemnată de țărani nu-și lucrează cotele de teren. Cei care își lucrează individual pământul, o fac fără a fi siguri că își vor asigura familiile. Situația dată tensionează continuu societatea, iar ieșirea din criză moldovenii o văd în migrație.

De remarcat, în opinia unor cercetători, stratificarea economică poate varia doar în anumite limite [1, p. 330]; potrivit acestora, stratificarea exagerată tensionează societatea și poate cauza explozii sociale. În condițiile post-privatizare din Republica Moldova această proprietate a stratificării nu se adeverește. Stratificarea economică în Moldova a atins cote extreme; avem și oligarhi, și vaste straturi sociale cu venituri sub limita sărăciei, or faptul dat n-a provocat mari perturbări sociale. După noi, evoluarea stratificării are la bază relațiile dintre oameni și calitatea materialului uman. Acestea în mod decisiv influențează procesele sociale în ansamblu. De aceea nu va fi ușor de stabilit dacă diferențierea economică se poate într-adevăr autolimita; iar dacă stratificarea are proprietatea de a se autolimita, atunci în ce condiții și în ce măsură aceasta se poate înfăptui?

Altă formă larg răspândită de diferențiere socială este stratificarea profesională. Stratificarea în domeniul dat prezintă interes sporit pentru Repu-

blica Moldova și este actuală îndeosebi în perioada postprivatizare. În condițiile create de reforme, tineretul își orientează privirile preponderent către profesiile ce le pot asigura un nivel de trai mai înalt. Lucrătorii tineri deseori abandonează profesiile pe care le-au exersat în trecut în favoarea profesiilor mai puțin calificate, însă mai bine remunerate – lucru mai puțin întâlnit în perioada sovietică. Cele mai solicitate profesii au devenit cele de constructori, juriști, economiști, programatori ș.a.

Schimbările care se produc în domeniul dat sunt cauzate îndeosebi de schimbările ce se produc în sfera de producție. Modificarea tehnico-tehnologică și structurală a economiei în ansamblu cauzează evoluarea corespunzătoare a structurii profesionale, care, la rândul ei, produce schimbările corespunzătoare pe piața muncii. Tulburările care s-au produs în sfera de producție prin reforme de asemenea s-au extins asupra pieței muncii și structurii profesionale. În același timp, structura profesională reală depinde nu numai de locurile de muncă existente, dar și de acordul lucrătorilor de a le profesa. De aceea schimbările care se produc în domeniul structurii profesionale (provenite fie din modificarea tehnico-tehnologică, fie din reforme sau din opțiunile lucrătorilor) exercită influențe îndărăt asupra sferei de producție.

Piața reprezintă un sistem socioeconomic autoreglator; în condițiile de piață supraviețuiesc doar unitățile de producție competitive. Economia de piață orientează în special către venituri și profesiile care asigură venit. Nivelul veniturilor în condițiile de piață influențează temeinic activismul și atitudinea lucrătorilor față de muncă. Aceasta înseamnă că piața poate cauza dezvoltare economică nelimitată și supraproducere. De aceea, pentru a nu umfla exagerat producția, a nu perverti consumul și a nu distruge mediul, piața trebuie supravegheată de către stat. În măsură egală și structurarea profesională are nevoie de coordonare din partea statului – pregătirea cadrelor trebuie ajustată la reformele economice, la dezvoltarea tehnico-tehnologică și structurală a economiei.

În Republica Moldova, reforma radicală, pe lângă faptul că a modificat structura profesională, a redus dramatic locurile de muncă și a provocat migrația populației active peste hotare. Faptul dat a modificat și a agravat și mai mult lucrurile cu privire la stratificare. În zilele noastre, asigurarea funcționării stabile a societății necesită și crearea locurilor noi de muncă, și aplanarea problemei migrației. În același timp, continuu cresc cerințele lucrătorilor față de remunerarea muncii, dar și față de conținutul muncii și față de condițiile de muncă. Omul are nevoie de un loc de muncă nu numai pentru a-și asigura existența, dar și pentru autorealizare. În studiul dat se va ține seama de: 1) cerințele înaintate de lucrători față de locurile de muncă,

față de conținutul muncii și remunerarea muncii și 2) ce condiții ar trebui create pentru ca tineretul să se implice activ în crearea locurilor de muncă; de ce ajutoare au nevoie pentru aceasta din partea statului etc.

O altă componentă relevantă a diferențierii sociale este stratificarea politică. Timp de două decenii societatea moldovenească este afectată profund de probleme de ordin politic și se află în continuă criză politică. Ultimii doi ani criza dată s-a agravat categoric, iar perspectivele de depășire a ei rămân improbabile. Schimbările care s-au produs (și se produc) în domeniul politic din Republica Moldova prezintă interes, deoarece de rând cu procesele de diferențiere politică influențează și modifică evoluarea umană în ansamblu.

Sensul factorului politic este de a promova politici sociale coerente spre a asigura funcționarea stabilă și durabilă a societății. Însă din cauza spiritualității deficitare și degradării morale neîntrerupte, actualele schimbări sociopolitice evoluează contradictoriu. Spre exemplu, rolul politicului crește, iar calitățile morale ale politicienilor se diminuează (aceasta se vede mai ales în timpul campaniilor electorale), clasa politică se contopește cu grupul oligarhic etc. În Republica Moldova, astfel de lucruri se întâmplă mai cu seamă din cauza că: 1) clasa politică este în curs de formare; 2) este implicată în reforme socioeconomice și politice interminabile; 3) politicienii sunt la fel de vulnerabili în fața demoralizării ca oricare alt grup/strat social și 4) ei sunt supuși mai multor factori intenși de corupere, printre care puterea de stat, posibilități de a-și însuși avantaje, de a monopoliza privilegiu ș.a.

În linii mari, și funcționalitatea societății, și stratificarea politică depind de starea lucrurilor în domeniul moral-spiritual. În condițiile moralității deficitare, pentru a se menține în stare funcțională și a supraviețui, societatea are nevoie de suport politic (fără susținere politică societatea ar intra în haos și s-ar prăbuși). Or, starea lucrurilor în domeniul politic de asemenea depinde de moralitate și este agravată de stratificarea clasei politice însăși.

În condițiile actuale de degradare morală, stratificarea politică exagerată poate priva societatea de suportul politic de care aceasta are nevoie. Dezvoltarea societății, progresul tehnico-tehnologic, sporirea nivelului de cunoaștere nu constituie o soluție pentru problema dată a politicului. Dimpotrivă, „pe măsura dezvoltării societății, – potrivit lui P. Sorokin, – stratificarea politică se intensifică și numărul de grade ierarhice sporește”[1. p.335]. De aceea, cunoașterea și aplicarea măsurilor eficiente de temperare a stratificării politice sunt necesare.

Așadar, cele mai relevante forme de diferențiere socială (inclusiv în condițiile Republicii Moldova) sunt stratificarea economică, politică și profesională. Opinia dată este susținută de mai mulți cercetători de peste hotare. Bunăoară, după părerea sociologului A.I. Kravcenko, „în sociologie se

evidențiază trei tipuri de bază ale stratificării: economică (profit), politică (putere), profesională (prestigiu) și o mulțime de forme complementare, spre exemplu, cultura vorbirii și vârsta” [8, p. 100]. Tipurile date de diferențiere socială, luate împreună, acoperă întreg spectrul manifestărilor umane și proceselor sociale de stratificare. Actuala investigare instituțională va îmbrățișa aceste trei forme de stratificare și, eventual, stratificarea socioculturală. De asemenea, în cadrul studiului va fi analizată stratificarea pe criteriile de vârstă, sex, proveniență etnică, tip de reședință (rural-urban), apartenență etnică, apartenență religioasă, grupuri socialmente vulnerabile ș.a.

Plus la aceasta, considerăm important de studiat și unele transformări sociale care însoțesc procesele menționate de stratificare și care influențează stratificarea. Printre acestea se numără: reformele de tranziție spre piață; orientarea Republicii Moldova către integrarea europeană; formarea clasei de mijloc; migrația ș.a. Fără abordarea evoluțiilor în domeniile date, după părerea noastră, studierea stratificării sociale ar fi incompletă și ineficientă.

În perioada sovietică, stratificarea în Republica Moldova a fost radical diminuată, iar începând cu reformele din 1991-2000, dimpotrivă, a înregistrat o creștere enormă. Concluzia care se desprinde de aici este că stratificarea depinde de forma organizatorică de gospodărire – de formațiunea socioeconomică. Pe cât formațiunea social-economică implementată este mai avansată, pe atât gradul de stratificare al societății este mai mic, și invers – pe cât orânduirea socială este mai nedezvoltată, pe atât stratificarea societății este mai mare. Situația dată se datorează faptului că atât formațiunea social-economică, cât și stratificarea socială depind de unul și același lucru – de calitatea materialului uman, de starea moral-spirituală a societății. De aceea, în cadrul investigării, un compartiment aparte va fi consacrat reformelor socioeconomice – reformelor recente de tranziție spre piață (cum acestea au fost implementate și ce efect au avut asupra stratificării etc.).

Altă particularitate a proceselor de reformare socioeconomică și stratificare a societății este faptul că acestea se produc în contextul integrării europene a Republicii Moldova și adaptării legislației la aqiu-ul comunitar. Având în vedere acest lucru, va fi necesar să luăm în calcul nivelul de stratificare a statelor europene, reforme care aici au fost implementate, cum în statele europene s-a ajuns la actuala performanța economică etc.

În legătură cu aceasta, investigarea instituțională va include și un studiu istoric comparat cum au evoluat lucrurile în statele Uniunii Europene în trecut și cum acestea evoluează în Republica Moldova în prezent. Sugestiv din punctul de vedere al stratificării sociale ar fi și fenomenul socialismului suedez. Exemplul Suediei denotă posibilități de a reduce și regula stratificarea în anumite limite în cadrul economiei de piață și

arată că și statul (și tradițiile statornice) au un cuvânt de spus vizavi de diminuarea stratificării.

Alt aspect care necesită o abordare specială în cadrul investigării stratificării sociale este migrația. Reformele de privatizare și relațiile de piață au cauzat atât stratificarea, cât și migrația, iar schimbările care s-au produs în domeniile stratificării și migrației au schimbat structura socială a populației. S-au format noi clase și grupuri/straturi sociale, se micșorează numărul total al populației, se modifică nefavorabil coraportul dintre persoanele angajate și persoanele neangajate în câmpul muncii, se produce îmbătrânirea populației cauzată de migrație (îndeosebi la sat). Liberalizarea comerțului și incapacitatea economiei autohtone de a face față concurenței externe tensiunează situația socioeconomică și stimulează mobilitatea socială; aspectul dat de asemenea va fi luat în calcul în cadrul studiului.

În sfârșit, în cadrul proiectului instituțional nu vor fi trecute cu vederea problemele practice și teoretice legate de clasa de mijloc. Clasa mijlocie este considerată indispensabilă, chiar dacă „nici teoria claselor, nici cea a stratificării nu pot clasifica termenul de clasă mijlocie”[9]. Trebuie să avem în vedere și faptul că în Republica Moldova schimbările în domeniile stratificării, migrației și mobilității sociale s-au produs rapid, iar consecințele nefaste ale acestora par a fi durabile. Nu s-a format clasa mijlocie, rolul căreia în zilele noastre nu se pune la îndoială. În scurt timp și-au făcut apariția și elita oligarhică, de rând cu vaste grupuri sociale sub limita sărăciei. Însă nu s-a format o clasă de mijloc, bine ancorată, și nu s-a format o societate civilă puternică care ar atenua contrastul dintre straturile extreme, ar înviora activitatea de antreprenoriat și ar implica populația în soluționarea problemelor sociale.

Note:

1. Сорокин Питирим. Социальная стратификация и мобильность. В кн. Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992, р. 304.
2. Касты современной Индии, <http://indonet.ru/Statya/Kasty-sovremennoi-In>
3. Вебер М. Основные понятия стратификации, <http://socioline.ru/pages/maks-veber-osnovnye-ponyatiya-stratifikatsii>
4. Реальная Россия: Социальная стратификация современного российского общества. М., 2008, «Журнал Эксперт», р. 49.
5. Кармадонов О.А. Социальная стратификация в дискурсивно-символическом аспекте, Социологические исследования, 2010, № 6, р. 3.
6. Руткевич М.Н. Социальная структура. М., 2004, р. 92.
7. Сорокин Питирим, Op.cit., р. 303.
8. Кравченко А.И. Основы социологии. Учебное пособие, М., 1998, р. 100.
9. Hoffman Oscar, Glodeanu Ion. De la teoria clasei mijlociei la teoria elitelor. Revista Română de Sociologie, Anul XIX, 2008, Nr. 5-6, p. 418.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ФЕНОМЕНА «СОЦИАЛЬНАЯ СТРАТИФИКАЦИЯ» В КЛАССИЧЕСКОЙ И СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ

Ирина Валерьевна ЛАШУК,
кандидат социологических наук,
зав. сектором культурных инноваций
Института Социологии НАН Беларуси

Summary

In article the theoretical review of the basic approaches to studying and phenomenon research «social stratification» is presented. The author carries out the complex analysis both foreign, and Soviet and Post-Soviet stratification concepts.

Для описания системы неравенства между группами (общностями) людей в социологии широко применяют понятие «социальная стратификация». Само слово «стратификация» заимствовано у геологов. Оно латинского происхождения (первоначально *stratum* означало покрывало, постель). В английском языке оно стало пониматься как пласт, формация (в геологии), слой общества (в обществознании); множественное число *strata, stratification* (стратификация) – деление на общественные слои («пласты»).

Стратификация подразумевает, что определенные социальные различия между людьми приобретают характер иерархического ранжирования, то есть различные группы находятся в состоянии социального неравенства между собой.

История всей социологии как науки, так же как и история ее важнейшей частной сферы – социологии неравенства, насчитывает полтора столетия. Но задолго до XIX века ученые задумывались над природой отношений между людьми, над тяжелой участью большинства людей, над проблемой угнетенных и угнетателей, над справедливостью или несправедливостью неравенства. Еще древнегреческий философ Платон размышлял над расслоением людей на богатых и бедных. Он считал, что государство представляет из себя как бы два государства. Одно составляют бедные, другое – богатые, и все они живут вместе, строя друг другу всяческие козни [1, с. 283].

В социологии же основоположником изучения проблем социального неравенства связывается с именем К. Маркса. В его теории классового строения общества он впервые в истории социальной мысли выделил борьбу между соперничающими социальными и экономиче-

скими классами в качестве центральной характеристики общества и доминирующего источника социальных изменений.

Класс, по К. Марксу, это группа людей, находящихся в прямом отношении к средствам производства – средствам, обеспечивающим жизнь. До подъема современной промышленности средства производства включали землю и орудия труда, которые использовались для выращивания урожая или ухода за животными. В современных индустриальных обществах офисы, оборудование и капитал, которые нужно приобретать, становятся более важными. Выделяются два главных класса – это те, кто имеет собственные средства производства – промышленники или капиталисты, и те, кто обеспечивает свою жизнь продажей им собственного труда – рабочий класс. Отношения между классами, по К. Марксу, это отношения эксплуатации.

В добавление к обозначенным двум классам выделяются другие, которые К. Маркс иногда называет «промежуточные классы». Они являются классовыми группами, остающимися от производственных систем раннего типа, но существующими еще долго после того, как исчезают сами эти системы [2, с. 41].

Почти одновременно с К. Марксом и в противовес ему свои представления о социальном неравенстве высказал Герберт Спенсер – автор естественноорганического учения о классах. Он видел сущность эволюции общества в переходе от гомогенности к гетерогенности, то есть в возрастающей разнообразии. Г. Спенсер выдвинул идею о всеобщей тенденции к росту внутренней дифференциации, сопровождающейся усовершенствованием процесса интеграции органов. Стержень его подхода к общественному развитию – признание аналогии между биологическим и социальным организмами. В то же время он указывает, что индивидуальный организм обладает «конкретностью», а социальный «дискретен», то есть его живые элементы относительно свободны. Поэтому общество не может и не должно поглощать отдельную личность. Социальный процесс проявляется в том, что человечество переходит от обществ, в которых личность целиком подчинена социальному целому, к обществам – где социальный организм служит составляющим его индивидам.

По Г. Спенсеру, всякое развитое общество имеет три институциональные системы. Поддерживающая система – это организация частей, обеспечивающих в живом организме питание, а в обществе – производство необходимых продуктов. Распределительная система обеспечивает связь различных частей социального орга-

низма на основе разделения труда. Наконец, регулятивная система в лице государства обеспечивает подчинение составных частей целому.

Он считал источником классовых различий завоевание. Победители образуют господствующий класс, побежденные становятся рабами или крепостными. Г. Спенсер находил в обществе три крупных системы органов – три крупных класса. Низший класс выполняет функции поддержания жизни общества путем добывания материалов для пищи и изготовления ее; средний класс занят доставкой этих продуктов, их покупкой и продажей (они выполняют функции сосудистой системы у животных); высший класс – руководящий, направляющий, господствующий [3, с. 218].

Важный вклад в становление теории социального неравенства внес австрийский социолог Людвиг Гумплович. Он обратил внимание на роль и значение социальных групп в строении общества, признав в этих социальнотрупповых образованиях (общественных классах) простейшие и основные элементы социума, являющиеся исходными при изучении социальной жизни. Л. Гумплович восстал против стремления ученых выводить закономерности исторического процесса из поведения отдельных индивидов. Мысль о том, что предметом социологического знания являются не индивиды, а «социальные группы» — ключевая для Л. Гумпловича. Необходимо познать их отношения: господства и подчинения, общность их материальных и духовных интересов, стремлений и т. д. [4, с. 152].

Особую концепцию исторических наслоений разработал известный немецкий социолог Вернер Зомбарт. По его мнению, каждый класс — продукт определенной исторической эпохи, воплощающий хозяйственную систему прошлого и в то же время сохраняющийся в хозяйственной системе настоящего. Старая хозяйственная система воплощается в каком-либо одном классе, остающемся и в новом общественно-хозяйственном строе. В итоге получается вместо противоборствующих классов иерархия сословий, пронизанная идеалистическим кредо своего творца (класс-носитель духа, идеи соответствующей ему хозяйственной системы, сознательно развитого убеждения людей в их общности) [5, с. 85].

Решающее значение для складывания современных представлений о сущности, формах и функциях социального неравенства, наряду с К. Марксом, имел Макс Вебер – классик мировой социологической теории. Идейная основа взглядов М. Вебера состоит в том, что инди-

вид является субъектом действия, а типический индивид – субъектом социального действия.

М. Вебер принимает марксову точку зрения о том, что класс базируется на объективно данных экономических условиях. Однако классовые разделения проистекают не только от контроля (или его отсутствия) за средствами производства, но от экономических различий, прямо не связанных с собственностью. Такие источники включают профессиональное мастерство или квалификацию, которые влияют на виды работы, получаемой людьми. Управленцы или профессионалы зарабатывают больше и имеют лучшие условия труда, чем, например, «синие воротнички». Квалификация, которую имеют люди, наличие ученой степени, диплома, профессионального мастерства, делают их более «рыночными», чем других.

Более того, М. Вебер устанавливает два других основания стратификации, помимо классового. Одно из них он называет статусом, другое – партийной принадлежностью.

Статус характеризуется различиями между социальными группами по социальному престижу, которым они обладают друг относительно друга. Статусные различия часто меняются независимо от классовых различий, и социальный престиж может быть как позитивным, так и негативным. Привилегированные в позитивном плане статусные группы включают категории людей, которые имеют высокий престиж при данном социальном порядке.

Если класс дан объективно, то статус зависит от субъективных оценок людьми социальных различий. Классы берут начало в экономических факторах, связанных с собственностью и доходами; статус связан с различными стилями жизни, которым следуют группы.

Партия в современных обществах, указывает М. Вебер, является важным аспектом власти и может влиять на стратификацию независимо от классовой и статусной принадлежности. Партия определяет группу людей, которые вместе работают, потому что у них общие истоки, цели и интересы. Партии могут привлекать людей независимо от их классовой принадлежности [6, с. 103].

От общих суждений о природе и характере социального неравенства социологи постепенно перешли к эмпирическим изысканиям, раскрывающим реальную картину социальной жизни. Работы подобного рода проводились и в XIX – начале XX века. Однако систематические исследования начались в 30-е годы, и их широкое развитие связано, прежде всего, с деятельностью американских социологов.

Среди выдающихся исследователей стратификации нужно упомянуть, прежде всего, Роберта Линда с его знаменитой книгой «Middletown» (1930 г.). Это первая крупная работа в американской социологии, в которой анализировалась типичная американская общность (community) в терминах влияния экономической власти на политические, социальные, образовательные и религиозные институты общности. При этом Р. Линд одновременно опирался на марксистскую и веберовскую традиции.

Другое имя, заслуживающее особого внимания, – Ллойд Уорнер. Он провел серию исследований социальной структуры и функций северовосточной общности (Yankee City), первое масштабное эмпирическое изучение социальной стратификации в США. Анализ этой системы осуществлялся на основе высказываний членов общности друг о друге. Таким образом, люди сами определяли классовую принадлежность тех или иных жителей. Этот подход называют теорией «репутации», поскольку Л. Уорнер определял классовую принадлежность людей на основе оценки их статуса другими членами общности, т.е. их репутации.

На субъективных характеристиках строит свою концепцию и Д. Трейман. Его теория состоит из четырех основных положений. Первое связано с тем, что основные потребности людей (в еде, одежде, крове) одинаковы во всех обществах. Кроме того, для жизни в современных обществах необходимы орудия труда, оружие, политические и военные организации. Во всем мире проблемы, связанные с производством этих вещей – довольно сходные. В результате во всех обществах существует примерно одинаковое *разделение труда*.

Второе положение теории Д. Треймана заключается в том, что в условиях специализированного разделения труда некоторые люди в большей мере владеют материальными ресурсами и контролируют их использование, чем другие. Иначе говоря, в результате специализированного разделения труда складываются различные степени *власти*.

Третье положение теории Д. Треймана предусматривает *привилегии* для тех, кто имеет власть в любом обществе.

Четвертое и последнее положение теории Д. Треймана является следствием трех остальных. Поскольку власть и привилегии всюду ценятся, то и связанные с ними профессии во всех обществах считаются престижными.

Стимулом для широкого распространения в социологии многокритериальной теории стратификации послужили и труды П. Сорокина. Социальная стратификация, по его мнению – это дифферен-

циация некой совокупности людей на классы в иерархическом ранге. Она находит выражение в существовании высших и низших слоев. Ее основа и сущность – в неравномерном распределении прав и привилегий, ответственности и обязанности, наличии или отсутствии социальных ценностей, власти и влияния среди членов того или иного сообщества. Конкретные формы социальной стратификации весьма разнообразны. Если экономический статус членов некоего общества неодинаков, если среди них имеются как имущие, так и неимущие, то такое общество характеризуется наличием экономического расслоения независимо от того, организовано ли оно на коммунистических или капиталистических принципах, определено ли оно конституционно как «общество равных» или нет. Никакие этикетки, вывески, устные высказывания не в состоянии изменить или заглушить реальность факта экономического неравенства, которое выражается в различии доходов, уровня жизни, в существовании богатых и бедных слоев населения. Если в пределах какой-то группы существуют иерархически различные ранги в смысле авторитетов и престижа, и почестей, если существуют управляющие и управляемые, тогда независимо от терминов (монархи, бюрократы, хозяева, начальники) это означает, что такая группа политически дифференцирована, что бы она ни провозглашала в своей конституции или декларации. Если члены какого-то общества, разделены на различные группы по роду их деятельности, занятием, а некоторые профессии при этом считаются более престижными в сравнении с другими, и если члены той или иной профессиональной группы делятся на руководителей различного ранга и на подчиненных, то такая группа профессионально дифференцирована независимо от того, избираются ли начальники или назначаются, достаются ли им их руководящие должности по наследству или благодаря их личным качествам.

Конкретные ипостаси социальной стратификации по мнению П. Сорокина многочисленны. Однако все их многообразие может быть сведено к трем основным формам: экономическая, политическая и профессиональная стратификация. Как правило, все они тесно переплетены. Люди, принадлежащие к высшему слою в каком-то одном отношении, обычно принадлежат к тому же слою и по другим параметрам; и наоборот. Представители высших экономических слоев одновременно относятся к высшим политическим и профессиональным слоям. Неимущие же, как правило, лишены гражданских прав и находятся в низших слоях профессиональной иерархии [7, с. 320].

В послевоенные годы основополагающим принципом стратификационных концепций являлся структурный функционализм, основателем которого считается Т. Парсонс. Хотя он не занимался специально разработкой теории стратификации, тем не менее ему принадлежит заслуга формулирования ряда положений на самом высоком уровне обобщения. Т. Парсонс считал, что сущностью стратификации в любом обществе является относительная моральная оценка, система ценностей, в терминах которой оцениваются различные социальные единицы. Что же касается такой оценки, то Т. Парсонс находится здесь под влиянием уорнеровской традиции и его системы субъективных оценок. Далее Т. Парсонс разрабатывает классификацию условий, в соответствии с которыми тот или иной вид деятельности или те или иные человеческие качества оцениваются больше, чем другие. Эти условия зависят от главной тенденции социальной системы – стремление к стабильности. Любая социальная система рассматривается им как стабильная, то есть представляющая собой процесс взаимообмена входов и выходов между единицами (подсистемами) в системе, с одной стороны, и между системами и ее окружением при посредстве своих единиц – с другой [8, с. 225].

Одним из основных вариантов приложения общей теории функционализма к проблемам социальной стратификации является концепция К. Дэвиса и У. Мура. Эти исследователи, так же как и Т. Парсонс, утверждали, что их теория объясняет функциональную необходимость и универсальное наличие стратификации в каждом обществе. Под стратификацией ими понималось неравномерное распределение материальных благ и общественного престижа. Это неравномерное распределение определяется функциональной важностью (значимостью) позиции. Важность позиции может быть, по их работам, истолкована двояко. В субъективном значении позиция важна потому, что люди признают ее таковой. В объективном значении позиция важна вне зависимости от того, что считают люди; в этом смысле важность позиции суть отражения власти, место в иерархичных структурах социальной организации [9, с. 156].

В дальнейшем в изучении вопросов социальной стратификации в социологии явно выделились последователи с одной стороны К. Маркса – неомарксисты (Н. Пулансес, А. Горц, А. Пржеварски, Д. Ремер, Э. Райт и др.), с другой – М. Вебера – неовеберианцы (Р. Дарендорф, Ф. Паркий, Э. Гидденс и др.).

Наиболее ярким представителем неомарксизма является Э. Райт. Опираясь на классические идеи марксизма он создает схему классовую структуру, пытаясь решить достаточно «скользкий» для марксизма вопрос социального положения средних слоев. Для этого вырабатывается его исходная концепция «противоречивых классовых расположений». Если традиционный марксизм обычно придерживается принципа: «одно место в структуре — один класс», Э. Райт помещает целый ряд «средних» групп сразу в две-три позиции [10, с. 92].

Согласно концепции Э. Райта, в современном капиталистическом производстве существует три вида контроля над экономическими ресурсами, что позволяет идентифицировать основные существующие классы.

1. Контроль над инвестициями или финансовым капиталом
2. Контроль над физическими средствами производства (землей, предприятиями, офисами)
3. Контроль над рабочей силой и властью.

Та часть населения, которая принадлежит к классу капиталистов, контролирует хотя бы одну из этих трех составляющих производственной системы. Представители рабочего класса лишены возможности что-либо контролировать. Однако помимо этих важнейших классов существуют группы, позиция которых неопределенна. Для таких людей, говорит Э. Райт, характерно *противоречивое классовое* положение, поскольку они способны влиять на некоторые аспекты производства, но лишены контроля над остальными. Например, работники умственного труда, «белые воротнички», продают свою рабочую силу предпринимателям так же, как и простые рабочие. Но при этом они могут в большей степени контролировать условия своего труда, чем рабочие. Э. Райт называет классовое положение таких работников «противоречивым», потому что по своей классовой принадлежности они не являются ни капиталистами, ни рабочими, но имеют черты, сходные с каждым из этих классов.

Однако данная попытка соединить теоретические марксовы разработки с эмпирическими замерами подвергалась в дальнейшем критике со стороны ученых-социологов.

Разобраться со сложными взаимоотношениями между социальной структурой и социальным действием вслед за М. Вебером пытается Э. Гидденс в созданной им «теории структуриации». Данная концепция основана на нескольких основных положениях:

1. Социальная теория должна инкорпорировать понимание человеческого поведения как действия (action).
2. Такое понимание должно совмещаться с фокусированием внимания на структурных компонентах социальных институтов и общественных систем.
3. Понятия власти и господства логически, а не каким-то случайным образом, связаны с определенными в его концепции понятиями «действия» и «структуры».

По мнению Э. Гидденса, социальное окружение, в котором мы существуем, состоит не просто из какого-то беспорядочного набора событий и действий. В поведении людей, во взаимоотношениях, в которые они вступают, наблюдаются некие глубинные регулярности. С этими регулярностями и связана идея социальной структуры. Социальные структуры задаются человеческими действиями и отношениями; устойчивость структур, их законченность обуславливаются их *повторяемостью* во времени и пространстве. Таким образом, в рамках социологического подхода идеи социального воспроизводства и социальной структуры чрезвычайно тесно связаны. Поэтому мы можем понимать человеческие общества *подобно зданиям, которые в каждый момент времени воссоздаются с использованием тех самых кирпичей, из которых они состояли*. Все наши действия подвержены влиянию структурных характеристик обществ, в которых мы выросли и живем, и в то же время своими действиями мы сами создаем (а также до некоторой степени изменяем) эти структурные характеристики.

Власть – всепроникающее явление социальной жизни. Во всех социальных группах одни индивиды обладают большей властью и влиянием, чем другие; в то же время сами группы отличаются друг от друга по степени власти. Власть и неравенство, как правило, тесно связаны между собой. Обладание властью дает возможность аккумулировать имеющие ценность ресурсы, такие, как собственность и богатство. Обладание этими ресурсами, в свою очередь, является средством приобретения власти.

Стратификация определяется Э. Гидденсом как *структурированные различия между группами людей*. Стратификацию он представляет в виде своего рода геологических пластов. Общества также состоят из слоев, расположенных в иерархическом порядке, причем привилегированные находятся ближе к вершине, а непривилегированные внизу. Что же касается непосредственно критериев расслоения, то выделяются следующие: разделение труда внутри предприятия, распределе-

ние профессиональных ролей; отношения неравно распределенного авторитета внутри предприятия; существование так называемых распределительных групп, связанных уже не с производством, а с общими параметрами потребления (например, жилищной сегрегацией по районам и т. п.) [11, с. 115].

Особая роль в современной социологии принадлежит французским исследователям (М. Фуко, П. Бурдьё и др.), которые не относятся ни к марксизму, ни к веберизму, ни к какому-либо другому из существующих ранее течений. Специфика их позиции связана с пересмотром ими оснований социологического и вообще социогуманитарного знания. Эти исследователи бросают вызов позитивизму в познании, критикуя при этом и традиционные классовые теории.

М. Фуко дает своеобразное философско-историческое описание стратегий, реализующих интересы европейской буржуазии в период с XVIII столетия. Эти стратегии связаны не с прямым классовым угнетением и экономической эксплуатацией, но с выработкой механизмов так называемого паноптизма или всеобщей поднадзорности (*integral surveillance*) и дисциплинирования масс в практиках их повседневной жизни. В своем труде «Надзирать и наказывать» он показывает, что ещё в середине XVIII века для власти была характерна чудовищная жестокость, но уже в тридцатые годы XIX века, она стала более мягкой и гуманистичной. Если прежде преступников предавали публичным казням или подвергали пыткам, то позже их стали помещать под тщательный тюремный надзор, исключая всякое насилие над телом. То есть изменилась сама социальная природа наказания. Сформировалось новое представление о субъекте преступления, сложилось рационально-расчётливое отношение к человеческому телу. Субъектом преступления перестаёт быть тело преступника, им становится его душа. Распространяется тезис о терпимости к подсудимому и о большей нетерпимости к преступлению. Для предотвращения преступлений предлагается распространять в сознании граждан представление о неотвратимости наказаний, рассматривается необходимость массовой профилактики преступлений.

Главным и практически единственным наказанием за все уголовные преступления становится тюрьма. Она становится в один ряд с такими дисциплинирующими механизмами, как больница, школа, мануфактура, казарма, и при этом соединяет в себе черты каждого из них. Тюрьма оказывается пространством принудительной нормализации индивидов. Одновременно с этим активно экс-

плуатируется модель монастырской дисциплины. Заводы, казармы, тюрьмы и работные дома функционируют подобно закрытому монастырю. Извлечение полезности достигается созданием огороженных пространств. С целью предупредить возможные протесты наряду с огораживанием применяется методика разгораживания. Каждому индивиду отводится его собственное место. Возникает практика экзаменаций, отчётов о проделанной работе и строгого следования временному регламенту.

Появляется такое понятие, как «паноптизм». Этот принцип наиболее очевидно был представлен в знаменитом проекте тюрьмы-паноптикума Джереми Бентама. Паноптикум придает социальной реальности свойство прозрачности, но сама власть при этом становится невидимой [12, с. 256].

Ключом к решению вопроса о социальном устройстве для М. Фуко становится особое (внеполитическое) понимание власти. М. Фуко противопоставляет свое понимание власти тому, что он называет «юридической» моделью власти, отождествляющей последнюю с законами. При таком понимании власть оказывается простым ограничителем свободы, границей ее осуществления. Под властью с точки зрения М. Фуко надо понимать, прежде всего, многообразие отношений силы, внутренне присущих областям, в которых они существуют, и являющихся конституирующим элементом данных областей; а также те игры, битвы и конфронтации, в ходе которых они трансформируются, усиливаются, переворачиваются. Не надо считать условием этих многообразных отношений власти сведение их в некую центральную точку. Власть вездесуща. Она воспроизводится в каждый момент и в каждой точке, вернее, в каждом отношении, связывающем какие-либо точки общественной системы.

Где есть власть, там есть и сопротивление. Но оно не является внешним для самой власти. Для отношений власти, как утверждает М. Фуко, вообще нет ничего совершенно «внешнего». Она существует в неразрывной связи с бесчисленными точками сопротивления ей и опираясь на них. М. Фуко особенно подчеркивает неправильность представления о некоем определенном пункте или инстанции сопротивления. Они образуют противоположный полюс отношений власти, вписываясь в них. Подобно тому, как властные отношения пронизывают всю общественную жизнь, не локализуясь в каких-то определенных точках, сопротивления тоже образуют свою плотную сеть, охватывающую все общественные структуры и сферы.

М. Фуко предлагает свою перспективу видения современного общества: отношения власти в нем вездесущи и продуктивны. Обе эти характеристики тесно связаны. Власть продуктивна в той мере, в какой она не сводима к одной определенной властной инстанции, но пронизывает все дискурсы и виды деятельности в обществе, накладывая на них свою неизгладимую печать, развивая под определенным углом и тем самым обуславливая производимые ими продукты [13, с. 78].

Относительно социальных классов М. Фуко приходит к выводу, что не существует никакой предзаданной структурной решетки, как нет каких-то глобальных стратегий классового господства, навязываемых прочим (угнетенным) классам. Классы оформляются как результат локальных программ и стратегий, реализуемых в сетях повседневных взаимодействий. Классовая борьба в связи с этим обретает у него особое содержание. Она, собственно, ведется вне классов, не как большая битва, но как множество мелких схваток, порожденных местными условиями труда и жизни. По существу это борьба всех против всех.

Ярким представителем постмодернистского направления в социологии является П. Бурдьё. В разработанной им теории социальное пространство образуется целым рядом силовых полей (полей отношений или свойств) – политическим, социальным, культурным, символическим и т.д. Поле представляет собой определенный тип игры, в каждом поле существует своя логика или свои правила. При этом в каждом поле могут выделяться субполя, например, в поле культуры (в узком смысле), сосуществуют субполя морали, образования, религии и т.д.

В каждом поле имеют хождение свои «kozyри» или виды капитала, выступающие в объективном или инкорпорированном (внутреннем) состоянии. В зависимости от обладания этими капиталами группы имеют разную власть над тем или иным полем, причем власть над полем означает власть над продуктом этого поля и над совокупностью средств его производства.

Таким образом, социальная стратификация в многомерном пространстве полей задается позициями агентов, определяемыми в свою очередь общим объемом капитала и удельным весом каждого вида капитала. Особое значение для определения позиции агента в социальном пространстве имеет форма распределения видов капитала, которая и определяет состояние отношений силы (борьбы) между агентами. Позиции агентов в поле (социальные статусы) задают шансы на выигрыш (власть или прибыли) в этой игре поля.

На основе гомологии позиций в разных полях между господствующими и подчиненными группами могут устанавливаться более или менее устойчивые союзы. П. Бурдьё определяет класс как совокупность агентов, занимающих сходную позицию, которые (агенты), будучи размещены в сходных условиях и подчинены сходным обусловленностям, имеют все шансы для обладания сходными диспозициями и интересами и, следовательно, для выработки сходной практики и занятия сходных позиций.

Однако в противовес марксистской методологии, П. Бурдьё подчеркивает, что это всего лишь “возможные классы”, а не классы, готовые к борьбе. Классы не существуют как реальные группы, хотя объясняют вероятность их организации в различные сознательно действующие группы. По П. Бурдьё, существует только пространство отношений, перемещения в котором зависят от работы, усилий и времени.

Таким образом, чем меньше дистанция между агентами, тем больше вероятность их объединения в институционализированную группу (например, партию). Однако эта вероятность не абсолютна – интеграция никогда не бывает необходима ($p = 1$) и никогда не бывает невозможна ($p = 0$). Аналогичным образом эту вероятность можно интерпретировать как вероятность распада (стабильности) группы.

Восприятие социального мира есть продукт двойного структурирования: оно структурировано объективно, “поскольку свойства, сопряженные с агентами, предстают восприятию не каким-либо независимым образом, а, напротив, в очень неравновероятных комбинациях”; и субъективно, “так как схемы восприятия и оценивания приспосабливаются к рассматриваемому моменту, и все то, что представлено в частности в языке, есть продукт предшествующей символической борьбы и выражает в более или менее видоизмененной форме состояние расстановки символических сил” [14, с. 91].

Речь идет о взаимодействии объективной и инкорпорированной структур. Инкорпорированная структура или «габитус» представляет собой систему присущих индивиду диспозиций мышления и действия, результирующую его знаний и опыта. Габитус как матрица восприятий и классифицирующих практик выдвигается как важнейший опосредующий элемент в формировании любой коллективной идентификации. Габитус – это “инкорпорированный класс”. Но он – не простой результат структуриации классовых условий, а также и активное структурирующее начало.

Стратификационный подход получил развитие и в советской социологии. «Официальный образ» советского общества, существовавший на протяжении всего сталинского периода, представляет собой образ общества, «в котором есть классы, но нет классовых антагонизмов и классовой стратификации» [15, с. 88]. Два класса, существование которых признавалось официально, ассоциировались с различными формами «социалистической собственности»: рабочий класс – с государственной, а колхозное крестьянство – с кооперативной собственностью.

Третий (и последний) структурный элемент в этой картине социалистического общества назывался «социалистической интеллигенцией» – социальной группой, соответствующей скорее понятию «слой», нежели «класс». При этом не делалось попыток представить общество как эгалитарное. Да это и вряд ли было бы возможно, поскольку данный способ восприятия советской социальной структуры появился в тот период, когда понятие «эгалитаризма» стало объектом острой критики и происходила возрастающая дифференциация доходов. Однако существование значительной дифференциации в доходах не связывалось с иерархиями и привилегиями отдельных классов или слоев, ибо оно отражало различие заслуг индивидов, то есть различие их вклада в производство.

В определенном смысле, конечно, признавалось, что один из классов – рабочий класс – имеет более высокий статус, вытекающий из его особой «исторической миссии». Он был связан с «высшей» формой собственности и играл «ведущую» роль в процессе перехода к коммунизму. Однако и здесь речь шла не о привилегиях, а о высших заслугах. Последние не были сопряжены с властью какой-то одной группы в социальной структуре, позволяющей ей присваивать труд других.

Переход к будущему коммунистическому обществу виделся, прежде всего, не в уменьшении социального или экономического неравенства или в возрастающей власти непосредственных производителей над условиями производства, но скорее как процесс «слияния» двух форм социалистической собственности (и соответствующего исчезновения классов), повышения «культурно-технического уровня» занятых ручным трудом и достижения материального изобилия.

С появлением в 60-е годы социологии как признанного интеллектуального направления формируется другой, «научный» взгляд на социальную структуру советского общества. Так, в работах Т. Заславской утверждается: «Общественное положение, занимаемое различ-

ными слоями и классами в социалистическом обществе, может быть в принципе представлено в форме определенной иерархии, в которой некоторые позиции считаются выше, чем другие. Основой для вертикальной иерархии социальных позиций является сложность труда... и ответственность в осуществляемом труде, увеличение которых сопровождается обычно повышением требуемого образования, возрастающим материальным вознаграждением и соответствующими изменениями в образе жизни» [17, с. 38].

О. Шкаратан, чьи работы были фокусированы непосредственно на концепции социальной структуры, видит последнюю в неразрывной связи с проблемой социального неравенства. Элементами этой структуры являются «группы людей, неравных в социальном и экономическом отношениях...» [17, с. 52].

Ю. Арутюнян на основе эмпирических данных представил иерархию из девяти социально-профессиональных групп на основе синтетического индекса социального статуса, построенного из комбинации уровней дохода, образования и «влияния в коллективе» для каждой группы [18, с. 33].

Следует отметить, что все исследования стратификации, проводившиеся в СССР с середины 60-х годов, были преимущественно основаны на таких критериях как уровень образования и квалификации, содержание труда и различия в доходах, используемых традиционно и западными социологами применительно к своим странам. Однако оказалось, что, отражая верно внешние проявления социального неравенства, даже наиболее значительные изыскания не могли дать объяснения причинам и механизмам социальной дифференциации.

Дело в том, что советский тип общества не воспринимался как некая данность – с особой структурой, относящейся, быть может, к другому типу цивилизации, к другому типу экономической организации. Современное научное знание является европейским по своему происхождению. Сложившиеся теории и категориальный аппарат могут быть однозначно поняты и интерпретированы применительно к обществам, строящимся на частной собственности, гражданских отношениях и индивидуализме. Но они не вполне адекватно отражают реалии обществ, обладающих другими институциональными структурами, другими культурами, другими социально-экономическими отношениями. В связи с этим В. Радаевым и О. Шкаратанам была предпринята попытка представить свой взгляд на социальную структуру советского общества как этакратической системы [11, с. 92]

В российской постсоветской социологии также высок интерес к изучению социальной структуры общества. Ю.Н. Давыдов, Е.В. Осипова, В.Ф. Коломийцев, А.Б. Рахманов, изучая историю социологии, проанализировали идеи западноевропейских классиков относительно природы порядка и социальной структуры, важные для поиска оснований структурирования современного общества.

Р.В. Рывкина, занимаясь исследованием социальных последствий экономических трансформаций, поиском концептуальной модели стратификационной структуры российского общества, определила содержание, сферу применения теории социальной стратификации, критерии социального расслоения [19, с. 89].

В.И. Ильин сосредоточил свое внимание на поиске оснований для структурирования социального пространства, сравнил стратификационную структуру в советском и новом российском обществе, выделил властно-административную, социально-отраслевую, социально-демографическую, социально-пространственную, этно-социальную стратификации и классовую структуру [20, с. 44].

В.В. Радаев в рамках экономической социологии определил исходные стратификационные понятия, признаки среднего класса, выделил (вместе с О.И. Шкартаном) девять типов стратификационных систем: физико-генетическую, кастовую, сословно-корпоративную, этакратическую, социально-профессиональную, классовую, культурно-символическую, культурно-нормативную и социально-территориальную.

И.В. Мостовая предложила модель изучения природы социального расслоения в обществе для обеспечения стабильности, адаптации общества и экспансии в мир природы через культурную коммуникацию. Она также дала определения таким понятиям, как «социальная позиция», «социальный статус», «престиж», и рассмотрела природу структурных изменений в современной России [21, с. 103].

При изучении социальной стратификации в Иркутске в начале 90-х годов Е.Д. Игитханян выделила такие ее критерии, как отношение к собственности, степень автономности труда, материальное положение, характер включенности во властные отношения и социальная самоидентификация. В результате выделены четыре основные страты, существующие в современной России и охватывающие основную массу населения (всего, с учетом элиты и внеслоевой группы, насчитывалось 6 страт).

Результаты исследования позволили Е.Д. Игитханян сделать вывод, что, хотя социальная дезинтеграция ранее существовавших

групп и слоев усиливается (так, представители интеллигенции присутствуют практически во всех слоях, рабочие – в трех из 4 слоев и т. д.), тем не менее происходит отчетливое формирование новых слоев с устойчивым наполнением каждой из них [22, с. 46].

В исследовании С.С. Балабанова, проводившемся в Нижнем Новгороде, использовались такие критерии стратификации, как профессиональный статус, властный ресурс, социально-экономический потенциал и его динамика, в результате чего было выделено семь групп [23, с. 65].

Российские социологи, в частности Н.Е. Тихонова, выяснили, что в период экономических реформ в России параллельно с сохраняющейся корпоративно-сословной социальной структурой возникает новая социальная структура классового типа, что обусловлено сосуществованием двух относительно самостоятельных секторов экономики – государственного и частного. И если для вновь возникшего частного сектора при занятии определенной статусной позиции решающими оказываются характеристики, связанные с рыночной позицией человека, то для госсектора по-прежнему решающее значение имеют властный ресурс и корпоративная принадлежность. Главным же отличием новой социальной структуры от прежней стала глубокая социальная дифференциация, в результате которой произошло «растягивание» социальной структуры по вертикали и выделение относительно большего числа самостоятельных страт, чем в стратификационной системе советского типа. Деление российского общества на средний, базовый и низший классы является укрупненным делением, и в рамках каждого из этих классов можно выделить минимум по две самостоятельные страты [24, с. 157].

В исследовании ученых Института социологии РАН «Трансформация социальной структуры российского общества» (рук. З.Т. Голенкова), проведенном в 1997 г. по многоступенчатой комбинированной выборке, выделено 11 групп занятого городского населения: малоквалифицированные рабочие, рабочие высокой квалификации, служащие-неспециалисты, ИТР, специалисты в сфере образования и науки, специалисты-медики, специалисты – финансово-бухгалтерские работники, руководители низшего звена (подразделений на предприятиях), руководители высшего звена (предприятий, учреждений), предприниматели, работники административных органов [25, с. 27].

В середине 90-х годов Т.И. Заславской удалось обобщить многочисленные эмпирические данные, прежде всего мониторинговых иссле-

дований ВЦИОМ, наиболее представительных из всех имеющихся в настоящий момент. Основная часть населения России была поделена на четыре основных слоя: верхний средний, средний, базовый и нижний. Численно доли представителей каждого слоя в конце 1995 г. составляли: верхнего среднего – 1,4%, среднего – 28,3%, базового – 64,3% и нижнего – 6%². Кроме того, в общую картину социальной иерархии в России Т.И. Заславская включила политическую и экономическую элиту, а также социальное дно, добавляя их, соответственно, на верхнюю и нижнюю строчки иерархии и доведя, таким образом, общее число слоев, составляющих вертикальную социальную структуру современной России, до шести. Для идентификации социальных слоев ею использовались десять статусных переменных: основное занятие, основной род деятельности, отрасль занятости, сектор экономики, размер организации, профессионально-должностное положение (по реальному содержанию выполняемой работы и согласно самооценке), уровень образования, самооценка квалификации и уровень доходов, которые в совокупности позволяли замерить экономический, властный (управленческий) и социокультурный потенциал [26, с. 11].

В новейших исследованиях социальной стратификации российские ученые обращают внимание на сегментацию рынка труда и группы занятых, дифференциацию домашней и недвижимой собственности, различия в потребительских ориентациях и стилях жизни, этническую и тендерную дифференциацию, стратифицирующую роль социальной политики государства.

Исследованиям проблем стратификации уделяют и украинские социологи, однако осуществляются они в Украине на основе разнообразных экономических критериев стратификации. Так, Н. Ковалиско и Р. Савчинский предприняли попытку многомерного анализа стратификационной структуры украинского общества, в результате чего обнаружено несоответствие между объективными статусами и самоидентификацией, причем такое несоответствие более характерно для низшего и базовых слоев [27, с. 17].

Традиционной темой мониторинга Института социологии НАН Украины является изучение социальной структуры общества через призму субъективного подхода, а именно: изучение особенностей восприятия украинцев своего места в социуме; отслеживание динамики социально-статусных самооценок и др. [28, с. 13].

Украинский социолог О.Д. Куценко разрабатывает многоуровневую структурно-деятельностную концепцию класса. Класс в

рамках данной концепции рассматривается как многоуровневое структурно-деятельностное социальное образование, как социальная сила, возникающая из неравно распределенных структурных ресурсов в обществе и способная своими действиями изменять общество. Формируется из совокупности следующих влияющих друг на друга факторов:

(f.1) – доступных комбинаций социально значимых ресурсов и соответствующих им социальных позиций, или места в пространстве неравно распределенных социально значимых ресурсов, изменяющихся под влиянием (f.3) и (f.4);

(f.2) – возникающих на основе (f.1) чувств социального включения / отчуждения, определяющих восприятие жизненных шансов, потребности в их изменении либо ограждении;

(f.3) – стимулируемого (f.2) специфического социального сознания и социальных практик, отражающих оппозиции и солидарности в пространстве социальных неравенств, а также характер социальных притязаний на обладание определенными ресурсами и положением в пространстве отношений,

(f.4) – возникающей из структурно-культурных условий способности большой группы людей солидарно действовать, или действовать подобным образом в своем стремлении изменить либо оградить жизненные шансы [29, с. 215-216].

В белорусской социологии исследованиям социальной стратификации посвящены труды Е.М. Бабосова, Г.Н. Соколовой, С.А. Шавеля, В.А. Клименко, О.В. Терещенко, С.В. Сивухи, Л.Г. Новиковой и др.

Так, особое внимание уделяет процессам социальной дифференциации в современном обществе С.А. Шавель. Он выделяет несколько «проблемных» срезов в изучении и, особенно, управлении процессами социального расслоения:

1. Социальная дифференциация возникает и воспроизводится в силу объективного действия закона общественного разделения труда. Этот закон проявляется в разнообразии жизненно важных для существования общества как системы функций, которые наиболее успешно выполняются специализированными институтами и кадрами профессионалов.
2. Определенный уровень социальной дифференциации необходим для общества и соответствует ожиданиям людей. По закону социального сравнения индивиды стремятся к продвижению, занятию более высоких социальных позиций.

3. В регулировании социального положения особого внимания требует нижняя граница дифференциации: уровень жизни, образование, доступ к социокультурным благам и другие показатели.
4. Регулирование социальной дифференциации предполагает, причем в качестве первого условия» определенность и гласность, общественную полезность и эффективность критериев социального продвижения.
5. За счет роста среднего класса социальная структура меняет свою форму: из пирамидальной превращается в ромбовидную. В силу этого степень расслоения уменьшается, но в то же время сохраняется стимулирующая роль самой иерархии позиции [30, с. 239].

Изучению социально-стратификационной панорамы современной Беларуси уделяет особое внимание академик Е.М. Бабосов [31, с. 224]. В его работе проанализированы основные тенденции и изменения социальной структуры постсоветского общества, особенности деконструкции в этом обществе критериев стратификации, структурная динамика социальных слоев, определяющих основной вектор рыночных трансформаций – предпринимателей, менеджеров, наемных работников, творческой элиты. В монографии охарактеризовано также влияние жизненной стратегии личности на изменение ее стратификационного тренда и социального статуса в обществе.

Исследованиям процессов экономической стратификации Беларуси, а также сравнительному анализу процессов расслоения в Беларуси и России посвящены работы Г.Н. Соколовой. Автор приходит к выводу, что в белорусском обществе социально-ориентированная рыночная экономика, как результат государственной социальной политики, реально обеспечивает позитивный экономический процесс улучшения материального положения беднейших слоев населения и уменьшает долю этой страты в обществе. Но, по результатам анализа, происходит это как за счет повышения заработной платы, так и за счет перераспределения доходов различных страт, с целью выравнивания их материального положения, что приводит к аккумуляции около половины населения в диапазоне денежных доходов от 1 до 2 БПМ [32, с. 43].

Научная монография коллектива ученых также посвящена анализу трансформационных процессов в Беларуси и России. В рамках цивилизационного подхода рассмотрены социальные проблемы трансформационных процессов в обоих государствах, выявлены основные тенденции в изменении социальной структуры белорусского и рос-

сийского обществ. Особое внимание уделено рассмотрению трансформационных процессов в сфере занятости населения, а также социальным аспектам экономических преобразований [33, с. 185].

Сегодня белорусские ученые активно включаются в процесс изучения специфики процессов социально-стратификационного расслоения, происходящих в современном белорусском обществе. Существует множество теоретических и, особенно, методических разработок исследования различных аспектов и факторов социального расслоения. Однако данная проблематика остается спорной и вызывает множество дискуссий среди ученых.

Литература

- 1 Платон Собрание сочинений: в 4 т. / Платон. – М.: Мысль, 1994. – Т. 3: Государство. – 654 с.
- 2 Маркс, К К критике политической экономии – («К. Маркс, Ф. Энгельс – творцы научного социализма») / К. Маркс; пер. с нем. – М.: ЛКИ, 2010. – 176 с.
- 3 Спенсер, Г. Основания социологии / Г. Спенсер // Западно-европейская социология XIX века: Тексты; под ред. В.И. Добренькова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – С. 212–236.
- 4 Гумплович, Л. Основы социологии / Л. Гумплович; пер. под ред. В.М. Гессена. – 2-е изд. – СПб.: Издание О.Н. Попова, 2005. – 368 с.
- 5 Солнцев, С.И. Общественные классы. Важнейшие моменты в развитии проблемы классов и основные учения / С.И. Солнцев. – М.: Астрель, 2008. – 636 с.
- 6 Вебер, М. Класс, статус и партия / М. Вебер // Социальная стратификация. – М., 1992. – 354 с.
- 7 Сорокин, П.А. Человек. Цивилизация. Общество / П.А. Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
- 8 Парсонс, Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева; под ред. М.С. Ковалевой. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 384 с.
- 9 Хинкл, Р.Ч. Социальная стратификация в перспективе / Р.Ч. Хинкл, А. Босков // Современная социологическая теория в ее преемственности и изменении. – М., 1961. – 446 с.
- 10 Радаев, В.В. Социальная стратификация: учеб. пособие / В.В. Радаев, О.И. Шкаратан. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 237 с.
- 11 Гидденс, Э. Стратификация и классовая структура / Э. Гидденс // Социологические исследования. – 1992. – № 9. – С. 112–123.
- 12 Фуко, М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко; под ред. И. Борисовой. – М.: Ad Marginem, 1999. – 480 с.
- 13 Сокулер, З.А. Знание и власть: наука в обществе модерна / З.А. Сокулер. – СПб.: РХГИ, 2001, – 240 с.
- 14 Бурдьё, П. Физическое и социальное пространства / П. Бурдьё // Социология социального пространства. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с.

- 15 Ossowski, S. Class Structure in the Social Consciousness / S. Ossowski. – L.: Routledge & Kegan Paul, 1979. – 142 p.
- 16 Заславская, Т.И. О социальных функциях миграции сельского населения в городе / Т.И. Заславская // Урбанизация и рабочий класс в условиях научно-технической революции. – М., 1970. – 103 с.
- 17 Шкаратан, О.И. Проблемы социальной структуры рабочего класса СССР / О.И. Шкаратан. – М.: Мысль, 1970. – 268 с.
- 18 Арутюнян, Ю.В. О социальной структуре общества постсоветской России / Ю.В. Арутюнян // Социологические исследования. – 2002. – № 9. – С. 29–41.
- 19 Рывкина, Р.В. Образ жизни сельского населения / Р.В. Рывкина. – Новосибирск: Наука, 1979. – 243 с.
- 20 Ильин, В.И. Социальная стратификация / В.И. Ильин. – Сыктывкар, 1991. – 72 с.
- 21 Мостовая, И.В. Социальное расслоение: символический мир метаигры: учеб. пособие / И.В. Мостовая. – М.: Механик, 1996. – 208 с.
- 22 Игитханян, Е.Д. Процессы социального расслоения в современном обществе / Е.Д. Игитханян. – М.: ИС РАН, 1993. – 203 с.
- 23 Балабанов, С.С. Трансформация социальной структуры и социальный конфликт / С.С. Балабанов // Социальная структура и стратификация в условиях формирования гражданского общества в России / С.С. Балабанов. – М., 1995. – С. 62–71.
- 24 Тихонова, Н.Е. Факторы социальной стратификации в условиях перехода к рыночной экономике / Н.Е. Тихонова. – М.: РОССПЭН, 1999. – 320 с.
- 25 Голенкова, З.Т. Процессы интеграции и дезинтеграции в социальной структуре российского общества / З.Т. Голенкова, Е.Д. Игитханян // Социологические исследования. – 1999. – № 9. – С. 22–33.
- 26 Заславская, Т.И. Стратификация современного российского общества / Т.И. Заславская // Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения. – 1996. – № 1. – С. 7–15.
- 27 Ковалиско, Н. Многомерный анализ социальной стратификации современного украинского общества (региональный аспект) / Н. Ковалиско, Р. Савчинский // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2007. – № 3. – С. 5–37.
- 28 Симончук, О.В. Статусные самооценки населения Украины в сравнительном и временном контекстах / О.В. Симончук // Українське суспільство 1994–2006. Соціологічний моніторинг / Інститут соціології НАН України; за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 11–21.
- 29 Куценко, О.Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві. Спроби західної соціології / О.Д. Куценко. – Х., 2000. – 316 с.
- 30 Шавель, С.А. Общественная миссия социологии / С.А. Шавель. – Минск: Белорусская наука, 2010. – 404 с.
- 31 Бабосов, Е.М. Социально-стратификационная панорама современной Беларуси / Е.М. Бабосов. – М.: УП «Технопринт», 2004. – 356 с.
- 32 Соколова, Г.Н. Экономическая стратификация в Беларуси и России (Опыт сравнительного анализа) / Г.Н. Соколова // Социологические исследования. – 2009. – № 5. – С. 40–46.
- 33 Соколова, Г.Н. Трансформационные процессы в Беларуси и России: социальный аспект / Г.Н. Соколова, Н.Н. Сечко, Е.В. Таранова. – Минск: Белорусская наука, 2009. – 223 с.

ASPECTE SOCIOCULTURALE PRIVIND STRATIFICAREA SOCIETĂȚII MOLDOVENEȘTI

Iurie CARAMAN,
doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

Culture is an ensemble of elements of the society, well in the inheritance past shape, or in the present creations shape. The internal structure of culture can be approached at different levels - social and personal.

Culture is „located” in time and space, in a particular social community. It doesn't exist outside the social group and contributes to the sociological portrayal of this group. The study of culture is achieved by fundamental concepts encountered in culture anthropology as well as in sociology of culture - cultural model, cultural valuesethos, cultural configuration, tradition, human value, which are present in any approach to cultural phenomenon.

Cultura este orice produs al gândirii și activității umane. Orice realizare a omului este cultură datorită acțiunii sale conform unui anumit plan ori fără. Cultura este ansamblul elementelor unei societăți, fie în forma moștenirii trecutului, fie în forma creațiilor prezentului. Relația dintre cultură și societate este una de interdependență. Cultura există numai prin oameni, iar societatea solicită culturii furnizarea pentru membrii săi a setului de idei diriguitoare în comportamentul și gândirea acestora.

Cunoscutul sociolog american T. Parsons susținea că “complexitatea activității sistemului social este imposibilă fără un sistem simbolic relativ stabil” [1, p.503]. Însuși sistemul culturii privit sub acest aspect poate fi conceput drept un sistem de simboluri format din norme și valori acceptate de o anumită societate ori popor, semnificații, modele comportamentale care reglează activitatea indivizilor și a grupelor sociale. E de consemnat faptul că diferențierea acestor grupe, ori mai bine zis a stratificării sociale, într-o mare măsură este determinată anume de gama specifică a simbolurilor, semnificațiilor și valorilor care sunt împărtășite de o anumită grupă socială și care o face să fie deosebită de alte grupe sociale.

Grupele sociale se deosebesc, într-o măsură mai mare ori mai mica, unele de altele, cum ar fi, de pildă, grupa etno-națională (română, rusă, ucraineană, bulgară), care-și realizează activitatea într-un mod specific al obiceiurilor, normelor, tradițiilor, ritualurilor, confesiunilor religioase, limbii ș.a.

Între aceste deosebiri specifice pe care le întrunește se încadrează nu numai cultura etno-națională, dar și cea urbană, rurală, profesională, de clasă și alte subculturi. Datorită acestor diferențieri specifice ale culturii putem

deosebi indivizii orășeni de indivizii de la sate, moldoveanul, ucraineanul, găgăuzul de alți reprezentanți ai altor naționalități, pe cel de confesiune laică de cel de confesiune musulmană ș.a.m.d.

Tocmai de aceea T. Parsons și menționa că “structura sistemelor sociale în general este formată din standarde instituționalizate ale culturii normative” [2, p.508].

Cultura este unul din mecanismele sociale de bază care contribuie la automenținerea și autodezvoltarea societății. Cultura are menirea de a asigura integritatea și stabilitatea societății, continuitatea sa, dezvoltarea și perfecționarea sa prin intermediul armonizării și umanizării intereselor generale și individuale, prin asigurarea accesului la valorile culturale, a dezvoltării culturale și spirituale a membrilor societății.

Teoria culturii este considerată a fi extrem de complexă, fiind construită pe ideea privind modelele culturale care pornesc de la o anumită percepție, semnificație, misiune atribuită culturii. Cultura poate fi reprezentată sub forma unor structuri inteligibile, încărcate de o realitate care se poate cunoaște, învăța, transmite. Cultura trebuie privită ca fiind un produs al activității omului, al individului uman, care privește critic atât natura, cât și societatea.

Numărul definițiilor culturii identificate de cercetători variază de la câteva zeci la peste două sute. Definițiile cuprind, în general, totalitatea activităților omului, activități ce reflectă personalitatea dinamică a omului în ansamblul social, politic și religios, de asemenea și dinamic. Definițiile fie se înscriu într-un curent de gândire sociologic, fie reprezintă exclusiv un punct de vedere al unui cercetător, influențat mai mult sau mai puțin de un curent de gândire. Dificultățile definirii culturii rezultă din marea dispersie a perspectivelor și finalităților pe care le implică definirea.

Chiar identificarea primelor accepții ale termenului de cultură este un demers dificil. Conținutul cuvântului cultură variază în funcție de timpul, locul și tipul de societate luate în considerație. Cuvântul cultură este prezent într-un dicționar german din anul 1793. În secolul al XVIII-lea se fixează înțelesul termenului de cultură ca educare a spiritului; la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea începe să fie utilizat termenul de cultură ca fenomen sociocultural în științele sociale germane (Kroeber, Klukhohn); iar în secolul al XIX-lea, odată cu marile școli de antropologie, termenul de cultură este supus unor operațiuni de standardizare, dar cu unele particularități; la americani, termenul de cultură este legat mai mult de dezvoltarea materială și tehnică, de tehnicile de transmitere a moștenirii sociale; școlile etnologice consideră cultura ca fiind modurile de viață ale unui popor, relativ stabile, dobândite și transmise de la o generație la alta, proces de transmisie în care cultura este supusă unor schimbări continue; școlile moderne sunt centrate pe modurile de comunicare, pe „comunitățile

disciplinare” ale „producătorilor” specializați ai culturii (oameni de stat, artiști, literați etc.) și, deci, pe o clasificare a valorilor, „vehiculelor” culturale și a „obiectelor simbolice” împărtășite de societate [3, p.217].

În 1871, E. F. Taylor va defini cultura ca „ansamblul complex al cunoștințelor, credințelor religioase, al artei, moralei, obiceiurilor și al tuturor celorlalte capacități și obișnuințe pe care le dobândește omul ca membru al societății” [4, p.233]. În spațiile german, american, francez și englez au fost înregistrate nuanțe și accepțiuni care țin de particularitățile științei socioculturale din spațiile geografice și culturale amintite.

Domeniul cultural cuprinde două subansambluri de reprezentări și practici, diferențiate după gradul lor de generalitate: a) forme macrosociale; b) procese microsociale și locale. Formele macrosociale sunt asociate mecanismelor sociale și instituționale de „reproducție culturală”; ele convertesc informația/comunicarea în marfă; impun tuturor conținuturilor culturale logica particulară a culturii clasei dominante; ele cuprind și dispozitive de păstrare și de memorie colectivă (practici cotidiene, moduri de viață, cunoștințe practice, utilizări casnice – toate acestea relativ independente de cultura fundamentală, în care clasa dominantă vede singura cultură).

Pentru E. Morin, o cultură constituie „un corp complex de norme, simboluri, mituri și imagini, ce pătrunde în intimitatea individului, îi structurează instinctele, îi orientează emoțiile”.

R. Boudon, în aceeași direcție, afirmă: „Cultura poate fi definită ca ansamblul reprezentărilor și practicilor sociale în ceea ce au ele ca nefuncțional”. Cultura constituie astăzi un registru în jurul căruia se ordonează un ansamblu de valori, așteptări și atitudini.

P. A. Sorokin afirmă că există trei componente pe care le presupune orice cultură: 1) un grup constituit; 2) mijloace de comunicare (vehicule); 3) un conținut (semnificațiile, valorile, normele). Componentele reacționează unele asupra altora.

Pentru E. Sapir, cultura este o rețea de comportamente, o rețea de comunicare; comportamentele culturale au un caracter simbolic. Uneori putem înțelege accepțiunea termenului de cultură și în mod indirect.

În general, cultura are ca scop și crearea unui efect asupra realității înconjurătoare și desăvârșirea căilor omului spre acțiune. Cultura descrie demersul acțiunii umane, fiind nevoită să se adapteze, corecteze, reconstruiască în funcție de acest demers, permițând chiar și diviziuni locale și temporale.

Cultura este definită prin aspecte materiale (din perspectiva a ceea ce simbolizează ele) și prin aspecte non-materiale, acestea fiind cele care predomină în definirea culturii. Aspectele materiale se regăsesc în: unelte, obiecte și bunuri de consum, artefacte și produse ale activităților specializate și profesionalizate din domeniul artelor.

Sau, altfel spus, cultura cuprinde experiența trăită și creativă a indivizilor, discursurile profesionalizate și specializate ale artelor, corpus de artefacte, texte și obiecte, produsele specializate ale industriilor de cultură, expresiile culturale spontane și neorganizate ale vieții de zi cu zi, precum și interacțiunile complexe dintre toate acestea.

În cadrul studiului impactului culturii asupra stratificării sociale, e necesar de subliniat și rolul modelelor culturale (unele rămase ca moștenire) existente, care, la rândul lor, influențează asupra oricăror culturi naționale, inclusiv a celei din Republica Moldova.

Modele culturale presupun prezența unor structuri particulare, flexibile, care realizează distincția între anumite experiențe culturale. Modelul cultural și versiunile de modele culturale trebuie analizate cu foarte mare atenție, tocmai pentru a sublinia nu doar varietatea culturilor existente în modernitate, ci și posibilitatea cunoașterii cauzelor unor antagonisme de tip cultural, conflicte actuale ori latente.

O introducere în teoria modelelor culturale accentuează contextualitatea culturală în care omul trăiește, prezența unui canon cultural specific unei comunități și care nu se regăsește în cadrul alteia. Studii recente ce vizează stratificarea socioculturală realizate în România, Rusia, Ucraina indică un mare interes manifestat de „consumatorii de cultură” pentru informația asupra identităților pe care teoriile culturale o poate oferi asupra mijloacelor tehnologiei culturale contemporane, asupra perspectivei devenirii culturale într-o lume care se declară a schimbării.

Schimbările ce au survenit în sferile sociopolitice și economice la finele anilor '90 au adus remanieri cardinale în activitatea tuturor instituțiilor culturale publice din Republica Moldova. Ținând cont de faptul că cea mai mare „doză” din cultura de elită este emanată de structurile profesioniste din țară, ar fi cazul ca acest „segment” din întregul sistem al culturii să fie cel mai bine structurat și pus la punct. Situația este mai prozaică.

Actualmente, în Republica Moldova activează 11 teatre dramatice, muzicale și de comedie, 3 teatre pentru copii și tineret, Teatrul de Operă și Balet, organizațiile concertistice Filarmonica de Stat „S. Lunchevici”, Sala cu Orgă, Asociația concertistică „Moldovaconcert”, 2 orchestre simfonice, o orchestră mixtă, o orchestră de camera, o rețea de instituții de învățământ muzical general (școli muzicale pentru copii) și profesioniști (Academia de Muzică, Teatrul și Arte Plastice, Școala medie specială de muzică, Colegiul de muzică „Ștefan Neaga”).

E de menționat faptul că lipsa atenției și a grijii din partea puterii de guvernământ din ultimele două decenii față de întreg sistemul cultural din republică au afectat întreaga palitră a sistemului cultural, inclusiv a artelor interpretative. Ca rezultat, o mare parte a specialiștilor din acest domeniu

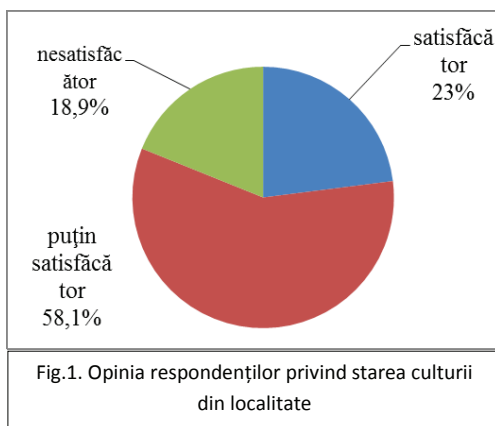
au migrat masiv în alte domenii de activitate sau în alte țări. Sistemul de finanțare a instituțiilor de cultură este sub orice limită și nu este transparent.

Astăzi, „consumatorul de cultură” de pretutindeni trebuie să se adapteze la procesul unei formări continue. În cazul Republicii Moldova putem sublinia ponderea accentuată a diversității culturale, a direcționării multor domenii de activitate spre standarde europene, a ideilor despre globalizarea și informatizarea socială, iar modelele culturale devin o formă de aplicabilitate a culturii, care se cere adusă la o realitate contextuală socială, politică, materială, spirituală.

În anul 2009, în cadrul Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, a fost realizat studiul sociologic „Probleme și oportunități ale culturii din Republica Moldova”(coordonator dr. Iu. Caraman), care ne-a creionat anumite stări din domeniul culturii autohtone. Rezultatele cercetării (Fig.1) ne relatează că doar 23% din respondenți au apreciat satisfăcător nivelul dezvoltării culturii în localitatea lor, 58,1% au fost puțin satisfăcuți, iar 18,9% dintre respondenți au apreciat nivelul nesatisfăcător, din care putem concluziona că mai mult de $\frac{3}{4}$ din respondenți nu sunt satisfăcuți de situația culturii din localitatea lor.

Ar fi necesar, și e o cerință a zilei, ca managementul culturii în Republica Moldova să înceapă cu recunoașterea necesității de a redefini, a reconcepe termenul de cultură. A privi cultura doar din punct de vedere umanist (concretizându-se în artefacte culturale) și făcând abstracție de latura antropologică a acesteia (de procese care definesc moduri de viață sau sisteme de valori) aduce incapacitatea explicării dezvoltării sociale pe care cultura o generează. Această înțelegere trunchiată, ce poate reprezenta cultura într-o societate, generează demotivația sferei politice în a susține „cultură pentru cultură” și impunerea contribuitorului cultural de a fi lăsat să funcționeze la cote de avarie.

Conform datelor aceluiași studiu, la întrebarea: Cum apreciați politica în domeniul culturii desfășurate în ultimii ani?, răspunsurile respondenților sunt departe de a fi optimiste: 33,3% au optat pentru răspunsul „mai degrabă negativ decât pozitiv”; 21,3% - negativ; 21,8% - mai degrabă pozitiv decât negativ; 7,2% - pozitiv, iar 16,4% s-au aflat în dificultate de a da un răspuns

definitoriu. Mai mult de 50% din respondenți au apreciat politica culturală din ultimii ani că ea, mai degrabă, ar avea o carență negativă. Toate acestea ne vorbesc despre aceea că Republica Moldova nu a reușit să implementeze o politică a sa, individuală, ce ar reieși din specificul național, folosindu-se și în continuare de mai multe module din experiența diferitor politici culturale existente, a cărei preponderență o constituie experiența ex-sovietică.

Criza mondială declanșată la finele sec. XX a dat așa-zisul start al etapei de tranziție. Schimbările ce au survenit în sferile sociopolitice și economice la finele anilor '90 au adus remanieri cardinale în activitatea instituțiilor culturale publice din Republica Moldova. Începând cu anul 1991, când a fost proclamată independența statului moldovenesc, în Republica Moldova au fost adoptate mai multe legi care aveau menirea de a favoriza dezvoltarea culturii. Însă implementarea lor a necesitat elaborarea unor strategii durabile, ce ar fi asigurat o finanțare și o gestionare adecvate, care, din păcate, nici pe departe n-au fost realizate.

În *Tabelul 1* sunt indicate răspunsurile respondenților în problema cerințelor și așteptărilor lor în satisfacerea cu bunuri și servicii culturale și tabloul real al ofertelor. Astfel, din gama bunurilor și serviciilor culturale cel mai mare număr de respondent - 59,1, sunt satisfăcuți de faptul că au posibilitatea de a viziona filme interesante, după care urmează 49,0(cărțile dorite), 45,6%(posibilitatea de a obține studii). Cele mai puține șanse le întrucesc posibilitățile de a călători - 21,1%, și procurarea discurilor și casetele dorite - 22,9%.

Tabelul 1. Aprecierea respondenților privind accesul lor la următoarele bunuri și servicii (%)

N/r	Bunuri și servicii	Da	Mai degrabă da decât nu	Mai degrabă nu decât da	Nu	Mi-i greu să răspund
1.	Accesul la studiile dorite	45,6	22,1	14,8	14,4	2,9
2.	Posibilitatea de a frecventa spectacole	29,0	20,8	23,3	22,6	4,4
3.	De a citi cărțile dorite	49,0	28,5	10,0	9,3	2,4
4.	De a viziona filmele interesante	59,1	20,0	8,4	11,1	1,5
5.	De a călători	21,1	20,5	31,6	24,2	0,2
6.	De a cumpăra cărțile dorite	30,2	18,4	24,9	23,8	2,5
7.	De a cumpăra discurile, casetele dorite	22,9	20,4	27,3	26,9	2,7

Secolul XX a adus schimbări marcante în perimetrul culturii. Dintre acestea se detașează explozia succeselor științifice, care a adus o accelerare a

schimbărilor culturale, dar și o criză a valorilor tradiționale. De asemenea, a crescut interesul pentru impregnarea rapidă a valorilor culturii în sistemul activităților sociale prin mass-media. Acest secol a creat o altă realitate culturală, noi sisteme de gândire, noi forme de exprimare artistică, noi moduri de raportare la lume, o nouă conștiință de sine a omului.

Procesele și schimbările ce au avut loc în spațiul cultural nu pot fi analizate și înțelese separat de cele politice, sociale și economice. Dintr-o perspectivă istorică, secolul XX este apreciat ca unul de ruptură cu întreaga istorie. Eric Hobsbawm îl numește un secol al extremelor, care a avut ca finalitate o perioadă de descompunere, incertitudine și criză, odată cu destrămarea sistemului comunist și cu trecerea omenirii spre un viitor necunoscut și problematic. Prin transformările culturale ce s-au acumulat “s-a încheiat o epocă din istoria omenirii și a început alta” [5, pp. 15-32].

Această perioadă a intensificat, totuși, în forme fără precedent, schimbul de valori și dialogul dintre culturi. Este una dintre caracteristicile importante ale epocii pe care o trăim. Comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi au fost favorizate de extinderea sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimburile de valori au devenit astăzi realități dominante. Mass-media reprezintă azi o rețea ce transmite informații pe tot globul, iar creațiile culturale de ultimă oră pot fi receptate în toate societățile și regiunile planetei. Toate aceste realizări au anulat distanțele și au pus în contact direct societăți, regiuni și spații culturale care înainte erau izolate unele de altele sau aveau relații sporadice.

În ultimul timp, se vorbește tot mai mult despre integrarea și aderarea la Uniunea Europeană. În acest sens, Octavian Paler [6, p.196], în interesanta sa carte intitulată *Aventuri solitare*, face o încercare de comparație între America și Europa. Înzestrat cu un spirit de pătrundere foarte ascuțit, el observă că ținta celor două modele de viață este diferită: Europa aleargă după cultură, în timp ce America aleargă după confort. Aceste două idealuri modelează viața și strădaniile a milioane de oameni. În Europa, cultura este obsesia sistemului educațional; în America, confortul este esența culturii. Europa și America vor continua să se „zvârcolească” în interminabile crize, nu pentru că n-ar avea cultură sau confort, ci pentru că oamenilor le lipsește conținutul de caracter necesar pentru fericire...

Bibliografie:

1. Parsons T. Американская социологическая мысль. În Понятие общества: Компоненты и их взаимоотношения. М., 1996.
2. Ibidem, p. 508.
3. Dicționar de sociologie (coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu). București: Babel, 1993.
4. Ibidem, p.233.
5. Hobsbawm Eric. Secolul extremelor. București: Editura Lider, 1999, pp. 15-32.
6. Paler Octavian. *Aventuri solitare*. Iași: Editura Polirom, 2008.

DEMONTAREA ȘI SFÎRȘITUL REGIMULUI PARTIDULUI UNIC

Victor JUC,
doctor în filosofie,
Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In article processes of dismantle of a totalitarian mode with uniform party and a multi-party system establishment are considered. It is especially underlined that the Komunistichesky party of Moldova has accepted an antinational position, opposed national and democratic movement, has supported the state turn on August, 19-21th 1991 and as logic result, has been legislatively forbidden. Conclusions consists that totalitarianism should remain the phenomenon of 20 centuries.

Sistemul cu partid unic/partid-stat instituționalizat în URSS a fost de caracter apartidist și a presupus interdicția concurenței de idei sub orice formă, el însuși bazându-se pe o ideologie utopistă, interpretată oficial ca „adevăr în ultimă instanță” și culminată „cu un sfârșit fericit”. Premisele pluripartidismului au apărut într-un moment de criză al sistemului totalitar comunist, aprofundată de eșecul tentativelor liderului sovietic M. Gorbaciov de a-l restructura. Dat fiind că partidul-stat nu se mai dovedea a fi în măsură să exercite controlul total asupra vieții cetățenilor din cauzele descătușării și emancipării lor, surpării capacităților represive ale poliției politice prin imposibilitatea de a aplica în permanență violența și a menține frica, pierderii de către unica formațiune a monopolului exclusivist asupra activității politice și a posibilităților de a dirija mass-media, extinzându-se numărul celor care pun la îndoială „adevărul oficial de stat”, precum și tolerării într-un cadru restrâns a instituțiilor democrației parlamentare, liberalizarea regimului totalitar s-a dovedit a fi fatală pentru sistem, deoarece democrația este incompatibilă cu totalitarismul, ea poate avea doar o influență demolatoare asupra acestui tip de regim. Tentativele de a transforma sistemul sovietic au scos la suprafață contradicțiile etapelor precedente ale regimului, ele găsindu-și expresie și fiind amplificate de o criză structurală profundă, fapt care a provocat eroziunea bazei sociale a partidului unic și falimentul acestui regim în ansamblu.

Încercările de a restructura regimul totalitar au eșuat, provocând în context falimentul sistemului cu partid unic, ancorat pe o ideologie-ghid, cu

statut de autoritate unică. În pofida rezistenței depuse, acest sistem a fost demontat într-o perioadă relativ scurtă de timp după inițierea tentativelor de a-l reforma, chiar dacă partidul unic a fost numeros (Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) întrunea la începutul anului 1990 circa 19 mln. de membri) și organizat pe principii strict ierarhice, iar aparatul de partid era contopit cu structurile de stat.

Demontarea regimului partidului unic a fost realizată, pe de o parte, prin abolirea art.6 din Constituția Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) cu privire la „rolul conducător al PCUS în societatea sovietică”, iar pe de alta, prin legiferarea pluripartidismului, chiar dacă în unele republici unionale, cum ar fi RSS Moldovenească, partidele politice au fost considerate inițial elemente ale societății civile, adică „organizații obștești”. Abolirea art.6 a fost precedată de largi discuții purtate în controvers atît în PCUS, cît și în societate, iar în ultimă instanță, la Congresul al III-lea extraordinar al deputaților poporului din URSS (12-15 martie 1990) a fost adoptată o variantă de compromis sau, potrivit lui M. Gorbaciov, „o semimăsură”, chiar dacă URSS formal a încetat să fie „un stat monopartidist”: „Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, alte partide politice, precum și organizațiile sindicale, de tineret, alte organizații sociale și mișcări de masă participă prin reprezentării lor, aleși în sovietele de deputați ai poporului, și prin alte modalități la elaborarea politicii statului sovietic, la gestionarea afacerilor de stat și sociale” [1]. A.Iakovlev numește anularea art.6 un act „de abdicare de la tron” a PCUS, deși acesta continua să păstreze foarte multe pîrghii în structurile puterii de stat, în special prin aparatul de partid care s-a opus cu vehemență proceselor de democratizare: aparatul de partid, conform lui L.Onnikov, dispunea de „proprii legi nescrise”, fiind în stare să compromită orice inițiativă a liderilor politici care îi puneau în pericol interesele și statutul social. Eforturile birocraților de partid urmăreau să nu schimbe nimic în cadrul PCUS și să păstreze puterea absolută a aparatului, să nu admită includerea directă a maselor, inclusiv de comuniști, în formularea politicii și să mențină regulamentele și normele care garantau confidențialitatea activității acestor structuri pentru a exercita monopolul asupra puterii politice. PCUS n-a putut fi nici democratizat, nici dinamizat prin transformare, lipsa unei concepții de revizuire a activității partidului a fost fatală pentru însăși existența URSS, dat fiind, potrivit lui H.Kissinger, că „n-a devenit un instrument al reformei” [2], după cum a gîndit inițial secretarul său general M. Gorbaciov.

La nivelul republicilor unionale, transferul de putere de la PCUS către structurile de stat urma să se realizeze prin extinderea autonomiei republi-

cilor ca subiecți ai federației. Astfel, promovînd strategia „un centru puternic – republici puternice”, deputatul N. Dabija a declarat la sus-menționatul congres că „numai republicile puternice pot forma o federație puternică”, solicitînd de a ține cont de interesele republicilor prin revizuirea Tratatului unional din 1922, delimitarea clară a prerogativelor URSS și ale republicilor, stipularea garanțiilor cu privire la respectarea suveranității republicilor, interzicerea cumulării funcțiilor de Secretar General al PCUS și Președinte al URSS, alegerea acestuia din urmă pe bază de alternativă și asigurarea separației puterilor în stat, dreptul republicilor unionale de a alege președinții proprii. Însă în cea mai mare măsură cerințele de acest conținut n-au fost auzite, deoarece PCUS rămînea for și refugiu al oponenților reformării și democratizării regimului, nu se grăbea să transfere puterea de stat, iar președintele și concomitent secretarul general nu era credibil și pierdea permanent din autoritate, chiar dacă la Congresul al XXVIII-lea a triumfat în linii mari direcția lui de activitate. Totuși, după congres, consideră I. Laptev, aparatul de partid continua să privească „puterea constituțională ca pe o putere de mîna a doua”, fantoma articolului 6 „alunga însăși ideea transformării PCUS într-un partid parlamentar, includerii într-o luptă parlamentară normală”, el ajungînd, potrivit lui Gh. Șahnazarov, într-un punct de semidezintegrare.

Partidul Comunist al Moldovei (PCM), fiind o componentă a PCUS, s-a situat în opoziție față de aspirațiile de renaștere națională și de transformări democratice ale populației majoritare, el permanent alimenta și provoca atitudini ostile din partea minorităților etnice conlocuitoare prin acțiuni deschise, tensionînd astfel situația din societate. În același timp, un capitol important în procesele de democratizare constă în instituționalizarea sistemului de partide din republică, apariția diverselor formațiuni sociale și social-politice la sfârșitul anilor '80 fiind posibilă datorită surpării regimului comunist. Sub presiunea maselor din stradă, autoritățile au fost nevoite să accepte înregistrarea lor, adoptînd la 25 august 1989 Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSS Moldovenească. În baza acestui Decret, prin hotărârea guvernului republican, la 26 octombrie 1989 au fost înregistrate primele patru formațiuni: Frontul Popular din Moldova (FPM), Mișcarea Internațională „Unitate-Edinstvo”, Mișcarea Populară „Gagauz-Halkî” și Asociația Social-Culturală Bulgară „Vozrojdenie”. În corespundere cu sus-numita decizie, au fost înregistrate pe parcursul a doi ani 144 de asociații ale cetățenilor, dintre care 17 erau social-politice [3]. Deși li se acorda dreptul de a participa în viața social-politică și a promova

candidați pentru parlament, acestor 17 formațiuni li se refuza înregistrarea în calitate de organizații social-politice, ștergându-se astfel deosebirile dintre elementele distincte ale societății civile și ale sistemului politic, urmărindu-se îndreptarea lor pe făgașul non-politic. Însă alegerile pentru deputați ai poporului din URSS (1989) și pentru Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (1990) au demonstrat că noile formațiuni au reușit să-și asigure susținerea din partea electoratului: FPM și-a promovat reprezentanți în legislativul republican ocupând multe posturi-cheie și a participat la formarea noului guvern, de orientare anticomunistă, cu o largă reprezentativitate.

La 10 mai 1990 Parlamentul a adoptat două decizii importante care au contribuit esențial la transformarea sistemului de partide de la unul cu un singur partid la pluripartitism.

1. A introdus amendamente la articolele 6, 7 și 49 ale Constituției republicane, prin care a fost lichidat *de jure* rolul de forță conducătoare a PCUS în RSS Moldovenească. Procesul de reducere a pozițiilor lui în societate a culminat cu Hotărârea Prezidiului Parlamentului cu privire la Partidul Comunist din Moldova din 23 august 1991 (în acele zile memorabile au mai fost adoptate și alte decizii similare), prin care a fost interzisă activitatea PCM pe întreg teritoriul republicii, averea fiind naționalizată, considerată proprietate de stat și transmisă către guvernul republican cu dreptul de dispunere.

2. A hotărât legalizarea mișcărilor și partidelor politice. Drept rezultat, la 13 mai 1990 a fost creat Partidul Social-Democrat din Moldova, iar peste jumătate de an, la 23 septembrie, a apărut Partidul Democrat pentru Renaștere și Progres, ca mai târziu să fie fondate și altele. De regulă, partidele erau fondate în jurul unor persoane care pretindeau că se asociază cu anumite idei, fiind promotorii acestora. Partidele create își concentrau activitatea cu predilecție la Chișinău, erau slabe din punct de vedere organizatoric și sărace în idei performante, fiind asemănătoare unor cluburi de discuție care întruneau un număr relativ mai mare sau mai mic de oameni. Nedispunând de nici o bază materială și financiară, ele își desfășurau activitatea sporadic, bazându-se pe entuziasm, dar neavând practic nici o pondere în societate și în stat, cu excepția celor două Fronturi.

În ordinea de idei reliefată, subliniem că rolul de bază în demontarea vechilor instituții și a dependenței de metropola sovietică, în făurirea noilor structuri ale puterii de stat și a bazei legislative a noii entități politice, în promovarea procesului de democratizare și liberalizare a revenit Sovietului Suprem din legislatura a douăsprezecea (de la 26 aprilie 1990 Parlamentul), ales în baza Legii cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai

RSS Moldovenești din 23 noiembrie 1989. Această lege prevedea următoarele: dreptul de a propune candidați pentru alegerile de deputați ai poporului îl au colectivele de muncă, organizațiile obștești, colectivele de studenți ale instituțiilor de învățământ mediu de specialitate și superioare (secția zi), adunările alegătorilor la locul de trai și ale militarilor în unitățile militare. Pentru alegerile de deputați au fost create 380 de circumscripții electorale cu un număr aproximativ egal de alegători (nu sînt indicate însă criteriile în baza cărora a fost stabilit acest număr de circumscripții electorale - n.n.). Din partea fiecărei circumscripții electorale se alege un deputat, fiind considerat ales candidatul care a întrunit mai mult de jumătate din voturile alegătorilor care au participat la votare. Se consideră că alegerile au avut loc dacă la ele n-au participat mai puțin de jumătate din alegătorii înscriși în liste, precum și în cazul când în circumscripție a rămas un singur candidat. Dacă într-o circumscripție electorală au candidat mai mult de doi concurenți și nici unul dintre ei n-a fost ales, se organizează votare repetată, cu participarea a doi candidați care au întrunit numărul cel mai mare de voturi. Este ales candidatul care a întrunit la votarea repetată cel mai mare număr de voturi ale alegătorilor care au participat la vot [4]. La scrutinul din 25 februarie 1990 (la 10 martie a avut loc al doilea tur) desfășurat în circumscripții electorale cu un singur mandat pentru alegerea parlamentului unicameral au participat peste 600 de candidați, sprijiniți nu numai de noile formațiuni - Frontul Popular din Moldova și Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo”, dar și de PCM, fiind aleși însă numai 377 de deputați.

Printre deciziile importante adoptate de Parlament(în perioada aprilie 1990 – august 1991) menite să contribuie la crearea instituțiilor și simbolurilor statului în devenire vom remarca următoarele:

- Regulamentul cu privire la Drapelul de Stat din 27 aprilie 1990;
- Regulamentul cu privire la Stema de Stat din 3 noiembrie 1990;
- Hotărârea cu privire la serviciul militar al cetățenilor RSS Moldova din 4 septembrie 1990;
- Hotărârea cu privire la schimbarea modului de calculare a timpului pe teritoriul RSS Moldovenești din 27 aprilie 1990;
- Avizul Comisiei Parlamentului privind aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului adițional-secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de Nord;
- Legea cu privire la Guvernul republicii din 31 mai 1990, prin care au fost definite competențele generale și pe domenii ale executivului,

structura, organizarea activității și relațiile lui cu alte structuri ale puterii de stat. Direcțiile principale ale activității Guvernului sunt: crearea condițiilor pentru stabilirea și asigurarea suveranității economice și politice a Moldovei; elaborarea concepției dezvoltării social-economice a republicii, programul și mecanismul trecerii la economia de piață; sprijinirea inițiativei și demonopolizării economiei, dezvoltării relațiilor de piață; garantarea tuturor subiecților proprietății, libertății activității economice, diversității formelor de proprietate și egalității lor în drepturi; favorizarea dezvoltării autonomiei organelor administrative de toate nivelurile [5].

- Declarația cu privire la suveranitate din 23 iunie 1990, prin care RSS Moldova (pînă la 5 iunie RSS Moldovenească, din 23 mai 1991 Republica Moldova) se proclamă un stat suveran, unitar și indivizibil. Declarația conține și alte prevederi importante, cum ar fi:
- izvorul și purtătorul suveranității este poporul, iar exercitarea ei este prerogativa organului reprezentativ suprem al puterii de stat al republicii;
- în RSS Moldova se instituie cetățenia republicană (varianta zero – toți rezidenții republicii la data adoptării declarației devin în mod expres cetățenii ei);
- separarea celor trei puteri ale statului este principiul de bază al statului democrat;
- pe întreg teritoriu RSS Moldova este proclamată prioritatea Constituției și a legilor ei, iar documentele unionale se pun în aplicare în Moldova numai în urma ratificării lor de către forul legislativ suprem republican;
- RSS Moldova poate fi parte în uniuni de state, delegîndu-le benevol sau retrăgîndu-le unele prerogative [6].

Se cuvine de precizat că declararea suveranității constituie doar un pas inițial important, dar nu suficient în devenirea statului independent. Suveranitatea conține atît un aspect intern, cît și unul extern, iar dacă statul nu este independent, în teritoriul lui pot fi prezente instituții ce exercită puterea, dar care fac acest lucru prin mandate și autorizate din exterior, ele supunîndu-se limitelor și domeniilor permise din afară [7]. Deși RSS Moldova se declară subiect egal în drepturi în relațiile și tratatele internaționale, legăturile ei cu lumea exterioară se realizau prin intermediul statului sovietic, al centrului unional, care acționa ca un filtru și selecta contactele externe.

După un an de la adoptarea rezoluțiilor FPM din 20 mai 1989, prin

care se solicita decretarea suveranității RSS Moldovenești, la Congresul al XXVII-lea al PCM din 17-18 mai 1990 a fost adoptată rezoluția Cu privire la suveranitatea RSS Moldovenești și la Acordul Federal, care proclama drept una dintre cele mai importante sarcini politice ale Partidului - afirmarea consecventă a suveranității reale a RSS Moldovenești în componența Federației sovietice înnoite. „Relațiile reciproce care s-au statornicit de-a lungul deceniilor, se arăta în rezoluția Congresului, îndeplinirea necondiționată a directivelor organelor centrale, dictatul ministerelor și departamentelor ramurale, ignorarea condițiilor specifice și tradițiilor locale au dus la încătușarea inițiativei republicii, la greșeli în amplasarea forțelor de producție, la urmări negative ale proceselor migraționiste, la acutizarea multor disproporții ale dezvoltării economice și sociale. Acest lucru a devenit posibil ca urmare a lipsei mecanismului de colaborare cu Centrul, cu alte republici unionale în condițiile Federației unionale”. Plecînd de la această situație, PCM s-a pronunțat pentru semnarea unui nou Acord federal, considerînd drept atribute fundamentale pentru afirmarea suveranității de stat exercitarea puterii depline a RSS Moldovenești pe teritoriul său, dreptul de a soluționa autonom toate problemele social-economice și politice, stăpînirea patrimoniului național; trecerea în subordinea RSS Moldovenești a întreprinderilor și instituțiilor unionale amplasate în teritoriul său național, cu excepția celor specificate în Acordul federal și în legile RSS Moldovenești; introducerea cetățeniei RSS Moldovenești pe baza Convenției de la Geneva Cu privire la drepturile omului; dreptul la dezvoltarea multilaterală și la prosperarea națiunii moldovenești, precum și a tuturor minorităților naționale; autonomia republicii în activitatea economică externă, stabilirea legăturilor economice, culturale directe cu statele străine, schimbul de reprezentanți diplomatici și consulari cu acestea.

Însă aceste prevederi nu erau decît încercări de a distrage atenția de la cele mai actuale probleme de emancipare națională și de a îndrepta mișcarea de renaștere și de democratizare în altă direcție loială autorităților centrale, dat fiindcă forțele antinaționale și proimperiale grupate în PCM și în „Interfront”, susținute în modul cel mai direct de centrul unional, nu puteau să se împace cu pierderea pozițiilor privilegiate și au sprijinit dezmembrarea republicii. În tentativa de a preîntâmpina dezintegrarea imperiului, conducerea URSS a adoptat strategia stimulării separatismului în republicile „rebele”, pe teritoriul Moldovei sovietice au fost create artificial, la 19 august 1990 și 2 septembrie 1990, „Republica Sovietică Socialistă Găgăuză” și, respectiv, „Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Nistreană” (de fapt, acest procedeu nu este nou pentru sovietici: înainte de a ataca Finlan-

da în toamna anului 1939, a fost „înjghebat” așa-zisul guvern al republicii democratice finlandeze). URSS a expus oportunitatea creării unor formațiuni pseudostatale ca eventual să le încorporeze în cadrul federației reînviată, urmărind să-și mențină prezența prin divizare, presiuni și corupere. În toamna anului 1990, sfidînd Declarația cu privire la suveranitate, conducerea URSS se implică masiv și brutal în afacerile interne ale Moldovei, pentru a compărea, la scurt timp de acele evenimente, în rolul de „pacificator”. La 28 octombrie, susținuți de trupele armatei sovietice și în contradicție cu legislația în vigoare, liderii comuniști găgăuzi aleg „Sovietul Suprem al RSS Găgăuze”, iar pînă la finele anului, cu concursul acelorași forțe militare străine, și-au creat și „unități de miliție”.

Concomitent cu aceste evenimente, forțele separatiștilor transnistreni trec la 2 noiembrie 1990, la acțiuni violente împotriva organelor constituționale ale puterii din Dubăsari, înregistrîndu-se primele victime umane. Separatiștii au asediat secția raională de poliție, au ocupat sediile judecătorești, ale procuraturii raionale și ale comitetului executiv raional, procedînd la concedierea angajaților. În condițiile create, după mai bine de un an de aplicare în exclusivitate a măsurilor politice de reglementare a conflictului, conducerea republicii autorizează, pentru prima oară, folosirea forțelor de poliție pentru ocrotirea organelor legitime ale puterii de stat și menținerea legalității în Dubăsari. Cu toate acestea, separatiștii au preluat controlul asupra orașului.

În pofida apelului Parlamentului RSS Moldova către populația din stînga Nistrului, care reafirma opțiunea integrității teritoriale a Moldovei și chema locuitorii să nu participe la „scrutinul” anunțat de liderii separatiști în vederea constituirii „organului suprem” al autoproclamatei republici, aceasta s-a produs totuși între 22 și 25 noiembrie 1990, cu susținerea nemijlocită a formațiunilor paramilitare și a armatei sovietice. La 27 noiembrie 1990, Parlamentul RSS Moldova a declarat nule și fără efecte juridice rezultatele alegerilor în „organul suprem” al preținsei republici transnistrene. Totuși, la 29 noiembrie la Tiraspol a avut loc sesiunea organizatorică a „sovietului suprem” anticonstituțional al autoproclamatei „rssmn”, iar în ziua următoare, în același oraș, a fost convocat „congresul deputaților de toate nivelurile din raioanele nistrene”.

Faptul că URSS nu a jucat rolul unui imposibil spectator al amplei acțiuni inițiate împotriva forțelor democratice din Moldova și de dezmembrare a republicii, este confirmat cu prisosință de Decretul Președintelui M.Gorbaciov intitulat „Despre măsurile de normalizare a situației în RSS Moldova” din 22 decembrie 1990, prin care acesta promitea garantarea

integrității Republicii Moldova doar în cadrul URSS, cerînd ca Parlamentul Moldovei să renunțe la aprecierea dată actului nelegitim de proclamare a RSS Moldovenești din 2 august 1940. Totodată M.Gorbaciov a cerut Parlamentului de la Chișinău să renunțe la statutul de limbă oficială acordat prin lege „limbii moldovenești” și la dreptul ei de funcționare liberă pe teritoriul Moldovei, la supremația legilor republicii asupra legilor URSS și, în definitiv, la dreptul Moldovei la autodeterminare.

PCM și „Interfront”-ul au acceptat fără rezerve prevederile Decretului din 22 decembrie 1990. Încă la 17 iulie 1990. Biroul Comitetului Central (CC) al PCM a publicat declarația „Cu privire la atitudinea față de documentele Congresului II al FPM”, în care Frontul Popular era acuzat de „escaladarea situației de conflict din republică”, de „intenția revizuirii hotărârilor Europei” etc., pregătind astfel terenul pentru aderarea Moldovei la noul Tratat unional. La scurt timp de la adoptarea Declarației din 17 iulie, Biroul CC al PCM va cere ultimativ tuturor formațiunilor social-politice din republică să renunțe în mod public la promovarea opiniilor referitoare la eventuala unire cu România, solicitînd concomitent Parlamentul și Guvernul să publice propunerile referitoare la modalitatea participării la Tratatul unional.

La rîndul său, în Declarația din 23 decembrie 1990, FPM a calificat Decretul președintelui URSS drept o reactualizare a notelor ultimative ale lui Molotov din 26-27 iunie 1940, adresate de această dată RSS Moldova, reafirmîndu-și totodată cursul politic spre obținerea libertății și independenței de stat a Moldovei.

PCM a luat atitudine față de proiectul Tratatului unional la plenara CC din 5 decembrie 1990. Poziția oficială a PCM a fost expusă de primul secretar Petru Lucinschi la plenara PCUS din 10 decembrie. Comuniștii din Moldova considerau vital necesară intrarea RSS Moldova în cadrul Uniunii înnoite în bază de suveranitate, respectîndu-se integralitatea teritorială a republicii. În opinia lui P.Lucinschi, această nouă Uniune trebuia să îmbine armonios interesele naționale cu cele ale întregii Uniuni și să garanteze drepturile omului. Petru Lucinschi a propus ca Tratatul asupra Uniunii să fie consolidat prin tratate bilaterale ale republicilor cu Centrul și prin încheierea unui Acord economic unional.

Se cuvine de precizat că oficialitățile moldovene au depus eforturi insistente ca structurile unionale să adopte o atitudine fermă față de enclavele separatiste transnistreană și găgăuză anticonstituționale. Dar nici Sovietul Suprem al URSS, nici Președintele M.Gorbaciov, care doar și-a expus punctul său de vedere, dealtfel, destul de ambiguu, asupra evenimentelor din RSS Moldova, au

evitat să discute public și să adopte un document politico-juridic de condamnare a acțiunilor forțelor secesioniste. Centrul a încercat să profite de pe urma dificultăților create de forțele separatiste de la Tiraspol și Comrat, propunând un adevărat târg RSS Moldova: „voi semnați Tratatul asupra Uniunii, iar noi vom lua decizia de a dizolva celelalte formațiuni statale (anticonstituționale - n.a.), adică republicile formate la voi”. Un asemenea mod de abordare a relațiilor era inacceptabil pentru autoritățile RSS Moldova.

În scopul contracarării dezmembrării teritoriale a republicii, de altfel cu mijloace foarte modeste, Parlamentul a adoptat încă la 3 septembrie 1990 Legea cu privire la instituirea funcției de președinte al RSS Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția RSS Moldova. Amendamentele prevedeau următoarele: șeful statului RSS Moldova este președintele RSS Moldova, ales în baza dreptului electoral universal, egal și direct, în condițiile votării libere și secrete pe un termen de cinci ani. Aceeași persoană nu poate deține consecutiv funcția de președinte mai mult de două mandate. Președintele n-are dreptul să cumuleze alte funcții și nu poate fi deputat al poporului din RSS Moldova.

Trebuie subliniat însă că legea presupunea ca primul președinte să fie ales pe un termen de cinci ani de Parlament prin majoritatea simplă de voturi a tuturor deputaților. Candidaturile propuse sunt acceptate dacă și-au asigurat susținerea a cel puțin o treime din numărul deputaților (această măsură a fost impusă de împrejurările vitrege în care s-a pomenit republica, însă peste cincisprezece luni, la 8 decembrie 1991, au avut loc alegeri directe ale șefului statului). Președintele este garantul egalității în drepturi și al libertății cetățenilor RSS Moldova, al respectării Constituției RSS Moldova; întreprinde măsurile necesare pentru apărarea suveranității RSS Moldova și integrității ei teritoriale; reprezintă RSS Moldova în cadrul republicii și în relațiile internaționale; prezintă Parlamentului spre confirmare candidaturile pentru posturile de Prim-ministru, Președinte al Judecătoriei Supreme, Procuror, Prim-arbitru de stat; prezintă Parlamentului propuneri privind sus-menționatele persoane oficiale, cu excepția Președintelui Judecătoriei Supreme; ridică în fața Parlamentului problema demisiei sau acceptării demisiei Guvernului, de comun acord cu Primul ministru eliberează sau numește în funcție membrii Guvernului, urmând ca aceștia să fie prezentați spre confirmare Parlamentului; semnează legile; este în drept în cazul în care are obiecții asupra unei legi, să o trimită în termen de cel mult două săptămâni spre reexaminare Parlamentului pentru discutarea și votarea ei repetată. În cazul în care Parlamentul își menține hotărârea adoptată anterior, cu o majoritate de două treimi din voturile tuturor deputaților,

Președintele semnează legea; stabilește măsurile necesare pentru asigurarea securității statului și ordinii publice pe teritoriul RSS Moldova etc. Pe lângă Președinte funcționează Consiliul prezidențial. Primul ministru este membru al Consiliului prezidențial. Președintele Parlamentului are dreptul să participe la ședințele lui. Președintele este inviolabil și poate fi demis prin Hotărârea Parlamentului RSS Moldova în cazul încălcării Constituției și altor legi ale RSS Moldova. Hotărârea se adoptă cu două treimi din voturile tuturor deputaților [8].

Prin Legea cu privire la perfecționarea puterii executive și la unele modificări și completări în Constituția RSS Moldova din 5 martie 1991, șeful statului a obținut dreptul numirii și confirmării componenței Guvernului, efectuării de remanieri, formării și desființării ministerelor, a comitetelor de stat, departamentelor și altor instituții și organizații de importanță republicană (art. 97). Președintele RSS Moldova exercită puterea supremă executivă și de dispoziție (art. 113), conduce ședințele Guvernului (art. 113), iar Guvernul este structura executivă și de dispoziție și se subordonează Președintelui RSS Moldova (art. 115) [9].

Agonia PCUS și a PCM ca una din părțile lui componente s-a produs deplin după eșuarea tentativei de lovitură de stat din 19-21 august, organizată de forțele conservatoare pentru a salva imperiul în dezintegrare. Puțin mai târziu, la 23 august 1991, Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova a adoptat hotărârea „Cu privire la Partidul Comunist al Moldovei”, în care se menționa că, „nefiind înregistrat în modul stabilit și acționând contrar legii, PCM caută cu orice preț să mențină regimul totalitar, sistemul administrativ de comandă și vechile practici. El a acționat împotriva renașterii naționale a poporului moldovenesc (...), a contribuit la formarea, pe teritoriul statului nostru suveran, a doua pseudorepublici marionete ale Centrului, a pus obstacole în calea îmfăptuirii reformelor economice și politice, vădindu-și, astfel, caracterul conservator, reacționar” [10]. În consecință, activitatea PCM pe întreg teritoriul republicii a fost interzisă, iar averea acestuia naționalizată și trecută în proprietatea statului.

Cu toate că puciul a fost înfrânt, situația din zonele secesioniste ale Moldovei s-a păstrat neschimbată. Liderii separatiști ai pretinselor „republici nistreană și găgăuză” care au susținut oficial lovitură de stat de la Moscova, au continuat și după eșecul acesteia să acționeze subversiv cu sprijinul nemijlocit al trupelor Regiunii militare Odesa, punându-le la dispoziție armament, mijloace de telecomunicații, personal militar etc. În plus, forțele armate sovietice au împiedicat activ organele de drept ale Moldovei să întreprindă măsuri pentru tragerea la răspundere a criminalilor de stat, adăpos-

tindu-i pe teritoriul unităților militare de la Tiraspol.

În această situație, la 27 august 1991, din inițiativa Frontului Popular din Moldova a fost convocată la Chișinău Marea Adunare Națională, la care peste 600.000 de reprezentanți ai tuturor raioanelor și orașelor Moldovei au cerut Parlamentului votarea nominală a Declarației de Independență. În aceeași zi, întrunit în ședința extraordinară și apreciind că „a sosit ceasul cel mare al svârșitului unui act de justiție”, Parlamentul a proclamat Republica Moldova „stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul fără nici un amestec din afară” [11].

Acest document conține o incursiune în trecutul spațiului istoric și etnic de care aparțin teritoriile de pe ambele maluri ale Nistrului din cadrul Republicii Moldova, subliniind că actele de dezmembrare teritorială a Țării Moldovei de la 1775 și 1812, ocuparea prin forță și o nouă dezmembrare a Basarabiei în 1940 se află în contradicție cu dreptul istoric, juridic și de neam. Documentul trece în revistă cele mai importante etape de luptă pentru libertate, independență și unitate națională parcurse de mișcarea democratică și de eliberare națională din Republica Moldova, situînd-o în cadrul proceselor similare ireversibile din Europa și din lume „de democratizare, de afirmare a libertății, independenței și unității naționale, de edificare a statelor de drept și de trecere la economia de piață”.

Republica Moldova solicita tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale, exprimîndu-și dorința de a stabili relații diplomatice cu toate țările de pe glob în concordanță cu normele de drept internațional și practica existentă în acest domeniu. Republica Moldova cerea ONU să fie admisă ca membru cu drepturi depline în Organizația mondială a națiunilor și în agențiile specializate ale acesteia. Declarîndu-și aderența la Actul Final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, Republica Moldova revendica admiterea în CSCE și în structurile acesteia. Noul stat independent cerea Guvernului URSS să inițieze negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia și să retragă trupele sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova, adoptînd în același timp decizia să aplice în teritoriul său doar „Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova”.

Decretarea Independenței, reprezentînd un punct culminant al mișcării de emancipare politică și națională, a însemnat o deschidere a Republicii Moldova către marea familie a statelor europene și întreaga civilizație, oferind societății și elitelor politice moldovene noi orizonturi și înainte de toate perspectiva unor contacte multidimensionale benefice cu lumea liberă, pen-

tru care Republica Moldova rămînea o adevărată *terra incognita*.

Prin Declarație sunt trasate obiectivele strategice atât de politică internă, cât și de politică externă, care urmau să fie valorificate în scopul asigurării edificării și afirmării statului suveran, independent și democratic Republica Moldova. Dat fiind că URSS continua să existe, aspectele de politică externă prevalau în raport cu cele de politică internă din cauza că trebuiau clarificate relațiile politico-juridice, dar și de altă factură cu centrul federal. Sarcinile de politică externă cuprindeau, la rîndul lor, două blocuri de acțiuni:

1. delimitarea de URSS și stabilizarea relațiilor bilaterale pe orizontală, cerîndu-se insistent de a înceta starea ilegală de ocupație a Republicii Moldova și retragerea neîntîrziată a forțelor armate sovietice de pe teritoriul ei național, numai cu respectarea acestor condiții fiind posibilă edificarea statului suveran, independent și indivizibil;

2. obținerea recunoașterii internaționale și stabilirea relațiilor diplomatice bilaterale în baza normelor de drept internațional și practicilor existente în materie mai ales cu țările europene, dar și cu alte state din lume, urmată de identificarea unor domenii de interes comun. Recunoașterea internațională presupune de asemenea acceptarea și participarea în cadrul organizațiilor și instituțiilor internaționale la procesele de cooperare, făcînd uz de mecanismele diplomației multilaterale. Ținînd cont de această condiție de importanță definitorie, Republica Moldova a solicitat să fie admisă în calitate de membru cu drepturi depline în Organizația Națiunilor Unite (realizat la 2 martie 1992) și să i se ofere drept egal pentru a putea participa la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (realizat la 30 ianuarie 1992), exprimînd dorința de a semna Actul Final de la Helsinki (realizat la 26 februarie 1992).

În interior sînt prevăzute de asemenea două blocuri de acțiuni de îndeplinit:

1. trecerea la economia de piață, abordată în calitate de trăsătură definitorie a democrației. Un rol important în realizarea acestui obiectiv este rezervat relațiilor politice de caracter economic stabilite și aprofundate cu partenerii străini în baza intereselor comune și reciproc avantajoase;

2. edificarea statului de drept și a societății democratice, în care se vor asigura și se vor garanta drepturile și libertățile fundamentale ale omului, inclusiv ale minorităților etnice, lingvistice și religioase conlocuitoare și va funcționa numai legislația adoptată de structurile puterii de stat legal constituite ale Republicii Moldova, urmărindu-se obținerea independenței și a unității naționale.

Declarația de Independență este redactată într-un spirit de optimism

istoric, fiind concepută ca un act de justiție și remediere a unor nedreptăți săvârșite la adresa poporului Republicii Moldova. Acest document reflectă procesele globale de democratizare inițiate în Europa la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90, iar Republica Moldova era considerată consecință și în același timp parte componentă a tendințelor și stărilor de spirit ca totalitarismul să rămână un fenomen ireversibil, propriu secolului XX, și să cedeze pentru totdeauna în favoarea economiei funcționale de piață, societății deschise și statului social de drept.

Referințe bibliografice:

1. Cojocaru Gheorghe E. Tratatul de Uniune Sovietică. Chișinău: Complexul Editorial Civitas, 2005, p.353.
2. Kissinger Henry. Diplomazia. București: ALL, 1998, p.721.
3. Moraru Anton. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1993. Chișinău, p.531.
4. Moldova Socialistă, 29 noiembrie 1989.
5. Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova, 1990,nr.8,p.488-497.
6. Ibidem,p.498-499.
7. Karpinski Ia. ABC-ul democrației. București, 1993, p.24.
8. Legi și Hotărâri Adoptate la Sesiunea a doua Extraordinară a Sovietului Suprem al RSS Moldova de legislatura a douăsprezecea. Chișinău, 1990, pp.8-17.
9. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.3-6, 1991, pp.44-46.
10. Moldova Suverană, 24 august 1991.
11. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.11-12, 1991, pp.60-62.

ROLUL ORGANISMELOR INTERNAȚIONALE ÎN SOLUȚIONAREA CONFLICTELOR POLITICE REGIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Nicolai ȚVEATCOV,
doctor în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In the Republic of Moldova the role of civil society is not quite significant in influencing policy decisions, especially in the political settlement of regional conflicts. In developed countries, civil society organizations involved in public policy, measures to protect civilians, or some relatively abstract issues such "moral status" of society. In the contemporary society is recognized the importance of associative sphere in solving problems and opportunities for collaboration with civil society.

În Republica Moldova, locul și rolul societății civile nu este destul de semnificativ în influențarea deciziilor politice, mai ales în procesul de soluționare a conflictelor politice regionale. În țările dezvoltate, organizațiile societății civile participă la dezbateri publice abordând teme precum: separarea puterilor în stat, politica de migrație, măsurile de protecție a persoanelor civile, sau unele aspecte relativ abstracte, ca, de exemplu, „starea morală” a societății. În societatea contemporană se recunoaște importanța sferei asociative (ONG-uri, cercuri academice și sindicate) în rezolvarea unor probleme de dezvoltare și a oportunităților de colaborare cu societatea civilă. Astfel, societatea civilă joacă un rol important în statele democratice, iar în statele aflate la începutul căii spre democrație, la care se referă Republica Moldova, rolul sectorului asociativ este în mod special important, întrucât influențarea deciziilor politice și economice constituie un exercițiu democratic fundamental.

Este necesar de a recunoaște că o societate democratică se construiește în timp îndelungat. Democrația dezvoltată reprezintă un sistem de instituții și mecanisme democratice unde societatea civilă acționează ca mecanism de acumulare, formulare și reglementare a intereselor și necesităților unei societăți democratice. *Strategia dezvoltării societății civile în anii 2009-2011*, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova în decembrie 2008, stipulează: „Societatea civilă din Republica Moldova se află în proces de tranziție spre o prezență instituțională durabilă în dezvoltarea națională și cea locală. Organizațiile societății civile (OSC) se afirmă tot mai vizibil ca partener plenipotentiar în colaborarea cu autoritățile publice și cu mediul de afaceri atât la nivel național, cât și pe plan local. Situația este influențată, pe de o parte,

de profesionalismul, deschiderea și implicarea activă a OSC din diverse domenii în soluționarea problemelor cu care se confruntă statul, iar pe de altă parte, de necesitatea implementării standardelor europene care presupun o implicare activă a societății civile în procesul de luare a deciziilor.

În Republica Moldova sunt înregistrate peste 8000 de organizații neguvernamentale, cu diferite domenii de activitate, număr impunător care, la prima vedere, poate fi tratat drept indicator vizibil al gradului de participare a cetățenilor. Din acest număr doar o mică parte sunt organizații active, majoritatea activând în localități urbane și concentrându-și eforturile în special asupra problemelor de importanță națională, mai puțin asupra celor de importanță locală. OSC nu sunt finanțate de către stat, depinzând de resurse financiare alternative, în special din partea donatorilor internaționali.

Domeniile de implicare a OSC trebuie să țină în mod prioritar de elaborarea cadrului legislativ, a politicilor de monitorizare și de promovare a serviciilor sociale, precum și de consolidarea capacităților de *advocacy* și *lobby*, care sunt indispensabile evoluției și consolidării societății civile, afirmării ei în calitate de partener al administrației publice într-un stat democratic de drept. Este necesară, totodată, consolidarea eforturilor pentru dezvoltarea unei culturi a comunicării, a participării și a interacțiunii eficiente între sectorul asociativ și administrația publică atât de nivel național, cât și de nivel local” [1].

Instituțiile societății civile sunt necesare și în țările cu tradiții democratice puternice, dar în special în țările unde democrația se află în proces de conștientizare. Conform Strategiei, „Republica Moldova construiește o societate democratică, bazată, pe lângă multe alte principii, și pe cel al democrației participative, în care cetățeanul este subiectul proceselor sociale și politice. Este de neconceput o societate civilă fără consultanța și participarea cetățenilor (prin formele organizate ale societății civile) la procesul de definire, elaborare, monitorizare, evaluare și de implementare a politicilor publice” [2]. Societatea civilă are dreptul și datoria de a influența deciziile politice, economice sau de interes public. Reacțiile societății civile față de politicile administrative sau economice care vin în contradicție cu interesele sale se manifestă variat: manifestații, campanii de presă, mesaje de protest etc. Cum astfel de acțiuni sunt dificil de organizat și au deseori impact pe termen scurt, este necesară apariția unor structuri paralele cu cele ale statului: organizații non-guvernamentale, asociații profesionale, sindicate, patronate etc., care să monitorizeze activitatea instituțiilor statului și modul de soluționare a revendicărilor și care să mențină o presiune constantă asupra factorilor de decizie. Acestea trebuie să colaboreze cu structurile implicate în administrarea societății, pentru a găsi soluțiile potrivite în contradicțiile aparente și a ameliora continuu calitatea vieții sociale [3].

Societatea civilă trebuie să se implice într-o gamă largă de probleme, cum ar fi participarea la guvernarea țării, relațiile internaționale, dezvoltarea economică sau protejarea mediului înconjurător. În acest scop, este necesar să cuprindă o gamă cât mai largă de aspecte privind organizarea și administrarea societății umane. Aceste instituții trebuie să cunoască politicile curente și propunerile de politici, pentru a monitoriza modul în care factorii politici sau economici respectă interesele majorității populației în domeniile respective.

Perioadă de tranziție îndelungată a Republicii Moldova este condiționată și de subdezvoltarea societății civile. În acest context, consolidarea societății civile prin creșterea influenței sindicatelor, înființarea mai multor ONG-uri care să acopere un spectru larg de activități sociale constituie calea pentru reîntregirea societății moldovenești. „Datorită specificului său, societatea civilă întărește legitimitatea democrației, multiplică mijloacele de expresie a intereselor, întărește conștiința și încrederea cetățenilor în puterea lor, permite recrutarea și formarea de noi lideri. Persoanele active în cadrul societății civile, în calitate de patroni, muncitori din sindicate, specialiști, artiști grupați în asociații profesionale etc., pot fi regăsite ca agenți ai societății politice, îndeplinind funcții politice. Alte persoane rămân, însă, doar agenți ai societății civile” [4].

Problema principală a Republicii Moldova este legată de asigurarea integrității și stabilității statului. Reintegrarea țării în mod inevitabil necesită alegerea strategiei ce ar garanta o rezolvare pozitivă a conflictelor emergente. Situația creată în țară este agravată și de faptul că “valul” modernizării în Republica Moldova a început, după epoca sovietică, printr-un dezechilibru evident al sistemelor culturale, economice, sociale și naționale, care în mod obiectiv au predeterminat instabilitatea curentă a dezvoltării politice a statului.

Stabilitatea procesului de modernizare poate fi asigurată printr-o abordare complexă a procesului în cauză. Aceasta necesită alegerea unor astfel de măsuri socioculturale, politice, economice și sociale adecvate identificării civilizaționale, determinate de individualitatea fiecărui raion, regiune. Aceste măsuri, în special cele ce acoperă nivelul mai înalt al structurii societății, trebuie, mai întâi de toate, să consolideze statul.

Altfel spus, complexitatea dezvoltării țării trebuie să fie sesizată atât pe plan orizontal, armonizând diferite măsuri de administrare a ramurilor sociale cu nivelul sociocultural al unui anumit mediu, cât și pe plan vertical, atrăgând niveluri locale și, de regulă, nivelul mai slab dezvoltat al sistemului social spre nivelul național, a cărui menire este de a determina și de a conduce procesul de modernizare a statului.

Practica ne demonstrează că dezlănțuirea conflictului este mult mai simplă decât soluționarea lui. Procesul de negocieri cu privire la soluționarea conflictului transnistrean continuă mai mult de douăzeci de ani, dar contradicțiile existente nu s-au depășit. Putem constata și unele succese în vederea perceperii cauzelor conflictului. La momentul actual, în cercurile științifice se acceptă că, totuși, cauzele conflictului au doar rădăcini politice [5]. Și subiectul de discuție în procesul de negocieri este statutul regiunii transnistrene în cadrul statului integrat și suveran Republica Moldova. În acest context subliniem că „democratizarea regiunii este imposibilă fără o reală democratizare a teritoriului aflat sub jurisdicție constituțională, iar democratizarea Republicii Moldova per-ansamblu este tot mai dificilă fără implicarea și colaborarea cu vecinii: Ucraina și România” [6].

Astfel, la formarea unui mecanism real de soluționare civilizată a conflictelor politice, în condițiile actuale ale Republicii Moldova, pot contribui următoarele oportunități, care se dezvoltă datorită unei societăți civile dezvoltate:

- pluralismul vieții economice și sociale;
- existența instituțiilor care reglementează conflictele dintre grupurile sociale și care asigură baza normativă a discuțiilor și luării deciziilor;
- existența în societate a coeziunii de bază, a unei cointeresări comune a cetățenilor privind menținerea organizării sociale, precum și suveranitatea persoanei, asigurată în mod juridic și de facto.

În aceste condiții este important să subliniem că activitatea formațiunilor politice, a mișcărilor politico-sociale, a ONG-urilor este asigurată de baza legislativă. Astfel se realizează așa-numita instituționalizare politică – „proces de formare, fixare și apreciere de către actorii politici de bază a normelor politice, procedurilor, valorilor și etaloanelor comportamentului politic, precum și a modurilor de control asupra respectării lor” [7].

Formarea unei societăți civile a fost una din tendințele principale ale dezvoltării internaționale. Pentru Republica Moldova, integrarea în comunitatea internațională și cea europeană s-a realizat prin intermediul unor organizații precum ONU, OSCE, Consiliul Europei. Un rol important în procesul reglementării relațiilor în noul stat, relațiile centru-regiune etc. îi revine Misiunii OSCE în Moldova.

Un participant activ la procesul de negocieri este Misiunea Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) în Moldova, care este cointeresată în păstrarea unității teritoriale și a suveranității Republicii Moldova. Misiunea OSCE a fost trimisă în Moldova în aprilie 1993, cu scopul de a contribui la procesul de negocieri în privința reglementării conflictului transnistrean.

Merită să fie menționat faptul că orice conflict și mai ales militar pe teritoriul european provoacă neliniștea comunității internaționale. Conflictul transnistrean a pus în gardă și unele țări, cum ar fi: România, Ucraina și mai ales Rusia, ceea ce nu exclude extinderea conflictului asupra întregii Europe. În această ordine de idei, OSCE permanent, dar fără mare efect (aceasta poate fi afirmat prin faptul că deja 18 ani durează mandatul Misiunii), insistă asupra evacuării trupelor și munițiilor fostei armate a 14-rea rusești de pe teritoriul statului suveran – Republica Moldova. În același timp, Misiunea OSCE a contribuit la reducerea contradicțiilor dintre autoritățile Republicii Moldova și așa-numitele oficialități transnistrene.

Astfel, unul din scopurile de bază al acestei organizații în regiunea dată este crearea unei autonomii în anumite sfere (economic, cultural etc.), cu păstrarea integrității teritoriale a Republicii Moldova. Despre acest fapt au declarat deschis cele 55 de state membre OSCE, printre care a fost și Rusia: Moldova trebuie să fie un stat suveran și independent care există în hotarele sale internaționale actuale [8].

În regiunea de sud a Republicii Moldova, Misiunea OSCE, urmărind scopul atotcuprinzător de a transpune în viață cu succes acordul privind autonomia Găgăuziei din anul 1994, le-a solicitat Guvernului și Parlamentului Republicii Moldova, Comitetului executiv și Adunării Populare a Găgăuziei de a continua consultările și, în particular:

- de a înlătura și de a evita contradicțiile dintre legislația moldovenească ordinară și cea organică și Codul Găgăuziei cu legislația regională găgăuză, pe de o parte, și Legea *privind statutul juridic special al Găgăuziei* (Gagauz-Yeri) sau Constituția Republicii Moldova, pe de altă parte;
- de a crea fundamentul juridico-instituțional pentru schimbul regulat de informație, pentru coordonarea acțiunilor administrative și legislative, precum și pentru consultări regulate dintre organele puterii centrale și regionale cu scopul de a încerca depășirea divergențelor la etapa inițială.

Content-analiza documentelor dialogului dintre Comrat și Chișinău încă o dată ne convinge de faptul că dreptatea nu permite ca pierderea libertății de către unii să fie justificată prin acumularea de bunuri pentru alții [9].

Un impact nu mai puțin important în procesul soluționării conflictelor din Republica Moldova îl au organismele Uniunii Europene. Drept exemplu este înființarea postului de Reprezentant Special al Uniunii Europene pentru Moldova (RSUE).

Prin mandatul său, RSUE pentru Moldova are funcții de:

- a consolida contribuția UE la rezolvarea conflictului transnistrean, în funcție de obiectivele acceptate ale politicii UE, respectând suveranita-

tea Republicii Moldova în cadrul frontierelor sale recunoscute pe plan internațional și în strânsă coordonare cu OSCE;

- a asista la pregătirea contribuțiilor UE, după caz, în implementarea soluționării conflictului eventual;
- a monitoriza evoluțiile politice din Republica Moldova, inclusiv Transnistria, prin dezvoltarea și menținerea unor contacte strânse cu Guvernul Republicii Moldova și cu alți actori politici, și să furnizeze, după caz, recomandările UE și asistența necesară;
- a consolida eficacitatea controalelor vamale și de frontieră și a activităților de securitate în Moldova și Ucraina de-a lungul frontierei lor comune cu accent pe segmentul transnistrean, în special prin intermediul Misiunii UE de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina;
- a promova dezvoltarea viitoare a politicii UE față de Moldova și regiune în ansamblul său, în special în ceea ce privește prevenirea și soluționarea conflictelor.

În martie 2005, Consiliul UE a adoptat o Acțiune Comună prin care a stabilit postul Reprezentant Special al UE pentru Moldova, desemnându-l pe Adrian Jacobovitz de Szeged pe acest post. În februarie 2007, Consiliul l-a numit pe Kálmán Mizsei, ca un succesor al Ambasadorului Jacobovitz. Noul mandat al RSUE pentru Moldova a expirat în februarie 2011 [10].

Ca urmare a unei apropieri între UE și Republica Moldova, în cadrul consulțarilor de la Odesa (Ucraina) din 26-27 septembrie 2005, s-a decis ca formatul de negocieri pentru soluționarea conflictului transnistrean (instituit odată cu semnarea Memorandumului de la Moscova din 8 mai 1997) să fie modificat prin oferirea statutului de observatori reprezentanților UE și SUA.

Astfel, conchidem că, în ceea ce privește conflictele politice, normele legale în calitate de reglator important și cel mai rațional al relațiilor sociale sunt capabile și trebuie să fie unica sursă de soluționare a situațiilor politice apărute care amenință să evolueze în conflict. În statul cu adevărat democratic și de drept societatea deleghează și obligă normele juridice să reglementeze toate relațiile care apar în ea. Și din această cauză, acordându-i dreptului prerogativa de soluționare a conflictelor politice, societatea pășește pe prima treaptă în recunoașterea sa de către societatea mondială drept fiind civilizată și democratică [11].

Aplicarea dreptului în soluționarea conflictelor politice devine garantul său în soluționarea lui finală. Însă părțile participante sau cele implicate în conflictul politic trebuie să meargă la anumite cedări în formarea blocului de acte juridice orientate spre soluționarea lui.

Pe plan sociologic este important de diferențiat două nivele de desfășurare a conflictului. În primul rînd, acesta este conflictul în dimensiunile

întregului spațiu politic; de regulă, acesta este conflictul privind legitimitatea puterii, recunoașterii-nerecunoașterii ei, susținerii sau ostilității față de structurile puterii.

Cel de-al doilea nivel al conflictului reflectă contradicțiile din interiorul a înseși structurilor de putere privind volumul împuternicirilor puterii. În această luptă, esența procesului politic este următoarea: un politic adevărat fiecare moment al vieții sale îl supune sarcinii de lărgire a propriei sale influențe politice, asigurării, susținerii și câștigării unui spațiu politic nou în detrimentul oponentului sau adversarului său.

După părerea noastră, jurisdicția democratică a politicii naționale în Moldova cuprinde în sine:

- optimizarea structurii statale a Republicii Moldova pe baza unor principii federale, care este una dintre sarcinile prioritare ale politicii interne;
- realizarea drepturilor cetățenilor legate de apartenența lor etnică, asigurarea diverselor forme de autodeterminare și autoorganizare. Cu toate acestea, este importantă recunoașterea legitimității autonomiei cultural-naționale;
- luarea în considerație a necesităților dezvoltării poporului moldovenesc drept unul dintre principalele suporturi ale însăși statalității.

Realizarea pozițiilor date necesită perfecționarea în continuare a activității atât a ramurii legislative, cât și a altor ramuri ale puterii, în colaborarea cu organismele civile în scopul coordonării acțiunilor comune în practica politică zilnică. O astfel de abordare, după cum ne demonstrează experiența din Găgăuzia privind soluționarea situațiilor conflictuale, permite de a obține rezultate pozitive de lungă durată. Majoritatea conflictelor politice, sociale și organizațional-administrative sunt cauzate de greșelile în politică a instituțiilor administrative sau de încălcarea anumitor principii și norme de funcționare a statului. În aceste cazuri, eforturile de soluționare a conflictelor pot fi eficiente doar cu condiția depășirii deformărilor din structurile și funcțiile instituțiilor puterii și a sistemelor administrative.

În prezent, în regiunile Republicii Moldova, cu excepția regiunii transnistrene, sunt elaborate astfel de mecanisme (așa-numitul „cîmp constituțional”) care asigură posibilitatea de a realiza consultări, negocieri dintre oponentii politici, însă ele au o influență destul de mică asupra procesului de cercetare a alternativelor posibile de identificare a soluțiilor reciproc avantajoase. Din această cauză crește rolul inițiativelor societății civile, care dă posibilitate de a diminua confruntarea și de a crea condiții pentru negocierile ulterioare. În rezultatul acestor inițiative se schimbă fondalul emoțional al

conflictului, se reduce starea tensionată, fapt ce permite de a lărgi acțiunile pragmatice privind soluționarea conflictului.

Făcînd unele totalizări, putem spune: crearea instituțiilor societății civile reduce substanțial această stare, contribuie la o dezvăluire mai amplă a intereselor cetățenilor și a diferitor grupuri sociale. În societatea democratică, numărul situațiilor de conflict crește, în schimb în mod eficient sunt utilizate vechile instituții și, în același timp, apar instituții noi pentru soluționarea conflictelor. Atragerea instituțiilor statale și a societății civile în soluționarea conflictelor duce la normalizarea cerințelor, pretențiilor participanților la conflict, reduce tensiunea emoțională a luptei politice.

Note:

1. Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei dezvoltării societății civile în anii 2009–2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1-2 (3334-3335), 13 ianuarie 2009. Chișinău, 2009, p. 12.
2. Ibidem.
3. Vezi: Anikin V. Societatea civilă în Republica Moldova: conjunctură, probleme, perspective (aspect politologic). Chișinău: Paragon, 2001.
4. Tămaș S. Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică. București: Editura Academiei Române, 1996, p. 221.
5. Vezi: Мошняга В. Почему тормозится разрешение приднестровского конфликта? În: Minoritățile naționale și realitățile interetnice. Tradiția europeană și experiența noilor democrații pentru Republica Moldova. Vol. I. Chișinău, 2002.
6. Manole I. Conflictul transnistrean – rolul societății civile în democratizare. În: Conferința „Regiunea Marea – Baltică Marea Neagră după războiul din Georgia și în mijlocul unei recesiuni economice globale”, 27 martie 2009, Iași, România. În: <http://politicom.moldova.org/news/conflictul-transnistreanrolul-societatii-civile-in-democratizare-192812-rom.html> (citat 13.04.2011).
7. Политология. Словарь-справочник. Москва: Гардарики, 2000, p. 98.
8. Vezi: Мошняга В., Руснак Г. Приднестровское урегулирование после Стамбульского саммита: состояние и перспективы. În: Moldoscopia (Probleme de analiză politică), Partea a XIV-a. Chișinău: USM, 2000, p. 99
9. Губогло М.Н. Этнополитическое взросление: полувековой опыт гагаузов. / Доклад на международной конференции „10 лет АТО Гагаузии, как формы самоопределения гагаузского народа, и единство народа Республики Молдова”, 22 декабря 2004 г. În: Вести Гагаузии, 28 января 2005 г.
10. Pagina oficială a Reprezentantului Special al Uniunii Europene pentru Moldova. În: <http://www.eusrmoldova.eu/ro/mandate> (citat 15.04.2011).
11. Аникин В. И. Формирование идеологии гражданского общества (опыт американской демократии). În: Revista de Filosofie și Drept, 1997, nr. 2-3, p. 45-53.

SISTEME ELECTORALE COMPARATE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

Yuri JOSANU,
doctor în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

This article examines the tabula rasa and structured view of postcommunism through the institutionalization of electoral and party systems in East Europe and the former Soviet Union. It focuses on changes in electoral regulations, electoral volatility, and the effective number of electoral parties. Most transformations of election rules took place during the foundation of democratic politics and were then consolidated. Only minor reforms have been enacted after initial system engineering. In comparison with party systems in earlier periods of democratization in western and southern Europe and Latin America, volatility rates and the effective number of electoral parties are among the highest in the world. The postcommunist transitions have institutionalized electoral codes but not party systems.

La o analiză sumară a sistemelor electorale folosite în alegerile legislative din țările care fac obiectul acestui articol este foarte lesne de observat faptul că reprezentarea proporțională este caracteristica dominantă în ceea ce privește procesele electorale din Europa. Dintre toate aceste țări, doar două - Franța și Marea Britanie - folosesc sisteme majoritare, iar alte două - Lituania și Ungaria - sisteme mixte [1].

Pe de altă parte însă, trebuie remarcat faptul că, în marea majoritate a țărilor, legile electorale poartă amprenta preocupărilor legiuitorului de a asigura posibilități reale alegătorilor pentru a putea interveni în selecția candidaților care ajung să fie aleși. Legat de acest aspect, o primă observație este aceea că în prezent există doar trei țări în Uniunea Europeană - Italia, Spania și Portugalia - în care lista de candidate este propusă de un partid politic sau o alianță de partide într-o circumscripție. Cu alte cuvinte, doar în aceste trei țări alegătorul nu are nici o posibilitate de a interveni asupra listei pe care o votează în sensul de a mări șansele unora dintre candidați și a le micșora pe ale altora. În celelalte țări există diferite mecanisme care fac posibilă această intervenție.

Există un număr relativ mare de țări (Austria, Belgia, Cehia, Cipru, Danemarca, Letonia, Olanda, Slovacia, Suedia) în care alegătorul are de

votat o „listă închisă”. Această listă are o componentă și o ordine a candidaților pre-determinată de partidul care o propune, alegătorul având însă posibilitatea de a modifica ordinea respectivă prin voturile preferențiale pe care le poate exprima pentru candidații favoriți sau chiar prin acordarea de „voturi negative” candidaților pe care dorește să-i elimine din cursa electorală (Letonia).

Un nivel mai mare de intervenție a alegătorului în selecția candidaților poate fi întâlnită în țări ca Estonia, Finlanda, Grecia, Polonia, țări în care lista de candidați este deschisă (fără o ordine prestabilită de partid), iar votul preferențial este obligatoriu. În aceste țări, alegătorii stabilesc, practic, ordinea candidaților pe listă, fiecare alegător este pus să aleagă un anume candidat pentru ca votul să-i fie validat (chiar dacă votul pentru candidatul respectiv înseamnă, în mod automat, un vot acordat listei căreia îi aparține candidatul). Un caz aparte îl reprezintă Luxemburg, țară în care fiecare alegător are la dispoziție un număr de voturi egal cu numărul de mandate alocate circumscripției în care el votează, voturi pe care le poate acorda aceluiași număr de candidați care pot figura pe liste de candidați diferite. De asemenea, sistemul din Slovenia, țară în care alegătorii stabilesc ordinea candidaților pe lista propusă de un partid la nivelul regiunii, că fiecare alegător are de votat un candidat, dintre cei care reprezintă lista respectivă în districtul său, este unul interesant, putând fi considerat un “sistem de reprezentare proporțional cu scrutin uninominal”.

În fine, sistemul cu vot unic transferabil folosit în Irlanda, Irlanda de Nord și Malta este, de asemenea, un tip de sistem electoral cu reprezentare proporțională în care implicarea alegătorilor în selecția celor care ajung în Parlament este una efectivă.

Bosnia și Herțegovina. Toți locuitorii cu drept de vot aleg unul din cei trei membri ai Prezidiului Bosniei și Herțegovinei, precum și membrii Camerei Reprezentanților Bosniei și Herțegovinei. Prezidiul Bosniei și Herțegovinei este un organ electiv, ales pentru o perioadă de patru ani din partea celor trei entități, fiind prevăzută rotația conducerii la fiecare opt luni. Candidatul care acumulează majoritatea de voturi din fiecare entitate națională este considerat câștigător. Sistemul electoral este realizat prin metoda „Sainte-Lague” [2].

Parlamentul bosniac este compus din 42 de deputați, aleși pentru patru ani: 28 sunt aleși de alegătorii Federației Bosnia și Herțegovina, iar 14 - de către cei din Republica Srpska. În Federația Bosnia și Herțegovina, 21 din 28 de deputați sunt aleși în cinci circumscripții electorale, iar ceilalți șapte pe listele de partid. În Republica Srpska, nouă din 14 deputați sunt aleși în trei circumscripții electorale, iar ceilalți cinci pe listele de partid.

Bulgaria. Primele alegeri democratice parlamentare cu participarea mai multor partide politice au avut loc în Bulgaria în iunie 1990. Sarcina principală a noului parlament ales a fost adoptarea noii Constituții și a noii legi cu privire la sistemul electoral. Parlamentul a fost ales prin combinarea directă a simplei majorități și reprezentării proporționale: 50% din deputați au fost aleși în baza simplei majorități în circumscripțiile electorale locale, iar restul 50% - prin reprezentare proporțională.

În perioada scurtei sale existențe, Marea Adunare Națională a efectuat importante modificări constituționale: a adoptat și ratificat noua Constituție a Republicii Bulgaria; a adoptat noi legi electorale (Legea alegerilor parlamentare și Legea alegerilor locale) etc. Partidele politice și coalițiile parlamentare au adoptat un nou sistem electoral în baza reprezentării proporționale - pragul electoral de 4%.

Conform noului sistem electoral, Bulgaria este divizată în 31 de circumscripții electorale, stabilite printr-un decret prezidențial special. Numărul mandatelor parlamentare pentru fiecare circumscripție electorală depinde de mărimea ei sau de numărul populației din circumscripție. Acest număr variază în mediu 6-10 mandate, cu excepția anumitor circumscripții. Noua Constituție al Republicii Bulgaria prevede constituirea unui parlament unicameral, compus din 240 de deputați, aleși pentru o perioadă de patru ani.

Pentru prima dată este prevăzut mecanismul de alegere în funcția de deputat a candidaților independenți. Pentru a-și pune candidatura în alegerile parlamentare, persoana trebuie să colecteze 2000 de semnături într-o circumscripție electorală. Candidatul independent este ales în calitate de deputat dacă obține mai multe voturi decât cota regională stabilită de legislația națională, iar celelalte locuri rămase sunt redistribuite în baza listei de voturi acceptate la nivelul național. Calcularea voturilor și transformarea lor în mandate parlamentare se efectuează conform sistemului „Hondt” [3].

Însă legislația electorală adoptată nu garantează, potrivit unor estimări, reprezentarea proporțională reală a diverselor interese sociale în organul legislativ, bariera electorală de 4% fiind, conform partidelor de opoziție, înaltă pentru Bulgaria postcomunistă. Pragul electoral este favorizabil pentru cele două formațiuni politice mari. Un nou amendament constituțional în Legea electorală poate deschide ușile parlamentare pentru partidele liberale, social-democrate, agrariene, ecologice etc., care împreună întrunesc 25% de voturi. În altă ordine de idei, candidații independenți sunt puși într-o situație mai dificilă: competiția și concurența electorală a partidelor politice, polarizarea socială și procedura complicată de înregistrare oferă puține șanse candidaților independenți.

Președintele Bulgariei este ales prin procedura directă de vot de către electorat pentru 5 ani, cu posibilitatea cumulării de două termene consecutive. Candidații pentru funcția de președinte și vicepreședinte pot fi nominalizați de către partide politice, coaliții de partide sau în baza unei petiții semnate de 5.000 de alegători. Alegerile au loc în două tururi în baza sistemului simplei majorități. Președinte poate fi orice cetățean bulgar, cu vârsta nu mai mică de 40 de ani, care a locuit în ultimii cinci ani în Bulgaria.

Cehia. Parlamentul Republicii Cehe este unul bicameral. Senatul are 81 de membri, mandatul fiind de șase ani. O dată la fiecare doi ani se organizează alegeri pentru 1/3 din locurile din Senat. Camera Deputaților are 200 de membri aleși pentru mandate de patru ani.

Senatorii se aleg prin sistem majoritar absolut (pentru ca un candidat să fie ales, trebuie să obțină mai mult de jumătate din voturile valabil exprimate) în cadrul unor circumscripții uninominale. Deputații se aleg prin sistem proporțional cu scrutin de listă (închisă), desfășurat la nivelul unor circumscripții electorale care corespund regiunilor administrative ale Republicii Cehe, fiecare alegător având și posibilitatea de a exprima voturi preferențiale în favoarea a maximum patru candidați de pe lista pe care o votează.

Pentru un partid politic, pragul electoral este de 5% din voturile valabil exprimate. Pentru coaliții, la 5% se adaugă câte 2% pentru fiecare partid începând cu cel de-al doilea, până când pragul devine 11% (și este păstrat astfel, indiferent de câte partide, peste numărul de patru, compunând coaliția).

În cazul în care nu este îndeplinită condiția ca pragul electoral să fie depășit de cel puțin două partide sau de un partid și o coaliție sau de două coaliții, se reduce cu un procent pragul electoral corespunzător fiecărei categorii, până când această condiție este îndeplinită.

Fiecare alegător primește un set de buletine de vot și un plic, fiecare buletin conținând lista de candidați ai unui partid politic sau ai unei coaliții. Înainte de a introduce în plic buletinul de vot corespunzător partidului a cărui listă dorește să o voteze, poate să-și exprime preferința pentru un număr de maximum patru candidați, înscriind pe buletinul de vot numerele de ordine ale respectivilor în spații special destinate acestui lucru.

În cazul alegerilor pentru Senat, în fiecare circumscripție uninominală este desemnat câștigător candidatul care obține cel puțin jumătate plus unu din voturile valabil exprimate. Dacă nici unul dintre candidați nu întrunește această condiție, se organizează un al doilea tur de scrutin cu participarea candidaților clasati pe primele două locuri la primul tur.

În cazul Camerei Deputaților, se stabilește:

1. coeficientul electoral „q”, prin împărțirea numărului total de voturi valabil exprimate la nivel național la numărul de mandate (200). Rezultatul împărțirii se aproximează cu cel mai apropiat număr întreg;

2. numărul de mandate care revin fiecărei regiuni, în funcție de prezența la vot. Restul voturilor se distribuie după metoda „celui mai mare rest”;

3. numărul de mandate care revin fiecărei liste de candidați, în modul următor: în fiecare regiune se calculează coeficientul electoral al regiunii prin împărțirea numărului total de voturi valabil exprimate în regiunea respectivă la numărul de mandate alocat regiunii plus unu. Rezultatul împărțirii se aproximează cu cel mai apropiat număr întreg; se stabilește numărul de mandate care revin fiecărei liste prin împărțirea numărului de voturi valabil exprimate în favoarea listei respective la coeficientul electoral al regiunii, fiecărui cât întreg urmând să-i corespundă un număr de mandate egal cu câtul. Mandatele rămase se distribuie după regula celui mai mare rest;

4. pentru fiecare listă, mandatele se atribuie candidaților, în primul rând în funcție de numărul de voturi preferențiale primite de fiecare, dar numai în cazul candidaților al căror număr de voturi preferențiale este egal cu cel puțin 10% din voturile valabil exprimate pentru listă, iar în al doilea rând, de poziția lor pe lista respectivă.

Croația. Dintr-o perspectivă comparată, sistemul electoral din Croația din anii '90 s-a caracterizat printr-o serie de trăsături specifice, dat fiind că fiecare scrutin parlamentar a fost organizat în baza diferitor tipuri de sisteme electorale (majoritar, segmentar și proporțional). Schimbările frecvente efectuate de partidul de guvernământ urmăreau menținerea și maximizarea majorității parlamentare.

Primele alegeri parlamentare s-au desfășurat în primăvara anului 1990. Parlamentul croat a fost alcătuit din trei Camere, care inițial au provenit din organizarea moștenită de la regimul politic comunist: Consiliul Sociopolitic a fost unicul organ reprezentativ format în baza alegerilor generale și egale, membrii Consiliului fiind aleși în 80 de circumscripții electorale. *Consiliul Municipalităților* a fost un corp reprezentativ compus din reprezentanții a 115 de unități teritoriale, bazându-se pe dreptul electoral disproportional, cu diferențe între unitățile electorale sub aspectul mărimii lor și numărului de alegători. *Consiliul Muncii Asociate* a avut drept scop reprezentarea intereselor funcționale fondate pe restricții și pe dreptul electoral inegal al persoanelor temporar angajate în serviciu și al studenților. Consiliul a fost reprezentat de o singură circumscripție electorală, alcătuită din 160 de districte electorale speciale.

Alegerea sistemului absolut majoritar a fost o cerință a celor trei forme de reprezentare: acest sistem electoral urmărea crearea doar a unei circumscripții electorale, în care era considerat câștigător candidatul care acumula majoritatea absolută a voturilor sau majoritatea relativă în turul doi.

Constituția din decembrie 1990 a pus bazele unei structuri parlamentare bicamerale:

- 1) *Camera Reprezentanților* – se formează prin alegeri generale și egale;
- 2) *Camera Comunelor* – este prevăzută pentru a reprezenta 21 de unități regionale croate.

Constituția a stabilit termenul de patru ani pentru fiecare Cameră și desfășurarea alegerilor în timp de 60 de zile de la expirarea legislaturii. Camera Comunelor a fost abolită prin amendamentele constituționale din martie 2001.

Alegerile din 1992 pentru Camera Reprezentanților au avut loc în baza sistemului electoral segmentar, fiind combinate tipurile proporțional și majoritar. Jumătate din cele 120 de mandate parlamentare trebuiau să fie alese în baza votului proporțional cu pragul electoral de 3% pentru o singură circumscripție electorală pe întreg teritoriul țării, după metoda „Hondt” de repartizare a voturilor electorale, iar celelalte 50% erau alese conform tipului majoritar în 60 de districte electorale.

Pentru minoritățile etnice au fost stabilite mandate parlamentare suplimentare. Minoritatea sârbă avea dreptul la un număr de mandate parlamentare proporțional numărului populației sârbe din Croația. Altor minorități etnice mai puțin însemnate li se rezervase cinci locuri parlamentare, alegând câte un reprezentant din districtele electorale speciale, în timp ce al cincilea mandat parlamentar nominalizat de Curtea Constituțională în listele Partidului Social-Liberal aparținea minorității evreiești. Principiul reprezentării minorităților etnice în legislativul croat a fost dezbătut pe larg, ulterior fiind contestat și schimbat. În 1995, condiția pentru reprezentarea proporțională a minorității sârbe în districte speciale a fost schimbată, aceasta având dreptul la trei mandate parlamentare. Pentru alte minorități etnice numărul de mandate a fost redus de la cinci la patru. Ultimele modificări în Legea electorală au fost efectuate în aprilie 2003.

În urma alegerilor parlamentare din 1995 s-au produs schimbări în redistribuirea locurilor parlamentare, numărul lor, în baza sistemului proporțional de alegere pe întreaga țară, fiind majorat până la 80 de locuri [4]. Conform sistemului electoral majoritar segmentar, numărul de locuri parlamentare într-o singură circumscripție electorală a fost redus până la 28. Însă cea mai importantă modificare electorală a fost introducerea districtului electoral special pentru cetățenii croați care aveau locul de trai permanent peste hotare [5]: această modificare a permis electoratului aflat în afara hotarului croat să aleagă 10% din locurile parlamentare. Deși partidul de guvernământ afirma că instituționalizarea votului Diasporei este o condiție necesară pentru concilierea constituțională care garantează dreptul la vot

tuturor cetățenilor croați, această decizie a provocat nedumeriri: majoritatea croaților cu dreptul la vot locuiau în Bosnia și Herzegovina, formând parte constitutivă a statului bosniac, în același timp ei fiind susținători loiali ai partidului de guvernământ croat - Uniunea Democratică Croată.

Procesul electoral cu implicarea Diasporei croate în alegeri favorizează esențial partidul de guvernământ și nu au fost surprinzătoare rezultatele alegerilor parlamentare din 1995 și 2000, în care toate mandatele parlamentare ale Diasporei croate le-a câștigat Uniunea Democratică Croată. Deși stabilirea unei cote electorale separate pentru Diaspora croată a provocat o critică aspră, modificarea nu a fost complet revizuită, reforma electorală numai a redus numărul locurilor parlamentare pentru croații stabiliți cu traiul în străinătate. În afară de aceasta, alegerile parlamentare din ianuarie 2000 au fost desfășurate în baza legii electorale noi, completată și adoptată în noiembrie 1999. Sistemul electoral segmentar a fost abandonat, fiind introdus tipul proporțional. O caracteristică importantă a noului sistem electoral este includerea votării proporționale pentru listele de partid în 10 districte electorale (fiecărui district i s-a stabilit câte 14 locuri parlamentare), cu pragul electoral de 5% la nivel de districte, folosindu-se metoda „Hondt” pentru repartizarea voturilor electorale. În ceea ce privește Diaspora croată, a fost introdusă o nouă cotă electorală, în care numărul locurilor depindea de participarea electorală atât în Croația, cât și peste hotarele ei. Drept rezultat, acest amendament electoral a redus în alegerile parlamentare din 2000 numărul locurilor parlamentare pentru Diaspora croată aproximativ de la 10% până la 4%.

Șeful statului este ales printr-o procedură a alegerilor directe. Pentru a obține victorie în primul tur, candidatul trebuie să acumuleze mai mult de 50% din voturi. Dacă nici un candidat nu obține victorie în primul tur, se anunță al doilea, după 14 zile, cu participarea primilor doi candidați care au acumulat cele mai multe voturi. Timpul exercitării mandatului prezidențial este de cinci ani, cu limitarea la două termene consecutive.

Macedonia. Alegerile parlamentare se desfășoară conform reprezentării proporționale pe întreg teritoriul țării. Macedonia este divizată în șase districte electorale, din care se aleg câte 20 de membri ai parlamentului, în total 120 fiind deputați. Cât despre alegerile șefului statului, pentru a fi ales în funcția de președinte al țării, candidatul trebuie să întrunească majoritatea voturilor, 50% plus un vot, ale alegătorilor înregistrați. Dacă în primul tur nici un candidat nu obține majoritatea necesară, se anunță al doilea tur, la care participă primii doi candidați care au acumulat majoritatea voturilor exprimate și este valid dacă au participat mai mult de 50% din alegătorii înregistrați. Este considerat câștigător candidatul care obține majoritatea voturilor.

Polonia. Parlamentul Poloniei este unul bicameral, fiind compus din Sejm (Camera Inferioară) și Senat (Camera Superioară). Sejmul are 460 de membri, iar Senatul 100. Sistemul electoral folosit pentru alegerea Sejmului este unul proporțional cu scrutin de listă și vot preferențial (obligatoriu) organizat la nivelul unor circumscripții electorale plurinomiale. Circumscripțiile sunt organizate la nivelul voievodatelor sau al unor diviziuni ale acestora, regula de bază în stabilirea „granițelor” circumscripțiilor fiind aceea că aceste granițe nu le pot întrerupe sau intersecta pe cele ale județelor sau ale orașelor care au statut de județ în legislația electorală din cele care formează teritoriul unui voievodat. Cu alte cuvinte, o circumscripție electorală poate să cuprindă doar județe și orașe (de genul celor menționate mai sus) întregi, nici de cum diviziuni ale acestora. Mărimea unei circumscripții trebuie să fie de așa natură, încât la nivelul ei să se aleagă cel puțin șapte deputați în Sejm. Senatorii sunt aleși printr-un sistem bazat pe principiul majorității, în circumscripții stabilite de așa natură încât în fiecare dintre ele să se aleagă între 2 și 4 senatori. În fiecare circumscripție electorală, fiecare comitet electoral (reprezentând partid politic, alianță politică, etc.) poate propune un număr de candidați cel mult egal cu numărul de senatori care trebuie aleși în circumscripția respectivă.

În cazul alegerilor pentru Sejm, pragul electoral pentru partidele politice este de 5%, iar pentru coaliții - de 8% din voturile valabil exprimate la nivel național.

Pentru Senat nu există prag electoral.

La alegerile pentru Sejm, alegătorul trebuie să aleagă o listă de candidați din cele cuprinse în buletinul de vot, marcând numele unuia dintre candidații aflați pe lista respectivă (dacă marchează numele a doi candidați sau mai mulți sau dacă nu este clar căruia dintre candidați i-a acordat votul său, votul se anulează).

În cazul alegerilor pentru Senat, alegătorul trebuie să voteze pe buletinul de vot pe care sunt înscrși toți candidații din circumscripție în ordine alfabetică (indiferent de apartenența lor politică) un număr de candidați egal cel mult cu numărul de senatori care se aleg în circumscripția respectivă, marcând numele acestora.

În cazul Sejmului, atribuirea mandatelor se realizează la nivelul circumscripțiilor electorale, pașii fiind următorii: după primirea datelor de la toate secțiile de votare de pe teritoriul circumscripției, Biroul Electoral de Circumscripție totalizează voturile primite de fiecare listă de candidați la nivelul circumscripției; numărul de voturi primit de fiecare pe listă de candidați se împarte la 1, 4, 3, 5, 7, ..., până când numărul divizorilor devine egal cu numărul mandatelor care sunt de alocat; câturile obținute în urma efectu-

ării operațiunii de împărțire cu divizorii respectivi pentru toate listele de candidați din circumscripție se dispun în ordine descrescătoare, fiecărui cât urmând să-i revină, în această ordine, câte un mandat, până când numărul de mandate se epuizează (în cazul în care, pentru atribuirea ultimului mandat, se constată că sunt mai multe liste de candidați cărora le corespund caturi egale, mandatul se atribuie listei care a obținut mai multe voturi); odată stabilit numărul de mandate ce trebuie să revină fiecărei liste, se procedează la atribuirea mandatelor în favoarea candidaților în ordinea descrescătoare a voturilor obținute de fiecare dintre aceștia; în cazul în care există doi sau mai mulți candidați de pe aceeași listă care obțin același număr de voturi, mandatul se atribuie în funcție de numărul de secții de votare în care fiecare candidat a obținut un număr mai mare de voturi decât ceilalți; în cazul în care și în urma acestui criteriu doi sau mai mulți candidați se află la egalitate, persoana care a reprezentat în fața biroului electoral de circumscripție a „comitetului electoral” care a propus lista respectivă, la momentul depunerii listelor.

În cazul alegerilor pentru Senat, în fiecare circumscripție electorală, după ordonarea candidaților în ordinea descrescătoare a numărului de voturi primite, sunt declarați aleși primii candidați din „clasamentul” astfel obținut, în număr egal cu numărul de mandate care sunt de atribuit. În cazul în care există doi sau mai mulți candidați care obțin același număr de voturi, ordinea acestora se stabilește în funcție de numărul de secții de votare în care fiecare candidat a obținut un număr mai mare de voturi decât celălalt (ceilalți).

România. Alegerile generale [6] din România au loc la fiecare patru ani, când se aleg membrii parlamentului din Camera Deputaților și Senat. În același timp au loc alegerile pentru consiliul județean și consiliul municipal, dar care sunt devansate cu trei-patru luni. Electoratul are dreptul la un vot pentru Camera Deputaților și un vot pentru Senat. Conform Constituției [7], dreptul la vot deține orice cetățean al României care a împlinit vârsta de 18 ani până în ziua alegerilor inclusiv, excepție fac alienații mintal puși sub interdicție, precum și persoanele condamnate, care prin hotărâre judecătorească definitivă și-au pierdut drepturile electorale. Cetățenii români din străinătate sunt și ei eligibili de a participa la votare [8]. Censul de vârstă pentru a fi ales în Camera Deputaților este de 23 de ani, iar pentru Senat - 35 de ani.

Candidații pentru ambele Camere sunt aleși în districtele electorale în baza reprezentării proporționale. În fiecare circumscripție electorală, coeficientul electoral este calculat după numărul valid de voturi pentru listele de partid și candidații independenți, împărțind acest număr la magnitudinea fiecărui district electoral. Voturile electorale pentru partidele politice

---

care nu au acumulat cuantumul necesar de procente de a fi reprezentate în cadrul parlamentului sunt alocate pentru a doua redistribuire conform metodei „Hondt”.

S-a stabilit constituțional alegerea unui deputat în Camera Deputaților de la 70 de mii de alegători, cuprinzând în total 332 de mandate și a unui senator din partea a 160 mii de alegători, Senatul incluzând 141 de locuri. Numărul deputaților și al senatorilor este proporțional cu numărul populației din fiecare district electoral [9]. Numărul deputaților din fiecare district electoral este minimum de patru, iar al senatorilor nu mai mic de doi. Organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale, chiar dacă nu întrunesc în alegeri numărul de voturi pentru a fi reprezentate în parlament, au totuși dreptul la câte un loc de deputat, putând fi reprezentate de o singură organizație [10].

Partidele politice și organizațiile politice au dreptul să propună candidații săi în listele separate de partid. În fiecare district electoral, partidele politice, organizațiile politice sau coalițiile de partide pot să propună pentru fiecare Camera a parlamentului numai o singură listă a candidaților. Partidele politice și organizațiile politice pot participa numai într-o singură coaliție. Persoanele individuale pot participa în calitate de candidați independenți [11]. Candidatul independent este declarat ales dacă a obținut cel puțin jumătate plus unu din voturile valabil exprimate în colegiul uninominal în care a candidat [12]. Dacă într-un colegiu uninominal, un candidat independent a obținut cel mai mare număr de voturi valabil exprimate, însă fără ca acesta să reprezinte cel puțin jumătate plus unu din voturile valabil exprimate în colegiul uninominal respectiv, este declarat ales candidatul situat pe locul imediat următor în ordinea inversă a numărului de voturi obținute [13]. Candidații independenți pentru Camera Deputaților și Senat se pot balota numai dintr-un singur district electoral.

Sistemul electoral se caracterizează prin folosirea unui tip proporțional de reprezentare: partidul care a obținut 20% din voturi la nivel național va primi 20% de mandate parlamentare. Totuși, în urma redistribuirii voturilor acordate partidelor care nu trec de pragul electoral de 5%, numărul de mandate acordate partidelor parlamentare poate deveni mai mare decât scorul electoral obținut. În cazul în care un partid deține majoritatea simplă, el poate crea propriul cabinet de miniștri, iar în cazul în care nici unul nu întrunește jumătate din numărul total de voturi, se formează un guvern de coaliție, astfel încât partidele din coaliție să aibă împreună mai mult de jumătate din numărul de parlamentari. Este posibil însă ca partidul cu cele mai multe locuri în parlament, dar majoritatea, să formeze un guvern minoritar.

Pentru alegerile prezidențiale, candidații pot fi propuși de către partidele politice, alianțele politice, alianțele electorale, organizațiile aparținând minorităților naționale, sau pot fi candidați independenți [14].

Autoritatea electorală declară ales candidatul care obține cel puțin jumătate plus unu din numărul voturilor alegătorilor înscriși în registrul electoral la nivel național. În cazul în care nici un candidat nu îndeplinește condiția prevăzută, peste două săptămâni se organizează al doilea tur de scrutin, în aceleași secții de votare, sub conducerea operațiunilor electorale de către aceleași birouri electorale și pe baza acelorași liste de alegători de la primul tur. În al doilea tur de scrutin participă primii doi candidați care au obținut la primul tur cel mai mare număr de voturi valabil exprimate pe întreaga țară.

Serbia. Sistemul electoral curent se bazează pe Legea alegerilor parlamentare din octombrie 2000. Parlamentul Republicii Serbia (*Narodna Skupština*) este alcătuit din 250 de reprezentanți aleși pentru o perioadă de patru ani. Alegerile pentru noul Parlament sunt anunțate de președintele *Narodna Skupština*.

Dreptul de a alege și de a fi ales este deținut de toți cetățenii cu vârstă de 18 ani și rezidenți pe teritoriul Republicii Serbia declarată singura circumscripție electorală, reprezentanții fiind aleși în baza listelor partidelor politice, coalitiilor de partide politice și altor organizații politice sau grupe de cetățeni. Lista electorală este confirmată dacă este însoțită de nu mai puțin de 10000 de semnături ale alegătorilor. Fiecare listă electorală este repartizată la numărul mandatelor proporțional cu numărul voturilor pe care le întrunește, cu condiția depășirii barierei electorale de 5%. Mandatele sunt repartizate în baza sistemului coeficientului majorității. Numărul total al voturilor obținute pentru fiecare listă separată este divizat între unu și 250. În corespundere cu mărimea coeficientului, mandatele sunt repartizate conform listelor electorale. Dacă două sau mai multe liste electorale au același coeficient, la baza repartizării mandatelor va sta principiul majorității voturilor obținute.

Legea electorală stipulează că mandatele parlamentare aparțin formațiunilor sau organizației politice care înaintează listele electorale. Însă, la 28 mai 2003, Curtea Constituțională a găsit acest act legislativ anticonstituțional și a decis ca mandatele să aparțină reprezentanților aleși.

Autoritatea responsabilă pentru desfășurarea alegerilor parlamentare este Comisia Electorală Republicană. Funcțiile *Narodna Skupština* în procesul electoral sunt de a numi președintele și 16 membri permanenți ai Comisiei Electorale Republicane de a organiza și numi reprezentanții săi în fiecare comisie electorală.

În conformitate cu Legea alegerii președintelui Serbiei (adoptată în 1990 și modificată în 1992 și 2002), șeful statului este ales printr-o procedură a votului secret și direct, pentru o perioadă de cinci ani cu limitarea mandatului nu mai mult de două termene. Pentru alegerile prezidențiale din Serbia, președintele *Narodna Skupština* anunță data desfășurării lor. Orice cetățean al Serbiei, în vârstă de 18 ani, cu viza de reședință în Serbia de nu mai puțin de un an, poate fi înaintat pentru a candida. Partidele politice și grupurile de cetățeni pot înainta candidații săi, prezentând lista cu minimum 10000 de semnături.

Candidatul este considerat ales dacă acumulează majoritatea de voturi, dar nu mai puțin de 50% de voturi valabile acordate. Dacă nici un candidat nu acumulează majoritatea de voturi, alegerile sunt repetate în turul doi în următoarele 15 zile: primii doi candidați care au acumulat majoritatea simplă de voturi în primul tur participă în turul doi, câștigător fiind candidatul care întrunește majoritatea voturilor. Alegerile sunt considerate nevalabile dacă la ele au participat mai puțin de 50% din electorat. Președintele *Narodna Skupština* anunță despre alegerile repetate în decurs de 60 de zile, iar desfășurarea lor trebuie să aibă loc nu mai târziu de 90 de zile după anunțare. Președintele *Narodna Skupština* exercită funcțiile șefului statului până când nu este ales noul președinte [15].

Slovenia. Slovenia are parlament unicameral (numit Consiliul Național al Republicii Slovenia), format din 150 de deputați. În Slovenia, Parlamentul este ales prin sistem electoral proporțional cu scrutin de listă și vot preferențial, organizat la nivelul unei singure circumscripții electorale (stabilită la nivelul întregului teritoriul). Pentru a accede în Parlament, un partid politic trebuie să întrunească, la nivel național, 5% din voturile valabil exprimate.

Fiecare alegător primește câte un buletin de vot pentru fiecare partid politic înscris în cursa electorală, buletin pe care este imprimată lista cu numele candidaților propuși de partidul respectiv, în ordinea stabilită de partid. Aflat în cabina de vot, alegătorul trebuie să introducă în plic buletinul de vot cu lista pe care dorește să o voteze. Înainte de a face acest lucru, are posibilitatea de a exprima voturi preferențiale pentru cel mult patru candidați de pe lista respectivă (fără, însă, ca acest lucru să fie obligatoriu).

După stabilirea numărului de voturi valabil exprimate se calculează coeficientul electoral: $q = \text{numărul voturilor valabil exprimate} / 151$ (număr de mandate + 1).

Numărul de mandate obținute de fiecare partid, într-o primă fază, este egal cu numărul voturilor valabil exprimate pentru lista sa împărțit la coeficientul electoral. În cea de-a doua fază, locurile rămase se atribuie folosindu-se metoda celor mai mari resturi de vot (este vorba, în acest caz, de

resturile de voturi rămase în urma împărțirii, pentru fiecare partid în parte, a numărului de voturi exprimate în favoarea sa la coeficient, fiecărui rest revenindu-i, în ordine descrescătoare, câte un mandat, până când se epuizează toate mandatele.

După stabilirea numărului de mandate care revine fiecărui partid politic se stabilește care dintre candidații de pe lista sa primesc mandatele respective. În acest sens, candidații care primesc voturi preferențiale în număr de cel puțin 10% din voturile valabil exprimate obținute de partidul pe lista căruia a candidat au prioritate în alocarea mandatelor, în ordinea descrescătoare a numărului de voturi primite. Restul de mandate se acordă în ordinea stabilită pe listă.

Slovenia. Adunarea Națională (*Državni zbor*), compusă din 90 de deputați, este unica autoritate superioară legislativă care dezbate, adoptă și emite legi. Deputații sunt aleși prin vot secret, liber și direct pe un termen de patru ani. Comunitățile etnice italiană și maghiară dispun de dreptul să aibă câte un deputat în Adunarea Națională, ales în baza sistemului de vot preferențial.

Conform Legii electorale din 1992, Slovenia a fost divizată în opt circumscripții electorale, fiecare fiind reprezentată de câte 11 deputați: numărul deputaților aleși din circumscripțiile electorale este în raport cu numărul locuitorilor din aceste circumscripții. Fiecare circumscripție electorală este divizată în 11 subdistricte electorale. Ca regulă, candidați independenți se balotează numai într-o singură circumscripție electorală, deși în situații excepționale pot fi și în două circumscripții. Listele de candidați trebuie să conțină minimum șase și maximum 11 candidați pentru fiecare circumscripție electorală. Electoratul poate înainta candidați și prin colectarea semnăturilor. În circumscripții electorale individuale, lista candidaților înaintată de electorat este acceptată dacă are suport din partea a cel puțin 100 de votanți rezidenți din această circumscripție, lista poate conține mai mulți candidați independenți sau unul singur.

În iulie 2000 a fost adoptat un nou amendament constituțional: „Deputații, cu excepția reprezentanților minorităților naționale, sunt aleși în baza principiului reprezentării proporționale cu pragul electoral de 4% pentru parlamentul Sloveniei”. Mandatele suplimentare, de asemenea, se stabileau conform listelor. Alegerea reprezentanților minorităților etnice se efectuează în circumscripții electorale speciale din regiunile populate predominant de comunitățile italiene și maghiare.

A doua Cameră legislativă, Consiliul Național (*Državni svet*), este alcătuită din 40 de membri aleși pentru un termen de cinci ani. Consiliul este un organ consultativ cu 22 de reprezentanți care reprezintă interesele locale

și 18 reprezentanți care reprezintă interesele sociale, economice și profesionale. Membrii Consiliului Național sunt aleși după principiul specificat în legea separată a dreptului la vot special, pentru fiecare grup de interes. Persoanele care au dreptul la vot și de a fi alese ca membri ai Consiliului Național reprezintă următoarele grupe de interes:

- antreprenorii, angajații/salariații, fermierii și reprezentanții businessului mic;
- reprezentanți al grupurilor profesionale și organizațiilor nonprofit.

18 reprezentanți ai intereselor sociale, economice și profesionale sunt aleși în cadrul grupurilor de interes și constituie colegiile electorale. Patru membri ai Consiliului Național sunt reprezentanți ai antreprenorilor, fiind aleși de către camerele de comerț și asociațiile de antreprenori; patru membri reprezintă interesele angajaților/salariaților și sunt aleși de către sindicate și asociații sau de confederații de sindicate; doi membri - interesele fermierilor, fiind aleși de organizații profesionale de fermieri; doi membri - interesele businessului mic și ale organizațiilor profesionale independente și sunt aleși de către aceste organizații. Șase mandate reprezintă interesele organizațiilor nonprofit: unul aparține universităților și colegiilor; unul - ramurii învățământului, ales de către organizația profesională a profesorilor; unul - lucrătorilor din domeniile sportului și culturii, ales de către organizația profesională a lucrătorilor din ramura culturii și sportului; unul - lucrătorilor din domeniul sănătății, ales de către asociații și organizații ale lucrătorilor din sfera sănătății; unul - din sfera asistenței sociale, ales de către organizațiile profesionale al lucrătorilor din sfera respectivă. Comunitățile locale aleg 22 de reprezentanți în cadrul circumscripțiilor electorale, conform principiului intereselor istorice și geografice.

Președintele Sloveniei este ales printr-un vot direct și secret pentru maximum două termene consecutive. Durata mandatului prezidențial este de cinci ani.

Ungaria. Parlamentul Ungariei este unul monocameral. Sistemul electoral folosit este unul mixt, care combină sistemul majoritar cu sistemul proporțional: 176 de membri sunt aleși la nivelul a tot atâtea circumscripții uninominale, prin sistem majoritar uninominal cu două tururi, cel mult 152 la nivelul a 20 de circumscripții departamental teritoriale, prin scrutin de listă organizat în circumscripțiile respective, iar cel puțin 58 de mandate sunt „compensatorii”, fiind atribuite unora dintre candidații aflați pe listele naționale ale partidelor.

Fiecare partid/coalțiie are dreptul să propună: câte un candidat în fiecare din cele 176 de circumscripții uninominale; câte o listă de candidați în fiecare din cele 20 de circumscripții departamentale; o listă la nivel național.

Pentru ca o listă de candidați să primească mandate, trebuie să beneficieze de cel puțin 5% din voturile valabil exprimate în circumscripția pentru care a fost propusă. Același prag este impus partidelor la nivel național, pentru ca listele la acest nivel să primească mandate.

Fiecare alegător dispune de două voturi: unul pe care îl poate oferi unui candidat în circumscripția uninominală, iar celălalt pe care îl poate acorda unei liste, la nivelul circumscripției departamentale. Mandatele se atribuie în trei faze:

1. În prima fază sunt declarați aleși candidații care în cele 176 de circumscripții uninominale obțin cel puțin 50% din voturi în primul tur, cu condiția ca la alegeri să fi participat cel puțin jumătate din numărul alegătorilor înscriși în liste. Dacă într-o circumscripție uninominală, la primul tur de scrutin, nu este întrunită condiția legată de participarea alegătorilor la vot, se organizează un al doilea tur, cu posibilitatea participării tuturor candidaților înscriși la primul tur, urmând să fie declarat ales candidatul care obține cel mai mare număr de voturi, cu condiția ca 25% din cetățenii cu drept de vot să fi votat. De asemenea, dacă la primul tur, nici un candidat nu obține majoritatea absolută a voturilor, se organizează un al doilea tur, la care pot participa toți candidații care au obținut cel puțin 15% din voturile valabil exprimate la primul tur, urmând a fi declarat ales candidatul care obține cel mai mare număr de voturi, cu condiția ca 25% din cetățenii cu drept de vot să fi votat;

2. În cea de a doua fază se stabilește numărul de mandate care revin fiecărei liste departamentale, prin împărțirea numărului de voturi primit de fiecare listă la o cotă calculată.

3. În cea de a treia fază, pentru fiecare partid/coalțiție în parte, se însușește, la nivel național, voturile exprimate în primul tur declarat valid în favoarea candidaților care, la nivelul circumscripțiilor uninominale, nu au câștigat alegerile și voturile reprezentând resturile operațiilor de împărțire din cea de a doua fază. Pe baza numărului obținut se stabilește, în mod proporțional, numărul de mandate, care revin fiecărei liste de candidați din cele propuse la nivel național.

Note:

1. Deși mulți consideră sistemul german ca fiind unul mixt (datorită celor două voturi de care dispune fiecare alegător - unul pentru un candidat în circumscripția uninominală și unul pentru o listă la nivelul landului), acest sistem face parte din categoria celor „de reprezentare proporțională prin compensare, cu selecție personalizată”.

2. Această metodă, propusă în 1910 de către matematicianul francez Sainte-Lague, utilizează ca divizori 1, 3, 5, 7 ... n. și pare a fi cea mai adecvată pentru repartizarea locurilor în cadrul unei adunări din partea unităților geografice (state federale, departamente), pentru că nu defavorizează unitățile mici.
3. Sistemul, denumit și "victoria finală împotriva unanimității", face ca fiecare partid, mare sau mic, fiecare coaliție să capete un număr de mandate proporțional cu forța sa. Ideea de bază a sistemului este aceea de a asigura fiecăruia o reprezentare direct proporțională forței și importanței sale reale. Se tinde astfel spre o justiție electorală, reprezentarea fiind mult mai aproape de opinia alegătorilor. Acest sistem favorizează formarea coalițiilor. Astfel, programele partidelor încep să-și găsească puncte comune după alegeri, rivalitățile se atenuează, confruntările în public fiind și ele reduse. Marele câștig în timp al guvernării coalițiilor este acela că în mai toate partidele parlamentare se vor găsi oameni cu experiență la guvernare, ridicând, astfel, nivelul clasei politice.
4. Pragul electoral a fost modificat pentru un singur partid politic – 5%, două partide politice – 8%, și pentru mai mult de două partide politice sau coaliții de partide politice – 11%.
5. 12 mandate parlamentare erau alese prin sistemul electoral proporțional, iar 5% - prin barieră parlamentară erau distribuite prin metoda Hondt.
6. LEGE nr.373 din 24 septembrie 2004 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului.
7. Art. 34 din Constituția României, 1991.
8. Art. 3, alineatul 6 din Codul Electoral al României, 1991.
9. Pentru alegerea Camerei Deputaților, în cadrul fiecărui județ și al municipiului București se stabilesc colegii uninominale în număr egal cu cel mai apropiat număr întreg în urma împărțirii numărului de locuitori al județului respectiv sau al municipiului București. Pentru alegerea Senatului, în cadrul fiecărui județ și al municipiului București se constituie colegii uninominale în număr egal cu cel mai apropiat număr întreg al cătului rezultat în urma împărțirii numărului de locuitori al județului respectiv sau al municipiului București (art. 80 din Codul Electoral al României).
10. Pentru organizațiile minorităților naționale care nu au îndeplinit condițiile prevăzute la alineatul 2 și care au dreptul, conform legii, la reprezentare în Camera Deputaților se stabilește un coeficient electoral la nivel național, pentru a determina acele organizații ale minorităților naționale care pot avea reprezentanți în Camera Deputaților (art. 86 din Codul Electoral al României).
11. Persoană care participă la alegeri pentru a obține un mandat în cadrul autorității sau instituției pentru care se organizează alegerile și care se autoprovine pentru aceasta, fiind susținută de un anumit număr de alegători, în condițiile în care candidatura sa este declarată definitivă de către organismul electoral corespunzător, potrivit prezentei legi.
12. Art. 86 din Codul Electoral al României, 1991.
13. Art. 92 din Codul Electoral al României, 1991.
14. Art. 92 din Codul Electoral al României, 1991.
15. Art. 87 din Constituția Serbiei, 2006.

POLITICA REGIONALĂ A UNIUNII EUROPENE ȘI OPORTUNITĂȚI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Angela Cușnir,
doctor în economie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Resumé

L'auteur de l'article analyse les principaux aspects de la politique régionale européenne et les opportunités pour la Moldavie dans son contexte. A partir de la définition du concept de convergence on caractérise le rôle d'intégration dans le processus de cohésion des pays avec le niveau de développement socioéconomique différent, on reflète les étapes principales de l'évolution et les instruments de la politique régionale européenne.. Cet article étudie la politique régionale de la République de Moldavie et la coopération avec l'UE dans ce domaine.

Integrarea reprezintă un stimulator puternic al modificărilor condițiilor de creștere economică și, eliminând o mulțime de obstacole, generează oportunități suplimentare pentru reducerea disparităților dintre țări și regiuni. În procesul de dezvoltare al complexului integrațional european odată cu extinderea liberei circulații a mărfurilor, capitalurilor și forței de muncă, menținând în același timp specializarea de bază a țărilor în diviziunea internațională a muncii, are loc creșterea similitudinilor structurilor economice, sincronizarea proceselor macroeconomice, convergența prețurilor produselor și serviciilor identice, extinderea oportunităților pentru concurență și import de competențe, adică are loc procesul de apropiere și fuzionare al economiilor naționale.

Creșterea gradului de coeziune a țărilor membre ale Uniunii Europene este un aspect important al integrării europene. Legea cu privire la Piața Comună, care vizează îmbunătățirea eficienței economice a întregii Uniuni Europene, a fost obiectul multor controverse: de multe ori se încerca a se demonstra că viabilitatea acesteia (la nivel politic și social) depinde de posibilitatea de a distribui avantajele între țări și regiuni. În rezultatul acestor discuții, în Actul Unic European se declară că ” în scopul promovării unei dezvoltări armonioase a ansamblului Comunității, aceasta dezvoltă și urmărește acțiuni care conduc la întărirea coeziunii sale economice și sociale. Comunitatea urmărește, în special, reducerea decalajelor dintre diferitele regiuni și a rămânerii în urma a regiunilor defavorizate.” [2] De asemenea are loc o creștere semnificativă a fondurilor alocate politicii regionale.

Problema inegalității teritoriale a dezvoltării economice și sociale a atras în mod constant atenția teoreticienilor, economiștilor și factorilor de decizie politică în legătură cu necesitatea justificării politicilor care vizează atenuarea dezechilibrelor în dezvoltarea țărilor membre ale procesului de

integrare. În istoria integrării europene, această problemă nu și-a pierdut relevanța și are nevoie de studii suplimentare, în principal din motive economice. Până în prezent, teoria economică nu dă un răspuns fără echivoc la întrebarea cum procesul de integrare afectează dinamica disparităților regionale și, dimpotrivă, cum disparitățile regionale influențează dinamica procesului de integrare? Teoreticienii și până acum se divizează în cei care susțin că integrarea contribuie la creșterea discrepanțelor între regiuni și țări, adică sprijină teoria divergenței, și cei care cred că integrarea contribuie la reducerea lor, adică sunt adepți ai teoriei convergenței.

Teoria convergenței reprezintă baza pentru determinarea gradului de apropiere a economiilor diferitor țări. Noțiunea de „convergență” a început să se utilizeze în cercetările științifice încă din anii 1960 și inițial se folosea pentru caracterizarea apropierii sistemului economic capitalist și cel socialist. Se pornea de la postulatul în conformitate cu care Uniunea Sovietică împrumută de la țările capitaliste conceptul de rentabilitate, iar acestea, la rândul său, – experiența planificării de stat. În anii 1990 teoria convergenței într-o așa interpretare și-a pierdut actualitatea, iar astăzi categoria „convergență” se utilizează pentru a caracteriza procesele de apropiere a nivelelor de dezvoltare economică a diferitor țări, procese la baza cărora se află tendințele și imperatiivele generale ale progresului tehnico-științific și social. Teoria convergenței sugerează că societățile care se modernizează devin din ce în ce mai asemănătoare ca urmare a acestor procese. Ele au un nivel asemănător de dezvoltare tehnologică și o structură similară a forței de muncă și a instituțiilor politice. Aceste societăți „converg” tratat în jurul unui model general de societate modernă.

Este necesar de menționat că în literatura științifică occidentală, o atenție sporită se acordă convergenței țărilor Uniunii Europene, care a elaborat și traduce în viață o politică de coeziune îndreptată spre o apropiere a nivelelor de dezvoltare economică și socială a țărilor membre. Studiul convergenței are în vedere apropierea nivelurilor indicatorilor economici, sociali, monetari, financiari și de performanță ai țărilor, asigurarea reducerii decalajelor privind nivelul de dezvoltare, asigurarea stabilității monetare și financiare în toate țările, precum și apropierea sau compatibilizarea structurilor și mecanismelor instituționale și administrative ale diferitelor țări/regiuni.

Există trei moduri de a percepe procesul de convergență reală, și anume:

- primul mod este cel care consideră convergența reală ca pe un proces natural care se bazează exclusiv pe forțele pieței potrivit căruia cu cât piața este mai mare, mai funcțională, mai puțin distorsionată cu atât procesul de convergență este mai sigur și mai rapid;

- al doilea mod este cel care neagă procesul de convergență reală a țărilor sărace cu cele bogate, susținând tendința de polarizare sau de adâncire a divergențelor și inegalităților dintre centru și periferie;

- al treilea mod este cel care consideră necesară realizarea convergenței reale în condițiile pieței concurențiale, însă prin aplicarea unor politici economice care să compenseze efectele negative ale inegalităților sau a divergențelor, cel puțin până la maturizarea sistemelor economice, până când aceste sisteme ating așa-numita masă critică pentru autosusținerea procesului de convergență reală.[7]

Analizând principalele teorii referitoare la convergență în cadrul sistemelor integraționiste, ajungem la concluzia că șansele economiilor naționale sărace de a evolua spre convergență în condițiile unei piețe unice lărgite și puternic concurențiale sunt mici. Există anumite mecanisme care încurajează mai degrabă divergența, însă există și unele mecanisme care pot produce efecte pozitive în sprijinirea proceselor de convergență pe termen lung. Impactul integrării asupra creșterii economice, în absența aplicării unor politici de coeziune, nu poate oferi certitudinea că țările sărace vor realiza ritmuri de creștere a PIB pe locuitor superioare celor dezvoltate, pentru a le ajunge din urmă. Deblocarea mecanismelor de convergență prin aplicarea politicii de coeziune a devenit treptat unul dintre obiectivele importante ale UE.

Politica regională a UE ia amploare pe măsura includerii țărilor noi în această grupare integraționistă. Până la aderarea în 1973 a Marii Britanii și a Irlandei, numai Italia era cu adevărat cointerată în elaborarea unei politici regionale comune, având în vedere discrepanțele în nivelul de dezvoltare ale Nordului și Sudului țării. Numărul țărilor membre care manifestau un interes pentru o politică regională comună s-a mărit odată cu aderarea în anii 1980 a țărilor mai puțin dezvoltate din Europa de Sud. Cu toate că în preambulul Tratatului de la Roma, semnat în 1957, statele membre menționau necesitatea de „a consolida unitatea economiilor lor în vederea asigurării unei dezvoltări armonioase prin reducerea diferențelor care există între diferitele regiuni, precum și a rămânerii în urmă a regiunilor defavorizate”[1], până în anii 1970 la nivelul UE practic nu au fost întreprinse măsuri în vederea reducerii discrepanțelor teritoriale. Și sumele alocate politicii de coeziune erau ne semnificative, de exemplu în 1965 acestea constituiau doar 6% din totalul alocațiilor bugetare, iar acest procent s-a menținut în linii mari constant până în momentul semnării Actului Unic European.[4]

La Summitul de la Paris din 1972 a fost adoptată decizia de a institui Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR) și a fost definit conceptul de „politică regională”. Acest instrument structural a fost creat la inițiativa Marii Britanii, care la moment dispunea de tradiții bogate în elaborarea politicii regionale naționale. Pentru prima perioadă a activității FEDR (1975-1977) au fost alocate mijloace în valoare de 1,4 mld. ECU, ceea ce a constituit 4% din bugetul Comunitar. Inițial, aceste mijloace erau destinate utilizării în regiunile declarate defavorizate în cadrul politicilor regionale ale celor 9 țări membre ale UE pentru realizarea următoarelor obiective: 1) susține-

rea investițiilor întreprinderilor mici care contribuie la crearea a minimum 10 locuri de muncă; 2) investiții în infrastructura acestor întreprinderi; 3) investiții în infrastructura raioanelor montane cu specializare agrară. Cea mai mare parte a asistenței financiare a fost obținută de către regiunile defavorizate din Italia, Franța, Marea Britanie și Irlanda, iar din 1981 și a celor din proaspăta aderată Grecia. În perioada 1981-1988, în cadrul politicii regionale s-a finanțat susținerea regiunilor din Franța și Italia, care au avut de suferit în rezultatul aderării la UE, de către Spania și Portugalia. Începând cu anul 1987, au început să fie finanțate programele interstatale ramurale ce țineau de dezvoltarea în regiunile defavorizate a rețelelor de comunicații, de utilizarea potențialului energetic al teritoriilor dezavantajate ș.a

Un eveniment deosebit de important pentru politica regională a devenit aderarea la UE a Spaniei și Portugaliei, în cadrul cărora existau teritorii considerabile cu un grad de dezvoltare social-economică, precum și adâncirea continuă a procesului de integrare, care s-a exprimat prin adoptarea Actului Unic European. De la sfârșitul anilor 1980, politica regională a UE se numește politică de coeziune. Acest lucru este și firesc: politica de coeziune este elaborată pentru a asigura convergența regiunilor sale într-un complex unic integrat, pentru a oferi o combinație rațională a intereselor de integrare generale cu cele ale regiunilor, pentru a menține cointeresarea statelor membre și pentru implicarea țărilor vecine în participarea la planurile de integrare.

Dezvoltarea de mai departe a procesului de integrare europeană nu a modificat scopul fundamental al politicii regionale, care, după cum se menționează mai sus, constă în reducerea decalajelor în dezvoltarea social-economică a regiunilor în scopul întăririi coeziunii UE. Cu toate acestea, crearea în 1993, pe baza comunităților Europene ale Uniunii Europene, aderarea în 1995 a Suediei, Finlandei și Austriei, țări cu o dezvoltare social-economică înaltă, iar apoi în 2004 și 2007 a unui grup semnificativ de țări cu un grad de dezvoltare mult mai inferior decât media UE-15, a contribuit la modificări considerabile în reglementarea dezvoltării teritoriale a Uniunii Europene.

Unitățile teritoriale utilizate pentru calculul disparităților dintre nivelele de dezvoltare ale diverselor regiuni se bazează pe așa - numitul Nomenclator al Unităților Teritoriale pentru Statistică (NUTS), care a fost stabilit de către Oficiul pentru Statistică al Comunităților Europene. Nomenclatorul împarte fiecare stat membru într-un număr de NUTS 1, care, la rândul lor, se divizează într-un număr de NUTS 2 și care, în sfârșit, se divizează într-un număr de NUTS 3, criteriul de bază fiind numărul de locuitori. În mediu, fiecare regiune NUTS 1 are o populație de la 3mln. până la 7 mln. oameni, NUTS 2 - de la 800 mii până la 3 mln. și NUTS 3 - de la 150 mii la 100 mii. La începutul anului 2008 în cele 27 țări membre ale UE existau 96 regiuni NUTS 1, 271 regiuni NUTS 2 și 1303 regiuni NUTS 3. La elaborarea măsu-

rilor politicii regionale a Uniunii Europene în calitate de unitate de bază se consideră regiunile de nivelul NUTS 2.

Între regiunile europene există decalaje considerabile în dezvoltarea social-economică. Actualmente, 43 % din venitul economic și 75% din investițiile în cercetare și inovare se concentrează pe doar 14% din teritoriul european, așa-numitul pentagon între Londra, Hamburg, München, Milan și Paris.[4] După volumul PIB-ului, în anul 2005 în fruntea clasamentului se aflau Ile-de-France (483 mld. euro sau aproximativ 4,4% din volumul PIB-ului UE-27), Lombardia din Italia (298 mld. euro), Catalonia din Spania (170 mld. euro), precum și regiunile Bavaria de Sus și Düsseldorf din Germania (respectiv 165 și 159 mld. euro). În același timp, nivelul indicatorului respectiv a regiunilor NUTS 2 din Bulgaria constituia 2-3 mld. euro.

Este necesar a menționa că odată cu aderarea la Uniunea Europeană a țărilor ECE decalajele între nivelul de dezvoltare a diferitor regiuni au devenit considerabile. Dacă în cea mai defavorizată regiune din cadrul țărilor UE-15, Grecia de Vest, nivelul PIB-ului pe cap de locuitor constituia 49% de la media UE-27, atunci în Lituania el alcătuia numai 27%, iar în Letonia – 25,3%. După aderarea în 2007 a Bulgariei și României contrastele devin cu adevărat dramatice, în Bulgaria PIB per capita a constituit 12,7%, iar în regiunea Nord-Vestică a acestei țări - doar 9,6%.[5]

Actualmente, politica de coeziune a UE este elaborată până la cele mai mici detalii și este finanțată prin două instrumente structurale: fondurile structurale (Fondul Social European și Fondul European de Dezvoltare Regională) și fondul de coeziune. Aceste fonduri sunt rezultatul contribuției financiare a statelor membre, proporțional cu nivelul lor de dezvoltare economică, exprimată în valoarea PIB-ului, redistribuite apoi către acele țări și regiuni ale UE ramase în urma din punct de vedere economic și social.

Fondul Social European (FSE) sprijină investițiile în capitalul uman, dezvoltarea și formarea profesională a resurselor umane în concordanță cu Strategia Europeană pentru Ocupare revizuită, în timp ce FEDER sprijină investiții în infrastructură și scheme de granturi pentru întreprinderi mici și mijlocii, cercetare și dezvoltare, transfer tehnologic, construcție instituțională și asistență tehnică. În cadrul obiectivului Convergență, intervențiile FSE susțin extinderea și îmbunătățirea investiției în capitalul uman prin:

1. dezvoltarea și implementarea de reforme în educație și formare pentru a răspunde priorităților unei societăți bazate pe cunoaștere și a necesității de învățare pe tot parcursul vieții;

2. creșterea participării în educație și formare inițială și continuă, inclusiv prin acțiuni de reducere a abandonului școlar, egalitate de șanse și creșterea accesului și calității în educație și formare;

3. dezvoltarea potențialului uman în cercetare și inovare, prin studii postuniversitare și formarea cercetătorilor. În aceeași măsură, Fondul Social

European sprijină acțiunile transnaționale și interregionale prin schimbul de informații, experiențe, rezultate și bune practici.

Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDER) a fost creat cu scopul de a redistribui o parte a contribuțiilor bugetare ale statelor membre către regiunile cele mai sărace ale comunității în vederea sprijinirii dezvoltării lor economice. Astfel, FEDER redistribuie bugetul comunitar în investiții productive (pentru crearea și menținerea unor locuri de muncă durabile) și în investiții în infrastructură. FEDER are drept scop reducerea disparităților dintre regiunile UE și are ca direcții de intervenție următoarele:

- investiții productive pentru crearea și menținerea unor locuri de muncă durabile;
- investiții în infrastructură – contribuie astfel la revitalizarea, diversificarea și îmbunătățirea accesului pentru zonele economice și industriale aflate în declin economic, zonele urbane inactive, zonele rurale și zonele dependente de pescuit;
- inițiative de dezvoltare locală și activități de afaceri ale întreprinderilor mici și mijlocii (IMM) – au drept scop dezvoltarea de servicii pentru întreprinderi, transferul tehnologic, dezvoltarea de instrumente financiare, oferirea de sprijin direct pentru investiții, asigurarea infrastructurii locale și sprijinirea structurilor ce furnizează servicii în vecinătate;
- investiții în educație și sănătate.

Domeniile sprijinite prin aceste măsuri sunt: dezvoltarea unui mediu de afaceri stimulator, cercetarea și dezvoltarea tehnologică, dezvoltarea societății informaționale, protecția mediului, egalitatea de gen în domeniul ocupării forței de muncă și cooperarea transfrontalieră și interregională.

Fondul de Coeziune ajută statele membre cu un produs național brut (PNB) pe cap de locuitor de mai puțin de 75% din media comunitară să-și reducă diferențele dintre nivelurile de dezvoltare economică și socială și să-și stabilizeze economiile. Acesta susține acțiuni în cadrul obiectivului „Convergență” și se află sub incidența acelorași reguli de programare, de gestionare și de control ca în cazul FSE și FEDER.

Pentru perioada 2007-2013, Fondul de Coeziune se adresează următoarelor țări: Bulgaria, Cipru, Estonia, Grecia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Portugalia, Republica Cehă, România, Slovacia, Slovenia și Ungaria. Spania este eligibilă, pe bază tranzitorie, deoarece PNB-ul său pe cap de locuitor este inferior mediei înregistrate pentru UE-15. Fondul de Coeziune finanțează acțiuni care fac parte din următoarele domenii:

- * rețele transeuropene de transport, în special proiectele prioritare de interes european definite de UE;
- * mediu. În acest context, Fondul de Coeziune poate interveni, de asemenea, în proiecte din domeniul energiei sau al transporturilor, atâta

vreme ce acestea prezintă avantaje clare pentru mediu: eficacitate energetică, utilizarea de surse de energie regenerabile, dezvoltarea transportului feroviar, consolidarea transporturilor publice etc.

Una din problemele dificile întâmpinate de țările membre mai sarace în utilizarea Fondurilor Structurale a fost asigurarea co-finanțării. Potrivit reglementărilor, rata asistenței comunitare nu trebuia să depășească 75% din costul total al măsurilor prevăzute pentru Obiectivul 1 - Regiuni și 50% în alte cazuri. Totuși, „în cazuri excepționale și bine justificate”, contribuția UE putea merge până la 80% ,dacă este vorba de țări beneficiare ale Fondului de Coeziune (Spania, Portugalia, Irlanda și Grecia) sau chiar la 85% pentru regiuni care se aflau sub handicapul distanței.

Începând cu 1988, FS operează pe baza a patru principii-cheie, respectiv: concentrarea, programarea, parteneriatul și adăugarea. Concentrarea implică faptul că FS sunt concentrate asupra unui număr definit de obiective prioritare. Pentru perioada 1994-1999, numărul lor a fost de șapte (O1, O2, O3, O4, O5a și O5b, O6). Primul raport asupra coeziunii economice și sociale prezentat de către CE în 1996 a pus bazele unei noi reforme care a fost prezentată în raportul Agenda 2000 - pentru o Uniune mai puternică și mai extinsă, publicat de către Comisia Europeană în iulie 1997. Consiliul European de la Berlin a adoptat reforma politicii de coeziune a UE în iunie 1999. Ideea principală a acestei reforme o reprezintă concentrarea resurselor asupra regiunilor cele mai defavorizate, ceea ce va conduce la reducerea, de la 6 la 3, a numărului de obiective, dintre care două regionale și unul orizontal:

Obiectivul 1 cuprinde regiunile slab dezvoltate, al caror PIB/locuitor (măsurat în puterea de cumpărare) este mai mic de 75% față de media comunitară. Circa 20% din populația UE urma să beneficieze de aceste fonduri. Toate cele 5 landuri din fosta Germanie de Răsărit au fost incluse. De altfel, trebuie menționat că Landul Brandenburg, cu un PIB/locuitor de 57% din media comunitară, se numără printre regiunile cele mai sărace ale Uniunii Europene. În schimb, o serie de regiuni, precum Lisabona (Portugalia), Valencia (Spania), Corsica și regiunea Valencienne (Franța), Sardinia (Italia), Hainant (Belgia), Flevoland (Olanda), Irlanda, precum și Irlanda de Nord și Scoția nu vor mai fi eligibile pentru acest obiectiv.

Obiectivul 2 cuprinde zone industriale (10% din populație), rurale (5%), urbane (2%) sau dependente de pescuit (1%) aflate în reconversie economică și socială. Aceasta înseamnă că circa 18% din populația Uniunii va beneficia de acest obiectiv. Principalul critic al noilor criterii prevăzute pentru includerea unor zone în acest obiectiv este Marea Britanie, care cere alocarea fondurilor în funcție de nivelul național al PIB-ului și nu pe regiuni (Marea Britanie se consideră a fi cea de-a patra țară cea mai săracă a Uniunii Europene și riscă să piardă, dacă accentul va fi pus pe rata șomajului).

Obiectivul 3 se axează pe dezvoltarea resurselor umane. Comisia Europeană consideră că pentru creșterea eficacității politicii sale regionale sunt necesare o concentrare a eforturilor asupra unui număr mai mic de regiuni și un procent mai redus al populației care beneficiază de aceste resurse (de la 51% în prezent, la 35-40%). În plus, gestiunea Fondurilor Structurale va fi descentralizată și simplificată prin promovarea unui parteneriat între Comisie și autoritățile regionale și locale.

Politica regională, sau politica de coeziune, corespunzătoare exercițiului bugetar 2007-2013 reprezintă aproximativ o treime (35,7%) din bugetul UE. Majoritatea fondurilor regionale sunt direcționate către regiunile așa-numite „Obiectiv 1”, adică cele ale căror PIB se situează sub 75% din media UE. Potrivit Comisiei Europene, „Obiectivul 1 al Fondurilor structurale este prioritatea principală a politicii de coeziune a Uniunii Europene”. Odată cu extinderea din 2004 și 2007, majoritatea beneficiarilor cu statut Obiectiv 1 se află în Europa Centrală și de Est. În cadrul programelor de coeziune, în ultimii trei ani s-au alocat 93 de miliarde EUR (27 % din finanțarea UE) pentru proiecte de investiții în locuri de muncă și creștere economică în Europa.[8]

În anul 1996 a fost elaborat și publicat de către Comisia Europeană primul Raport privind coeziunea economică, socială și teritorială din cadrul Uniunii Europene. De atunci, acest raport- cheie și-a dovedit o relevanță politică tot mai pronunțată, întărindu-și totodată legăturile cu strategiile de ansamblu ale Europei. Al V-a Raport privind coeziunea, publicat pe 11 noiembrie 2010, prezintă o evaluare pe larg a situației economice, sociale și de mediu, precum și a tendințelor la nivelul regiunilor UE și stabilește o serie de opțiuni diferite pentru adaptarea politicii după anul 2013. El arată modul în care politica de coeziune a adus beneficii tuturor regiunilor, atât prin investiții directe și beneficii comerciale indirecte, cât și prin sprijinirea priorităților cu impact asupra întregii UE, cum ar fi protecția mediului, cercetarea și inovarea.

Evaluările arată că între 2000 și 2006 investițiile în cadrul politicii de coeziune:

- au ajutat la crearea a aproximativ 1,4 milioane de noi locuri de muncă, au sprijinit întreprinderile mici și au stimulat cercetarea
- au oferit oportunități importante de instruire pentru milioane de femei, de tineri, de persoane vulnerabile din punct de vedere social și de șomeri și au ajutat aproximativ 2 milioane de beneficiari de instruire per an să obțină un loc de muncă;
- au modernizat rețelele de transport, sprijinind construirea sau reabilitarea a mii de kilometri de șosea și cale ferată, precum și modernizarea unor porturi și aeroporturi;
- au îmbunătățit condițiile de mediu pentru milioane de europeni, aliniind la standardele UE calitatea apei potabile și tratamentele apelor reziduale.[3]

Totuși, în pofida acestor realizări, între regiuni persistă mari diferențe de ordin economic. Raportul relevă diferențe regionale izbitoare în domeniul, precum productivitatea, ratele mortalității infantile și vulnerabilitatea la schimbările climatice. Luând în considerare lecțiile învățate în cursul actualei și precedentelor perioade de programare, la fel și discuțiile cu o gamă largă de părți interesate, raportul conține o serie de propuneri de reformare a politicii de coeziune.

Deși Legea cu privire la dezvoltarea regională în Republica Moldova a fost aprobată la finele anului 2006, problemelor dezvoltării regionale nu le-a fost acordată atenția cuvenită de către guvernare. Numai la sfârșitul anului 2009 procesul a fost impulsionat prin instituționalizarea instrumentelor de implementare a obiectivelor de dezvoltare regională. Crearea în cadrul Ministerului Construcțiilor și Dezvoltării Regionale a unui departament abilitat exclusiv cu atribuții de coordonare a dezvoltării regionale și apoi a Agențiilor de dezvoltare regională Centru, Nord și Sud amplasate în orașul Ialoveni, municipiul Bălți și orașul Cimișlia a contribuit la intensificarea implementării politicii de dezvoltare regională.

Obiectivele de dezvoltare regională a Republicii Moldova vizează obținerea unei dezvoltări social-economice echilibrate și durabile pe întreg teritoriul țării, reducerea dezechilibrelor nivelurilor de dezvoltare social-economică dintre regiuni și din interiorul lor și consolidarea oportunităților financiare, instituționale și umane pentru dezvoltarea social-economică a regiunilor. Drept un obiectiv al politicii de dezvoltare regională este și susținerea activității autorităților administrației publice locale și a colectivităților locale orientate spre dezvoltarea social-economică a localităților. Actualmente, eforturile Guvernului sunt direcționate spre consolidarea capacităților și condițiilor de dezvoltare în cadrul a trei regiuni de dezvoltare – Nord, Centru și Sud. Din anul 2012 și pînă în 2019 activitățile de dezvoltare regională vor fi focusate în celelalte regiuni de dezvoltare – Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, municipiul Chișinău și unitățile administrativ - teritoriale din stînga Nistrului (Transnistria).

Perspectivile dezvoltării regionale se conturează tot mai clar, Guvernul a aprobat recent 56 de proiecte de dezvoltare regională care vor fi implementate pe parcursul anilor 2010-2012 cu suportul financiar al Fondului național pentru dezvoltare regională, prevăzut în Bugetul național. Fondul național pentru dezvoltare regională constituie 1% din veniturile aprobate ale bugetului de stat pe anul respectiv, iar în anul 2010, fiind alocate mijloace financiare în mărime de 135,4 mil. lei. În anul 2011, acest fond a fost completat adițional cu 1,75 milioane Euro, acordați de Guvernul Marii Britanii în baza Memorandumului de înțelegere semnat de Guvernul Republicii Moldova și Departamentul pentru Dezvoltare Internațională al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (DFID). În Fond pot fi atrase și mijloace

din sectorul public și cel privat la nivel local, regional, național și internațional, precum și mijloace oferite de programele de asistență din partea partenerilor de dezvoltare.[12]

Începând cu anul 2009, integrarea în Uniunea Europeană a devenit un obiectiv strategic pentru Republica Moldova, iar eforturile au fost orientate spre lansarea negocierilor asupra Acordului de Asociere RM-UE. În cadrul primei runde de negocieri oficiale privind semnarea unui nou Acord de colaborare între Republica Moldova și UE, negociatorul șef a propus de a include domeniul dezvoltării regionale la compartimentul „Cooperare sectorială”. Colaborarea eficientă cu partenerii europeni în domeniul elaborării primului proiect a poziției de țară a Republicii Moldova în problema dezvoltării regionale au avut rezultate bune. Părțile au convenit asupra cooperării în domeniul dezvoltării regionale, care are drept scop dezvoltarea economică durabilă a întregului teritoriu al Republicii Moldova prin diminuarea dezechilibrului în dezvoltarea economică dintre localități. Aceasta va contribui la dezvoltare economică, a infrastructurii și transportului, apropierea nivelului de trai al populației Republicii Moldova de media europeană.

Procesul de dezvoltare regională este unul complex, dar și nou pentru Republica Moldova. Este necesar ca realizarea acestei reforme importante pentru dezvoltarea social-economică a Moldovei să fie fortificată de către partenerii de dezvoltare. În iulie 2010, în cadrul vizitei oficiale la Chișinău, Înalțul Comisar European pentru politică regională Johannes Hahn a salutat și apreciat eforturile Guvernului Republicii Moldova în acest domeniu. El a declarat: „Politica regională a fost una dintre cheile stabilității și prosperității Uniunii Europene. Urmează să inițiem cu Republica Moldova dialogul privind politica regională. Aceasta va permite țării să profite de experiența europeană în rezolvarea unor probleme dificile cum ar fi reducerea dezechilibrelor regionale, cooperarea transfrontalieră” [9]. Vizita a fost soldată cu semnarea Declarației pentru stabilirea unui dialog în domeniul politicii regionale între Republica Moldova și Comisia Europeană. Declarația este documentul care stabilește cadrul cooperării RM-UE, modalitatea în care vor fi fixate acțiunile de concretizare a acesteia urmînd a fi discutată ulterior cu Comisia Europeană. În acest sens, trebuie de menționat că Republica Moldova și Uniunea Europeană au probleme similare legate de dezvoltare regională dezechilibrată, dezvoltare urbană și restructurare rurală.

Guvernul Republicii Moldova și Uniunea Europeană sunt de acord pentru stabilirea dialogului în dezvoltarea regională, în cadrul Partneriatului Estic și a viitorului Acord de Asociere. Dialogul va promova înțelegerea reciprocă, cooperarea bilaterală și schimbul de informații în domeniul regional, care vor viza interesele comune ale UE și ale Republicii Moldova în acest domeniu. În octombrie 2010, în cadrul sesiunii plene a Comitetului Regiunilor al Uniunii Europene a fost adoptat avizul cu privire la „Punerea

în aplicare a politicii europene de vecinătate și, în special, a inițiativei privind Parteneriatul estic: modernizarea, reformele și capacitatea administrativă a autorităților locale și regionale din Republica Moldova”. În acesta se constată cu satisfacție că Guvernul Republicii Moldova este angajat într-un amplu proces de analizare a necesităților de modernizare și reformă a autonomiei locale și regionale. Comitetul Regiunilor este de părere că agenda aglomerată a reformei nivelului local și regional de administrație din perioada imediat următoare trebuie să fie însoțită de un schimb continuu de experiență pentru preluarea celor mai bune practici de la ALR din statele membre ale UE. Trebuie încurajată intensificarea contactelor în scopul transferului de cunoștințe prin forme specifice cooperării dintre ALR: înfrățire instituțională (twinning) și de comunități, programe de formare, vizite de studiu, participarea asociațiilor naționale ale ALR din Republica Moldova la ansamblurile de reprezentanți ai comunităților teritoriale din UE în calitate de membru sau observator. Asemenea activități au început deja să fie organizate pe baze ad-hoc, dar este necesară sistematizarea acestora într-un program amplu de consolidare a capacităților instituționale și asimilare a bunelor practici de către ALR. Concomitent, este lăudabilă inițiativa de a elabora un acord-cadru de cooperare dintre ALR din Republica Moldova și din statele membre ale UE, bazat pe prevederile noului Acord de asociere.[6]

În cadrul vizitei delegației Comisiei Europene (CE) din cadrul Direcției Generale Politică Regională, Charles White, reprezentant al DG REGIO, a subliniat, la rîndul său, că scopul vizitei este de a evalua domeniile în care Comunitatea Europeană ne-ar putea acorda suport, precum și de a trasa principalele activități ce urmează a fi întreprinse de R. Moldova în scopul implementării programelor pilot de dezvoltare regională. În acest sens, ei sunt dispuși să asiste țara noastră prin seminare tematice, vizite de studiu, experiența proprie, dar și a altor țări europene în domeniul dezvoltării regionale. În perioada anilor 2012-2013, Uniunea Europeană este dispusă să acorde 7 milioane de euro pentru programele pilot în dezvoltarea regională din Republica Moldova realizate conform politicii de coeziune a UE .[9]

Republica Moldova trebuie să urmărească cu atenție dezbaterile privind viitorul politicii europene de dezvoltare spațială, generate de intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, care se referă expres la un nou concept de coeziune teritorială. Reprezentând o simbioză a politicilor teritoriale și de coeziune ale UE, se poate anticipa că această politică va căpăta după 2013 implicații concrete pentru țările partenere, respectiv intensificarea cooperării extrateritoriale dintre administrațiile locale și regionale în cadrul politicii europene de vecinătate.

BIBLIOGRAFIE:

1. Tratatul de la Roma. www.uniuneaeuropeana.sitestudio.org
2. Actul Unic European www.europarl.europa.eu
3. Al V-lea Raport privind coeziunea economică, socială și teritorială. www.ec.europa.eu
4. În slujba regiunilor. Politica regională a UE 2007-2013 www.ec.europa.eu/regional_policy/
5. Ana Bal (coord). Scenarii privind evoluțiile comunitare în domeniul competitivității, politicii de coeziune și politicii de dezvoltare regională. Institutul European din România, 2007 www.iier.ro/documente/SPOS2007_ro
6. Chistruga B., Popa M. Perspectiva dezvoltării economice a țărilor central și est-europene. București: Editura Dareco, 2005.
7. Iancu A. Problema convergenței economice, INCE, Academia Română. București, 2004.
8. Avizul cu privire la „Punerea în aplicare a politicii europene de vecinătate și, în special, a inițiativei privind Parteneriatul estic: modernizarea, reformele și capacitatea administrativă a autorităților locale și regionale din Republica Moldova”. www.eur-lex.europa.eu
9. Veaceslav Guțuțui, Valentina Pleșca. Dezvoltarea regională în contextul acordului de asociere UE-RM: poziția Ministerului Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, 2011. www.mcdr.gov.md
10. www.economie.md
11. www.infotag.md
12. www.mcdr.gov.md
13. Наталия Кондратьева. Большая Европа и региональное развитие. www.mgimo.ru
14. Филипп Мартин. География неравенства в Европе. „SPERO”, 2008, №9.

GEOPOLITICA SECURITĂȚII ENERGETICE A UNIUNII EUROPENE

Liuba DOBÂNDĂ,
magistru în științe geopolitice,
Universitatea București

Summary

In relation to the two geopolitical players (U.S. and Russia) and the three geo – economic actors (USA, Russia China), the European Union can not develop and implement far – reaching geostrategic plans. Fragmented in nation states with different preferences and opportunities in the sphere of foreign policy the European Union, of course, stile can not „speak with one voice”. Even if the Lisbon Peaty has strengthened the foreign policy dimension and the security policy, assigning some competences to the community domain.

Uniunea Europeană, în raport cu cei doi jucători geopolitici (SUA și Rusia) și cu cei trei actori geoeconomici (SUA, Rusia, China), nu poate dezvolta și implementa planuri geostrategice de anvergură. Fragmentată în state naționale, cu diverse preferințe și oportunități, în sfera politicii externe Uniunea încă nu poate „vorbi cu o singură voce”. Deși Tratatul de la Lisabona a consolidat dimensiunea Politicii Externe și de Securitate Comună, atribuind unele competențe domeniului comunitar, ea continuă să rămână destul de incertă.

Prin urmare, la examinarea subiectului urmează a se ține cont de următoarele dimensiuni:

- interesele de securitate energetică a statelor naționale;
- politicile energetice ale Uniunii Europene;
- configurarea politicii de securitate energetică a Uniunii Europene.

În istoria comunităților europene, politica de energie a fost mai degrabă una nesemnificativă, deși, paradoxal, două dintre tratatele de bază – Tratatul de constituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO) și Tratatul de constituire a Comunității Europene a Energiei Atomice (Euratom) – se refereau la energie. CECO, înființată prin Tratatul de la Paris în 1951, crea *de jure* o piață comună a cărbunelui, care până la urmă nu s-a dezvoltat și spre alte direcții.

Tratatul Euratom, încheiat la Roma în 1957, își are originea în criza petrolului din Suez din 1956. Tratatul și-a propus, pe de o parte, reducerea dependenței față de importurile din Orientul Mijlociu, iar pe de altă parte să ofere o contrapondere la dominația nucleară a SUA și URSS ce începuse să se manifeste la acea vreme. Mai târziu, Euratom a încurajat dezvoltarea programelor nucleare naționale.

O deschidere spre unele clarificări s-a făcut în 1964, când a fost încheiat un Protocol de înțelegere între statele membre pe probleme de energie. Documentul atrăgea atenția asupra caracterului global al problemelor de energie și asupra faptului că tratatele Comunităților Europene acopereau acest sector într-o manieră necoordonată. Prima încercare de coordonare a făcut-o Comisia Europeană în 1967, printr-o Comunicare către Consiliul Miniștrilor, unde formula primele măsuri în construcția unei politici comune în acest domeniu.

Actul Unic European (1987) a marcat un punct de turnură pentru piața unică, dar energia nu s-a bucurat de un interes special, pentru că, la acea vreme, guvernele nu erau dispuse să cedeze o parte din controlul lor asupra monopolurilor naționale de energie în favoarea deschiderii către piață.

Tratatul de la Maastricht din 1992 a adus unele completări la definirea conceptului de piață internă a energiei (PIE), fără să includă un capitol de energie. Comisia Europeană a pregătit o propunere de capitol, care ar fi trebuit, printre altele, să o investească cu anumite competențe în domeniu, însă s-a confruntat cu rezistența celor trei țări deținătoare de resurse: Marea Britanie, Olanda și Germania.

Aceeași soartă a avut-o și o altă punere în discuție a Comisiei referitoare la administrarea Cartei Energiei de către Direcția de Energie din cadrul CE. Propunerea de includere a Capitolului Energie a fost repusă pe agenda următorului Tratat de la Amsterdam, din 1997, dar a fost încă o dată respinsă. Este interesant că Parlamentul European s-a dovedit a fi un susținător puternic al Capitolului de Energie, adversarii ei fiind chiar statele membre.

Tratatul UE a adus totuși ceva nou pentru sectorul energie, lărgind aria de acțiune a principiului subsidiarității, valabil până la acea dată numai pentru chestiunile de mediu. Principiul subsidiarității are o importanță specială în domeniul energiei, pentru că permite Comisiei să armonizeze raportul de forțe dintre state și instituțiile comunitare, utilizând ca instrument principal directiva. Aceasta, după cum se știe, nu impune mecanisme rigide, ci definește un cadru ce permite țărilor membre să opteze pentru sistemele care se potrivesc cel mai bine resurselor naturale, profilului industrial și politicilor de energie din fiecare țară în parte.

Tratatul de la Amsterdam a consfințit pentru prima dată o inițiativă comunitară din domeniul energiei, anume Rețelele de Energie Trans-Europene (TENs), proiect care urmărește extinderea rețelelor de transport, telecomunicații și infrastructuri energetice paneuropene, dincolo de cadrul strict al Uniunii. Scopul acestor programe este de a mări capacitatea de interconectare și interoperabilitate a rețelelor naționale, ca și accesul la acestea, și, de asemenea, să lege zonele izolate și periferice cu regiunile centrale ale Uni-

unii. Pentru administrarea acestor programe există o linie bugetară specială în bugetul Uniunii.

La Consiliul European de la Dublin (iunie 1990), primul ministru al Olandei a expus ideea instaurării unei cooperări în sectorul energetic cu țările Europei de Est și cu cele ex-sovietice în vederea stimulării redresării lor economice și asigurării securității energetice a Comunității. În 1991, Comisia propune elaborarea unei Carte Europene a Energiei, semnată în 1994 la Lisabona.

Carta conține multiple prevederi, dintre care menționăm:

- aplicarea, în comerțul cu produsele energetice, a condițiilor stabilite de OMC;
- fiecare parte trebuie să întreprindă măsuri pentru a contribui la tranzitarea produselor energetice în conformitate cu principiile tranzitului liber;
- se interzice întreruperea sau reducerea fluxurilor de materii și produse energetice în caz de litigii;
- nu li se permite țărilor tranzitare de a se opune creării unor noi capacități de transportare a produselor energetice. [1]

La 8 martie 2006 este adoptată Carta Verde, intitulată *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, document care fixează cadrul unei viitoare politici în domeniul energiei. Una din prevederile declarative ale Cartei Verzi specifică: „O piață unică europeană de electricitate și gaz concurențială va conduce la micșorarea prețurilor, ameliorarea securității de aprovizionare și creșterea competitivității. În plus, va avea un efect benefic asupra mediului”. [2]

La 19 octombrie 2006, Comisia a elaborat un Plan de acțiune pentru eficiența energetică axat pe trei criterii: securitatea aprovizionării, competitivitatea și sustenabilitatea. Planul cuprinde 10 acțiuni prioritare de reducere a consumului de energie în țările UE cu până la 20%, până în anul 2025. Se estimează că dacă energia de pe piața proprie nu va fi mai competitivă, în următorii 20–30 de ani, aproximativ 70% din necesarul de energie al UE, față de 50% de astăzi, vor fi asigurate din regiuni amenințate de insecuritate.

În linii generale, acțiunile preconizate vizează următoarele direcții: reducerea consumului prin conservarea energiei; asigurarea echilibrului ecologic prin utilizarea surselor regenerabile și biologice; liberalizarea prețurilor și diversificarea surselor de aprovizionare, inclusiv prin trecerea la utilizarea gazelor naturale lichefiate (GNL).

În continuare ne vom referi mai detaliat la ultimele două prevederi care, de altfel, sunt corelative.

Pentru Uniunea Europeană, liberalizarea prețurilor nu este o modalitate de acționare, ci un scop în sine. Noua strategie nu va avea efecte imediate,

însă ar putea înregistra rezultate fructuoase în perspectivă. Logica sa este condiționată de faptul că statele naționale își gestionează singure sistemele energetice, asigurând legătura dintre furnizor și consumator, reglementând tarifele și menținându-le la un nivel scăzut.

În perioada 1985–2000, prețurile la gazele naturale pe piața mondială erau relativ mici, ceea ce a permis semnarea unor acorduri comerciale de lungă durată (20–30 de ani) cu prețuri fixe, din care considerent a fost dezvoltată o rețea diversificată de gazoducte. În 2007, 61,5% din gazele consumate de țările membre erau importate, iar principalilor furnizori - Rusia, Algeria și Norvegia, le revenea 83,4% din volumul gazelor importate. [3]

Printr-un comunicat de presă, Comisia își exprimă poziția, susținând că prețurile la hidrocarburi sunt extrem de mici, din care cauză este împiedimentată concurența. [4] Prin urmare, în rezultatul liberalizării prețurilor ar fi posibilă atragerea noilor furnizori, după care, ca rezultat al funcționării mecanismului pieței libere, prețurile ar urma să cadă.

Spre deosebire de petrol, piața gazelor naturale este regionalizată în funcție de infrastructura rețelelor, din care cauză accesul la alți furnizori este blocat. Una din posibilele soluții ar fi trecerea la gazul natural lichefiat, care este de șase sute de ori mai puțin voluminos, iar transportarea și depozitarea lui este mai flexibilă și mai economă. În calitate de potențiali furnizori sunt examinați Nigeria, Qatar, Indonezia. [5] În prezent, cota parte a GNL pe piața internațională constituie 25%. Astfel, în 2008 Spania a procurat 24% din volumul total al gazelor consumate (sub forma GNL) de la Nigeria, Coreea de Sud – 34% de la Qatar, iar Japonia – 22% de la Indonezia.⁵ Piața gazelor transportate prin conducte crește în medie cu 2–3% pe an, iar cea a gazului lichefiat – cu 7–8%. Conform pronosticurilor Agenției Internaționale a Energiei, în următorii 25–30 de ani cota acestuia pe piață va depăși 50%.

Totodată, oficialii europeni ar trebui să prevadă și o serie de curențe ce ar putea produce consecințe grave. Una dintre ele reiese din faptul că valorile financiare pe termen scurt se stabilesc în funcție de prețurile petroliere care sunt extrem de variabile.

O altă problemă ar putea fi provocată de redimensionarea exportului țărilor producătoare, care pentru compensarea noii conjuncturi s-ar orienta spre alte piețe de desfacere. În acest sens, Rusia deja a inițiat procesul de examinare a piețelor asiatice din China, India, regiunea Pacificului. De asemenea, nu este exclusă posibilitatea încheierii unei înțelegeri între statele exportatoare după modelul OPEC, determinând volumul extragerii și stabilind prețurile. În aceste condiții Europa ar deveni și mai vulnerabilă, iar rezervele Norvegiei s-ar epuiza rapid.

Este de menționat că diversificarea surselor nu se referă doar la orienta-

rea spre consumul preponderent al gazului lichefiat, dar și orientarea spre noi potențiali furnizori prin construcția unor gazoducte. Regiunea Caspică intră în vizorul structurilor europene cu mult timp înainte de declanșarea „crizei gazelor”. Astfel, în mai 2001, în cadrul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a fost înaintată propunerea de elaborare a unui proiect de Rezoluție „Cu privire la situația geopolitică în bazinul Mării Caspice”. În decembrie 2002 Comisia pentru afaceri economice și dezvoltare a prezentat raportul „Europa și dezvoltarea resurselor energetice în regiunea Mării Caspice”, în care se menționa că regiunea Mării Caspice, al cărui potențial uman este bogat, iar resursele naturale de petrol și gaze naturale sunt imense, este foarte importantă pentru dezvoltarea economică a întregii Europe. A fost evaluat potențialul rezervelor naturale. [6]

Printre altele, proiectul Rezoluției a conținut următoarele recomandări: a se adresa structurilor internaționale, precum Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei, Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, în vederea intensificării prezenței și asistenței în această regiune. [7]

În acest sens, în 2002 Comisia Europeană propune un proiect de anvergură privind diversificarea surselor energetice. În iunie 2006, la Viena, Miniștrii de Energetică ai Austriei, Bulgariei, României, Turciei și Ungariei semnează acordul privind construcția gazoductului „Nabucco”, considerat ca strategic și important pentru economia tuturor țărilor membre ale Uniunii Europene. [8] La conferința de inaugurare a proiectului, reprezentantul Comisiei Europene pentru energetică A. Piebalgs a expus poziția oficială a UE: „Proiectul Nabucco promite să fie primul mare proiect de infrastructură al secolului și care va contribui la consolidarea securității noastre energetice”. [9]

La 14 septembrie 2007, la Budapesta, și-a ținut lucrările Conferința privind activizarea acțiunilor în cadrul proiectului Nabucco, la care au participat șefii de guvern ai țărilor implicate, precum și reprezentanți ai marelui capital, organizată cu suportul Comisiei Europene. În aceeași zi, două mari companii - *RWE* din Germania și *Gaz de France* - și-au anunțat acordul de a cofinanța proiectul. Însă Turcia a aplicat dreptul de veto pentru participarea Franței, fiind inclusă în consorțiul *Nabucco Gas Pipeline International* doar *RWE* cu o cotă de un miliard de euro. Astfel, din consorțiu fac parte: *OMB* din Austria, *Holdindul Energetic Bulgar*, compania *MOL* din Ungaria, *Transgaz* din România, *BOTAS* din Turcia și *RWE* din Germania.

Nu vom insista asupra examinării detaliilor tehnice ale proiectului, analizând doar sfidările de ordin politico-economic. În ansamblu, traseul urma să unească zăcămintele de gaz din Turkmenistan și Azerbaidjan, transpor-

tându-le prin Turcia, Bulgaria și România către Europa Centrală, finalizarea căruia este preconizată stabilită pentru anul 2013. Una din dificultăți a reieșit din poziția Turciei, care a exclus Franța, insistând și asupra interzicerii accesului țărilor terțe la rețea. Problema a fost soluționată prin semnarea Acordului interguvernamental de la Ankara în 2009 și obținerea derogării de la articolul 36 privind accesul terților la rețea.

Cea mai mare dificultate a fost condiționată de faptul că noua strategie vine în contradicție cu interesele Rusiei, din care cauză nu este lipsită de riscuri și amenințări. În primul rând, Rusia a semnat cu Turkmenistanul un acord de lungă durată privind procurarea gazelor la un preț avantajos, prin care ar diminua cantitatea rezervelor. În al doilea rând, motivând securitatea ecologică, ar putea pune bariere construcției liniei transcaspiene care ar uni Turkmenistanul cu Azerbaidjanul. În al treilea rând, Moscova exercită presiuni informaționale prin care încearcă să demonstreze nerentabilitatea proiectului, bazat pe rezervele mici și cheltuielile mari de construcție a gazoductului. Și, în final, a inițiat construcția traseului South Stream prin care doar a dezbinat statele europene. Astfel, Italia, Franța, Ungaria și, într-o anumită măsură România, sunt interesate de a participa în cadrul acestui proiect. [10]

Nu pot fi neglijate nici relațiile energetice ruso-turce. Chiar după câteva zile de la Summitul de la Ankara privind Nabucco, primul-ministru al Rusiei V. Putin semnează cu Erdogan un acord prin care Rusia oferă suport conductei Samsun-Ceyhan, în schimb Turcia oferă dreptul de utilizare a platoului anatolian pentru construcția conductei South Stream. În mai 2010, părțile au semnat acordul privind construcția centralei nucleare în regiunea Akkuyu. Moscova, printre altele, s-a angajat să-și asume costul integral al proiectului, în schimb Ankara, la rândul-i, urmează să procure energia la prețul de 0,12 dolari pentru KW/oră (spre exemplu în SUA, prețul oscilează între 0,032 și 0,038 dolari). Rusia, astfel, susține participarea Turciei la toate proiectele coridoarelor gaziere către Europa, cu excepția Nabucco.¹¹

Într-un raport adresat premierului francez, expertul C. Mandil, referindu-se la datele statistice guvernamentale americane pentru 2008, menționează că Rusia deține 27,16% din rezervele mondiale de gaze, Iranul - 15,33%, iar Azerbaidjanul - 2%. Faptul îl determină pe Mandil să susțină că proiectul Nabucco nu va rezista dacă nu va fi atras Iranul. Complementar, el sugerează guvernului francez să intervină cu propuneri către Consiliul UE pentru ca Uniunea Europeană să înceteze confruntarea cu Rusia și, dimpotrivă, să atragă Gazprom -ul într-un proiect comun. De asemenea, recomandă să fie continuate negocierile cu Moscova în vederea ratificării Cartei de Energie.

Expertul francez apreciază și beneficiile politico-economice obținute de Turcia în rezultatul reușitei proiectului. Pe de o parte, ea își onorează angajamentele față de SUA, pe de altă parte, își demonstrează utilitatea pentru Uniunea Europeană. În acest caz, de fapt, Turcia își rezolvă propriile interese. Astfel, conform estimărilor, consumul de gaze va crește de la 20 miliarde m³/an, în 2005, la 60 miliarde m³, în 2020. Turcia urmează să obțină dividende colosale din tranzitarea gazului. [12]

Gama de incertitudini structurale și de conjunctură a produs efecte și asupra problematicei financiare, determinând reticența companiilor. Ba mai mult, în rezultatul unor estimări mai detaliate s-a demonstrat faptul că prețurile sunt mai mari decât cele calculate inițial. Noile condiții au obligat Comisia Europeană să intervină direct și activ în depășirea „crizei”. José Manuel Barroso a declarat că, fiind obligat să asigure securitatea energetică a UE, va sprijini decisiv proiectul Nabucco și nu va mai accepta înfrigurarea populației UE în mijlocul iernii, cum s-a întâmplat atunci când Gazprom a sistat aprovizionarea cu gaze spre Europa, din cauza unor neînțelegeri cu Ucraina. În martie 2010, Comisia a decis alocarea a 200 milioane de euro pentru demararea proiectului, obligându-se să participe cu fonduri adiționale în următorii ani.

Concomitent, pentru avansarea proiectului este necesar ca Azerbaidjanul și Turkmenistanul să trimită semnale pozitive cu privire la dorința și capacitatea lor de a aproviziona Nabucco. La începutul lunii ianuarie 2011, aceste două țări au primit pentru prima dată vizita oficială a Președintelui Comisiei Europene José Manuel Barroso, însoțit de Comisarul pentru energie Günther Oettinger. Acordul semnat la Baku de către Președintele azer Aliyev și Președintele Barroso stipulează angajamentul Azerbaidjanului de a aproviziona cu gaze Uniunea Europeană „pe termen lung”. La rândul său, Președintele turkmen Gurbanguly Berdymoukhamedov a ținut un discurs similar, promițând că va trimite gaze către UE, subliniind, în aceeași ordine de idei, sprijinul său pentru construirea unei conducte transcaspice. În schimb, Comisia s-a obligat să avanseze în cooperarea din cadrul Parteneriatului Estic cu Azerbaidjanul și să susțină Turkmenistanul în procesul de aderare la OMC.

În pofida pronosticurilor optimiste, există și o serie de incertitudini. Acordul cu conducerea de la Baku este vag, nefiind specificat volumul și termenele. Suplimentar, Aliyev este tentat să susțină și proiectul sudic. Afirmațiile președintelui Berdymoukhamedov sunt și mai vagi. E cazul când merită să fie luat în calcul și acordul pe termen lung semnat cu Rusia, iar în 2007, cu China. [13] După „The Wall Street Journal”, aceste țări sunt puternic atașate (atât la nivel economic, cât și la cel al elitelor politice) de Moscova, din care

cauză conducerea de la Bruxelles urmează să mențină un dialog diplomatic activ. Conform estimărilor experților ediției, proiectul ar putea fi finalizat abia în 2017. [14]

Venim cu precizarea că vizita lui Barroso a fost precedată de cea a comisarului Ștefan Füle în Caucazul de Sud, în cadrul Politicii Europene de Vecinătate (PEV). Pronunțându-se în favoarea aprofundării Parteneriatului Estic, oficialul european a expus poziția Comisiei și Parlamentului UE – crearea unei zone de liber schimb (ZLS), atât între țările din regiune, cât și dintre regiune și Uniunea Europeană. Conform afirmațiilor lui Füle, viitoarea ZLS se va constitui sub patronatul Uniunii, dânsul menționând și interesul Bruxelles-ului față de resursele energetice din regiune. Suplimentar, comisarul a enunțat intenția de a încheia în viitorul apropiat *Acorduri de Asociere*.¹⁵ Intenția de a semna Acorduri de Asociere comisarului pentru extindere este un lucru deloc ne semnificativ și exprimă miza enormă a Uniunii Europene pentru acest spațiu. Spre exemplu, alte state, precum Republica Moldova sau Ucraina, au avansat mai mult în implementarea prevederilor Planurilor de Acțiuni cu UE din cadrul PEV, dar, deocamdată, nu sunt invitate să negocieze astfel de acorduri.

O altă declarație care nu poate fi trecută cu vederea a fost pronunțată de ex-ministrul german de Externe Joschka Fischer, în prezent consultant al companiei RWE, participantă la Nabucco, în cadrul Conferinței din ianuarie 2011 de la Viena. El a propus integrarea celor trei proiecte într-un singur „coridor sud-european” (la finele anului 2010 s-a preconizat construcția a încă două magistrale pentru Sudul Europei - Turcia–Grecia–Italia „ITGI” și coridorul Trans-Adriatic „TAP”) [16]. În aparență, Fischer nu mai este un oficial nici european, nici chiar german, dar el a fost coechipier al ex-cancelarului Gerhard Schröder, care ocupă, în prezent, o funcție importantă în proiectul rus Nord Stream. Prin urmare, interesele energetice ale Germaniei nu sunt chiar atât de unanime.

Al treilea eveniment care ne tentează să credem în reușita proiectului Nabucco a fost marcată de vizita președintelui turc A. Gül la Paris în februarie 2011. Tot atunci a fost pusă în discuție și problema implicării companiei franceze în proiectul Nabucco. În opinia noastră, acceptarea Franței în calitate de partener și diversificarea intereselor Germaniei ar putea constitui o mare turnură în relațiile energetice dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă, care ar conduce, în perspectivă, la lichidarea dependenței.

Reieșind din considerente geopolitice, structurile europene devin deopotrivă de interesate și de bazinul Mării Negre (în calitate de axă geostrategică de transport), care ar permite accesul la resursele energetice din Marea Caspică, asigurând comunicarea. În ședința plenară din 20 ianuarie 2011,

Parlamentul European adoptă *Rezoluția cu privire la Strategia Uniunii Europene pentru Marea Neagră*, pe care o adresează Comisiei și Consiliului de Miniștri cu unele prevederi la domeniul energetic și comunicațional. [17]

Dincolo de dimensiunile geostrategice externe ale Uniunii Europene, este necesară examinarea strategiilor energetice comunitare, unele fiind menționate în context. În 2007, Consiliul Uniunii Europene adoptă *Strategia* propusă de Comisie în 2006, fiind motivat de necesitatea de modernizare a sistemelor energetice, inclusiv din cauza aderării noilor membri cu sisteme învechite. Un alt imbold în formularea principiilor energetice comune a rezultat din Summitul European din 14 martie 2008. Una din recomandările referitoare la securitatea energetică a Europei prevedea „a vorbi cu o singură voce”, ceea ce presupune implicarea guvernelor în procesul de reglementare. [18]

În același timp, aceasta ar semnifica monopolizarea domeniului de procurare a hidrocarburilor la nivel european „monopsonie”. Deoarece piața energetică internă a UE este dominată de companiile private, ele concurează atât în sfera atragerii consumatorilor, cât și în cea a furnizorilor. Prin urmare, nimeni nu le-ar putea interzice procurarea gazelor naturale de la Gazprom. La nivel european, nu există infrastructura gazoductelor. Astfel, Finlanda, Polonia și Țările Baltice depind totalmente de gazele rusești, în timp ce Spania se aprovizionează din altă sursă. Pe deasupra, ar veni în contradicție cu politica de liberalizare a prețurilor.

Obiectivele UE cu privire la energie și la schimbările climatice au fost incluse în *Strategia Europa 2020 pentru o creștere inteligentă, durabilă și favorabilă a incluziunii*, adoptată de Consiliul European în iunie 2010, și în inițiativa-pilot *Europa eficientă din punctul de vedere al resurselor*. Noua *Strategie Energetică* se axează pe cinci domenii prioritare:

- realizarea unui consum redus de energie în Europa;
- crearea unei piețe cu adevărat paneuropene integrate de energie;
- responsabilizarea consumatorilor și atingerea celui mai înalt nivel de siguranță și securitate;
- extinderea rolului de lider al Europei în domeniul tehnologiilor energetice și inovaționale;
- consolidarea dimensiunii externe a pieței energetice a UE. [19]

În continuarea acestei Strategii, Consiliul European din 4 februarie 2011 adoptă „Planul de acțiuni în vederea asigurării populației cu gaz și electricitate la prețuri abordabile”. [20] Concluziile sunt următoarele:

- acționarea în vederea constituirii unei piețe interne de energie;
- alocarea investițiilor în interconexiunea rețelelor energetice (costul programului 200 miliarde de euro);

- diversificarea modurilor de producere a energiei electrice în vederea diminuării dependenței față de Rusia și de Orientul Mijlociu;
- constituirea unor magistrale gazifere și petroliere ce ar uni cele patru puncte cardinale ale Uniunii;
- economisirea resurselor energetice.

Referitor la piața internă de energie, Consiliul a decis ca statele membre să implementeze până în 2014 legislația care ar permite constituirea acestei piețe, asigurând libera circulație a gazului și a electricității. De comun acord cu Agenția de cooperare a reglatorilor de energie (ACRE), statele membre trebuie să-și intensifice lucrările în domeniul stabilirii liniilor directe și conectării la ele a piețelor interne.

În acest sens, Comisia a decis stabilirea unui număr limitat de coridoare prioritare ce urmează a fi dezvoltate urgent în vederea consolidării interconexiunilor transfrontaliere existente, integrând noile energii în rețea. În 2012, în baza coridoarelor predefinite, vor fi formulate anumite proiecte „de interes european”.

Pentru sectorul electricitate au fost definite patru coridoare prioritare:

- rețea offshore în mările septentrionale ale Europei de Nord și Centru;
- interconexiuni în Europa de Sud-Est;
- conexiuni în Europa Centrală și de Sud-Est;
- integrarea pieței baltice a energiei în piața europeană.

În sectorul gazifer au fost identificate trei coridoare considerate ca prioritare:

- Coridorul sudic ce urmează să asigure transportarea gazului din regiunea Mării Caspice spre Europa;
- Coridorul ce urmează să asigure conexiunea pieței baltice de energie cu Europa de Sud-Est;
- Coridorul Nord-Sud în Europa de Vest. [21]

În sfera securității energetice, Consiliul a exprimat voința „pentru o mai bună coordonare a activităților UE și a statelor membre în scop de garantare a coerenței relațiilor externe ale Uniunii cu principalele țări producătoare, consumatoare și tranzitare”. Începând cu 1 ianuarie 2012, statele sunt invitate să informeze Comisia despre toate acordurile bilaterale în materie de energie (atât noi, cât și deja existente) cu țările terțe. Securitatea energetică devine domeniul politicii externe și de vecinătate, fiind coordonată de Înalțul Reprezentant. În vederea diversificării căilor și surselor de aprovizionare, Comisia are atribuția să faciliteze dezvoltarea coridoarelor strategice pentru asigurarea transportării unor volume considerabile de gaze, în special a coridoarelor sudice. Parteneriatul cu Rusia trebuie să fie fiabil, transparent și fondat pe reguli comune.

Deși subiectele discutate în cadrul Summitului s-au intersectat într-o anumită măsură cu situația din Egipt, iar Franța și Republica Cehă au rămas nemulțumite de excluderea din agendă a energiei nucleare, considerăm că s-a realizat un pas strategic extrem de important. Problema energetică și în special cea a securității energetice depășește cadrul instituțional și normativ, fiind direcționată în sfera Politicii Externe și de Securitate Comună (PESC). Șefii de stat și de guvern ai țărilor membre au conștientizat importanța unificării eforturilor pentru asigurarea securității energetice comune, declarând intenția de unificare a eforturilor. Prin urmare, în acest domeniu Uniunea Europeană are toate șansele „să vorbească cu o singură voce”.

Venim cu un excurs retrospectiv teoretic în vederea analizei politicii energetice europene, exteriorizând două modele. Primul, numit modelul „pendulului politic”, a fost lansat de Helen și William Wallace. Ni se propune o abordare mai complexă a fenomenelor de pe arena europeană, ce urmează a fi situate într-un context mai larg al multilateralismului global. „Pendulul politic” se mișcă între arenele politice ale statelor naționale, pe de o parte, și arena transnațională, europeană și globală, pe de altă parte. Fiecare dintre aceste arene are un câmp magnetic care atrage sau respinge factorii politici potențiali de influențare. Forța relativă a acestor câmpuri variază în timp și spațiu, de la o sferă politică la alta și de la o țară la alta. Prin urmare, procesul politic european este un produs al competiției dintre actorii naționali și cei transnaționali. Opțiunile acestor actori implicați sunt determinate de o diversitate de factori [22]:

Factorii contextuali derivă din circumstanțele generale ale Europei de Vest în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Este vorba de multitudinea și de complexitatea problemelor ce nu mai puteau fi soluționate de puterile naționale, determinând transferul unor competențe spre autorități supranaționale. Procesul de globalizare (ce constă în creșterea fluxurilor de schimburi și tranzacții) și intensificarea cooperării economico-comerciale și financiare, de asemenea, a stimulat elaborarea unor politici transfrontaliere. [23] Cea de-a treia componentă ar reieși din caracterul intereselor Europei, predispusă spre securitate, politici sociale, politici ecologice și stat de drept. Astfel, pentru Uniunea Europeană, politica energetică nu înseamnă doar import și export, ci și securitate, ecologie, protecție a consumatorilor etc.

Factorii funcționali derivă din funcțiile politicii care, la rândul lor, determină exprimarea și examinarea unor probleme specifice. Identificăm aici astfel de aspecte precum sunt: securitatea externă, siguranța frontierelor, spațiul public, cultivarea valorilor democratice, liberalizarea pieței, libera circulație, drepturile consumatorilor etc.

Factorii motivaționali se referă la interesele care au motivat anumite realizări sau ne-realizări în funcție de numărul actorilor implicați și obiectivele finale.

Factorii instituționali reprezintă totalitatea instituțiilor și structurilor comunitare implicate în procesul decizional, dar și de control asupra respectării deciziilor. Cu alte cuvinte, nu există o singură structură de elaborare a politicii în cadrul UE, iar fluxul politic este modelat de procedurile stabilite de cadrul instituțional. [24]

Modelul pendulului politic poate fi examinat prin prisma relațiilor energetice ale UE cu Rusia. Astfel, printre membrii Uniunii Europene subzistă două atitudini referitor la relațiile cu Federația Rusă. Statele mai vechi (Franța, Germania, Italia, Olanda) sunt deschise pentru cooperarea avantajoasă cu Rusia, având încredere în potențialul ei și în stabilitatea politico-economică. Statele din Europa de Est, incluse în lagărul socialist în mod forțat, manifestă neîncredere (statele baltice, Polonia, Cehia, România).

Cel de-al doilea excurs teoretic - *Metoda Deschisă de Coordonare* (Open Method of Coordination) - este promovat de însuși cadrul european. Pe de o parte, statelor membre ale UE le este greu să accepte transferul competențelor energetice nivelului comunitar. Pe de altă parte, în aspect global s-au constituit piețe energetice foarte extinse precum SUA, Rusia, China, India. Prin urmare, furnizorul este mult mai interesat de semnarea unor contracte de durată cu un singur consumator care dispune de o rețea diversificată de infrastructură ce-i permite livrarea energiei la fiecare agent.

Dincolo de politica energetică, statelor naționale le revin și alte domenii exclusive, precum sunt societatea informațională, politicile corporatiste, ocuparea forței de muncă, educația, incluziunea socială, pensiile, salariile, sănătatea. Metoda Deschisă de Coordonare a fost adoptată la Summitul de la Lisabona din 2004. În raport cu metodele comunitare, este mai voluntară și nu prevede sancțiuni, orientându-se doar spre convergența politicilor naționale către scopuri comune europene. Ea include cinci elemente:

1. stabilirea obiectivelor comune ale Uniunii;
2. stabilirea indicatorilor comuni pentru a se putea compara cele mai bune practici și progresul făcut de fiecare stat;
3. transpunerea obiectivelor europene în politici naționale sau regionale;
4. publicarea analizelor și evaluarea rapoartelor naționale;
5. stabilirea unui Program de Acțiune Comunitară pentru a promova cooperarea în domeniul schimbului de experiență. [25]

Planul de acțiuni în vederea asigurării populației cu gaz și electricitate la prețuri abordabile, adoptat de Consiliu în februarie 2011, poate fi apreciat

drept o abordare a problematicii prin prisma Metodei Deschise de Coordonare, conștientizând prezența intereselor comune și apelând la intensificarea cooperării și la schimbul de experiență.

Note:

- 1 Charte européenne de l'énergie, http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_fr.htm
- 2 Une stratégie européenne pour une énergie sûre, compétitive et durable, Commission européenne, COM (2006) 105 final, Bruxelles, 8 mars 2006.
- 3 M. Reymond (2008), L'Europe énergétique entre concurrence et dépendance.// Le Monde diplomatique, décembre, p. 16.
- 4 Commission européenne, COM (2006) 851 final, 10 janvier 2007.
- 5 BP Statistical Review of World Energy, 2008, <http://www.bp.com/section-genericarticle.do?categoryId=9023783&contentId=7044475>
- 6 L'Europe et le développement des ressources énergétiques dans la région de la mer Caspienne. Rapport, <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc02/FDOC9635.htm>
- 7 Rapport de la Commission des questions économiques et du développement L'Europe et le développement des ressources énergétiques dans la région de la mer Caspienne. <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc02/FDOC9635.htm>
- 8 Ministerial Statement on the Nabucco Gaz Pipeline Project, www.euraciv.com
- 9 A. Piebalgs, Nabucco Pipeline – Searching for Alternative Routes for Our Gaz Supply, <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference>
- 10 C. Mandil, Sécurité énergétique et Union Européenne. Proposition pour la Présidence française. Rapport Au Premier Ministre. <http://www.gouvernement.fr/premier-ministre/securite-energetique-des-propositions-pour-l-europe>
- 11 R. Kandiyoti, Gaz: l'Europe trébuché sur le couple russo-turc, <http://blog.mondediplo.net/2011-03-11-Gaz-l-Europe-trebucho-sur-le-couple-russo-turc>
- 12 C. Mandil, Sécurité énergétique et Union Européenne. Proposition pour la Présidence française. Rapport au premier ministre, <http://www.gouvernement.fr/premier-ministre/securite-energetique-des-propositions-pour-l-europe>
- 13 Adina Crișan-Revol, Energie: Nabucco revine în forță, http://europuls.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=534:energie-nabucco-revine-in-for-&catid=109:energie&Itemid=1248
- 14 И. Рагимова, The Wall Street Journal: Газ с Каспия начнет поступать не раньше, чем в 2017 году, http://www.kavkaz-news.info/portal/cnid_140992/alias__Caucasus-Info/lang__en/tabid__2434/default.aspx
- 15 Visite officielle du commissaire Ștefan Füle dans le Caucase du Sud – Quelles politiques pour cette région? <http://europefrontieres.wordpress.com/2010/04/11>
- 16 R. Kandiyoti, Gaz: l'Europe trébuché sur le couple russo-turc, <http://blog.mondediplo.net/2011-03-11-Gaz-l-Europe-trebucho-sur-le-couple-russo-turc>

- 17 Rezoluția referitoare la Strategia UE pentru Marea Neagră.
- 18 C. Mandil, Sécurité énergétique et Union Européenne. Proposition pour la Présidence française. Rapport Au Premier Ministre, <http://www.gouvernement.fr/premier-ministre/securite-energetique-des-propositions-pour-l-europe>
- 19 Gabriel Trăistaru, Aceleași obiective, o altă strategie! Uniunea Europeană își redefinește strategia energetică pentru următorul deceniu, http://europuls.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=533:articol-despre-noua-strategie-energetica-a-a-ue-2011-2020&catid=109:energie&Itemid=1248
- 20 L'UE adopte un plan d'action pour assurer sa sécurité énergétique, <http://www.europaforum.public.lu/fr/actualites/2011/02/ce-energie-0204/index.html17>. Réseaux électriques & gaziers: 7 couloirs prioritaires
- 21 Réseaux électriques & gaziers: 7 couloirs prioritaires, <http://www.enerzine.com/605/10803+reseau-electriques-gaziers-7-couloirs-prioritaires+html>
- 22 H. Wallace, W. Wallace (2004), Procesul Politic în Uniunea Europeană. Editura ARC, Chișinău, p. 45.
- 23 Ibidem, p. 51.
- 24 Ibidem, p. 535.
- 25 Glossary, http://europa.eu/scadplus/glossary/open_method_coordination_en.htm

INTEGRAREA SOCIALĂ A MIGRANȚILOR - MODELE EUROPENE ȘI VARIANTE OPTIME PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Olga POALELUNGI,
cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

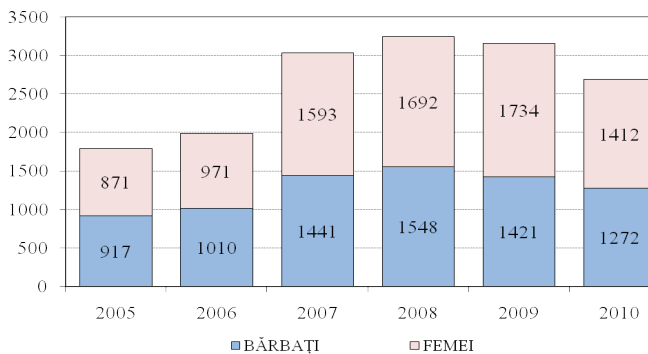
Summary

This article related to the examination of immigration and social integration of immigrations in the country. The article is exposed to brief analysis of existing policies on integration foreigners promoted by Western countries: the Netherlands, Finland, Sweden etc. To were assessed briefly as immigration processes in Moldova number, sociodemographic characteristics, where they live and other aspects). The author of article proposes the best option required social integration of foreigners in the Republic of Moldova.

Emigrarea masivă a populației Republicii Moldova în scop de muncă peste hotare și impactul negativ al acestui fenomen asupra relațiilor economice și a sistemelor sociale din țară au lăsat fără atenția cuvenită un alt aspect important al migrației internaționale - imigrarea străinilor și integrarea lor în societate. În aparență, problema nu pare a fi una stringentă: legislația națională nu prevede discriminarea străinilor aflați în Moldova în careva drepturi (cu excepția drepturilor politice), iar numărul străinilor aflați în țară potrivit statisticilor oficiale nu depășește un procent din populația țării. Însă experiența altor state denotă că procesele cumulative ale imigrării pot avea diferite efecte (pozitive sau negative) pentru țara-gazdă, în dependență de gradul de adaptare și de integrare a străinilor în societate. Studiarea proceselor de imigrare în țară și a modelelor internaționale ce țin de integrarea străinilor ar favoriza elaborarea unor mecanisme propice de integrare a străinilor în societatea moldavă spre beneficiul ambelor părți.

Elaborarea politicilor și implementarea măsurilor pentru o integrare viabilă a străinilor nu este posibilă fără cunoașterea și monitorizarea proceselor de imigrare (numărul total al străinilor intrați în țară, caracteristicile lor sociodemografice, țările lor de origine, perioada de trai în Republica Moldova).

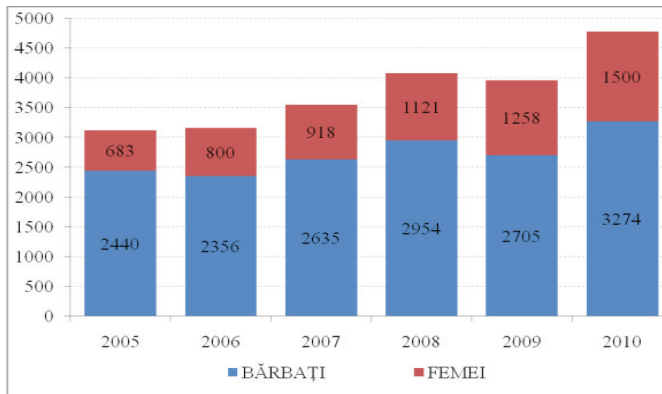
Aspecte generale ce țin de imigrarea și integrarea străinilor în Republica Moldova. Potrivit legislației din anul 2010,¹ străinii pot obține în Republica Moldova permisul de ședere temporară (în scop de muncă, la studii, pentru reîntregirea familiei, în scopul activităților umanitare și religioase, la tratament, alte scopuri în condițiile legii etc.)² sau permisul de ședere permanentă. Permisele de ședere temporară se eliberează pentru perioade determinate de timp (spre exemplu, perioada studiilor), dar pot fi și prelungite (spre exemplu, permisul de muncă, în cazul prelungirii contractului de muncă cu străinul respectiv în Republica Moldova). Permisele de ședere permanentă se eliberează străinilor sosiți pentru trai permanent, ca regulă pentru persoanele din familiile mixte. *Numărul migrantilor.* În retrospectivă se observă menținerea unui interes constant al străinilor față de țară. Astfel, în anii 2005-2010 numărul anual al străinilor documentați cu permis de ședere permanentă era între 1 788 - 1 684 anual, în total – 15 882 persoane, iar numărul persoanelor documentate cu permis de ședere temporară în această perioadă a crescut de la 3 123 în 2005 până la 4774 în 2010, constituind în total 22 644 persoane (Fig.1,2). În dependență de categorii, în numărului total al imigranților se observă creșterea continuă a persoanelor sosite în scop de muncă. Dacă în perioada inițială era mai observată imigrarea străinilor în scop de studii sau pentru reunificarea familiei, în ultimul timp se atestă o imigrare sporită în scop de muncă. Creșterea evidentă a acestei categorii de persoane necesită revizuirea unui șir de mecanisme naționale în domeniul migrației de muncă și documentării migrantilor, precum și asigurarea pentru ei a măsurilor reale de securitate socială.

Fig. 1 Cetățenii cu permis de ședere permanentă, perioada anilor 2005 - 2010

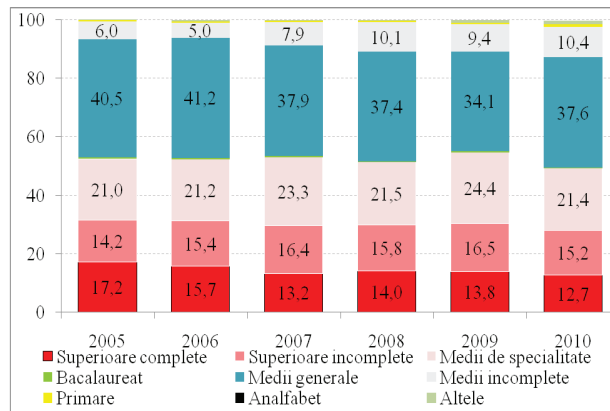
1 Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova nr. 200 din 16.07.2010, Monitorul Oficial nr.179-181/610 din 24.09.2010.

2 În perioada anilor 1990-2010, documentarea temporară a străinilor în Republica Moldova se efectua doar în scop de muncă, pentru reunificarea familiei și în scop de studii.

Fig. 2. Cetățenii cu permis de ședere temporară, pe sexe, perioada anilor 2005 – 2010

Sursa. Datele Biroului Național Migrație și Azil al MAI Republica Moldova, 2011

Fig 3. Nivelul de instruire al străinilor documentați cu permis de ședere temporar în Republica Moldova

Sursa. Datele Biroului Migrație și Azil al MAI Republica Moldova, 2005-2010

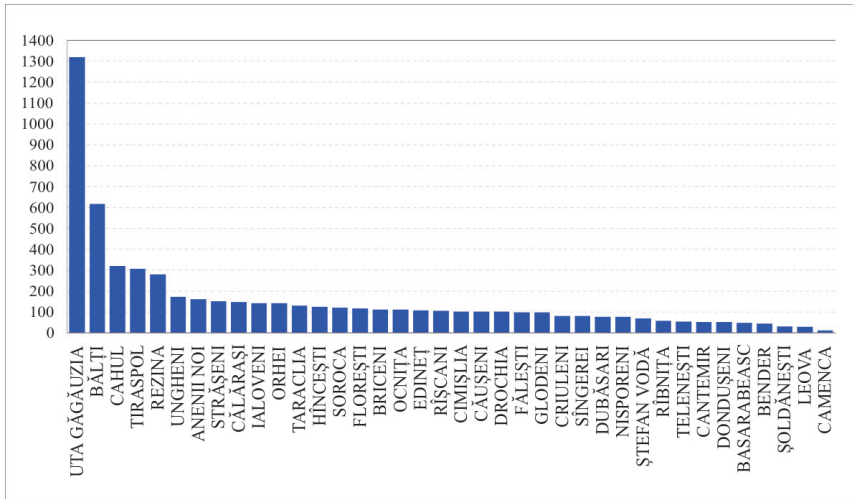
Caracteristica pe sexe a imigranților la fel constituie un factor care determină procesele de integrare. Practicile indică că femeile sunt mai flexibile și mai ușor se adaptează circumstanțelor noi. Putem constata că în Republica Moldova proporția femeilor în numărul total al străinilor documentați cu permis de ședere permanent, dar și cu permis de ședere temporară este în creștere constantă. Cota femeilor documentate cu permis de ședere temporară a crescut în perioada anilor 2005 - 2010 de la 21,9% la 31,4%, iar cota femeilor documentate cu permise de ședere permanentă în această

perioadă a crescut de la 41,7% la 52,6% din totalul străinilor documentați cu permisele de ședere respectivă. Specificul factorului de gen urmează a fi luat în considerație la elaborarea măsurilor de integrare a străinilor.

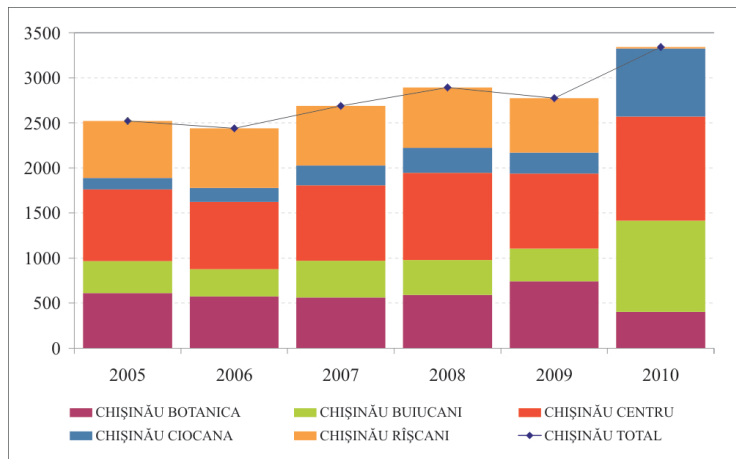
Un alt criteriu important care urmează examinat la elaborarea politicilor de integrare constituie nivelul de instruire al străinilor. Potrivit datelor statistice, circa 12,7% din numărul total al străinilor documentați în Moldova cu permis de ședere permanentă au studii superioare. În perioada anilor 2005 – 2010 se observă scăderea numărului străinilor cu studii superioare, din numărul total al imigranților, procentul persoanelor cu studii superioare a scăzut de la 17,2% la 12,7% , în schimb în perioada respectivă este în creștere numărul persoanelor cu studii superioare incomplete și a celor cu studii medii incomplete, respectiv, de la 6,0% la 10,4%.

Statele de origine. Un alt aspect important de care depinde eficiența proceselor de imigrare constituie cunoașterea tradițiilor și culturii din țara de origine a migranților, în ce măsură cultura, tradițiile, obiceiurile din țările de origine se corelează cu tradițiile, obiceiurile și cultura moldavă. Cu cât ele sunt mai apropiate, cu atât mai rapid decurg procesele de adaptare și integrare a migranților. Potrivit datelor statistice, cel mai mare număr al imigranților provin din statele CSI - 50,5% (45% revin originarilor din Rusia, 48% din Ucraina, 2,4% din Armenia, 1,8% din Azerbaidjan, 1,4% din Belarus). Pe locul doi se află reprezentanții statelor din Asia și din lumea a treia - 28% (Siria - 25,8%, Iordania – 15,6%, Sudan – 18%, este semnificativ și numărul imigranților sosiți din Turcia și Israel). Grupul trei îl constituie imigranții din statele europene - 17,5% (Romania - 31,2%, Bulgaria – 12,3% etc.).

Repartizarea teritorială a străinilor în Republica Moldova. Analiza datelor statistice indică că 88% din toți străinii documentați în Republica Moldova locuiesc în Chișinău, 73% din toate permisele eliberate în scop de muncă revin străinilor pentru activități economice în Chișinău, 88,3% dintre refugiați sau persoane care beneficiază de una dintre formele de protecție umanitară din țară la fel locuiesc în acest municipiu. Pentru străinii documentați în Chișinău se atestă tendința de concentrare în zonele periferice ale orașului. Spre exemplu, în perioada anilor 2005-2010 se observă o tendință evidentă de creștere a numărului străinilor amplasați în regiunea Ciocana și Buiucani (Fig.5). O parte ne semnificativă de străini sunt documentați în alte unități administrative teritoriale: spre exemplu, în Comrat sunt documentați 5,8% din străini, în municipiul Bălți -1,4% străini, în Cahul și Tiraspol - 1,2%, în alte unități administrative teritoriale numărul lor este sub un procent (Fig. 4).

Fig.4. Total cetățeni străini cu permis de ședere temporară potrivit unităților administrative teritoriale, cu excepția m.Chișinău, anii 2005-2010 (persoane)

Fig. 5. Cetățenii străini cu permis de ședere temporară în mun. Chișinău, anii 2005-2010(persoane)

Sursa. Datele Biroului Național de Statistică

Analiza retrospectivă a datelor privind procesele de imigrare a străinilor indică că în fond politicile în domeniu s-au arătat puțin eficiente. Este în creștere numărul imigranților economici de calificare joasă (scăderea nivelului de educație), amplasarea compactă a străinilor în municipiul Chișinău contribuie la formarea enclavelor culturale închise, factori ce reduc pentru

viitor posibilitățile de integrare a străinilor. Legislația nu prevede existența unor servicii destinate imigranților, fapt care ar facilita integrarea lor socială, iar autoritățile locale sunt totalmente distanțate de la soluționarea problemelor cetățenilor străini care se află pe teritoriul unității administrative.

Lecțiile însușite din practica altor state, cum ar fi Franța, Germania, Marea Britanie etc., arată că politicile de integrare a imigranților pot fi eficiente doar în cazul în care se iau în considerație mai mulți factori (specificul de vârstă, de gen, specificul cultural al țării de origine, nivelul de instruire sau calificare etc.), precum și abordarea consecventă a politicilor promovate.

De remarcat faptul că în Republica Moldova problema integrării străinilor timp îndelungat nu și-a găsit reflectare în politicile promovate de stat. Deși cadrul legislativ ce ține de imigrarea străinilor a fost de mai multe ori revăzut (1990, 2002, 2008, 2010), primele aspecte ce țin de integrarea străinilor au fost stipulate doar în Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova din 2010. Aceasta a prevăzut una dintre măsurile integraționiste – studierea și suport în studierea limbii de stat în Republica Moldova. Ulterior, importanța problemei a fost pe deplin sesizată și abordată în Planul de acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană privind liberalizarea regimului de vize pentru cetățenii Republicii Moldova, care a stipulat în mod expres elaborarea și adoptarea către anul 2012 a Legii privind integrarea străinilor. Elaborarea unui asemenea proiect necesită cunoașterea situației străinilor în Republica Moldova, dar și practica legislativă a altor state din regiune, în special din UE, care pot oferi pentru examinare și corelare cu posibilitățile Republicii Moldova a mai multor modele și mecanisme de facilitare a integrării sociale, economice și culturale a străinilor.

Practica internațională în domeniul integrării străinilor

Datorită nivelului înalt de trai, tradițiilor culturale, gradului înalt de toleranță interetnică și confesională pe parcursul ultimului secol, Europa Occidentală a prezentat un interes sporit pentru imigrare. În 2010, numărul imigranților în Uniunea Europeană a atins cifra de 32 mln. de persoane sau 6,5% din totalul populației. Țările care au cel mai mare număr de imigranți sunt: Germania - 7,1 mln., Spania - 5,7mln., Marea Britanie - 4,7 mln., Italia - 4,2 mln., Franța - 3,8 mln. În procente față de populația țării ponderea cea mai mare de imigranți a fost înregistrată în: Luxemburg - 43,0% , Olanda -20,0%. În Lituania, Estonia, Spania, Austria, Cipru și Elveția, numărul imigranților constituind mai mult de 10,0 % pe țară. Mai puțin de 10,0% față de populația țării o constituie străinii în Spania, Grecia și Austria - câte 7,1%, în Germania - 5,6 %, în Norvegia – 4,7 %, în Irlanda - 4,5%, în Italia – 4.2%. În așa state ca Bulgaria, Lituania, Polonia, România, Slovacia, inclusiv *Moldova*, numărul imigranților constituie mai puțin de 1% din populația țării.

Pentru statele în care coraportul străinilor față de populația țării este în creștere a devenit importantă problema integrării străinilor, asigurarea toleranței interculturale și interetnice. Necesitatea și importanța elaborării politicilor de integrare a fost recunoscută printre primele de Suedia și Olanda la sfârșitul anilor '70 – începutul anilor '80 ai secolului trecut. Integrarea reușită a străinilor în aceste state era bazată pe politicile de imigrare, care se bazau pe accesul condiționat sau limitat al străinilor în țară, cu asigurarea ulterioară pentru ei a unui program vast de măsuri de integrare, garantat de sistemul social dezvoltat al statelor respective.

Treptat, problema integrării străinilor devine importantă și pentru alte state europene. La sfârșitul anilor '90 ai secolului trecut s-au intensificat fluxurile de imigranți pentru reintegrarea familiei sau în scop de azil spre mai multe state ale UE. Majoritatea imigranților sosiți pentru integrarea familiei, ca regulă, nu cunoșteau limba țării gazdă și nici nu dețineau calificări profesionale înalte. Aceasta a creat pentru țările gazdă un șir de deficiențe de ordin cultural și social. Deoarece pentru această categorie de străini, ca regulă, nu au fost aplicate condiții de selectare sau de acces condiționat³ în țară, a devenit important de a asigura pentru ei condiții necesare pentru însușirea de noi cunoștințe și competențe care ar favoriza pentru viitor integrarea lor în societatea gazdă. Drept prioritar pentru integrarea străinilor statele au considerat crearea posibilităților de instruire a imigranților în cunoașterea limbii, valorilor de bază și a normelor de conviețuire socială în țara gazdă, deoarece anume necunoașterea acestor factori în majoritatea cazurilor constituie bariera de bază pentru o reintegrare reușită.

Unele state din UE au prevăzut elaborarea programelor de instruire obligatorie pentru străinii care deja se află pe teritoriul țării. Ca regulă, programele de asemenea gen oferă străinilor cursuri de integrare, care includ studierea limbii țării gazdă, studierea istoriei și tradiției statului, orientarea primară pe piața de muncă și pregătirea profesională. Așa state ca Belgia, Danemarca, Germania, Luxemburg, Finlanda și Franța oferă imigranților, la rând cu altele, și instruire privind valorile de bază ale UE. Străinii intrați în țară se introduc în registrul populației de către autoritățile locale, după care municipalitatea încheie cu persoana respectivă un acord privind planul individual de integrare a imigrantului. Planul se elaborează după o procedură de intervieware, care permite de a determina nivelul de cunoștințe și de competențe, precum și nivelul de cunoaștere de către străin a limbii statului în care se află. Putem evidenția două tipuri de asemenea planuri pentru Uniunea Europeană.

---

3 Migration Integration Policy Index. Brussels, 2007, p. 21, 75, 81, 93, 99, 135, 165, 177.

Primul prevede o răspândire largă a *programelor de adaptare primară*, care constă în participarea obligatorie a străinilor la cursurile de integrare (Austria, Belgia, Germania, Grecia, Danemarca, Olanda).

Mai rar se întâlnesc *programe de orientare a imigranților* care deja au demonstrat incapacitatea sa de integrare în societatea gazdă – persoane neîncadrate în câmpul muncii, șomeri, persoane care beneficiază de ajutor social. Asemenea programe există în Suedia și în Finlanda.

Vom examina aceste programe pe modelul a două state - Olanda și Finlanda.

Modelul Olandei. Legea privind integrarea civilă a persoanelor sosite în țară, adoptată în Olanda în 1998, aplicabilă doar față de cetățenii străini și cetățenii olandezi întrași în țară pentru prima dată și pentru un termen nelimitat,⁴ a prevăzut elementele - cheie pentru integrarea străinilor: (1) selectarea străinilor până la intrarea în țară (testarea); (2) realizarea programelor speciale de integrare a străinilor (financiar susținute de Guvern) și (3) condiționarea naturalizării prin rezultatele testărilor după participarea la programele de integrare. Programele de integrare includ (a) cursuri de formare civilă (cunoștințe despre țară) și a competențelor profesionale (despre posibilitățile de încadrare în câmpul muncii din Olanda), (b) instruire în domenii sociale (cunoașterea municipalității unde locuiește persoana și posibilele servicii care aceasta le poate acorda străinului și (c) asigurarea specificului integrării pentru străinii din prima și din a doua generație.

Pe parcursul a șase săptămâni de la primirea permisului de ședere provizorie sau introducerea străinilor în registrul municipal al populației, aceștia depun un demers privind înscrierea la programul de integrare sau eliberarea de la acesta. Prevederile Legii permit de a scuti integral sau parțial anumite categorii de persoane de la programele de integrare. Pot fi total scutiți de programele respective *cetățenii olandezi care locuiau peste hotare*, în cazul în care ei confirmă criteriile educaționale stabilite, precum și anumite categorii de persoane care nu pot urma programele respective din considerente de ordin fizic sau psihologic. În unele cazuri se admite amânarea trecerii programului de integrare, dar pentru o perioadă care nu depășește termenul de un an.

Necesitatea continuării programului de integrare și a volumului acestuia se determină în urma unei speciale verificări a procesului de integrare. Întregul program de integrare include: studierea limbii olandeze, cursuri de formare civilă (cunoștințe despre țară) și a competențelor profesionale

---

4 Spre exemplu, imigrarea în scop de reunificare a familiei în Germania a turcilor musulmani. Vezi: Bore П.Н. Ислам в современном мире // Актуальные проблемы Европы. Мусульмане в Европе: существуют ли пределы интеграции? Сборник научных трудов. М., 2008, № 1, p. 12 – 13.

(despre posibilitățile existente de încadrare în câmpul muncii din Olanda), precum și instruirii în domenii sociale (cunoașterea municipalității unde locuiește persoana și posibilele servicii care aceasta le poate acorda străinului). Pe parcursul a unui an de la înmatriculare în instituția de învățământ, participantul la programul de integrare urmează să treacă testarea privind cunoașterea limbii olandeze și cunoașterea societății. Pentru străinii care au reușit la testare, municipalitatea eliberează un certificat de confirmare a finisării programului de integrare și a rezultatelor obținute. Persoanele care au obținut certificatul respectiv ulterior sunt scutite de testări suplimentare în cazurile în care ei solicită naturalizare în țară.

În cazurile în care persoana nu a depus cerere privind trecerea programului de integrare, nu s-a înregistrat într-o instituție de învățământ pentru instruire lingvistică sau nu a finisat cursurile de instruire, legislația olandeză sancționează persoana respectivă prin amendă⁵. Dacă timp de un an de la prima sancționare persoana nu se încadrează în programul de integrare, se aplică o sancțiune în mărime dublă față de prima.

Este important de remarcat că cursurile de integrare organizate de municipalitate sunt *susținute financiar* de Guvernul Olandei. În anul 2000 au fost determinate *criteriile* care influențează această finanțare: numărul persoanelor care au semnat acordurile de participare în programul de integrare, numărul persoanelor care au participat la programul de integrare, complexitatea programului și nivelul de cunoaștere a limbii de către persoanele care au beneficiat de program de integrare. Organele municipale prezintă de două ori pe an Guvernului informații privind desfășurarea programelor de integrare.

Modelul Finlandei și Suediei. Legislația finlandeză definește procesul de integrare drept un proces de participare a imigranților (a străinilor intrarea și șederea cărora în țară este legală) cu drepturi și obligațiuni sociale depline la viața economică, socială și culturală a țării. În legislația finlandeză, cu începere din anul 1997, au fost stabilite trei niveluri de realizare a politicilor de integrare:

(a) *nivel național* (prevede includerea în raportul său anual de activitate față de Parlament a unui compartiment separat privind politicile de imigrare și de integrare);

(b) *programe municipale de integrare* (care determină scopurile, activitățile, resursele și modalitățile de conlucrare ale autorităților în procesele de imigrare/integrare) și

---

5 Actul nu este aplicabil străinilor intrați în țară pentru o scurtă ședere, precum și față de persoanele în privința cărora există reglementări speciale în acorduri multilaterale sau bilaterale.

(c) *programe individuale de integrare* (inclusiv măsurile ce țin de studierea limbii, cursuri de pregătire profesională, asistență în ocupare, alte măsuri orientate pentru asigurarea independenței economice a imigrantului în baza programului individual de integrare).

Ulterior, prin Legea 439/1999 privind integrarea imigranților și a persoanelor care solicită azil, modelul respectiv a fost dezvoltat și completat prin includerea unor categorii noi de străini. Sub incidența programelor de integrare au nimerit străinii care s-au înregistrat în căutarea unui loc de muncă sau cei care primesc ajutor social. Străinii au dreptul la un plan individual de integrare, care se legiferează în forma unui acord semnat între (1) municipalitate, (2) agenția forței de muncă și (3) imigrant nemijlocit. Acest acord prevede măsuri de susținere a imigrantului și membrii familiei acestuia în perioada necesară pentru studierea limbii și deprinderea competențelor necesare pentru o adaptare reușită în societate și pe piața muncii. Planul de integrare poate prevedea măsuri ce țin de studierea limbii finlandeze sau suedeze, consultări profesionale, pregătirea profesională, asistența practică etc. și alte măsuri care pot fi recunoscute necesare pentru integrare. Planul de integrare se elaborează în termen de două luni de la pierderea de către imigrant a locului de muncă sau de la începutul perioadei în care i s-a stabilit ajutorul social. Termenul de valabilitate pentru un asemenea plan constituie trei ani de la includerea persoanei în registrul populației în prima municipalitate unde s-a stabilit cu traiul imigrantul.⁶ Imigranții care au nevoie de ajutor de integrare beneficiază de acesta pentru toată perioada de aplicare a Planului de integrare. Agenția forței de muncă din țară poate primi decizia privind sistarea planului de integrare după expirarea unei luni de la încadrarea străinului în câmpul muncii permanente, începerea activității antreprenoriale proprii sau după înmatricularea la instruire profesională de durată.

De remarcat că programele de integrare poartă în Finlanda și Suedia un vizibil caracter social și umanitar. Spre exemplu, în Finlanda se prevede mărirea subsidiilor de stat pentru municipalitățile locale în cazul în care acestea acordă *asistență imigranților tineri*, inclusiv când li se acordă posibilitatea pentru instruire în limba maternă.

Un mecanism ce contribuie la procesul de integrare a imigranților și care merită a fi menționat constituie *institutul mediatorilor interculturali* existent în Spania, Portugalia, Italia. Mediarea interculturală este unul dintre instrumentele ce reduce din intensitatea problemelor care pot apărea în perioada adaptării imigrantului la societatea gazdă.

---

⁶ Amenda constituie 20% din suma ajutorului social de care beneficiază străinul.

În *Portugalia*, acest institut activează în baza Legii din 2001. Persoane special instruite în scopul medierii socioculturale⁷ urmează să acorde asistență la integrarea imigranților, minorităților etnice, dezvoltarea dialogului intercultural și solidarității sociale. De competențele mediatorilor ține prevenirea și soluționarea conflictelor socioculturale, facilitarea contactului între persoanele care acordă anumite servicii profesionale și persoanele care trebuie să beneficieze de serviciile respective și sunt purtători ai normelor și tradițiilor altor culturi. În prezent, asemenea intermediari sunt încadrați în special în instituțiile de învățământ, cele medicale și de deservire socială⁸.

În *Italia*, în 1999 a fost propus modelul integrării rezonabile a străinilor. Modelul presupune păstrarea integrității personalității imigrantului, asigurând totodată lichidarea barierelor de ordin organizațional, cultural și lingvistic în calea accesului acestora la serviciile sociale. În acest scop sunt prevăzute mai multe măsuri de facilitare a instruirii profesionale specializate a persoanelor, care în baza atribuțiilor funcționale intră în contact direct cu străinii și antrenarea mediatorilor interetnici. La nivel legislativ s-a decis semnarea acordurilor cu asociațiile care acționează în interesul imigranților despre încadrarea în lucru din rândul imigranților a persoanelor care dețin permis de ședere de cel puțin doi ani în calitate de intermediari interculturali. Aceste persoane urmează să faciliteze dialogul între autoritățile publice și străini, să asigure facilitarea dialogului cu categoriile vulnerabile ale imigranților, inclusiv pentru cei ce din diferite considerente au fost privați de libertate.

Un aspect important al problemei cercetate constituie determinarea *criteriilor de evaluare a eficienței integrării în grup sau personal a străinilor în societatea gazdă*.

Potrivit legislației elvețiene,⁹ integrarea străinilor urmează să asigure coabitatul populației elvețiene și a străinilor în baza valorilor constituționale, respectului și toleranței reciproce. Integrarea nu este posibilă dacă străinul nu acceptă modul de trai al populației țării și, în special, nu studiază limba de stat.

În Olanda, pentru evaluarea politicilor guvernamentale ce țin de integrarea străinilor a fost instituită o comisie specială în Camera Inferioară a Parlamentului. Potrivit poziției expuse de Camera respectivă, *”persoana sau grupul de persoane se pot considera integrate în societatea olandeză doar în cazul în care această persoană sau grup au același statut ca și reprezentan-*

7 Ca regulă, sunt persoanele selectate din rândul străinilor aflați în țară care au studii superioare sau superioare nefinisate și care urmează instruire specială la Centrul Național de susținere a imigranților.

8 Olivera A., Galego A.M., Godinho L.M.M. *A Mediação Sócio-Cultural: Um Puzzle em Construção*. Lisboa, 2005. , p. 86 – 95.

9 *Legea străinilor din 2005*.

ții autohtoni, dispun de condiții egale pentru participare în viața socială și economică, cunosc limba olandeză, respectă tradițiile, valorile și standardele care prevalează în societatea olandeză”¹⁰.

Drept un *criteriu* obiectiv de integrare, ca regulă, servesc astfel de indicatori cum ar fi cunoașterea limbii statului de destinație, cunoașterea și utilizarea accesului la informația privind plasarea în câmpul muncii, dreptul străinilor la spațiul locativ și servicii publice, existența relațiilor sociale, confortul social și conștientizarea individuală a imigrantului că este ” ca acasă”. Totodată, practica atestă că imigranții mult mai rapid se adaptează într-un mediu favorabil din punctul de vedere social sau politic. Favorabile pentru străini sunt considerate securitatea de trai, posibilitatea reintegrării cu familia în țara gazdă, posibilitatea de a se naturaliza și lipsa discriminării¹¹.

Indiferent de tipul programelor utilizat într-o țară sau alta, participarea străinilor în programele de integrare prezintă o condiție obligatorie pentru prelungirea dreptului de ședere în țară și accesul la serviciile publice (Germania, Olanda, Austria, Danemarca),¹² fie o precondiție obligatorie pentru naturalizare (Portugalia, Spania, Olanda).

Perioada de timp de după extinderea hotarelor UE (2004, 2007) a condus la schimbarea politicilor migraționale și, implicit, a celor ce țin de integrarea străinilor. Cu toate carențele posibile, existența programelor de integrare creează o platformă de dialog între autorități și străini, de obligațiuni și drepturi reciproce între imigrant și societatea gazdă și crearea premiselor pentru realizarea principiului oportunităților egale.

Realizarea Planului de acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană privind liberalizarea regimului de vize pentru cetățenii Republicii Moldova în Uniunea Europeană acordă o oportunitate suplimentară în studierea experienței legislative și instituționale, a practicii pozitive a statelor UE care pot fi utilizate la elaborarea Legii privind integrarea străinilor, crearea oportunităților pentru socializarea reușită a străinilor și prevenirea problemelor ce au fost parte în experiența altor state.

Examinând modelele europene ce țin de integrarea străinilor în coraport cu situația din Republica Moldova, constatăm drept probleme de bază:

a. Inconsecvența și segmentarea excesivă a politicilor ce țin de gestionarea migrației în ansamblu, inclusiv imigrarea străinilor, promovarea modelelor de imigrare fără a se ține cont de specificul și necesitățile Republicii Moldova, necorelarea politicilor de imigrare cu politicile de integrare;

---

10 The Netherlands: Discrimination in the Name of Integration. Migrants' Rights under the Integration Abroad Act // Human Rights Watch. 2008, May, N. 1, p. 9.

11 Niessen J. Immigration, Citizenship and the Benchmarking of Integration in the EU // The Nexus between Immigration, Integration and Citizenship in the EU. Collective Conference Volume. 2006. Aprilie, p. 33.

12 În Danemarca și Olanda testul de integrare este susținut și de cetățenii ai țării - soț al persoanei străine.

b. Activitatea necoordonată a ministerelor de profil și Autoritățile Publice Locale, lipsa mecanismelor de monitorizare a situației imigranților și membrilor familiilor acestora privind realizarea drepturilor și obligațiilor de bază a imigranților;

c. Lipsa evidențelor continue a străinilor aflați legal în țară, inclusiv cei din generația a doua, privind modul de asigurare pentru ei a drepturilor garantate (educație, asistență medicală, asigurări sociale etc.) și realizarea obligațiilor acestora;

d. Amplasarea teritorială neuniformă a imigranților (stimulează crearea anclavelor etno-culturale susținute de dezvoltarea masivă a sistemelor moderne de comunicare etc.) ș.a.

În documentele UE problema integrării este tratată drept un proces bilateral integru, care prezumă obligativitatea societății gazdă de a asigura drepturile formale ale străinilor astfel ca să asigure drepturile acestora la viața economică și civilă, imigrantul, la rândul său, fiind obligat să respecte normele și valorile societății gazdă și să participe activ la măsurile ce țin de integrare, fără a fi prejudiciat și în drepturi de a-și pierde propria identitate¹³.

În concluzie. Conceptul de integrare se axează pe recunoașterea reciprocă a drepturilor atât din partea imigrantului, cât și din partea societății gazdă și este axat pe principiul oportunităților egale. În această ordine de idei, la elaborarea politicilor de integrare a străinilor în Republica Moldova urmează a se tine cont de:

- Necesitatea diversificării criteriilor de admitere a străinilor în Republica Moldova;
- Elaborarea unor activități specifice de acomodare culturală, consiliere și de studiere a limbii în programele de integrare etc. în dependență de țara de origine a imigranților;
- Abordarea unui tratament special la elaborarea politicilor pentru categoriile vulnerabile de persoane: beneficiari de o formă de protecție, minori neînsoțiți, persoane în etate, femei ș.a.
- Asigurarea monitorizării politicilor de integrare prin stabilirea setului de indicatori în toate domeniile relevante, culegerea, sinteza și analiza datelor obținute;
- Elaborarea mecanismelor de implementare practică a programelor de integrare cu antrenarea reprezentanților autorităților publice centrale și locale, a societății civile, inclusiv referitor la politicile sociale;

---

13 Commission of the European Communities. Communication to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on immigration, integration and employment of 3 June 2003. COM (2003) 336 final.

- Determinarea criteriilor privind integrarea și aplicarea acestora în procedura decizională privind documentarea ulterioară a străinilor.

Bibliografie:

1. Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova nr. 200 din 16.07.2010, Monitorul Oficial, nr.179-181/610 din 24.09.2010.
2. Commission of the European Communities. Communication to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on immigration, integration and employment of 3 June 2003. COM (2003) 336 final.
3. The Netherlands: Discrimination in the Name of Integration. Migrants' Rights under the Integration Abroad Act // Human Rights Watch. 2008, May, N.1.
4. Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe / Ed. by W. Kymlicka and M. Opalski. Oxford, 2001.
5. Niessen J. Immigration, Citizenship and the Benchmarking of Integration in the EU // The Nexus between Immigration, Integration and Citizenship in the EU. Collective Conference Volume. 2006, aprilie, p. 33.
6. Тюрюканова Е.В. Миграционные вызовы ближайшего будущего, în SPERO, 2010, №13, Москва;
7. CO2/11/2005/Ext/BJ Response of the European Council on Refugees and Exiles to the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on A common Agenda for integration COM (2005) 389 final.
8. Васильева Т.А. Миграционная политика, гражданство и статус иностранцев в странах западной демократии. М.: Институт права и публичной политики, 2010.
9. Муккомель В.И. Интеграция мигрантов: вызовы, политика, социальные практики, în „Мир России”, 2011, №1, p. 34-50.

БРАЧНОСТЬ В УКРАИНЕ И МОЛДОВЕ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ: ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Л.И. СЛЮСАР,
ведущий научный сотрудник
Института демографии и социальных
исследований им. М.В.Птухи НАН Украины,

О. Е. ГАГАУЗ,
зав. сектором демографии
Института Европейской Интеграции
и Политических Наук АН Молдовы

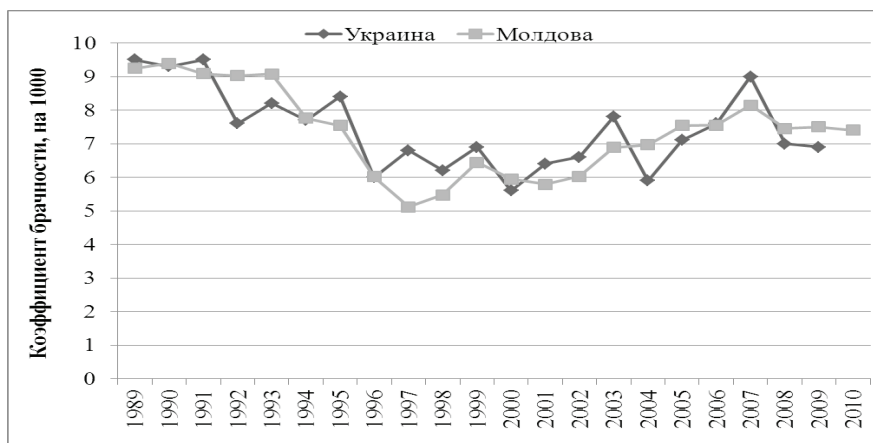
Summary

On the base of the comparative analysis are examined the main changes in marriage and family sphere in Ukraine and Moldova, that had taken place after 1990. The authors conclude that despite some differences, the observed trends are unidirectional orientation. Reduction of marriage, divorce increased, raising the average age at marriage, the spread of cohabitation without marriage spouses, etc. are the main characteristics of the "second demographic transition." In comparison with the economically developed European countries, the specific situation in Ukraine and Moldova is that these changes are taking place in the conditions of the socio-economic crisis, according to the low level of social protection of family, causing so many problems in society and family.

Постиндустриальная трансформация семьи и брака, происходящая в странах западной цивилизации, имеет свои особенности, свою форму проявления на национальном уровне. В странах с транзитивной экономикой демографические трансформации проходят особенно сложно и болезненно, порождая социально-демографические риски, нарушают демографическое равновесие, деформируют условия жизнедеятельности и развитие населения. К этим странам относятся Украина и Молдова, которые как бывшие республики СССР имеют много общего в «демографической истории», а теперь проходят сложный процесс социально-экономической трансформации, оказывающие существенное влияние на процессы воспроизводства населения, в том числе на брачно-семейные отношения. Украина и Молдова – территориально ближайшие соседи, имеющие общую границу, отличающиеся по этническому составу населения, а следовательно традициям

и ментальности, размерами страны и ее экономического потенциала, уровнем урбанизации (среди европейских стран Молдова отличается наивысшей долей сельского населения в его общей структуре), что определяет национальные особенности хода демографических процессов, в том числе особенности современной модели брачности.

Украина и Молдова относятся к странам Европы с высокой интенсивностью брачных процессов, высокими показателями как брачности, так и разводимости. Графическая кривая общего коэффициента брачности в Украине и Молдове имеет очень похожую форму: уровень брачности населения после обретения независимости был почти одинаков: в 90-ые годы наблюдался спад общего коэффициента брачности – в Молдове наиболее низкое значение зафиксировано в 1997 г. (5,1‰), в Украине в 2000 г. (5,6‰), а в первом десятилетии XXI века в обеих странах наблюдается рост данного показателя (Рис. 1).

Рис. 1. Общий коэффициент брачности в Украине и Молдове, 1989-2010 гг.

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

Главными факторами повышения показателей брачности в обеих странах стали улучшение ситуации на брачном рынке за счет вступления в брачный возраст многочисленных поколений 1983-1986 гг. рождения (период «всплеска» рождаемости в республиках СССР), а также адаптация населения к новым рыночным условиям жизнедеятельности. Вместе с тем наблюдаются некоторые особенности в динамике общего коэффициента брачности. Так, кривая брачности в Украине имеет синусоподобную форму за счет ее снижения в высокосные годы, которые традиционно считаются неблагоприятными

для начала супружеской жизни, и соответствующего компенсационного подъема в пред- и после высокосные годы. Население Молдовы не придерживается этой традиции, поэтому кривая брачности имеет более плавную форму.

Брачность в Украине и Молдове имеет практически одинаковый возрастной профиль, что характерно не только для 1990 г., но и для 2010 г. В конце прошлого столетия пик брачности у мужчин приходился на возраст 20-24 года. За два десятилетия произошло существенное сокращение интенсивности брачности, в первую очередь, в данной возрастной группе, а также повышение брачности в возрастных группах 25-29, 30 лет и старше. Если в Украине пик брачности у мужчин, по-прежнему, приходится на возраст 20-24 года, то в Молдове уже произошел сдвиг в возрастную группу 25-29 лет. Более высокие значения возрастных коэффициентов брачности наблюдаются также у мужчин в возрасте 30-34 года. Можно предположить, что более быстрое «постарение» брачности у мужчин в Молдове связано с высоким уровнем трудовой миграции мужчин в молодых возрастных группах. Формирование семьи откладывается на более поздний период, после создания необходимых для этого материальных условий (Рис. 2 и 3).

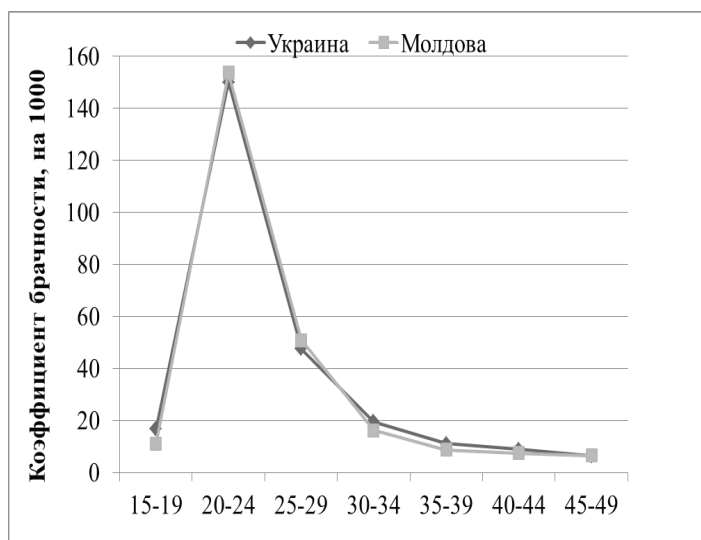
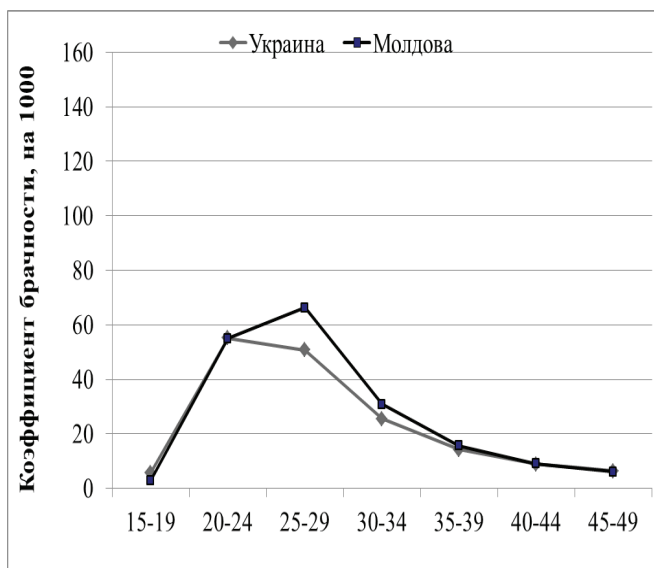

Рис. 2. Возрастные коэффициенты брачности. Мужчины, 1990 г.

Рис. 3. Возрастные коэффициенты брачности. Мужчины, 2010 г.

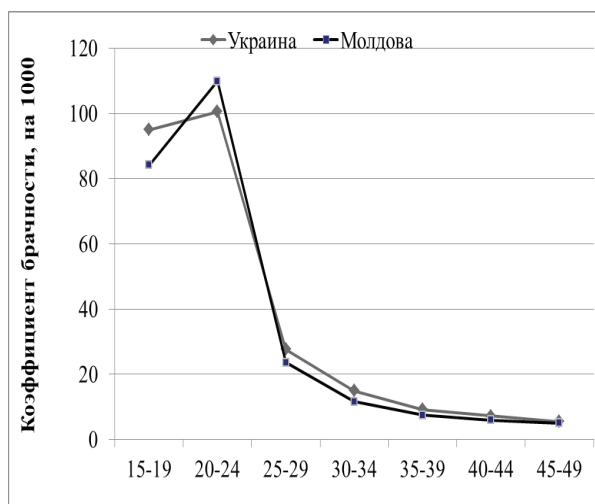
Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

Анализ возрастных коэффициентов брачности у женщин также показывает одинаковую направленность изменений данного процесса: существенное сокращение показателей брачности в самых молодых возрастных группах 15-19 и 20-24 лет и смещение брачности к старшим возрастам, в первую очередь, в возрастную группу 25-29 лет. Как и в 1990 г. в 2010 г. в Молдове интенсивность брачности в возрасте 20-24 лет имеет более высокие значения. Также более высокие показатели наблюдаются в возрастной группе женщин 25-29 лет, тогда как в 1990 г. они были несколько выше в Украине (Рис. 4 и 5).

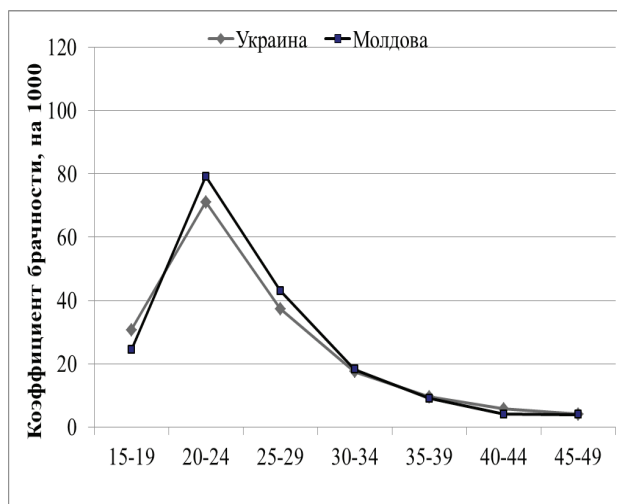
Сравнительный анализ брачности городского и сельского населения еще раз подтверждает одновекторную направленность этого процесса в Украине и Молдове, а также полиномиального тренда его изменений, при этом наблюдается более позитивная динамика в городах и сельской местности Молдовы.

В Украине и Молдове, как и в других странах Европы, происходит постепенное повышение возраста вступления в брак как мужчин, так и женщин, и сокращается ранняя брачность, что обусловлено увеличением продолжительности периода обучения, получения профессии, трудоустройства для современной молодежи, а также распростране-

нием незарегистрированных брачных отношений. Сохраняются традиционные гендерные различия брачного возраста: женщины выходят замуж в более раннем возрасте (в среднем на 2,5 – 3 года раньше), чем мужчины (Рис. 6)

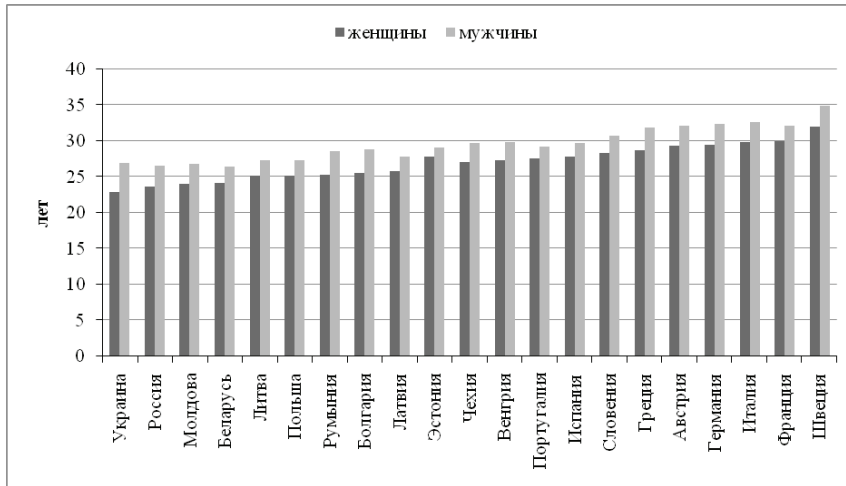

Рис. 4. Возрастные коэффициенты брачности, женщины, 1990 г.

Рис. 5. Возрастные коэффициенты брачности, женщины, 2010 г.

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

Рис. 6. Средний возраст при заключении первого брака, 2008

Для Молдовы, Украины, России и Беларуси данные за 2010 г. Источник: OECD Family database; http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34637_37836996_1_1_1_1,00.html

Новейшие тенденции трансформации возрастной модели брачности в Украине и Молдове не выглядят исключением на фоне других стран. В западных странах первые признаки повышения возраста вступления в брак обнаружались во второй половине 1970-х годов, а в 1980-х эта тенденция стала преобладающей практически во всех европейских и неевропейских развитых странах, за исключением стран Центральной и Восточной Европы. Сегодня в Швеции, например, средний возраст невесты, вступающей в первый брак, уже превысил 30 лет, в большинстве стран запада и юга Европы достиг 27—28 лет. В Украине и Молдове средний возраст невесты при вступлении в первый брак еще очень низок (23 и 24 года соответственно) даже по сравнению со странами Восточной и Центральной Европы, где с конца 1980-х годов также активно меняется возрастная модель брачности параллельно с глобальными социально-экономическими и политическими реформами. Так, в Латвии, Эстонии, Венгрии, Чехии возраст заключения первого брака достиг уровня 26-27 лет. Близкие показатели среднего возраста при вступлении в первый брак наблюдаются в России и Беларуси.

У мужчин постарение брачности в последние десятилетия происходило более быстрыми темпами, достигнув или приблизившись к 27

годам, поэтому в сравнении с другими странами разница в возрасте жениха при заключении первого брака несколько меньше, чем у невест.

Изменение возрастных характеристик брачности в обеих странах является следствием не только увеличения продолжительности обучения и более позднего выхода на рынок труда, как в большинстве развитых стран Европы, но также обусловлено высоким уровнем безработицы среди молодежи, недоступностью жилья, трудовой миграцией (особенно в Молдове), что способствует откладыванию браков на более поздние сроки.

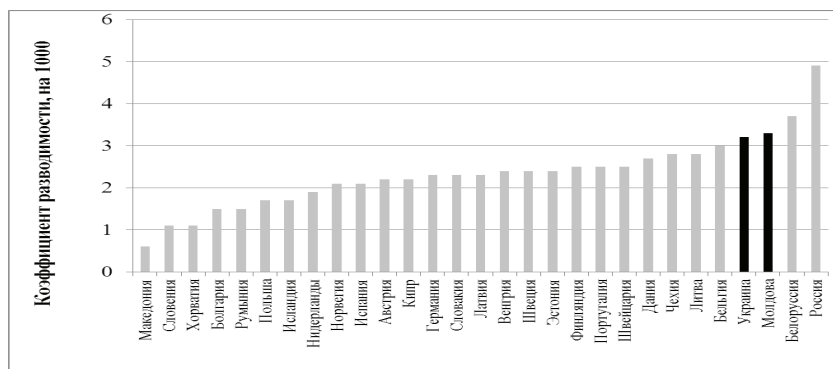
Важнейшей чертой развития брачно-семейных отношений в современном мире является плюрализация форм брака, разнообразие форм семейных объединений и брачных отношений. По словам Жака Валлена, президента Международного союза по изучению населения (IUSSP), брак и семья уже не является тем, чем были раньше, разнообразие новых форм супружеских союзов очень большое... надо решить вопрос о влиянии этой новой реальности на динамику населения – является ли она причиной низкого уровня рождаемости?”[1].

В Украине и Молдове, как и в других странах, прослеживается тенденция к возрастанию роли незарегистрированных браков в формировании брачной структуры населения, что является следствием сложных процессов трансформации брачно-семейных отношений, а также уменьшения государственной регламентации личной жизни граждан. По данным Всеукраинской переписи населения 2001 г., в незарегистрированном браке проживало 7% женатых мужчин и 7% замужних женщин, однако среди состоящей в браке молодежи в возрасте 15-19 лет доля состоящие в неофициальном браке довольно значительна: 25,3% у мужчин и 19,2% у женщин, среди 20-24 летних – 12,2% и 10,2%.

В Молдове в соответствии с данными переписи населения 2004 г. доля незарегистрированных браков в общем количестве составила 8,2%. Как и в Украине, они более распространены среди молодежи. В возрастной группе 15-19 лет их доля составляла 40% среди мужчин и 29% среди женщин, среди 20-24-летних – 20% и 15%, соответственно. Несмотря на то, что основной формой организации брачных отношений и в Украине и в Молдове остается официально зарегистрированный брак, определенная часть населения (по данным выборочных обследований в Украине каждая десятая брачная пара) официально не регистрирует свои супружеские отношения [2]. Распространение

незарегистрированных браков является одним из проявлений деформализации брачно-семейных отношений. Вместе с тем определенное влияние на брачность оказывают материальные и жилищные условия. Выбор стиля брачного поведения определяется мировоззрением партнеров, их отношением к традициям, планами относительно рождения детей, отношениями с родителями и т.д. В то же время определенная часть супружеских пар, проживающих в незарегистрированном браке, не регистрируют его из-за отсутствия соответствующих жилищных условий. Так, согласно данным выборочного социально-демографического исследования «Семья и дети» (Украина, 2008 г.), каждый пятый респондент, проживающий в незарегистрированном браке, откладывает его регистрацию из-за нерешенности жилищных проблем [3].

Одной из новых форм брачных отношений, получивших распространение в развитых странах, является брак, в котором супруги проживают отдельно, то есть дистанционный или гостевой брак. Однако по данным выборочных обследований «Семья и дети» и «Семья и семейные отношения», проведенных в Украине, эта форма брака не получила широкого распространения. В то время как в Молдове длительное раздельное проживание супругов получило распространение вследствие массовой трудовой миграции населения. Длительное отсутствие мужа или жены негативно влияет на отношения в семье: и на супружеские отношения, и на отношения между родителями и детьми, и часто становится причиной отчужденности между членами семьи, постепенного разрушения брака [4].

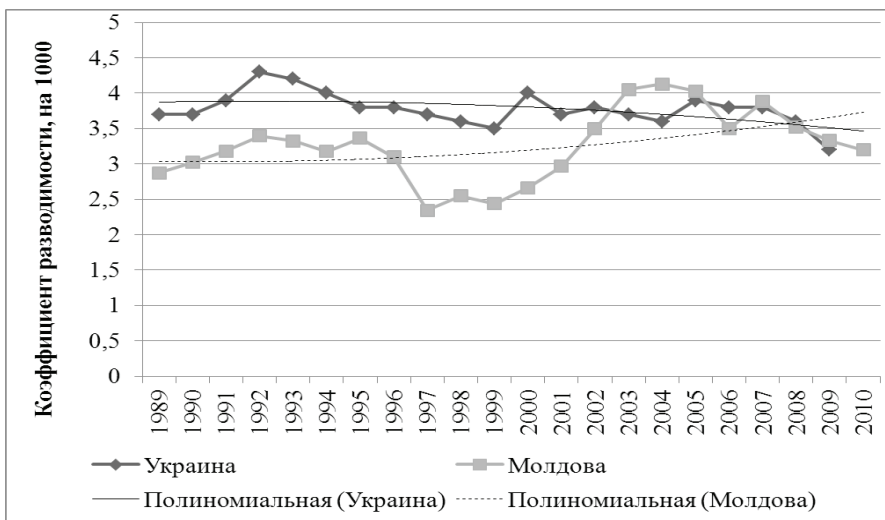
Рис. 7. Общий коэффициент разводимости в Украине, Молдове и других европейских странах, 2010 г.

Источник: *demoscope.ru*

Одной из наиболее сложных и актуальных современных социально-демографических проблем Украины и Молдовы является нестабильность брачных отношений, высокая вероятность распада семьи вследствие развода супружеской пары. По уровню общего коэффициента разводимости эти страны относятся к группе «лидеров» в Европе, «отставая» лишь от России и Белоруссии (Рис. 7).

Общий коэффициент разводимости населения Украины и Молдовы в последние пять лет находится приблизительно на одном уровне, хотя в начале 90-х годов прошлого столетия Молдова отличалась более низкими показателями.

В Украине высокий уровень разводимости населения наблюдался еще в 70-е годы прошлого столетия, и весь последующий период оставался очень высоким, достигнув максимальных значений (4,2-4,3‰) в 1992-1993 гг. С 1995 г. наблюдается, хотя и с определенными колебаниями, благоприятная тенденция к уменьшению количества разводов: после определенного снижения в 2001–2004 гг, в 2005 г. общий коэффициент разводимости опять вырос до 3,9‰, в 2006 и 2007 гг. он был уже равен 3,8‰, в 2008 г. – 3,6‰, 2009 г. – 3,2‰. В целом тренд изменения этого показателя за весь период независимости демонстрирует позитивную тенденцию к его снижению.

Рис. 8. Общий коэффициент разводимости и тренд его изменения в Украине и Молдове в 1989-2010 гг.

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

В Молдове в первой половине 90-х годов происходило постепенное повышение уровня разводимости, начиная с 1997 г. наблюдается резкое снижение общего коэффициента до минимального уровня 2,3‰ (что может быть обусловлено не поступлением статистической информации из Приднестровья с этого года). Однако низкий уровень разводимости продержался лишь в течение трех лет (1997 – 1999 гг.), а начиная с 2000 г. происходит интенсивное ее повышение до наивысшего уровня в 2004 г. (4,1‰). В последующие годы уровень разводимости постепенно снижается до 3,3‰ в 2009 г. В целом тренд изменений общего коэффициента разводимости свидетельствует о тенденции к его повышению (Рис. 8).

Сравнительный анализ уровня разводимости городского и сельского населения Украины и Молдовы еще раз свидетельствует о значительной специфике в динамике общего коэффициента разводимости. В сельской местности Украины уровень разводимости населения выше, чем в селах Молдовы, однако динамика его общего коэффициента в обеих странах имеет одновекторную направленность, графическая кривая этого показателя имеет схожую форму и отличается лишь наличием в Молдове определенного «прыжка» после 1997 г., а также более интенсивным снижением после 2004 г. В Украине снижение уровня разводимости в селах началось лишь с 2008 г. и было менее ощутимым.

Рис. 9. Общий коэффициент разводимости по типам поселений. Украина и Молдова, 1989-2010 гг.

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

Ситуация в городских поселениях отличается тем, что в Молдове уровень разводимости населения выше, чем в Украине, в течение всего рассматриваемого периода, за исключением 1997-2000 гг., когда количество разводов в Молдове резко снизилось. Если в городах Украины после 2001 г. прослеживается четкая тенденция к постепенному снижению уровня разводимости, то в городах Молдовы, напротив, ее уровень постоянно повышается, В 2007 г. общий коэффициент разводимости достиг максимума – 7,5‰, и в следующие годы лишь немного снизился (в 2008 г. – 7,3 ‰, в 2009 г. – 6,9‰) (Рис. 9).

Отрицательные последствия развода в той или другой форме влияют на жизнь всех членов семьи, однако наибольшую опасность представляет распад семьи, в которой проживают несовершеннолетние дети, поскольку происходит разрушение той естественной среды развития ребенка, которой является полная семья с матерью и отцом. У значительной части разводящихся супружеских пар есть общие дети, и соответственно, каждый год тысячи детей переживают развод родителей.

В Украине у более половины разводящихся брачных пар есть общие дети, в современной Молдове – у каждой третьей брачной пары. Следует отметить, что в Украине среди пар, которые расстаются, удельный вес тех, кто имеет общих детей, остается почти неизменным в течение последних двух десятилетий (уменьшается очень незначительными темпами), в то время как в Молдове их доля быстро сокращается (Таблица 1).

Таблица 1. Распределение разводов по количеству общих детей в Украине и Молдове в 2000-2009 гг., %

	Украина			Молдова		
	без детей	один ребенок	двое и больше детей	без детей	один ребенок	двое и больше детей
2000	41,5	44,9	13,6	38,2	42,2	19,6
2002	39,8	46,6	13,7	56,9	29,6	13,5
2003	39,6	47,0	13,4	62,8	24,2	12,9
2004	41,6	45,7	12,7	68,2	21,6	10,2
2005	40,3	47,5	12,2	69,4	20,9	9,7
2006	41,4	47,2	11,4	71,2	19,5	9,3
2007	42,7	46,7	10,6	66,5	23,2	10,3
2008	44,1	45,4	10,5	70,3	20,5	9,3
2009	45,1	44,8	10,1	71,6	19,3	9,1
2010	-	-	-	70	20	10

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

В Украине и Молдове существует высокая вероятность расторжения брака на всех его этапах, о чем свидетельствует анализ распределения разводов по продолжительности расторгнутых браков. Больше половины разводов приходится на браки длительностью от 1 года до 15 лет, то есть именно на тот период, когда в семье появляются на свет и воспитываются несовершеннолетние дети. Вместе с тем значительная часть разводов приходится на браки, в которых супружеская пара прожила вместе более 15 лет (Таблица 2).

Таблица 2. Распределение разводов по продолжительности расторгнутых браков в Украине и Молдове в 2001-2009 гг., %

	до 1 года	1-4	5-9	10-14	15-19	20 и более
Украина						
2001	2,8	23,0	26,6	18,4	11,8	17,4
2002	2,8	23,2	26,8	18,9	12,1	16,2
2003	2,7	23,3	26,1	19,0	12,2	16,7
2004	3,1	23,4	25,0	18,9	12,2	17,4
2005	2,6	24,4	24,8	18,9	12,5	16,7
2006	3,0	24,7	24,0	18,4	12,8	17,1
2007	3,2	25,6	23,6	17,2	12,6	17,7
2008	3,8	27,3	23,5	16,1	12,0	17,3
2009	3,1	30,3	24,0	14,9	11,2	16,4
2010	3,1	30,2	24,1	15,1	11,1	16,4
Молдова						
2001	3,4	23,5	29,2	18,1	11,3	14,5
2002	3,0	21,0	27,0	19,7	12,6	16,7
2003	3,6	20,2	23,2	20,1	13,7	19,2
2004	5,5	19,7	22,0	19,9	13,4	19,5
2005	4,7	21,3	21,0	19,4	13,5	20,1
2006	4,7	24,0	20,4	18,3	12,9	19,7
2007	5,3	24,6	20,0	17,1	13,4	19,6
2008	4,7	26,5	19,6	15,6	13,5	20,1
2009	3,6	27,4	20,9	14,9	13,8	19,5
2010	3	28,5	21,5	14,7	13,3	19,8

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

Причины разводов – напряжение морально-психологических и эмоциональных отношений супругов (утрата любви, ревность, супружеская измена, недовольство интимной жизнью). Развод связывают

с алкогольной зависимостью одного из супругов и насилием. Напряжение в супружеских отношениях усиливается из-за низкого уровня доходов, невозможности удовлетворить в полной мере насущные потребности семьи, а также жилищных проблем. Мужчине, традиционно главе семьи, в условиях безработицы и низкого уровня оплаты труда все сложнее становится выполнять роль основного кормильца.

Высокая вероятность разводов приходится на период «молодых браков» (5-9 лет). В этот время в связи с рождением и воспитанием детей бюджет времени супругов становится весьма напряженным, ограничивается отдых, досуг, возрастают нервная и физическая усталость и финансовые проблемы семьи. Остро встает проблема лидерства в семье и разделения труда. На первые 9 лет совместной жизни приходится более половины распадающихся браков.

На стабильность брака также негативно влияет внешняя трудовая миграция и ее результат – длительное раздельное проживание супругов. Эта проблема особенно актуальна для Молдовы.

Частично демографические потери в результате разводов и овдовения компенсируют повторные браки. В Украине удельный вес повторных браков выше: почти в каждом четвертом браке, который регистрируется на протяжении года, один из партнеров вступает в брак не первый раз, а в Молдове – это каждый шестой брак. В обеих странах доля лиц, которые регистрируют брак повторно, больше среди мужчин, чем среди женщин, однако в Украине эти гендерные различия несколько меньше, чем в Молдове. В последние годы в Молдове наблюдается сокращение доли повторных браков, что связано с тем, что в брачный возраст вступили самые многочисленные поколения, родившиеся в 1983-1988 гг., что способствует увеличению как числа, так и доли первых браков (Таблица 3).

В заключение следует подчеркнуть, что несмотря на наличие определенных особенностей современной модели брачности в Украине и Молдове, демографические трансформации в обеих странах имеют общую направленность, характерную для большинства европейских стран, получившую свою интерпретацию в рамках теории «второго демографического перехода» [5]. Однако, в странах западной Европы культурные и ценностные изменения были спровоцированы ростом экономического благосостояния населения. Трансформация социальных установок в отношении семейного поведения происходила в рамках широкомасштабного процесса распространения ценностей индивидуализма и повышения значимости личностной самореали-

зации. Источником распространения этих ценностей стали наиболее образованные и материально обеспеченные представители общества, иными словами, представители средних классов.

Таблица 3. Доля повторных браков в общем количестве браков, зарегистрированных в Украине и Молдове в 2001-2010 гг., в %

	Украина		Молдова	
	мужчины	женщины	мужчины	женщины
2001	26,2	25,1	18,3	16,3
2002	25,5	24,3	17,9	15,9
2003	24,9	23,6	18,5	16,1
2004	25,6	24,3	19,4	17,4
2005	25,4	24,3	20,1	17,9
2006	24,2	23,2	19,9	17,4
2007	23,6	22,7	19,9	17,9
2008	24,8	24,2	19,3	16,9
2009	24,7	23,9	18	15,7
2010	-	-	17,3	15

Источник: Госкомстат Украины, НБС Молдовы

В Украине и Молдове признаки второго демографического перехода начали проявляться с середины 90-х годов прошлого столетия, о чем свидетельствует снижение показателей рождаемости и брачности, увеличение среднего возраста при вступлении в брак и рождении ребенка, рост внебрачных рождений, а самое главное – автономизация трех видов поведения: сексуального, матримониального и прокреативного [6].

В отличие от стран западной Европы в Украине и Молдове, как и других бывших социалистических странах Восточной Европы, долгое время защищенных от влияния западных ценностей «железным занавесом», изменение демографического поведения происходило по другому сценарию. Носителями инновационных норм брачно-семейного поведения, ассоциирующихся с демографическим переходом (таких как совместное проживание и рождение детей вне брака, высокая нестабильность партнерств и т.д.) изначально стали представители менее образованных и менее обеспеченных слоев населения. Парадокс заключается в том, что эти группы, как правило, разделяют традиционные ценности, а толчком к распространению новых форм семейно-брачного поведения стали произошедшие в обществе структурные

изменения, связанные с трансформацией экономической модели в начале 1990-х гг. Впоследствии новые формы семейного поведения распространились на другие социальные страты, что, в свою очередь, привело к началу изменений в социальных установках в отношении данных форм поведения [7].

Особенности трансформации брачно-семейных отношений в Украине и Молдове состоят в том, что она происходит в условиях транзитивной экономики и низкого уровня финансирования социальной сферы, что порождает целый ряд проблем, связанных с социальной защитой семьи и обеспечения достойного материального уровня жизни.

Следует отметить, что в Украине, начиная с 2005 г. проводится активная политика по улучшению уровня жизни семей и повышению рождаемости. Принятая недавно в Молдове Национальная программа в области демографической безопасности на период 2011-2025 гг. также выдвигает ряд задач в этой области. Как показывает опыт экономически развитых стран, только последовательная и рассчитанная на длительную перспективу политика может дать положительные результаты.

Библиография:

1. Жак Валлен. Доклад на открытии XXV Международного конгресса по народонаселению – <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/0207/nauka01.php>
2. Family and Family Relations in Ukraine: modernity and development trends. - К.: ТОВ «Основа - Принт», 2009, р. 114-115.
3. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. К.: АДЕФ - Україна, 2008, с. 100-101.
4. Гагауз О.Е. Трудовая миграция и стабильность семьи // Экономика и социология. – Кишинев, 2006, №2, с. 105-116.
5. Surkyn J., Lesthaeghe R. Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT)
6. in Northern, Western and Southern Europe: An Update. Demographic Research, Special Collection 3(3), 45-86. <http://www.demographic-research.org/special/3/3/s3-3.pdf>
7. Вишневский А.Г. Демография и традиция. <http://demoscope.ru/weekly/2011/0473/demoscope0473.pdf>
8. Попова О.Д. Трансформация семейных ценностей и второй демографический переход. Родители и дети, мужчины и женщины в семье и обществе / Под науч. ред. С.В. Захарова, Т.М. Малеевой, О.В. Синявской; Независимый институт социальной политики. -М.: НИСП, 2009, с. 163-184.

PROCESE MIGRAȚIONISTE EUROPENE: ASPECTE EVOLUTIVE

Vladislav ȘARAN,
magistru în științe politice

Summary

International migration have always been important part of European history and had a considerable and significant impact on the formation of societies and nation states, the market development and industrialization. Historical evolution of migration in Europe has experienced periods of crisis as well as development. Currently the EU institutions protect immigrant rights and ensure facilitation of visa and work permit.

Europa reprezintă unul dintre continentele unde migrația internațională vizează nu numai fluxurile între țările europene, ci și pe cele dinspre celelalte continente. Chiar dacă granițele Uniunii Europene au fost modificate prin includerea altor țări, conceptul de migrație internațională rămâne valabil pentru cei care se deplasează dintr-o arie teritorială în alta peste granițele naționale, schimbându-și domiciliul și/sau încadrându-se într-o formă de activitate în zona de sosire [1]. Mișcările migraționale nu sunt un fenomen nou pe continentul european. Fluxurile migraționale internaționale întotdeauna au fost parte importantă din istoria Europei și au avut un impact considerabil și semnificativ asupra formării societăților și statelor-națiune, asupra dezvoltării piețelor și industrializării

Europa este un spațiu multicultural și multiethnic, ceea ce reprezintă oameni diferiți prin prisma diferitor culturi și moduri de viață prin care se identifică. Cu toate acestea, tendința de cunoaștere reciprocă este inevitabilă. Dacă privim migrația din acest punct de vedere, pe care l-am putea numi turism sezonier, atunci securitatea statelor nu ar fi periclitată. Însă Europa mai semnifică și două condiții social-economice. Există partea dezvoltată, cu o industrie viabilă, o economie de piață puternică și o societate civilă omniprezentă (Germania, Franța, Suedia, Elveția), și țări în curs de dezvoltare, cu economii șubrede, capitalism sălbatic și reprezentanți ai maselor inapți în contextul inerției și indiferenței societății civile (Albania, Republica Moldova). La fel precum în studiul privind integrarea europeană există conceptul de „Europa cu două viteze”, prin analogie putem afirma că există două Europe – una bogată și puternică și alta săracă și instabilă.

Cercetătorul Adriana Barilov, Coordonator de proiect al Institutului European din Republica Moldova, consideră că Europa este una din cele mai importante regiuni de imigrare din lume, estimându-se anual circa 1.400.000 de intrări legale, depășind Canada și Statele Unite împreună (cu 850.000 intrări în 2000) [2]. Acest fenomen se explică prin conjunctura a cel puțin doi factori:

1. Proximitatea geografică a Europei față de câteva zone de fractură din lume (litoralul de Sud al Mediteranei, frontiera de Est) și accesibilitatea sa pe uscat, ce ar facilita, îndeosebi, migrațiile clandestine venind din Asia. Această proximitate a dus la accelerarea mobilității și extinderea rețelelor economice, culturale și mediatice în contextul globalizării și dezvoltă la noi europeni o "dorință de Europa", alimentată de promovarea imaginii unui mod atrăgător de viață european prin intermediul mass-mediei locale și a produselor occidentale difuzate de imigranți în țările lor de origine.

2. Schimbarea statutului țărilor din Europa de Sud (Portugalia, Spania, Grecia și Italia) și de Est (Polonia, Ungaria) din țări de emigrare în țări de imigrare, acestea din urmă, spre deosebire de primele, devenind atât țări de primire, cât și de tranzit și de plecare a migranților. Creșterea numărului statelor sărace ale Sudului, unde majoritatea potențialilor migranți consideră că nu există speranță de ameliorare a condiției lor în țările natale, unica alternativă fiind migrarea.

În 1950, populația mondială era de 2,7 miliarde de locuitori, în 1987 – de 5 miliarde, în 1990 – de 5,3 miliarde, iar în octombrie 1999 a depășit 6 miliarde. În 2012 se așteaptă o creștere a populației la 7 miliarde de locuitori. În 2025, planeta va avea între 7,6 și 8,5 miliarde de locuitori: 95% din această creștere va avea loc în țările în curs de dezvoltare. După 1975 populația mondială a intrat într-o perioadă de creștere mai redusă a populației după vârful atins în anii 1950-1960. Creșterea demografică se datorează și unor factori prin care urmează: creșterea fundamentalismului islamic, acțiuni ale mișcărilor violente de opoziție împotriva prezenței străinilor (concludentă este creșterea popularității partidelor de dreapta în Europa; exemplul concret este obținerea a 30% din voturi în 1999 de către extrema dreaptă din Austria).

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, Europa a cunoscut un mare val de refugiați, aproximativ 30 de milioane, care fugeau din zonele devastate de lupte. Mulți s-au instalat în Statele Unite, în țările Commonwealth-ului sau în zona occidentală a Germaniei. Germania a adoptat o legislație riguroasă care a favorizat imigrarea temporară. Un permis de drept de muncă este dat pentru un an și poate fi reînnoit de două ori pentru o durată de câte doi ani. În 1965 permisele de ședere pe

durata limitată devin excepționale, iar reintegrarea familiei este tolerată cu greu [3].

Anglia optează de asemenea pentru o imigrare de tip temporar. Legislația vizînd cetățenia încurajează stabilirea propriilor cetățeni din Commonwealth, precum și instalarea celor care provin din India, Pakistan și Insulele Antile. Franța a ales un sistem mixt, care recurge la forța de muncă provenind din țările fostului său imperiu colonial precum și la recrutarea forței de muncă din sudul Europei, în special portughezi. Avantajul primului titlu de ședere este legat de permisul (dreptul) la muncă pentru o durată de un an care poate fi reînnoit pentru trei ani, apoi pentru zece ani. După acest interval imigrantul putea solicita naturalizarea în condițiile cerute de codul naționalităților din 1945. Pentru această perioadă, anii 1950-1960, reținem că fluxurile migratoare demografice sunt în cea mai mare parte a timpului intercontinentale [4]. Ele sunt încurajate de o conjunctură economică deosebit de favorabilă.

Anii '70 marchează o veritabilă cotitură provocată de criza economică și de apariția unor noi tehnologii de producție industrială care necesită brațe de muncă mai bine calificate și mai puține ca număr. Prin urmare, fluxul de emigranți necalificați se va stopa astfel încît doar cei cu o bună pregătire profesională vor reuși să se încadreze, ca salariați, în țările Europei de Vest ori SUA. Aceste fenomene luate cumulativ pot explica logica descreșterii migrațiilor internaționale. Prin urmare, remarcăm acțiunea a trei factori care stopează fluxurile migraționale. În primul rînd, apare o clasă de populații slăbită de criza economică și socială, care sunt vulnerabili și simt amenințări la nivel de securitate societală. Se observă insuficiența de cadre de integrare politică și socială, ceea ce conduce la cîntărirea a noi forme de solidaritate la nivelul imigranților. În fine, trebuia să existe un răspuns extern suficient la cererea de migrație în scopul găsirii unui loc de muncă, ce nu putea fi satisfăcută. Confruntîndu-se cu aceleași dificultăți, reacția puterilor publice a fost foarte asemănătoare în țările industrializate. Aceasta presupunea sedentarizarea lucrătorilor imigranți, reîntregirea familiilor și demararea unei politici de imigrare bazate pe trei componente: controlul, returnarea și asimilarea lor.

Anii '80 au adus schimbări substanțiale în domeniul migrație pe continentul european. În plan global, în 1980 sunt estimați 20 de milioane de muncitori emigranți, iar dacă se iau în calcul și membrii familiilor acestora, se ajunge la 35-40 milioane. Începutul anilor '80 este caracterizat de creșterea masivă a numărului solicitărilor de azil politic, urmare a creșterii conflictelor în lume, numărul acestora ajungînd la 8,5 milioane persoane.

Țările comunității europene și cele ale Europei de Nord au devenit în mod progresiv importatoare de brațe de muncă provenind din toate con-

ținutele. Vecinătatea, relațiile istorice și limba sunt principalii factori care explică cîmpurile migratoare internaționale. Prin urmare, bazinele de recrutare a emigranților s-au separat în mod net: ex-iugoslavii care lucrează în Franța sunt de origine sîrbă, cei care lucrează în Germania sunt mai ales de origine croată. În Belgia, cei mai numeroși sunt italienii și turcii, în Franța – mediteraneenii, iar Elveția atrage o puternică colonie italiană.

Cu toate acestea, așa cum arătau în studiul lor cercetătorii francezi Gaston și Loizillon [5], migrația forței de muncă a scăzut pînă spre sfîrșitul anilor '80. Totodată, conform datelor furnizate de EUROSTAT, alte categorii ale migranților au crescut semnificativ, în special ca urmare a reunificărilor familiale. În plus, migrația forței de muncă a fost urmată tot mai mult de migrația în alte scopuri, în special în scop de obținere de azil politic [6].

Plecările în străinătate sunt din ce în ce mai numeroase: 800.000 din spațiul ex.-U.R.S.S. între 1986 și 1990, din care 300.000 sunt de origine germană. Circulația crește mai ales începînd cu Polonia. Dinspre țările Europei Centrale și de Sud-Est nu s-a mai produs imigrația preconizată. Trebuie făcută încă o dată distincția dintre țările de la Visegrad (Ungaria), pe de o parte, și România și Bulgaria, de cealaltă parte. Acestea două sunt zone de emigrație, cu 600.000-800.000 de plecări probabile din România în 1990 și 250.000 din Bulgaria. Din 1987 pînă în 1990 Bulgaria și-a pierdut 7,3% din populația activă. În același timp, Bulgaria și România reprezintă capete de pod pentru vest, mai ales pentru emigranții din Orientul Mijlociu în drumul lor către Europa Centrală și Germania. Celelalte țări ale Europei Centrale cunosc fluxuri de circulație sporite dar punctuale: polonezii sunt imigranți tradiționali, ei continuă să plece, dar în număr mai mic decît înainte de căderea comunismului [7].

Căderea Zidului Berlinului a creat trecerea unui puternic val de emigrație dinspre țările membre ale Tratatului de la Varșovia spre țările occidentale. Situația mondială s-a complicat extraordinar de mult în doar cîțiva ani. Fluxurile migratoare tradiționale au cedat locul migrațiilor Est-Vest sau Sud-Nord. Majoritatea țărilor C.E.E. au devenit țări de imigrare, la fel ca și unele țări din Europa Centrală (Ungaria, Polonia, Cehia). Deschiderea frontierelor pentru țările din Europa Centrală și de Est a adus cu sine noi deplasări ale populației [8]. În primii ani de tranziție acestea au afectat îndeosebi unele grupuri etnice, care a cuprins întoarcerea în țara strămoșilor lor a germanilor de sorginte (Aussiedler) care trăiau în Polonia sau în alte foste țări socialiste (România, Rusia), mișcare inițiată înainte de deschiderea frontierelor și, de asemenea, întoarcerea a 100.000 de unguri de proveniență din Slovacia, România, Ucraina și Iugoslavia. Separarea Republicilor Cehă și Slovacă, de asemenea, a oferit ocazia unor schimburi de populații [9].

De la începutul anilor '90, aspectele referitoare la securizarea frontierelor, în special aspecte legate de migrație, au devenit probleme de interes major în Europa. Țările ne-membre ale Uniunii Europene nu beneficiază de condiții privilegiate privind accesul și participarea la procesul de integrare europeană, însă trebuie să facă față efectelor externe negative, printre care și migrația ilegală. Pe de altă parte, statele membre ale Uniunii Europene, precum și statele candidate se confruntă cu noi probleme în domeniul controlului frontierei și migrației.

Din a doua jumătate a anilor '90 s-au intensificat discuțiile cu privire la efectele migrației internaționale a lucrătorilor înalt calificați. În Europa, migrația specialiștilor și studenților din Europa Centrală și de Est către Europa de Vest s-a remarcat după căderea Zidului Berlinului și căderea regimurilor socialiste din 1989. Țări precum Marea Britanie, Germania și Franța au adoptat măsuri pentru facilitarea intrării persoanelor înalt calificate, în special specialiști IT, pentru a face față competiției globale pentru astfel de lucrători [10].

Odată cu aderarea țărilor din Europa Centrală și de Est la Uniunea Europeană, un motiv de îngrijorare constituie faptul că poziția strategică a regiunii stă la originea dezvoltării fenomenului migrațiilor tranzitorii. Pentru o parte a migranților clandestini veniți din Estul Uniunii Europene, Europa Centrală și de Est constituie doar o punte de trecere spre Europa de Vest. Astfel, migranți din Ucraina vin să lucreze în Polonia, dar și în Italia sau Portugalia, iar moldovenii – în România, dar și în țările Europei de Vest, țărani români – în satele pustii din Nordul Spaniei, bulgarii vin să lucreze în Grecia, cehii și slovacii - în Bavaria germană [11].

În prezent, instituțiile UE definesc în mod oficial drepturile imigranților, modul în care pot fi acestea protejate, modul în care statele membre pot acorda viză și azil. Totuși, statele membre continuă să controleze canalele de migrație, procesul de integrare, cetățenia, permisul de rezidență, permisul de muncă etc. Statele continuă să aibă posibilitatea de a evita constrângerile rigide ale nivelului supranațional. Un exemplu ar fi dreptul statelor membre de a stabili volumul imigranților din state terțe pe piața lor, deși migrația este înscrisă în primul pilon, cel al deciziilor supranaționale. Migrația a devenit o principală problemă de preocupare în materie de securitate, mai ales după cele două evenimente marcante din istoria recentă, atacurile teroriste din New York (2001) și din Madrid (2004). Putem spune că preocupările în privința securității naționale, manifestate de statele membre, diminuează impactul politicilor comunitare în privința migrației, precum și capacitatea UE de a crea un mediu pozitiv pentru imigranți. Acest aspect determină creșterea migrației ilegale și accentuează dogmele xenofobe ale politicii de

extremă dreaptă și a ziarelor, potrivit cărora imigranții sunt hoți, teroriști, criminali, indezirabili.

Referințe:

1. Sarcinschi. Migrație și Securitate. Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare "Carol I", 2008, p. 30.
2. Wenden C.W. L'Union Européenne face aux migrations. // Ramzes, revue de Relations Internationales, 2004, p.109-123
3. <http://www.scribub.com/geografie/EXPLOZIA-DEMOGRAFICA-APARITIE - 2117162223.php>.
4. Segerstrom P. The growth and welfare effects of international mass migration. În Journal of International Economics, 2008, nr. 58, p.177
5. Garson, J.P., Loizillon, A. Changes and Challenges: Europe and Migration from 1950 to the Present, studiu prezentat în cadrul conferinței cu tema "The Economic and Social Aspects of Migration" organizată de Comisia Europeană în cooperare cu OCDE, Bruxelles, 2003.
6. Tudorache Carmen. Evoluția fenomenului migrației în Europa // Academia de Studii Economice, Revista Economie teoretică și aplicată, București, nr. 6 / 2006 (501).
7. Ankenbrant N. La cuestión migratoria en el mundo al final del siglo XIX, Alianza, Madrid, 1999, p.74-79.
8. Migration trends in Eastern Europe and Central Asia. 2001-2002 review. – Geneva, IOM publications, 2002
9. Sardon J.P. Europe Centrale. Des trajectoires démographiques inquiétantes. // Le courrier des pays de l'Est, 2003, mai, #1035, p.27-42
10. <http://store.ectap.ro/articole/211.pdf>.
11. Moșneaga V., Mohammadifard Gh., Corbu-Drumea L. Populația Republicii Moldova în contextul Migrațiilor Internaționale // Volumul I, Iași, 2006, p.10.

CAZANIA LUI VARLAAM – OPERĂ DE FILOSOFIE MORALĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ VECHĂ

Gheorghe GUȘĂ,
doctorand,

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In the article are explored issues of ethics and moral philosophy in the Romanian translation of “Evanghelia de învățătură”, conducted by Metropolitan of Moldova Varlaam in the first half of the 17th century. It is shown that the design of the ethics of Varlaam is a summary of ethical-religious thinking and the Byzantine.

Mitropolitul Varlaam reprezintă o figură de primă mărime în cultura românească din secolul al XVII-lea. Născut prin anul 1560, într-o familie de răzeși din Vrancea, el învață carte și îmbracă rasa monahală la mănăstirea Secu, ajungând, în anul 1608, egumen al mănăstirii. Se presupune că ar fi studiat la Lvov. Aflat în sihăstrie la Secu, Varlaam se distinge prin râvna pentru cultură. La 1618 avea tradusă în limba română *Leastvița* lui Ioan Climax. Devenit sftetic și duhovnic al domnitorului Miron Barnovschi, Varlaam este trimis de acesta, în 1628, într-o solie în Rusia pentru a duce în dar țarului rus moaștele Sfântului mucenic Iacob din Persia și pentru a cere în schimb, pentru ctitoria de la Dragomirna a mitropolitului Atanasie Crimca, câteva frumoase icoane rusești. În drum Varlaam se oprește la Kiev, unde se întâlnește cu arhimandritul Petru Movilă de la Lavra Pecerska. În *Memoriile* sale Petru Movilă notează: ”În anul 1629, august trei zile, veni în mănăstirea Pecerska Varlaam ieromonahul, din pământul Moldovei, fiind trimis la mine ca să mă vadă de către Miron Barnovschi Voievodul” [1]. Varlaam îi înmânează lui Petru Movilă manuscrisul unui *Octoih* slavon din mănăstirea Neamțu, care avea să servească apoi ca model pentru tipăritura kieveană similară din 1630. Printr-o scrisoare adresată țarului rus, Petru Movilă roagă să se îngăduie moldovenilor favoarea de a vedea ”moaștele sfinților mari făcători de minuni ai lui Dumnezeu și să copieze ”jitiile” (viețile) acelor sfinți” [2].

Cultura deosebită și calitățile sufletești i-au asigurat lui Varlaam alegerea în scaunul de mitropolit al Moldovei. Hirotonisirea lui s-a făcut la 23 septembrie 1632. Autoritatea lui Varlaam în lumea ortodoxă a crescut cu timpul atât de mult, încât a fost propus pe lista candidaților la scaunul vacant al Patriarhiei din Constantinopol. În anul 1633, Varlaam îl hirotonisește, la Lvov, pe Petru Movilă în scaunul de mitropolit al Kievului, Haliciului și al întregii Rusiei. Mitropolitul Varlaam contribuie, în 1640, la deschiderea primei școli superioare din Moldova – Colegiul din Iași, organizat după mode-

lul Colegiului Kievo-Movilean, precum și la fondarea în 1642, la Trei Ierarhi, a primei tipografii din Moldova. Înaltul prelat moldovean depune eforturi considerabile pentru introducerea limbii române în biserică și promovarea ei în scris. El sprijină dezvoltarea învățământului și este preocupat de activitatea editorială, traducând și corectând texte, scriind lucrări originale, efort care s-a răsfrânt favorabil asupra vieții culturale românești de pretutindeni. După căderea lui Vasile Lupu, Varlaam se retrage la mănăstirea Secu, unde se stinge din viață în 1657.

Scrierile lui Varlaam au răspuns unor comandamente spirituale ale epocii. Opera sa omiletică, liturgică, hagiografică se sprijinea pe tradiția bizantină, transmisă prin scrierile unor autori greci de notorietate ca Damaschin Studitul, Calist, Ioan Climax, Simeon Metafrastul, precum și pe numeroase tradiții folclorice. Împletirea tradiției intelectuale bizantine cu spiritualitatea populară românească a contribuit la conturarea în opera lui Varlaam a unei concepții umaniste originale. În prima sa traducere – *Leastvița* lui Ioan Climax (numit și Scărariul, de la denumirea operei sale *Scara*) Varlaam se adresează unor teme de predilecție ale spiritualității universale, cum ar fi tema ”scării spirituale”, a ”centrului sacru” și altele. În prefața traducerii sale, realizată la vârsta de 28 de ani, Varlaam pune în lumină sensurile și semnificațiile cifrate ale temei ”scării” ca emblemă a spiritualității creștine. ”Scara” reprezintă un îndreptar ascetic ce înfățișează, simbolic, urcușul sufletului și al minții către desăvârșire.

După cum se știe, această concepție despre autodesăvârșire este foarte veche în conștiința omenirii și se leagă de simbolismul ”centrului sacru”. Fiecare civilizație ar fi avut un număr nesfârșit de centre sacre, considerate centre ale lumii, unde se intersectau Cerul, Pământul și Infernul. Mircea Eliade, într-un eseu asupra simbolismului magico-religios, menționa că ”cetățile, templele, palatele considerate centre ale lumii nu sunt altceva decât imagini arhaice a câte un arbore al lumii, ale câte unui munte cosmic sau ale unui stâlp central. Taborul, Golgota, Sinaiul, Ceahlăul sunt considerați munți sacri care oferă posibilitatea comunicării cu divinitatea”[3].

Altă temă este cea a ”scării Paradisului”, temă deosebit de răspândită, cunoscută și în arta populară, mai ales în sculptura stâlpilor de la case sau a ouălor încondeiate. Motivul ”scării Paradisului” îl întâlnim pe pereții exteriori ai bisericii mănăstirii Sucevița. Varlaam își concentrează atenția asupra conceptului-cheie al acestei teorii – asupra ideii omului, a universului. Incluziunea temei ”scării Paradisului” între paginile scrierii sale îi permite gânditorului să apeleze la teoria emanației, conform căreia Dumnezeu reprezintă o lumină cu efect informativ, o energie purtătoare de adevăr: ”... cu acest lucru ca cu o lumină au luminat lumea și au îndreptat spre lucruri

bune domnii și împărații”[4]. Astfel, în viziunea lui Varlaam, perfecțiunea morală a individului este necesară și în același timp posibilă prin urcarea treptelor unor scări spirituale.

Scrierea principală a lui Varlaam este *Carte românească de învățătură Dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svinți mari*, editată la Iași în 1643. Conform unei mărturii a mitropolitului moldovean dintr-o scrisoare adresată țarului moscovit, încă în 1637 această operă a sa era ”... gata și scrisă numai să se dea la tipar s-o tipărească...”[5]. Varlaam își realizase dorința ”de a traduce pre limba românească cartea Sfântului Calist *Cuvântările la sfânta Evanghelie* care s-o citească preoții în biserică spre învățatura românilor credincioși”[6]. Deplin conștient de însemnătatea operei sale, Varlaam în predoslovie accentuează necesitatea și datoria sa de a face cunoscute adevărurile bisericii în limba compatrioților săi, indicând că așa au procedat și cărturarii altor țări, care ”au căutat a pogori și Sfânta Scriptură tot mai pre înțelesul oamenilor, pân-au început a scoate acea-ș cineș pre limba sa, pentru ca să înțeleagă hie cine să să învețe și să mărturisască minunate lucrurile lui Dumnedzău”[7]. Orientarea de nuanță umanistă a cărturarului în acest domeniu este evidentă. ”Cu mult mai vartos, scrie în continuare mitropolitul Varlaam, limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții limbi. Și pentru lipsa dascalilor ș-a învățăturei. Cât au fost învățând de mai multă vreme, acum nice atâta nime nu învață. Pentru-aceea de nevoie mi-au fost, ca un datornic ce sint lui Dumnedzău cu talantul ce mi-au , să-mi poci plăti datoria măcar de cât până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei”[8]. Varlaam consideră această operă a sa un ”dar limbii românești”, făcut către ”toată semenția românească”, reliefând astfel ideea unității de neam și de limbă a românilor de pretutindeni[9].

Cazania lui Varlaam cuprinde 74 de predici pentru toate duminicile dintr-un an și pentru sărbătorile mai însemnate ale Bisericii Ortodoxe. Cele mai multe pleacă de la explicarea pasajului de Evanghelie citit în ziua respectivă și cuprind sfaturi de înfrânare a viciilor și a patimilor. Cartea include și câteva legende hagiografice care povestesc viața marilor mucenici ai ortodoxiei (a Sfântului Dimitrie, a Sfântului Gheorghe, a Sfinților apostoli Petru și Pavel), precum și vieților unor sfinți legați de Biserica Moldovei – a Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava și a Sfintei mucenice Parascheva din Iași.

Conform tradiției, împărtășite de majoritatea istoricilor culturii românești, prima operă de filosofie morală scrisă în limba română este considerat *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* a lui Dimitrie Cantemir, care a văzut lumina tiparului la Iași în anul 1698. În realitate, primele opere de orientare filosofică moralizatoare scrise în limba română apar în Moldova

cu mult mai înainte. Tendința etico-moralizatoare se manifestă în gândirea filosofică românească de acum în prima carte tipărită în Moldova – *Cazania* lui Varlaam.

Urmând tradiția etică bizantină, transmisă prin scrierile lui Calist, Damaschin Studitul, Simeon Metafrastul ș.a., cartea lui Varlaam include în sine și fondul de idei din tezaurul nostru folcloric, idei de o reală valoare etică. Împletirea tradiției intelectuale bizantine cu spiritualitatea populară românească a contribuit la trecerea de la mentalitatea religioasă tradițională la cea de orientare umanistă. Faptul că textul de bază al *Cazaniei* îl constituie în cea mai mare parte o traducere după un original slavonesc nu-i știrbește cu nimic valoarea de primă operă de filosofie morală scrisă în limba română, cu atât mai mult că criteriile medievale de originalitate și drept de autor erau cu totul altele decât în secolul nostru. Pe de altă parte, chiar „originalul” slavonesc este o prelucrare a unor izvoare care se pierd în negura timpului. Este cunoscut faptul că la baza *Cuvântărilor la sfânta Evanghelie* a lui Calist, pe care a folosit-o Varlaam, se află omiliile lui Ioan Gură de Aur, care, la rândul lor, își au izvoarele într-o tradiție mai veche. Traducând *Cazania* din slavonește și editând-o, Varlaam a recreat un întreg univers spiritual fără de care specificul culturii noastre naționale din secolul al XVII-lea ar fi mult mai sărac și mai palid.

Nu împărtășim concepția acelor cercetători care consideră că ideile ce ar putea fi extrase din textele cărților bisericești nu intră în sfera preocupărilor istoriei culturii naționale pentru simplul motiv că acestea sunt generale pentru doctrina creștină din toate țările. În asemenea caz, cultura noastră medievală ar rămâne văduvită de un însemnat număr de opere, precum *Învățăturile* lui Neagoe Basarab, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei ș.a.

Cartea românească de învățătură de la 1643 cuprinde două mari părți – *Duminicile de preste an* și *Praznicile lunilor preste an, împărătești și a svenți mari*. În ambele părți unul din aspectele principale îl constituie cel etic, în particular clarificarea raportului etic-estetic. Prezentând legenda fariseului fățarnic și a vameșului cu credință curată, Varlaam atrage atenția asupra dezacordului dintre veșmintele bogate ale fariseului și goliciunea sa pe dinlăuntru, în timp ce vameșul în simplitatea sa exterioară este prea plin de bunătatea credinței: „O, mare răutate iaste, iubittii miei creștini, neputința mândriei! Fariseul mearse în besearică înfrământat și înamunat cu bunătăți, ca cu nește flori frumoase, iară vamășul gol de toate bunătățile. Și fariseul pentru ce să făli, cădzu din toată cinstea, iară vamășul pentru ce să smeri, dobândi de ce să rugă și plată pentru ruga lui dobândi”[10]. Nu podoabele constituie veritabila frumusețe, ci puritatea credinței, numai divinitatea este în măsură să facă pe oameni părtași la frumusețea sa.

Fiind conștient de faptul că omul poate să păcătuiască cu voia ori fără voia sa, Varlaam menționează că pe păcătosul ce se pocăiește, iertare îl așteaptă. Cel ce se pocăiește de faptele sale cele păcătoase, va fi asemenea fiului rătăcitor care s-a întors într-un târziu la casa părintească. Atunci Dumnezeu „va înfrămuseța sufletul și trupul tău cu veșmântul cel luminat a svântului botez” [11].

Plotin, unul dintre teoreticienii neoplatonismului, a alcătuit o scară descrescătoare a frumuseții de la divinitate până la om, pornind de la ideea că frumusețea divină degradează când intră în sufletele păcătoase ale oamenilor. Varlaam se pronunță împotriva ideii că Dumnezeu, venind în contact cu ceea ce este omenesc, ar suferi vre-o degradare: ”Și de întrebă cum intră Hristos din lontrul nostru și nu să spurcă, nice să opreaște, și eu te întreb: soarele, că treace prin locuri împutite și scârnave, spurcă-se au ba? Știu că cela ce va hi înțelept și credincios nu va îndrăzni să dzică de aceasta” [12]. Totodată Dumnezeu nu are mai multă grijă de un om și mai puțină de altul, „ce hie cărui iaste milostiv. Dzice soarelui său de strălucște și celor răi ca și celor buni, și celor strâmbi ca și celor direpți, și dă ploaie cum celor buni așea și celor răi. Cătr-acea toate faptele noastre ceale reale, carile ne par noaă bune și frumoase, iară înaintea lui Dumnedzău simt reale și grozave, Mariia Sa așea le tocmește și le înfrâmșadză cătră binele nostru cum am face tot bine” [13]. Astfel Varlaam consideră că măsura omenească a bunătății și a frumuseții morale nu coincide cu măsura după care Dumnezeu judecă faptele oamenilor. Ceea ce pentru om poate apărea drept bun și frumos, pentru judecata divină poate fi rău și urât. De aici decurge necesitatea de a cunoaște scripturile, care fac parțial cunoscut oamenilor criteriile după care apreciază divinitatea faptele omenești. Idealul creștin de pietate și sfințenie este prezentat de Varlaam ca o sinteză ce îmbină frumosul și binele, și în care accentul cade pe elementul lăuntric – moral: „De sufletul nostru să grijim, să-l luminăm, sufletul nostru să-l înfrâmșețăm cu lucruri bune și să-l hrănim cu cuvântul lui Dumnezeu, să îngăduim lui Dumnezeu cu fapte bune” [14].

Frumusețea lumească, exterioară, neînsoțită de cea lăuntrică, morală, este respinsă cu hotărâre de Varlaam, ca fiind strălucire trecătoare și prilej de trufie nejustificată. Vorbind despre bogatul care a ajuns în iad la cazanele cele cumplite și fără sfârșit, autorul atrage atenția că aceasta s-a petrecut pentru că bogatul a nesocotit adevărul și frumusețea lumii veșnice, acordând prea mare prețuire lumii trecătoare și ducând o viață sfidătoare la adresa lui Dumnezeu. El se „îmbrăca cu olofire și cu urșenice și cu dulceață maresă veselii în toate dzile; mâncările prisosiia, băuturile cu surle și tămpene îndulciia-l, jocurile și danțurile veselii-l, cântecele și dezmierdăciunile lumești desfăta-l, slugile și slugnicele îmbuna-l, frămșețea lumiei dezmiarda-l” [15].

Dimpotrivă, săracul Lazăr, după ce o viață întregă a fost gol și flămând, dar și-a păstrat credința, ajunge în rai.

Varlaam, întrebându-se retoric, pe care din ei trebuie să-l preferăm și să-l alegem ca model în viață, pe bogatul ce a ajuns în iad sau pe săracul care a fost primit în rai, constată cu amărăciune că mulți îl vor prefera pe primul: ”Știu că mai mulți vor vrea cu cel bogat și vor dzice că mai bine iaste a fi bogat și îmbrăcat cu veșmente scumpe și frumoasă și a mânca bine și a bea bine, și a să veseli cu cântece și cu scopoasă frumoasă și a să dezmierda întru dulcețile lumiei, decât, a dzăcea în gunoiu gol și flămând”[16]. Binele și frumusețea acestei lumi, pe lângă faptul că din perspectiva divinității pot fi răutăți și urătenii, în comparație cu cele din rai, rămân fără valoare, trecătoare și nedesăvârșite. Frumusețea reală este, în concepția lui Varlaam, cea a sufletului și ea nu se poate dobândi decât prin fapte bune: „Noi, ce credem în Dumnedzău, sufletele noastre să grijim să le luminăm, sufletele noastre să podobim cu lucruri bune, lui Dumnedzău să îngăduim cu fapte bune”[17].

Concepția etică a lui Varlaam se împletește cu cea civică. Condamnând trufia ce ține de lucrurile exterioare, el se pronunță totodată și împotriva ascețismului ce neglijează datoria cetățeanului față de societate. Este cunoscut faptul că în creștinismul ortodox se consideră ca „adevărați” creștini numai monahii, și încă și dintre ei numai cei mai evlavioși. Ceialți, mireni, dar și preoții obișnuți, sunt considerați a fi creștini de „categoria a doua”, care n-ar avea parte de aceeași bunăvoință din partea divinității ca monahii cei asceți ori ca sihaștrii. Varlaam este de părerea însă că toți creștinii se bucură în fața lui Dumnezeu de aceeași bunăvoință: ”Că cum nu iaste în soare o parte mai luminată și alta mai întunecată ce luminează preste tot într-un chip, așa și împărăția aceea de sus preste tot într-un chip va lumina cu frâmsețea și cu mărirea și cu podoaba. Pentru-aceea rog pre tot creștinul : nevoiți cătr-însa cu credință și cu direptate, și cu fapte bune, și cu adevăr și cu liubov, ca să vedeți fața Domnului vostru și să audziți glasul lui cel dulce”[18].

Pentru Varlaam, calea spre mântuire nu presupune neapărat renunțarea la tot ceea ce este lumesc și omenesc, ci renunțarea la orice trufie a sufletului în folosul unei credințe adânci și curate: „Că mândria de multe feliuri să împarte. Nu numai în lucrurile cele trupești, cumu-i la boieie, într-avuție, în vârtute, în frâmsețe, în meșteșuguri, ce și în lucrurile cele sufletești să fură, cumu-i în rugă, în post, în milostenie și într-alte fapte bune, să împomcișadză. Că de port haine bune mă țiiu mare, de port proaste iarăși mă țiiu mare, că-s sufletesc”[19]. Deci, idealul etic al gânditorului este cumpătarea, măsura în toate.

Varlaam atinge problema adevăratei frumuseți fizice a omului și deosebirii ei de cea divină. Frumusețea trupească, dacă nu este întovărășită de

bunătațe și este folosită în scopuri lumești și josnice, este semnul pierzaniei, în timp ce aceeași frumusețe se consideră un har dumnezeiesc, dacă purtătorul ei, prin voia divinității, este ales pentru o misiune anume și este plin de virtuți morale. Acest ultim sens al frumuseții trupești trebuie acordat și obiceiului de a alege voievodul țării dintre oameni întregi, neînsemnați pentru păcatele lor sau ale neamului lor, și, dacă se poate, dintre oameni frumoși, în speranța că și urmașii lor vor fi asemeni, atât la trup, cât mai ales la suflet. Predominantă în *Cazanie* este ideea că în lumea aceasta omul nu are acces decât la frumusețea exterioară, trecătoare. Doar mulțumită harului divin el poate să întrezărească cealaltă frumusețe, cea divină, a lumii din ceruri. Calea prin care poate fi atinsă această din urmă frumusețe o reprezintă faptele bune și este, deci, o cale morală.

Am relevat doar câteva momente ce țin de filosofia morală prezente în *Cazania* lui Varlaam. Orientarea etică a acestei prime opere scrisă și editată în limba română este mult mai amplă și mai variată.

Note:

1. Cf. Bobână Gheorghe. Varlam și Petru Movilă , Cugetul, 1993,nr.3, p. 5.
2. Piru Al. Literatura română veche. București:Editura pentru Literatură, 1962, p.91.
3. Eliade Mircea. Images et Symboles.Essais sur le symbolisme magico-religieux. Paris, 1970, p.110.
4. Cf. Botez Liliana. Despre specificul unor teme literare în scrierile lui Varlaam, Revista de Istorie și Teorie Literară, 1982, nr.3.
5. Piru Al. Op.cit., p.91.
6. Ibidem.
- 7.Varlaam. Opere. Chișinău: Editura Hyperion, 1991, p.22.
8. Ibidem.
9. Ibidem,p.20.
10. Varlaam. Opere, p.26-27.
11. Ibidem, p.33-34.
12. Ibidem, p.48.
13. Ibidem, p.239.
14. Ibidem, p.313.
15. Ibidem, p.251-252.
16. Ibidem, p.252.
17. Ibidem, p.74.
18. Ibidem,p.170.
19. Ibidem, p.242-243.

RELAȚII PUBLICE DE TRANZIȚIE: CONSIDERAȚII CONCEPTUALE

Lucia GROSU,
doctorandă,

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The transitional public relations approach, which was developed and introduced to the world public relations literature by Ryszard Lawniczak, is used to analyze the impact of this type of public relations on the reforms in the former communist countries of Central and Eastern Europe. The main idea is that the application of public relations strategies and instruments accelerates and facilitates reforms in the transition societies.

Relațiile publice sunt în centrul marilor dezbateri ale societății contemporane. Apare evident faptul că interesul pentru comunicarea eficientă devine unul central, extinzându-se dinspre organizații la nivelul comunicării societale. Generalizarea la nivel macrosocial a tehnicilor și procedurilor specifice relațiilor publice, ieșirea acestora din ”cuibul natal” (organizația) este fenomenul cel mai important în domeniul comunicării sociale din a doua jumătate a secolului XX [4, p. 32-33]. Acest fenomen, susține autorul român D. Borțun, reprezintă o reacție de adaptare a sistemului societal, prin care acesta și-a asigurat autoechilibrarea și autoreproducerea în condițiile trecerii de la civilizația industrială la cea postindustrială [*ibidem*].

În viziunea mai multor cercetători, relațiile publice reprezintă un instrument pentru realizarea unor idealuri democratice majore, acordând relațiilor publice statutul de ”garant al democrației”. Printre aceștia se remarcă J. Pimlott, care susține (cu referire la cazul american) că practica relațiilor publice este esențială pentru funcționarea democrației. Relațiile publice sunt una dintre metodele prin care societatea se adaptează la schimbări și rezolvă conflictele dintre atitudini, idei, instituții, persoane opuse [apud, 2, p. 4]. Aceeași părere este împărtășită și de către Harold Burson, președinte al agenției de relații publice Burson-Marsteller, care consideră că relațiile publice au avut întotdeauna, și încă mai au, un rol în societățile libere și în procesul democratic [apud, 3, p.55]. Aspecte similare denotă și punctul de vedere formulat de Cristina Coman, atunci când afirmă că relațiile publice sunt un factor de sprijinire a democrației, asigurând transparența proceselor, comunicarea corectă și egală, încrederea reciprocă” [2, p. 12].

Această asociere a dezvoltării relațiilor publice cu dezvoltarea proceselor democratice, ideea că relațiile publice sunt un promotor și un garant al democrației sunt prezente și în lucrările altor autori reprezentativi, precum

cele ale lui James E. Grunig, Todd Hunt sau Denis L. Wilcox, Philip H. Ault, Warren K. Agee. Teoreticienii sunt de acord că relațiile publice nu mai sunt doar un instrument de comunicare, o structură de mediere între organizații și publicurile lor, ci și un *factor activ în transformarea socială, în schimbarea mentalităților și în înnoirea practicilor instituționale și culturale*. La fiecare dintre acești autori întâlnim preocuparea pentru definirea relațiilor publice ca element esențial în funcționarea democrației, ca factor decisiv pentru dezvoltarea unei societăți pluraliste, ca promotor al unei comunicări etice și eficiente, contribuind la înțelegerea reciprocă dintre grupuri și instituții, la o regândire în perspectiva unor năzuințe democratice globale a elementelor specifice fiecărei culturi [2, p. 19].

Din aceste considerente, dezvoltarea relațiilor publice intră în dezvoltarea logică a unei societăți democratice, iar pașii spre o creștere în importanță a activității de relații publice sunt pași ce marchează democratizarea și modernizarea instituțiilor, organizațiilor și a societății în ansamblu. Acest fapt explică noutatea relațiilor publice pentru societățile de tranziție ale Europei de Est și scoate în evidență importanța lor majoră în dezvoltarea și transformarea acestora.

În țările Europei Centrale și de Est, care au trecut sau mai trec încă printr-o perioadă de tranziție spre democrație și economia de piață, fenomenul relațiilor publice apare și se dezvoltă abia la începutul anilor '90. Cauza acestei întârzieri a constituit-o regimul politic și societatea socialistă existentă până atunci, având ca indicatori caracteristici proprietatea de stat, piața închisă și controlată de stat, iar în plan social-politic - unipartidismul, cenzura, impunerea valorilor și conduitelor de un anumit tip, uniformizarea claselor sociale și a stilurilor de viață.

După căderea comunismului au avut loc schimbări importante în societățile de tranziție, țările din regiune trecând printr-o transformare de la guverne comuniste și economii controlate de stat la guverne democratice și piețe libere. Schimbare și reformă, susține Dumitru Sandu, au devenit cuvinte-cheie ale perioadei de tranziție în societățile central și est-europene, iar miza reală a tranziției a devenit schimbarea societății, articularea logicii instituționale care să susțină motoarele economice, politice și stările de spirit adecvate pentru dezvoltare, progres și bunăstare [6, p. 37]. În acest sens, tranziția sau transformarea postcomunistă a însemnat, în esență, un amplu proces de schimbare instituțională.

În opinia lui Dumitru Iacob [5, p.42], „portretul-tip” al unei instituții din fostul lagăr socialist era acela al unei organizații birocratice, cu stil de conducere autoritar, comunicare formală dezvoltată, structură cu multe etaje ierarhice, cu sarcini de lucru standardizate. O parte dintre aceste tră-

sături proveneau din „infuzia” produsă dinspre macronivelul social, proces prin care se preiau de la elitele politice ideile și maniera de lucru (de pildă, sistemul de conducere autoritar era reprodus în mod automat de la nivelul echipei de conducere spre nivelurile subordonate) [*ibidem*]. Prin același mecanism de difuziune, tendințele și transformările sociale se reproduc, la o scară mai mică, în fiecare instituție. Cristalizarea sistemului pluripartidist și a republicii parlamentare (adică stilul de conducere democratic la nivel statal) s-a tradus prin „schimbarea stilului de conducere” la nivelul majorității instituțiilor, iar activitatea acestora a fost așezată pe principii noi de activitate – deschidere față de societate, transparență, informare etc.

Un alt aspect important se referă la desființarea monopolurilor artificiale create de socialism și creșterea concurenței, care au dus la creșterea importanței publicului și de aici modificarea strategiei instituționale, mai exact, apariția sau creșterea ponderii departamentelor de marketing, relații publice, resurse umane, dar și emergența unor modele și practici de comunicare destinate să mențină și să îmbunătățească imaginea instituției [5, p.44].

Adaptarea la un mediu instabil și prea puțin previzibil precum tranziția se traduce la interfața instituție-exterior prin posibilitatea schimbării rapide și adesea neașteptate, a misiunii sau frontierelor acesteia. De aici decurg două tipuri de probleme, în opinia lui D. Iacob [*ibidem*]:

1. Instituția trebuie să fie recunoscută de către public în ciuda diversificării activităților sau produselor sale, iar recunoașterea trebuie să se facă pe baza unei duble legitimități: productivitatea și funcția socială care traduce importanța misiunii sale pentru societate.

2. Pe plan intern, se impune găsirea unor noi modalități de integrare: conformarea la reguli și uniformitatea forței de muncă nu mai pot constitui o bază de integrare, fapt prin care se explică creșterea importanței termenului de cultură instituțională.

Din altă perspectivă, dar în aceeași ordine de idei, toate aceste transformări produse în societățile central și est europene au generat, în opinia reputatului cercetător american James Grunig, nevoia unui nou tip de relații publice: ”relațiile publice transformaționale”, în terminologia cercetătoarei letone B. Petersone, sau ”relații publice de tranziție”, în formularea cercetătorului polonez Ryszard Lawniczak.

Conceptul de ”relații publice de tranziție” a fost formulat, așa cum subliniam mai sus, de către cercetătorul polonez Ryszard Lawniczak, în 2001, pentru a descrie relațiile publice din țările Europei Centrale și de Est - relații publice care ajută organizația să se adapteze schimbărilor de la o economie planificată la capitalism și de la socialism la democrație. Concret, relațiile publice de tranziție ajută companiile deținute de stat să administreze pro-

cesul privatizării, sprijină afacerile private, sub influența lor agențiile guvernamentale introduc noi instrumente precum taxa pe valoare adăugată (TVA) sau reforma pensiilor, iar datorită lor, companiile multinaționale se confruntă cu prejudecățile privind capitalul străin sau proprietarii străini [9, pp. 217-226].

R. Lawniczak a descris trei sarcini principale pe care relațiile publice de tranziție ar trebui să le îndeplinească, punând accentul pe țara sa natală, Polonia:

- în primul rând, să înlăture teama de/și prejudecățile privind capitalismul inoculate în timpul erei socialiste și să construiască un „capitalism cu față umană”. Individul polonez de rând, spune el, asociază capitalismul cu șomajul, cu lipsa unei stări de bunăstare, cu inegalitățile sociale, cu practicile de monopol și cu capitalul străin perceput ca parte a unui plan de a cucerii țara;

- în al doilea rând, să aducă la cunoștința publicului spectrul larg de economii de piață posibile și faptul că atât în Polonia, cât și în alte țări foste socialiste există un efort continuu pentru a obține forma finală a economiei de piață, promovându-se și sisteme de valori și stiluri de viață împreună cu produsele și serviciile;

- în al treilea rând, să faciliteze funcționarea eficientă a economiei de piață prin promovarea antreprenoriatului și a procesului de privatizare, atrăgând capital străin și permițând afacerilor locale să participe la procesul creării unei economii de piață [9].

În societățile de tranziție ale Europei de Est, susține Lawniczak, multe organizații sunt tentate să folosească relațiile publice pentru a încerca să își impună în mod asimetric ideea proprie despre schimbare asupra publicurilor afectate de aceasta. Însă, organizațiile iau decizii mai eficiente, susține James Grunig [7, p.1], atunci când diversele publicuri au un cuvânt de spus în luarea acestora. Mai ales în societățile de tranziție, relațiile publice ar trebui să ofere publicurilor o modalitate de a se implica în cadrul organizațiilor care le afectează, pentru că adesea, consecințele deciziilor organizaționale se răsfrâng asupra unor persoane care nu au participat la luarea deciziilor, dar care suferă efectele a ceea ce economiștii numesc “externalitățile acelor decizii” [apud, 7, p.2). Frank notează că externalitățile apar atunci când “activitățile de producție sau de consum implică beneficii sau costuri care se răsfrâng asupra oamenilor care nu sunt direct implicați în acele activități” [ibidem]. Externalitățile pot fi atât pozitive, cât și negative. Poluarea este un exemplu de externalitate negativă. Mulți indivizi suferă din cauza poluării, însă organizația care poluează nu trebuie să plătească pentru pagubele produse decât în măsura în care guvernul impune o amendă sau o taxă. De pe

urma unei externalități pozitive oamenii beneficiază fără să plătească. Conform opiniei lui Frank, “problema este că, externalitățile negative îi obligă pe alții să facă cheltuieli adiționale și sunt ignorate de către producător.” [ibidem].

J. Grunig susține că relațiile publice reprezintă cea mai eficientă metodă de rezolvare a problemelor cauzate de externalitățile negative. În acest sens, face trimitere la autorul unei disertații din Malaysia [apud, 7, p.3] privind externalitățile negative generate de privatizare, printre care - vânzarea întreprinderilor de stat pentru sume minime poate avea consecințe negative asupra contribuabililor; guvernele pot pierde puterea politică; investitorii pot suferi din cauza unei exclusivități în deținerea proprietăților, care duce la inegalități de venituri și bunăstare, și din cauza monopolului; angajații se pot confrunta cu disponibilizări, salarii mai mici, pensii și bonificații reduse, condiții necorespunzătoare de muncă; clienții pot să plătească mai mult și să primească produse de calitate mai slabă – sunt relevante și pentru cadrul analitic central și est-european.

Pe lângă aceste externalități negative produse de fenomenul privatizării, cele mai multe dintre transformările suferite de Europa Centrală și de Est tind să aibă consecințe nefaste asupra membrilor unuia sau mai multor publicuri. Pensiile sunt adesea reduse, taxele cresc, sunt mai puține programe vizând bunăstarea socială, drepturile de proprietate sunt transferate de la colectivități către indivizi, adesea către străini, uniunile sindicale ale angajaților își pierd din putere și crește rata șomajului.

Desigur, transformarea produce și externalități pozitive, precum o bunăstare colectivă crescută, inflație scăzută, produse de calitate mai bună și o producție mai eficientă. Cu toate acestea, cel puțin pe termen scurt, publicurile tind să distingă mai mult efectele negative decât pe cele pozitive. Mai mult, publicurile afectate de externalitățile negative nu sunt de obicei aceleași cu cele care beneficiază de pe urma externalităților pozitive.

În consecință, când privatizarea și alte schimbări petrecute în societățile de tranziție generează externalități negative, susține Grunig, profesioniștii în relații publice trebuie să ajute managerii care iau deciziile organizaționale să controleze impactul negativ al acestora. În țările vestice, publicurile au tendința de a forma grupuri de activiști, care limitează eficacitatea organizațiilor. În țările Europei Centrale și de Est, însă, publicurile cel mai des, suferă din cauza externalităților negative fără să se organizeze în grupuri de activiști, aceasta, de altfel, fiind o altă problemă a societăților de tranziție, formarea cetățeanului activ social, capabil să înțeleagă modul de a lua decizii și de a acționa în consecință. Oricum, susține Grunig, chiar dacă publicurile nu s-ar organiza în grupuri de activiști, organizațiile au responsabilitatea

socială de a reduce impactul deciziilor lor asupra publicurilor și de a include aceste publicuri în procesul decizional.

Cercetătorul polonez J. Barlik, [apud, 7, p.3] a studiat campaniile guvernamentale de informare publică din Polonia și Slovenia și a ajuns la concluzia că o comunicare simetrică (relații publice bazate pe dialog și grija atât pentru interesele celorlalte părți implicate, cât și pentru interesul propriu) a fost crucială în aceste țări. Programele de relații publice bazate pe un schimb simetric, bilateral de informații, au contribuit la transformarea sistemică în Polonia și alte țări din Europa Centrală și de Est. Principala diferență rezidă în comunicarea activă cu publicurile țintă, faptul că opiniile le sunt luate în considerare și că se caută ajungerea la un acord favorabil ambelor părți.

Cel mai important țel al programelor de informare implementate de către agențiile de relații publice pentru autoritățile statului ar trebui să fie construirea unei comunicări simetrice cu publicurile țintă, să le ceară opinia nu numai asupra eficienței programelor respective, ci să și discute despre aceste programe înainte de luarea propriu-zisă a deciziilor.

În 2004, cercetătoarea letonă B. Petersone introduce în circuitul academic un nou termen pentru a descrie relațiile publice din Europa Centrală și de Est: "relații publice transformaționale". J. Grunig [7, p.4] consideră că sintagma "relații publice transformaționale" este mai adecvată pentru a descrie relațiile publice din societățile de tranziție decât sintagma formulată de Lawniczak. Explicația pornește de la definirea termenului tranziție drept "o stare temporară între două poziții fixe, o mișcare între punctul de plecare și punctul de sosire" [apud, 6, p. 3). Cu toate acestea, Bryant și Mokrzycki [1, pp. 1-13], care au analizat schimbările politice și economice din Europa de Est după prăbușirea Uniunii Sovietice, au observat că termenul "transformare" este mult mai descriptiv. Ei considerau că tranziția are o țintă fixată, în timp ce transformarea "pune accentul pe procesul în sine". De asemenea, un alt autor, citat de Grunig, care a analizat procesele de privatizare în Europa de Est, a descris termenul de "transformare" ca fiind un proces de schimbare continuă; transformarea reprezintă "introducerea de elemente noi...în special, în combinație cu adaptarea, rearanjarea, permutări și reconfigurații ale unor formule instituționale deja existente" [apud. 7, p. 5]

Pornind de la aserțiunea că toate societățile trec prin transformări, dintr-un anumit punct de vedere, toate activitățile de relații publice care ajută organizațiile și publicurile lor să se adapteze schimbărilor reprezintă relații publice transformaționale. Cu toate acestea, din moment ce schimbările care au avut loc în țările din estul și centrul Europei în ultimii ani au fost de o mai mare anvergură decât în restul țărilor, rolul transformațional al

relațiilor publice, subliniază Grunig, este chiar mai important acolo decât în alte părți ale lumii.

În studiul său, Grunig avansează ideea conform căreia relațiile publice transformaționale ar trebui practicate după aceleași principii generale ca și alte forme de relații publice. De fapt, consideră autorul citat, aceste principii sunt și mai relevante în societățile transformaționale din cauza numărului mare de externalități produse de schimbările care au loc în interiorul acestora.

Aceste principii au rezultat în urma proiectului de cercetare de 15 ani privind excelența în relații publice și comunicare [8]. Caracteristicile unei funcții excelente a relațiilor publice pot fi plasate în patru categorii, fiecare conținând o serie de trăsături specifice:

- **investirea cu putere a funcției de relații publice.** Pentru ca relațiile publice să poată contribui la eficacitatea organizațională, organizația trebuie să investească comunicarea cu puterea unei funcții de management. Acest principiu general este cu atât mai important pentru relațiile publice transformaționale, cu cât oferă publicurilor o „voce” în luarea deciziilor care provoacă externalități ce le afectează;

- **rolurile de comunicatori.** Tehnicienii specializați în comunicare sunt esențiali în îndeplinirea activităților zilnice ale departamentelor de relații publice, iar mulți practicieni sunt atât manageri, cât și tehnicieni. De multe ori, însă, practicienii – inclusiv seniorii – sunt tehnicieni sau simpli administratori care coordonează munca tehnicienilor. Dacă comunicatorul aflat pe poziția de conducere nu este un manager strategic, este imposibil ca relațiile publice să fie o funcție de management;

- **organizarea funcției de comunicare și relația sa cu alte funcții manageriale.** Relațiile publice sunt o funcție a managementului separată de celelalte. Chiar dacă relațiile publice sunt integrate într-o organizație, ele nu trebuie plasate într-un alt departament care are ca responsabilitate primară o altă funcție de management decât comunicarea, cum ar fi marketingul sau resursele umane;

- **modele de relații publice.** Departamentele excelente de relații publice își construiesc programele de comunicare după un model simetric, în două sensuri, de colaborare și participare a publicului mai degrabă decât bazându-se pe activitatea presei (punerea accentului doar pe publicitatea favorabilă), pe un model de informare a publicului (diseminarea unor informații corecte, dar fără implicarea în cercetare sau alte forme de comunicare simetrică în două sensuri), sau pe un model asimetric în două sensuri (punerea accentului doar pe interesele organizaționale, nu și pe cele ale publicurilor).

J. Grunig, împreună cu studenții Universității Maryland, au realizat o serie de cercetări asupra relațiilor publice din câteva societăți de tranziție în care, după cum afirmă autorul, transformările au creat o puternică cerere de punere în aplicare a principiilor generale ale relațiilor publice excelente. De fapt, consideră Grunig, *transformările creează o incredibilă oportunitate pentru dezvoltarea relațiilor publice ca profesie strategică, bazată pe comunicare simetrică*. În cea mai mare parte, această cercetare demonstrează faptul că practicienilor de relații publice din societățile de tranziție le lipsesc cunoștințele necesare pentru a practica cu adevărat relații publice transformationale. Este cazul Germaniei de Est și al Letoniei [7, pp. 7-8]. În Slovenia, cercetarea a demonstrat că relațiile publice transformationale pot atinge excelența dacă sunt făcuți pașii necesari pentru a le explica managerilor importanța și necesitatea relațiilor publice și pentru a le oferi practicienilor educație în ceea ce privește practicarea relațiilor publice simetrice și strategice. Este de asemenea necesar ca grupurile de activiști să fie ajutate să se folosească de relațiile publice, ca membrii guvernului să înțeleagă rolul relațiilor publice transformationale și să fie încurajate folosirea cercetării și evaluării în relații publice [7, p. 8].

Perspectiva generală adusă de contextul relațiilor publice transformationale regionale se constituie ca o provocare și pentru contextul particular al Republicii Moldova în tranziție continuă. Coerența și eficiența răspunsului pe care îl va da acestei provocări depinde de măsura în care societatea moldovenească, punând în valoare resursele sale din interior, va reuși să valorifice potențialul oferit de noua direcție adusă de relațiile publice și contribuția acestora la modernizarea societăților comerciale, a instituțiilor publice și a partidelor politice, transformarea lor în „organizații inteligente”, capabile să țină pasul cu schimbările mediului sociocultural, să comunice cu publicurile lor și să servească interesul public.

Bibliografie:

1. Christopher Bryant, Edmund Mokrzycki. Introduction: Theorizing the changes in East-Central Europe. În: C. Bryant, E. Mokrzycki (eds.). *The new great transformation? Change and continuity in East-Central Europe. The New Great Transformation?* London and New York: Routledge, 1994.
2. Cristina Coman. *Relațiile publice: principii și strategii*. Iași: Editura Polirom, 2001.
3. Doug Newsom. *Totul despre relațiile publice*. Iași: Editura Polirom, 2003.
4. Dumitru Borșun. *Relațiile publice și noua societate*. București: Editura Tritonic, 2005. p.

5. Dumitru Iacob. Comunicare organizațională. București: Comunicare.ro, 2010. 95 p. [Internet]. Disponibil la adresa: <http://www.scribd.com/doc/36757833/Comunicare-Organizational-A-Dumitru-Iacob> [Accesat la data 14.10.2011].
6. Dumitru Sandu. Spațiul social al tranziției. Iași: Polirom, 1999. p. 37
7. James Grunig, Larissa Grunig. Rolul Relațiilor Publice în societățile de tranziție. [Internet]. Disponibil la adresa: <http://www.praward.ro/resurse-pr/articole/rolul-relatiilor-publice-in-societatile-de-tranzitie.html> [Accesat la data 02.10.2011].
8. James Grunig. Rolul relațiilor publice în management și contribuția acestora la funcționarea eficientă a organizațiilor și societății. [Internet]. Disponibil la adresa: [<http://www.pr-romania.ro/articole/pr-si-management/63-rolul-relatiilor-publice-in-management-si-contribuia-acestora-la-functionarea-eficienta-a-organizatiilor-si-societii-partea-i.html>] [Accesat la data 12.10.2011].
9. Ryszard Lawniczak. The transitional approach to public relations. În: Van Ruler B., Vercic D. Public relations and communication management in Europe: A nation-by-nation introduction to public relations theory and practice. Berlin: Mouton, 2004.

ASPECTE ALE SOCIALIZĂRII CETĂȚEANULUI PRIN MASS-MEDIA

Mădălina CRICIU-MANOLESCU,
doctorandă,
Fundația Cultural-științifică "Concord",
or. Constanța, România

Summary

In today's world, the mass media is considered a powerful agent of socialization for citizens. Mass media influences the citizens' political views, popular culture and many beliefs and practices. It integrates political processes, provides insight into the workings of government, establishes links between leaders, institutions, and citizens, displays models of civic behavior, and organizes the political community. This article examines the role of mass media as an agent of socialization and argues that the media has a potential of socialization and a set of methods that is unique to this institution.

Socializarea indivizilor este un proces ce se realizează cu concursul a mai multor instituții sociale, inclusiv mass-media. Mijloacele de comunicare de masă sunt considerate „agenți ai socializării”, or, ele furnizează subiecte de dezbateri ce asigură interese comune; inculcă valori care devin norme; distribuie reprezentări culturale etc., determinând, în definitiv, viziunile oamenilor asupra vieții. Datorită activității mass-media, indivizii sociali se află, în particular, în „legătură” unii cu alții și, în general, în „legătură” cu comunitatea și societatea” [1].

Jurnalismul are un potențial de socializare și o universalitate de metode pe care nu le deține nici o altă instituție a societății civile. Întrucât omul poartă în sine „amprenta” condițiilor obștești ale vieții, „informația socială reflectă raporturile și opiniile caracteristice societății, contradicțiile și problemele ei” [2]. Și cu toate că analizele mediatice ale evenimentelor sociale nu dețin adâncimea analizei științifice, ele reflectă exact varietatea vieții sociale și procesul de dezvoltare a ei. Jurnalismul însă nu doar reflectă realitatea, ci se manifestă permanent ca un actor activ al jocului social și modelează celelalte subsisteme ale societății, asigurând, astfel, socializarea omului.

Procesul de socializare are drept obiectiv modelarea viziunilor și acțiunilor sociale ale cetățenilor în scopul asigurării unui grad înalt de participare, fapt care transformă ziarele și televiziunea dintr-un element neutru într-un element implicat în viața publică, care încearcă să faciliteze discuția dintre oamenii de rând și autorități, fiind pregătite, în același timp, să ofere niște soluții posibile problemelor cu care se confruntă societatea. Întru realizarea acestor obiective, jurnaliștii trebuie să asiste și să asigure un control, o

dirijare a „culturii civice” prin convingerea cetățenilor unei democrații că sistemul în care trăiesc este al lor, este un sistem pe care îl creează ei înșiși; acest sistem constituie o prioritate publică mai mult decât un joc ascuns al politicianilor și experților deghizați. La fel, se impune necesitatea de a face operantă informația primită de la cetățeni, orientând-o spre factorii de decizie din societate. Acest lucru „implică un parteneriat între organizațiile media, pentru a evidenția obiectivele primordiale și problemele majore ale comunității care urmează a fi realizate sau soluționate cu concursul întregii societăți, pentru a integra cetățeanul, a-l readuce la viața civică. Din această perspectivă, se impune un jurnalism care trebuie să-i unească pe oameni în procesul rezolvării diverselor probleme care îi preocupă” [3].

Tocmai acest tip de jurnalism poate fi calificat ca jurnalism social, or, anume astfel de modalități de comunicare, mai mult decât oricare altele, se centrează pe relațiile interumane, țin în vizorul său individul ca parte componentă a unei comunități și ca element constitutiv al unor relații sociale. Este explicabilă, în acest context, evidențierea atitudinilor paternaliste în abordarea subiectelor actuale. Cercetătorii consideră că acest gen de comunicare se încadrează în sfera socială prin comunitatea instituțiilor sociale, oferind posibilitate comunicării între indivizi vizând apărarea intereselor acestora. Jurnalismul bazat pe acest tip de comunicare preia funcțiile unui moderator care, prin structura și forma sa, creează condiții propice pentru desfășurarea dialogului social [4].

Expertii văd specificul jurnalismului social în avantajul acestuia de a mediatiza individul social și tot ce e legat de el nemijlocit. A porni „de la om” și de la interesele lui – acesta și este jurnalismul social. Acest gen de jurnalism tinde să pună la dispoziția audienței un tablou reprezentativ al societății, oferindu-le cetățenilor suficientă informație pentru ca ei să-și poată forma independent opiniile și să poată lua atitudini asupra unui șir de probleme. S-a constatat că produsele jurnalistice trebuie să ajute și să provoace cetățeanul să facă concluziile necesare despre viața personală, locul și rolul lui în comunitate, să contribuie la autodefinirea acestuia ca parte integrantă a societății [5]. Vocația socială a comunicării mediatice poate fi împlinită doar atunci când presa, liberă de angajamente politice sau imixțiuni din partea puterii, este ghidată de interesele supreme ale omului-cetățean.

Jurnalismul social promovează „o abordare personalizată și profesională a unor probleme majore ale societății prin intermediul unor subiecte cu dimensiune umană. Aceste subiecte media includ istorii ale unor persoane reale și vizează teme de interes public” [6]. În scopul lărgirii diapazonului tematic și „îmbogățirii” materialelor realizate, jurnaliștii trebuie să urmărească cum cetățenii își coordonează acțiunile sociale, care sunt reacțiile acestora și ce soluții văd ei referitor la problemele sociale. Crearea materialelor pe teme

sociale trebuie să formeze diferite tipuri de relații cu publicul, iar acest lucru impune reexaminarea rolului jurnalistului în relația cu sursele și cititorii. În procesul de socializare a maselor, jurnaliștii trebuie să depășească limitele tradiționale ale activității lor, să nu se manifeste ca simpli observatori, ci și ca participanți activi, creatori ai realității sociale. Mai mult, ei trebuie să fie dispuși să ofere ajutor, nu însă prin modul de a dicta o soluție, ci prin orientarea sau reorientarea acțiunilor sociale, discutarea obiectivelor primordiale, diagnosticarea unor probleme, prin încurajarea implicării sociale, etc. Grație potențialului său de socializare, jurnalismul se manifestă nu ca o doctrină sau un cod strict, dar ca filosofia locului jurnalistului în viața publică.

Jurnalismul social pune în circuit informații despre schimbările fundamentale, culturale în societate; despre atitudini și conceptele tradiționale care servesc spre binele comunității, iar jurnaliștii din acest domeniu pot și trebuie să asigure calitate vieții publice în comunități și să formeze abilități la publicul cititor de a rezolva probleme. Pentru „a ajuta” viața publică să se desfășoare bine, jurnaliștii trebuie să abordeze realitatea și să „povestească știrile” în așa fel încât cetățeanul să devină participant conștient în procesul de luare a deciziilor. În acest sens, jurnalistul trebuie să promoveze în presă adevărul, judecata clară și argumentată, echilibrul, acuratețea, astfel încât discursurile sale să genereze soluții, iar cititorul să acționeze în cunoștință de cauză și să se manifeste ca un cetățean conștiincios.

Activitatea jurnalismului social din orice țară vine în întâmpinarea intereselor oamenilor ce populează teritoriul respectiv – cetățenii. Oamenii care trăiesc într-o țară, regiune, sunt uniți de niște condiții de trai comune, împărtășesc relativ aceleași probleme și manifestă aceleași necesități. Importanța evenimentelor ce ar putea să-i afecteze în mod direct anticipează unele tendințe ale vieții sociale. Din fluxul de mesaje ce sunt transmise zilnic de presă, cetățenii capătă noi cunoștințe și își formează convingeri care contribuie la crearea unei concepții despre lume. Oamenii simt nevoia ca lumea care îi înconjoară să le fie prezentată în mod ordonat și coerent, încărcată cu un anumit sens și ordonată după o anumită ierarhie, astfel încât aceștia să poată lua mai ușor deciziile inerente existenței de zi cu zi. Jurnalismul poate fi considerat social atunci când se deosebește printr-o intonație deosebită și un limbaj reflexiv – ziarul trebuie să-i poată înlocui omului interlocutorul și, totodată, să creeze o atmosferă de încredere. Pentru o astfel de abordare mediatică cercetătorii utilizează termenul de „jurnalism reflexiv”, or, jurnalismul devine tot mai mult un produs al proiectelor sociale, iar una din funcțiile de bază care îi revine este de a adapta limbajul teoretic la limbajul comunicării cotidiene [7]. În conformitate cu aceste constatări, nici o altă activitate afară de jurnalism nu are posibilități să creeze un limbaj reflexiv. Prin urmare, abordarea personalizată a realității sociale, expusă într-un lim-

baj reflexiv conduce la creșterea potențialului de socializare a instituțiilor de presă

Davis Merritt și Jay Rosen, în lucrarea „Public Journalism: Theory and Practice”, sugerează că într-o societate, fragmentată și segmentată de clase și bariere culturale, strategiile de integrare a auditoriului vor fi întotdeauna incompetente, dacă nu se vor utiliza și alte tactici de angajare și implicare a cetățenilor în afacerile publice și în viața comunității [8]. Presa își poate menține statutul de instrument de socializare a maselor doar dacă își modifică, își perfecționează în permanență tacticile de mediatizare și le ajustează la cerințele și necesitățile sociale ale publicului. S-a demonstrat că, „ineluctabil, capacitatea omului de a reacționa la noutăți a diminuat în permanență în ultimul timp. Cu toate acestea, anumite evenimente cum ar fi un cutremur de pământ, decedarea unei somități, o crimă violentă ating coardele cele mai profunde ale sensibilității umane. Respectiv, mass-media pedalează în mod conștient pe elemente emotive” [9], contribuind, astfel, la stimularea specifică a procesului de integrare socială a indivizilor.

Întru asigurarea calității produselor mediatice de acest fel, jurnaliștii trebuie să ia în calcul anumite recomandări și reguli, între care:

- utilizarea unui spectru mai larg de surse, în afară de cele tradiționale și oficiale;
- diminuarea importanței aspectului de conflict;
- examinarea atentă a politicilor publice;
- reflectarea mai frecventă a situației minorităților sociale;
- dezvăluirea unui context mai amplu, mai ales a contextului istoric al evenimentelor legate de subiectul abordat;
- prezentarea scenelor din viața socială;
- privilegierea reflectării vieții comunităților și a tradițiilor lor” [10].

Jurnalismul social are menirea de a enunța publicului informațiile de care acesta are nevoie, pentru a funcționa ca cetățeni, pentru a lua deciziile democratice. „Este un efort să unești viziunile spectatorilor și cititorilor despre lucrurile la care țin, nu într-un mod nepăsător, ci astfel încât ei să se simtă tratați ca cetățeni, cu responsabilitate de auto-guvernare” [11].

Presă are obligația morală de a se exprima sensibil în sensul protejării demnității umane și sociale ale omului, acordând acestui important aspect de cultură socială spațiul cuvenit în preocupările ei. Nemijlocit, în materialele sociale există personaje principale și personaje secundare, însă jurnalistul este persoana care urmează să stabilească gradul de importanță al actorilor participanți la eveniment. În acest caz nu are valoare notorietatea persoanelor implicate. Importante sunt acțiunile reale ale eroilor, locul și rolul lor în subiectul abordat. Până la urmă, în interiorul câmpurilor de producție socială, presa deține o putere dominantă în ceea ce privește subiectele

selectate, mijloacele de exprimare publică, de existență publică și de acces la notorietatea publică.

Interesul public este prioritar în jurnalismul social, de aceea este necesar de a extinde agenda de la o viziune obișnuită despre noutățile politice și guvernamentale către cele care prezintă interes pentru cetățenii de rând ce nu fac parte din elită. Asta presupune că reporterii trebuie să acopere o agendă axată mai mult pe cetățeni, pe popor, și mai puțin pe cei care îl guvernează – lucru care poate fi realizat acționând nu doar din perspectiva practicii jurnalistice convenționale, ci și din perspectiva interesului public și a necesităților sociale ale publicului.

Așadar, omul este figura principală în jurnalismul social. Persoana prezintă interes nu doar atunci când apare în calitate de expert, martor sau sursă de informare, ci și în rolul lui obișnuit de membru al societății, cu grijile și bucuriile sale. Omul poate deveni personajul unui articol dacă poartă în sine o informație socială, dacă posedă un mod de diferențiere de ceilalți sau dacă se află în mijlocul evenimentului social. După Jean-Dominique Bouchet, jurnalistul trebuie să aprecieze care este locul și rolul personajelor în focarul evenimentului, capacitatea lui de a cugeta asupra evenimentului, competența și profesionismul acestuia în domeniul abordat [12]. Deseori, este dificil de a găsi într-un sfert de oră un personaj potrivit, îndeosebi în cazul evenimentelor „fierbinți”, dar aceasta nu înseamnă că jurnalistul trebuie să se arunce în brațele primului venit. Protagonistul selectat trebuie să aibă legătură, fie și tangențială, cu evenimentul, să poată oferi informații veridice cu privire la derularea faptelor care ar prevala asupra sentimentelor și punctelor de vedere proprii, să fie inițiat în problemă și să-și poată argumenta logic opiniile și obiecțiile. Cele mai eficiente articole, de obicei, sunt acele ce au în postură de eroi personaje marcate de dramatism, caracteristice societății și timpului în care există. Și aceasta pentru că oamenii au compasiune pentru astfel de persoane și mai întotdeauna doresc să îi ajute. Materialul jurnalistic care are în vizor un copil orfan, un bătrân neajutorat, o persoană cu dizabilități sau o familie cu mulți copii, niciodată nu va fi trecut cu vederea, dacă jurnalistul reușește, prin detalii, să prioritizeze dimensiunea umană a istoriei expuse. Impactul unor astfel de articole este destul de mare și foarte frecvent catalizează societatea spre a se pronunța și a lua o anumită atitudine, pozitivă sau negativă, asupra evenimentelor sociale reflectate. Deseori, ciclurile de publicații cu o pronunțată dimensiune umană devin punctul de pornire pentru anumite acțiuni sociale de binefacere sau de susținere a unor persoane concrete sau chiar a unor categorii sociale.

În jurnalismul social sunt binevenite și articolele cu personaje „pozitive” – oameni deosebiți, optimiști, puternici, cu idei noi, întreprinzători, care au reușit în viață și au devenit lideri de opinie în mediul lor. Cititorii îndră-

gesc aceste personaje, în primul rând, pentru că tind să semene cu ele, să le urmeze exemplul, să devină și ei deosebiți. Succesele acestora îi bucură, or, cititorul speră că va veni ziua când și el se va realiza asemenea eroilor din aceste reportaje.

Personaje de presă pot deveni atât persoane influente ce dețin funcții înalte (deputați, miniștri, directori, etc.), cât și oameni simpli. În schițele și reportajele sociale personajele simple cum ar fi pensionarii, studenții, invalizii, muncitorii, etc. nu sunt mai puțin interesante ca funcționarii de stat. Ba din contra. Imaginea unui țăran care muncește zi de zi pământul, deși știe că recolta va fi una mică, este mult mai reprezentativă decât cea a ministrului agriculturii care face declarații că anul acesta roada este departe de a fi numită bogată.

Gradul de implicare a actorilor sociali în eveniment este determinant pentru jurnalist, or, alegerea personajului se face anume în funcție de aceasta. Notorietatea persoanelor implicate, de regulă, nu joacă, practic, nici un rol, importante fiind acțiunile reale ale eroilor, locul și rolul lor în desfășurarea evenimentului reflectat. Bunăoară, în cazul unui articol despre familiile cu mulți copii, personajul principal va deveni o familie numeroasă, dar nicidecum ministrul Muncii, care, spre exemplu, a refuzat să acorde facilități categoriei sociale în care se înscriu aceste tipuri de familii.

Oamenii sunt resursa cea mai importantă și mai valoroasă a unei societăți. Jurnaliștii Igor Guzun și Vsevolod Ciornei susțin în „Omul, mai ales”, un ghid de bune practici în domeniul jurnalismului pentru dezvoltarea umană, că există anumite categorii sociale despre care trebuie să se scrie doar prin prisma dimensiunii umane. Protagonii acestor subiecte de presă sunt: copiii, tinerii și femeile. „Copiii și tinerii sunt primele victime ale problemelor sociale cu care se confruntă comunitățile, statele sau regiunile întregi. În același timp, ei pot oferi răspunsurile pentru aceste probleme” [13]. Autorii insistă și asupra faptului că a scrie despre tineri mai înseamnă a-i menține în permanență în atenția publică, a-i obișnui cu activitatea în regim de maximă transparență și publicitate, cultivându-le, astfel, deprinderi de luare a deciziilor și de gestionare a vieții publice. Generalizarea experienței jurnalistice confirmă faptul că tinerii, copiii și femeile sunt categorii de populație prioritare și sub aspectul perspectivelor: „Copiii și tinerii stau la baza viitorului societății în virtutea vârstei și a oportunităților virtuale, iar femeile în virtutea faptului că, deocamdată, sunt menținute la periferia vieții sociale și tind să depășească acest handicap. Calitatea de protagoniști în temele abordate de presă le propulsează treptat în calitatea de protagoniști ai vieții sociale ca atare” [14]. Consemnarea jurnalistică a acțiunilor inițiate în viața civilă de reprezentanții acestor categorii are astfel dubla valență de manual și de cronică istorică.

În categoria protagoniștilor despre care jurnaliștii trebuie să scrie prin prisma dimensiunii umane pot fi incluse și persoanele cu dizabilități, orfanii, persoanele solitare, purtătorii HIV/SIDA, persoanele de vârstă a treia, persoane cu boli incurabile etc. Articolele cu dimensiune umană sensibilizează publicul și educă toleranța în mase, aceasta fiind un indice al maturității civice a unei societăți.

Creatorii dialogului social, jurnaliștii sociali sunt numiți „căutători de adevăr” sau cei care spun adevărul. „Profesioniștii din mass-media ocupă un loc special în construcția socială, beneficiind de un statut care le permite să urmărească eforturile tuturor actorilor implicați în dezvoltarea umană și să semnaleze situațiile dificile” [15]. Acest lucru indică asupra faptului că jurnalismul social este asemenea unei busole care localizează „nordul adevărului” sau un giroscop care indică echilibrul, punctul de sprijin în diverse împrejurări. El impune conectivitatea, „unirea” jurnalistului cu publicul în scopul socializării indivizilor, promovării binelui civic și realizării obiectivelor democratice propuse.

Referințe:

1. Stepanov G. Inserție în social – obiectiv primordial al mass-media. În: Studia Universitatis. Seria Științe Sociale, 2008, Nr. 1 (11), p. 165.
2. Bazele teoriei jurnalisticii. – Chișinău: USM, 1993, p. 20.
3. Stepanov G. Op. cit., p. 165.
4. Гражданские коммуникации и гражданское общество. Научный редактор и составитель И. М. Дзялошинский. – Москва, 2009, p. 28.
5. Stepanov G. Reportajul social: aspecte definitorii. – Chișinău: CEP USM, 2004, p. 46.
6. Guzun I., Ciornei V. Omul, mai ales. – Chișinău: Logos Print, 2005, p. 13.
7. Согомонов А. Рефлексивная журналистика. . În: Роль прессы в формировании в России гражданского общества. - Москва, 1999.
8. Merritt D., Rosen J. Public Journalism: Theory and Practice. – Indiana University School of Journalism, 1995, p. 47.
9. Moraru V. Mass-media vs politica. – Chișinău: USM, 2001, p. 73.
10. Jurnalismul pentru omul de rând. – Chișinău: CIJ, 2002, p. 43.
11. Charity A. Doing public journalism. – New York-London, 1995, p. 42.
12. Boucher J.-D. Le reportaje. – Paris, 1995, p. 36.
13. Guzun I., Ciornei V. Op. cit., p. 13.
14. Ibidem, p. 14.
15. Mass-media și drepturile copilului. Ghid practic pentru profesioniștii mass-media. – Chișinău: PresWise, 1999.

REORIENTAREA CULTURII CA MENTALITATE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Dumitru BALTAG,
colaborator științific stagiar,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Summary

The article follows the new political path of two countries with much in common, but different: Republic of Moldova and Romania. The focus is set on the social mentality issues surrounding the new political path of European integration and the transition process. It reveals a set of obscure social background traits that may be linked to the current mentality issues. The purpose of the article is not to present the issues as an obstacle, but to explain them and trusting that a better understanding will clear a path for an efficient overcoming of the issues.

„În urma revoluției din 1989, societatea românească s-a angajat pe calea unor reforme de sistem care, totodată, au generat, așa cum arată cercetările în domeniu, o tensiune extrem de semnificativă nu numai în plan politic, ci și în sistemul economic și în cel cultural. Fenomenul cultural înregistreză, în această ordine de idei, o serie de trăsături caracteristice: ”După constrângerile de durată pe care le-a suportat, cultura română a aspirat în mod firesc la restaurarea valorilor sale autentice odată cu redobândirea libertății de creație. Dar schimbările din spațiul cultural se intersectează cu cele din spațiul politic. În mediul intelectual și cultural al tranziției, intens politizat, raportarea la trecutul comunist a prevalat față de proiectele de reconstrucție culturală” [1].

De fapt, cazul României este aplicabil și altor spații postcomuniste, inclusiv Republicii Moldova. Atunci când faptul schimbării regimului se menține proaspăt în memoria societății, sentimentul de schimbare totală este copleșitor. Acest lucru domină percepția evenimentelor la o parte a populației (de obicei, în cazul generațiilor mai tinere sau al celor care văd schimbarea ca pe un nou început și nu ca pe o pierdere). Dar aceste tendințe se ciocnesc de cele mai multe ori cu alte interese, în circumstanțele în care mediul social și intelectual devine politizat. Politizarea respectivă, care este și ea necesară, focalizează interesul și atenția spre direcțiile democratice generale, urmărite de politică. Însă, se pare că tocmai din acest motiv se pierde din avântul și dorința de schimbare existente la început. Ar rezulta de aici că o problemă esențială a tranziției constă în conflictul dintre cultură și politică. În acest context, dacă cultura este implicată în serviciul politicului sau este subminată de către politică, are loc încetinirea procesului de tranziție și invers.

În cazul României, se constată că, inițial, au existat două tendințe, în fond, convergente, de orientare a culturii: prima, care era și dorința proclamată masiv, consta în depolitizarea instituțiilor culturale și a celor de învățământ, pentru a elimina conținutul ideologiei comuniste; cea de-a doua ilustra procesul, argumentat prin necesitatea reumplerii golului creat cu idei anticomuniste și privitoare la democrație, pentru a promova programe anti-comuniste. Urmărind prima tendință, indică cercetătorul Grigore Georgiu, s-a obținut, de fapt, un rezultat în favoarea celei de-a doua direcții [2].

Totodată, concomitent cu procesul de politizare anticomunistă a instituțiilor culturale au funcționat și anumite elemente moștenite de la comunism: lipsa de informare și speculația. Mărturiile, în această privință, indicau expres asupra faptului că publicul, „bănuitor și plin de prejudecăți, a devenit clientul preferat al aluziei. Adevărul strecurat printre rânduri a fost multă vreme specialitatea disidenței culturale din România. Această întâmplare a traumatizat actul de cultură și a amputat orice apetență pentru dezbateră de idei”. S-a resimțit, astfel, influența elementelor culturale ce-și aveau originea în epoca comunistă, determinând, așa cum au calificat specialiștii, pertinenta unui ”prelungit proces de tranziție” [3].

Într-o altă accepție, aparținând lui V. Tismăneanu, „comunismul a fost prin excelență un regim de teroare pentru că valorile sale n-au fost niciodată interiorizate și efectiv asumate de poporul român. Propaganda comunistă nu a fost susținută prin cultură veritabilă sau curente de idei. Comunismul a subzistat prin conformism public și lașități individuale” [4]. Opinia dată, deși nu face parte din setul de opinii agresive la adresa comunismului, punând vina pe seama populației, este, totuși, mai puțin acceptabilă, tocmai pentru că analiza perioadei de după căderea comunismului indică clar că în realitate s-a produs o interiorizare a valorilor comunismului, în mod inconștient sau conștient.

Ideea de schimbare, oricum, este tentantă pentru conștiința socială. Însă, pornind de la faptul că procesul tranziției, în ansamblul său, nu poate fi văzut de fiecare individ în parte, se constată că în rândul populației apare senzația că tranziția nu are loc sau stopează. Astfel, populația stă pasiv în așteptarea depășirii acestei perioade. „Cum oamenii nu vor să audă explicații și așteaptă doar o viață mai bună, îmi rămâne acum sarcina ingrată să cer elitelor europene o prietenoasă înțelegere pentru un popor care, de-a lungul istoriei sale, a stat neclintit în credința ca o poartă a Creștinătății (și aici înțelegeți bine ce spun), păzind și jertfindu-se pentru o moștenire culturală comună” [5]. Oarecum, vina iar este pusă pe seama populației, important însă este faptul că oamenii, așa cum explică Gr. Georgiu, și-au dat seama de „handicapul atâtor decenii de izolare” și de ”decalajul istoric față de societățile

occidentale dezvoltate” [6]. Tranziția începe exact din acel moment, când omul se trezește deodată în fața unei multitudini de posibilități și libertăți. Șocul acestor noi posibilități poate funcționa ca un stimul puternic, pentru tendința omului de a reuși mai multe în viață. Dar, în același timp, există pericolul fobiei față de libertate, cineva se poate trezi în fața unei realități în care nu mai poate gestiona toată această libertate, tocmai pentru că are slab dezvoltat spiritul de individ, fapt care se datorează comunismului. Dar și tranziția, în sine, poate inspira frică și nesiguranță. Chiar dacă tranziția se zice că este orientată spre un bine oarecare, totuși există loc și pentru incertitudine. Astfel, pentru cineva, acest bine poate să nu mai fie chiar atât de tentant, mai ales că situația din care se dorește scăparea nu mai pare chiar atât de rea, pentru că a apărut obișnuința. De aici, problema se rezumă la alegerea dintre prezentul cunoscut și viitorul necunoscut.

În definitiv, în prim-plan apare nu atât problema tranziției, cât, mai ales, cea a percepției lipsei rezultatelor ei. În mentalul comun începe vehicularea îndoielilor cu privire la acest proiect. S-ar dori o nouă schimbare, și nu doar o schimbare ilustrată de intrarea în Uniunea Europeană, ca în cazul României, ci o schimbare la nivel cultural și de mentalitate, astfel încât să se vadă locul legitim al țării în Uniunea Europeană. Așa cum afirma și Sorin Borza, vrem să dăm vina pe cineva, ca să ne luăm un nou avânt, dar nu știm pe cine să dăm vina [7]. Aici, desigur, apar multe întrebări: Cine este cel vinovat? De ce nu se știe cine este cel vinovat? În acest șir logic, vine și o întrebare mai delicată: este posibil, oare, să nu se știe cine este vinovat, pentru că tocmai suntem și noi de vină? Cu alte cuvinte, are poporul partea lui de vină, pe lângă cei cărora le-a încredințat destinul? Deci, tranziția ar trebui să fie construită pe doi piloni: unul este guvernarea, iar celălalt este populația.

În această situație există și opinii optimiste de genul: „Orice întreprindem, nu poate fi decât începutul unui proces, îndelungat și spinos, presărat cu multe înfrângeri și cu victorii, în care toți sperăm că vom crea treptat o lume diferită de cea pe care am cunoscut-o. Este în fond lupta prometeică a omului de a-și lua în mâini devenirea și de a-și construi viitorul. Și această tendință de perfecționare a lumii nu dispăre niciodată din societate” [8]. Se pare că exact din cauza acelor înfrângeri societatea se află încă pe acest drum.

Un alt aspect al proceselor social-politice actuale, care poate deseori genera tensiuni, ține de confruntarea dintre forțele care susțin integrarea europeană și cele care susțin idei conservatoare și naționaliste.

Izolarea față de Vest pe care a trăit-o Republica Moldova în anii comunismului a creat niște tendințe culturale marcate de scepticism în raport cu valorile străine. Manifestarea acestora poate nu contribuie la frânarea pro-

cesului integraționist, dar este posibil că își va arăta efectele negative mai târziu. De fapt, atunci când vorbim despre acest scepticism, trebuie făcută distincția între elementele de mentalitate impuse de regim, pe de o parte, și trăsăturile cultivate de cultura națiunii, pe de altă parte, pentru a nu fi confundate cu tendințe de conservare și apărare a identității naționale.

Una dintre principalele idei anti-integrare vehiculate se referă la pericolul din partea Europei asupra culturii și națiunii, în special, pentru țările mai slab dezvoltate. „Problema ”intrării în Europa” a fost inevitabil contaminată de angajări politice și, în consecință, interpretată într-o manieră disjunctivă, considerându-se că integrarea europeană ar fi incompatibilă cu ideea națională și cu promovarea valorilor naționale” [9]. Adoptarea acestei atitudini aduce cu sine un sentiment de respingere față de orice este considerat periculos pentru națiune. Senzația de izolare, care pare să rezulte din asumarea acestei poziții, are drept urmare amplificarea efectului izolării trăite și învățate în vechiul regim.

„Naționalismul post-comunist e un fenomen politic și ideologic cu o natură duală: ca expresie a unei falii istorice, el respinge internaționalismul nelegitim al propagandei comuniste și scoate în evidență valorile naționale îndelung reprimite; pe de altă parte, el este un naționalism marcat, deși înrădăcinat în mentalitățile și obiceiurile leninist-autoritariste, îndreptat împotriva oricărui principiu al diferenței – în primul rând împotriva grupurilor și forțelor care susțin orientări pluraliste și pro-occidentale” [10]. Astfel, și acestui fenomen, destul de relevant în realitățile actuale, îi sunt dezvăluite rădăcinile proveniente din trecut.

Este evident, în orice caz, că nu există ”europeni de nicăieri”, statutul de european nu înlocuiește apartenența națională, ci o completează, menționa Octavian Paler [11]. Fiecare țară din cadrul Uniunii Europene și-a păstrat specificul cultural. La general vorbind, putem spune că faptul de a fi european este un gen, iar faptul de a fi român este o specie a acestui gen. Prin urmare, una nu o poate înlocui pe cealaltă, ci o completează.

În acest context, contează conștientizarea dinamicii reale: cei mai importanți pași spre integrarea în Europa trebuie să vină din interior. Mai exact, este nevoie de o politică de integrare dusă constant, care, eventual, va duce la „o modificare radicală a spiritului public, părăsirea mentalității izolaționiste, specifiste, tradiționaliste, etniciste, protocroniste etc., cultivate timp de decenii...”, după cum arăta Adrian Marino [12]. O politică socială de integrare este necesară, dar această politică trebuie să ia în calcul și argumentele privind vulnerabilitățile acestei politici. Astfel, este necesar ca prin ea să se promoveze ideea că spiritul românesc se va păstra și în cadrul Uniunii Europene.

Când are loc un fenomen de integrare, de orice tip, există o parte mai mică, fiind incorporată într-un obiect mai mare și deci mai puternic. Este un întreg cu multe relații complexe între părțile sale, un mediu în care are loc și omogenizarea, necesară supraviețuirii întregului. Pornind de la această idee, vedem că procesul de integrare europeană poate avea efecte asupra unor aspecte politice cum ar fi: dezvoltarea cadrului constituțional, consolidarea sistemului de partide, natura și conținutul noilor legi elaborate, toate acestea fiind manifestări ale puterii exercitate de întreg asupra părții [13].

Pe lângă mulți factori vizibili care frânează integrarea și asimilarea valorilor democrației europene, cercetătorii în domeniu amintesc de complexul de inferioritate [14], un factor psihologic important care se opune ideii de integrare. Deși există, oarecum, la un nivel subconștient, se manifestă prin procesul greu de luare a unor decizii. Totodată, este atestată existența unui alt gen de atitudini: de superioritate, alimentate de idei de factură naționalistă. Pe de altă parte, o atitudine, prezentă în anumite circumstanțe, este cea de superioritate, manifestată din partea Occidentului, întâlnită, probabil, cel mai des în cadrul diferitelor contacte internaționale. Efectul acesteia, raportat la complexul de inferioritate, reprezintă, în sine, o problemă a Occidentului. În contextul acestei problematice apare întrebarea: prin integrarea europeană, societatea noastră va fi copleșită pe sentimentul de inferioritate sau în noul mediu își va asuma, ca alternativă, o nouă imagine: cea de european?

Referințe:

1. Georgiu, Gr. Istoria culturii române moderne. București: SNSPA, 2000, p. 508.
2. Ibidem, p. 509.
3. Borza, S. Diagnoze contemporane: Tranziție și postcomunism. http://www.agero-stuttgart.de/revista-agero/comentarii/tranzitie_si_post-comunism_de_sorin_borza.htm (Accesat: 27 februarie 2009).
4. Tismăneanu, V. Fantasmăle Salvării. Iași: Polirom, 1999.
5. Borza, S. Op. cit.
6. Georgiu, Gr. Op. cit, p. 511.
7. Borza, S. Op. cit.
8. Hăgan, T. Politica și democrația. Cluj-Napoca: Sarmis, 1995, p. 34.
9. Georgiu, Gr. Op. cit, p. 511.
10. Tismăneanu, V. Op. cit. p. 17.
11. Georgiu, Gr. Op. cit.
12. Marino, A. Pentru Europa. Ed. II. Iași: Polirom, 2005, p. 66.
13. Chiva, C. The Institutionalization of Post-Communist Parliaments: Hungary and Romania in Comparative Perspective. <http://pa.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/gsm012v1> (Accesat: 25 martie 2009).
14. Marino, A. Op. cit., p. 68.

POPULISMUL CA STRATEGIE POLITICĂ: REPERE IDEOLOGICE

Alexandru PELIN,
colaborator științific stagiar,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei

Summary

The main objective of this paper is to make a brief analysis of the populism as a political ideology. This article argues that populism was a constant feature of many academic definitions widely varying. The term is often engaged in loose, inconsistent and undefined ways to denote appeals to „the people”, „demagogy” and „catch-all” politics. In the article one tries to establish the relation between populism and democracy. The current democracy has both redemptive and pragmatic faces and when a gap forms, that is too great, between democracy’s two faces, populism is likely to emerge. It is important, in political sciences, to investigate the possibility of a distinctive political ideology that might be called „populist”. Thus the article presents a synthesis of some opinions on the topic.

Schimbările care s-au produs în ultimele decenii în societate au marcat profund toate sferele vieții. Noua realitate a generat schimbări majore în sistemul politic și în procesul politic, avansând noi formate politice. În cadrul lor au devenit tot mai vizibile unele manifestări politice, mai puțin evidente până acum, dar favorizate de noile circumstanțe în care se produce acțiunea politico-mediatică.

În acest context, a devenit evidentă avansarea populismului ca un apanaj inerent al vieții politice actuale, care se manifestă plenar, mai ales în perioadele de competiție electorală. Însemnele populismului transpar frecvent în paginile presei, a devenit obișnuită etichetarea reciprocă cu învinuiri de exploatare a populismului în rândurile oponenților politici. În același timp, interpretarea politologică a populismului nu dispune de o elucidare convenită, conceptul – care nici pe departe nu e univoc – devine, de multe ori, dezaprobat. Clarificarea necesară a locului și rolului populismului în viața politică se impune drept o sarcină primordială a cercetărilor întreprinse în câmpul științelor politice, dar și al celor aferente, cum ar fi știința mass-media, în care populismul își găsește un loc sigur pentru proliferare.

Examinarea mecanismului populismului, în contextul transformărilor politice, firește, trebuie efectuată, considerându-l ca un element atât favorizant pentru dezvoltarea politicii (care facilitează antrenarea electoratului în procesele politice), dar, în același timp, și ca unul defavorizant, atunci când comportă intenția manipulării maselor. Cercetătorii constată: „este vizibilă

scăderea drastică a apetitului pentru politică” [1]. În multe privințe acest lucru se datorează și excesului de populism, tocmai de aceea acest fenomen trebuie înțeles și explicat.

Abordarea riguroasă ne impune să disociem populismul ca mișcare de populismul ca strategie (sau stratagemă) politică. Drept repere în acest sens ar putea servi punctele de vedere asupra fenomenului populismului expuse într-o serie de lucrări clasice ale științei politice semnate de G. Sartori, R. Dahl, R. Dahrendorf, D. Fisichella ș.a. [2].

Cu toate că referințele la ceea ce considerăm azi “populism” nu sunt atât de frecvente în literatura de specialitate („Teoreticienii politicii, în general, nu acordă prea multă atenție populismului”, remarca M. Canovan [3]), oricum, în lucrările politologice acest termen este prezent (I. Mitran, A. Mungiu, R. Adam ș. a.). Populismul, în aceste studii, a fost interpretat de pe diverse poziții, contribuind la compararea sistemelor și regimurilor politice contemporane, pentru a elucida tendințele și mecanismele de intervenție în viața politică.

În Republica Moldova, problemele vizând populismul au fost abordate, deși tangențial, în lucrările politologilor autohtoni V. Moșneaga, I. Sandu, V. Saca, A. Peru ș. a., dar un tablou sintetizat al fenomenului încă nu s-a configurat. Totuși, observațiile și concluziile făcute sunt importante pentru înțelegerea fenomenului. Astfel, A. Peru, de exemplu, constată: „Populismul este o tehnică prin care instrumentele, mecanismele și procedurile democratice sînt folosite în disprețul scopurilor democrației, precum și cu prețul, dacă nu chiar cu intenția, sacrificării / subminării lor” [4]. Însă, cu toată abundența invocării în discuțiile politologice a noțiunii de “populism”, o definiție explicită și unanim recunoscută a termenului este dificil de găsit. Cert este că acest concept se deosebește printr-o evidentă ambiguitate conceptuală. Nu întâmplător, notoriul politolog contemporan Ralf Dahrendorf a menționat: “Dificultatea de a vorbi despre populism se datorează faptului că acest concept în sine este dezaprobat, cu toate că pentru unii el reprezintă sinonimul democrației” [5]. Într-o optică generală, “populismul are o natură, în mod esențial, împalpabilă, o conceptualizare definitivă a lui fiind dificilă din cauza fluidității sale... Este un fenomen episodic, care se manifestă, din când în când, destul de pronunțat și care demonstrează o capacitate de a modifica, în mod radical, politica. Totodată, se dizolvă destul de repede. Oricum, nu este un fenomen care să nu producă efecte. În fazele sale maxime reușește, neapărat, să structureze conținuturile și tonalitatea politicii” [6]. De aici, este explicabilă atenția acordată de știința politică elucidării fenomenului respectiv, cu toate dificultățile formulării precizărilor de rigoare.

Oricum, aspirații la definirea populismului pleacă, de obicei, în investigațiile lor de la accepția generală conform căreia populismul reprezintă

“o formă a mișcării politice, a politicii primelor persoane (protagoniștilor politicii, personajelor politice, actorilor politici – n. n. – A. P.), grupărilor politice și a liderilor acestora care are drept scop să se circumscrie idealului moral al maselor, pentru a exploata energia socială a acestor mase în favoarea fortificării influenței sale în societate, pentru consolidarea puterii de care dispun” [7]. Alte accepții vehiculate atribuie, în general, termenul “populism” mișcărilor, liderilor, regimurilor, ideilor și stilurilor de comportament. De observat, astfel, că explicarea fenomenului în cauză trebuie să fie subordonată unei abordări complexe, presupunând tratarea întregului spectru al diverselor manifestări ale populismului. S-a constatat, de altfel, că dificultatea definirii populismului provine tocmai din cauza faptului că “spectrul diversității în interiorul liberalismului sau al socialismului este mai redus decât cel dinăuntru populismului. Motivul principal îl constituie faptul că utilizarea primilor doi termeni a fost stabilită în cea mai mare măsură de către aderenți” [8], în același timp, delimitarea strictă a populismului este un exercițiu anevoios, acesta având puternice valențe de raportare cu alte mișcări și curente doctrinare.

Una din definiții determină populismul drept “o anumită mișcare politică socialistoidă, orientată spre exaltarea demagogică a calităților capacităților claselor populare” [9]. Așadar, itinerarul interpretativ ne conduce spre asocierea populismului cu demagogia. În sens generic, prin „demagog” se înțelege o persoană care apelează la promisiuni mincinoase și fraze bombastice pentru a-și crea popularitate (o altă noțiune care trebuie asociată noțiunii de populism – n. n., A. P.). În această ordine de idei, termenul „demagogie” (provenit din limba greacă, *demos* însemnând „popor” și *agogos* - „care conduce” – de remarcat, în acest context, proveniența termenului *populism* – tot de la popor, latinescul *populus*) se referă, propriu-zis, la o strategie politică pentru câștigarea și menținerea puterii politice, care speculează așteptările și temerile publicului, utilizând tehnici de retorică și propagandă menite să-i sporească adeziunea. Respectiv, demagogul / populistul trebuie caracterizat, așa cum a făcut-o Platon, drept tipul politic neschimbat în două milenii și jumătate de existență: “un om care nu are nici un respect față de adevăr, care folosește sofismul și orchestrarea retorică a minciunii după cum îi convine, tehnica lingușirii și apelul la emoție în defavoarea uzului rațiunii pentru a deturna în folosul său voința publică” [10]. Tocmai de aceea, scriitorul american Henry Louis Mencken (1880 – 1956) a definit demagogul drept „persoană care predică doctrine, despre care știe că nu sunt adevărate, unor oameni pe care îi consideră idiști” [11]. Este clar că demagogii experimentați reușesc, de cele mai multe ori, să utilizeze în conținutul discursului anumite accente care ar avea efect, determinând audiența mai puțin informată și credulă să alunece

spre adoptarea acelor concluzii care ar fi în unison cu așteptările sale, bazată nu atât pe realitatea conștientizată, ci pe ceea ce le-ar place să audă. Din astfel de interpretări, provenite din asocierea populismului cu demagogia, se configurează imprimarea unei conotații strict negative termenului de “populism”. În viziunea noastră, pentru a fi corecți, abordarea univocă, dominantă astăzi, riscă să subaprecieze totuși caracteristicile mult mai complexe, nereduse doar la demagogie, ale fenomenului de populism, care reprezintă o tradiție politică, adânc înrădăcinată, manifestându-se pronunțat în istoria ultimelor două secole.

Izvoarele populismului se regăsesc în fenomenele semnificative ale timpului, exprimate prin: *narodnicii* ruși și populații americani, ambele mișcări marcând viața social-politică a ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea.

Populații americani, de exemplu, au avut o prezență pronunțată în viața social-politică. Inițierea populismului, a mișcării populiste în America ține de activitatea Partidului Poporului, adepții cărui aveau o bază socială diferită. Producătorii agricoli independenți constituiau nucleul acestei mișcări, iar proprietatea privată reprezenta pentru ei principiul economic fundamental. Adversarii acestora erau marile trusturi, bancare sau feroviare, care jucau un rol din ce în ce mai important, în detrimentul micilor producători. Viziunea politică a populațiilor americani implica o creștere a puterii federale, pentru a putea apăra interesul “poporului”. De remarcat, că, spre deosebire de Rusia, impulsul în Statele Unite venea dinspre popor (mai precis, de la fermieri), și nu dinspre elită [12]. Din cele două exemple, se poate de conchis că identitatea propriu-zisă a populismului este destul de controversată chiar de la originile sale, datorită situației destul de problematice pe axa dreapta/stînga (de fapt, se atestă o compatibilitate a populismului ca ideologie cu naționalismul sau neoliberalismul): îmbinarea între socialismul revoluționar și conservatorismul economic nu oferă posibilitatea unei catalogări foarte stricte a fenomenului.

Politologii au indicat că cel de-al doilea val istoric al mișcării, populismul est-european, a cunoscut un succes considerabil. Populismul ca ideologie a fost trăsătura dominantă a politicii interbelice în mai multe țări, inclusiv România [13]. De menționat că populismul are o bază ideologică identificabilă: valorizarea poporului în detrimentul elitei, a participării cât mai largi la procesul de decizie și a promovării democrației directe.

Margaret Canovan a propus o tipologie a populismului în baza a șapte criterii, instituind o *summa divisio* dintre populismele agrare și populismele politice, distingând apoi trei tipuri de populism agrar, mai exact, radicalismul agricultorilor (de exemplu, Partidul Poporului în Statele Unite), mișcările țărănești („Revolta verde” est-europeană) și socialismul agrar intelectual (*narodniki* ruși), și patru tipuri de populism politic: dictatura populistă (de

exemplu, Juan Domingo Perón), democrația populistă (care insistă asupra referendumului și asupra „participării”), populismul reacționar (omul politic american George Wallace și adepții săi), populismul politicianist (apelul unificator, adresat poporului, fără a ține cont de deosebirile în orientări și în ideologii) [14]. O astfel de tipologie, menționează politologul Domenico Fisichella, este suficientă pentru a argumenta caracterul problematic, din punct de vedere hermeneutic, al noțiunii în cauză [15].

Acest nou tip de populism, ale cărui variante Margaret Canovan le-a integrat în conceptul de „populism politic”, se manifestă după al Doilea Război Mondial. Pentru a le concretiza, remarcăm că dictatura populistă, denumită în literatura de specialitate și bonapartism, cezarism sau peronism, reprezintă un regim politic cu un înalt grad de personalizare, prin care un lider își legitimează puterea prin invocarea „poporului” și subaprecierea clasei politice și a sistemului politic tradițional. Populiștii din această categorie înclină spre o puternică valorificare a potențialului demagogiei.

Specialiștii în domeniu converg, de obicei, în calificarea populismului, mai întâi de toate, drept ideologie și abia apoi – filosofie politică sau tip de discurs: Daniele Albertazzi și Duncan McDonnell, de exemplu, în lucrarea „Twenty-First Century Populism” au definit populismul drept „o ideologie a poporului virtuos și omogen, în contrast cu elitele și alți „periculoși” care, în efortul lor unit, privează (sau încearcă să priveze) poporul suveran de drepturile, valorile, prosperitatea, identitatea și vocea sa” [16]. Se consideră chiar că ideologia de bază a clasei mijlocii („middle class”) este tocmai populismul [17]. Este o aserțiune importantă în contextul în care clasa mijlocie reprezintă un segment semnificativ al populației: conform unor date, 54 % în SUA, 51 % în Germania. Este adevărat, în Republica Moldova, ca și în România, această categorie include sub 10 % din populație („trei din zece români cred că fac parte din clasa mijlocie, arată o cercetare recentă, realizată de Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, însă doi din cei trei exagerează, susțin specialiștii” [18]).

În pofida faptului că, așa cum s-a observat, cercetările asupra populismului deseori par să fie opace tocmai datorită faptului că populismul este „o etichetă atribuită unei întregi varietăți de fenomene” [19], în literatura de specialitate, abordarea fenomenului în cauză urmează făgașul diferențierii dintre populism ca situație istorico-politică concretă și populism ca ideologie. Gianfranco Pasquino, de exemplu, recunoaște că, chiar dacă ideologia populistă este destul de vagă și nu comportă un corpus doctrinar elaborat și coerent, ea se adaptează timpurilor și locurilor diverse, „fiind marcată, în substanța ei, de două caracteristici esențiale: noțiunea de supremație a poporului și cea de raport direct dintre acesta și un lider [20].

Un subiect politologic privilegiat reprezintă în ultimul timp examinarea populismului în contextul competitivității partidelor politice. Acest lucru este determinat de realitățile politice: la sfârșitul mileniului trecut și la începutul mileniului al treilea în viața politică s-a făcut simțită apariția și afirmarea în spațiul electoral și politic al mai multor țări europene a formațiunilor politice, cărora le este atribuit, deseori, însemnul comun de populiste. Astfel, în același șir pot fi amintite partide politice ca Liga Nord din Italia și Frontul Național francez sau partidele unor astfel de personaje politice ca Vladimir Jirinovski în Rusia ori Corneliu Vadim Tudor în România. Dar și multe alte forțe politice actuale recurg din plin la ideologia populistă în cadrul luptei politice. Se fac vădite încercările de a eticheta astfel de formațiuni ca partide antisistem. Însă unele din aceste partide fac parte, împreună cu formațiunile politice care manifestă fidelitate legitimității democratice, din majorități parlamentare, susținând guvernările ori participând de-a dreptul în echipele de guvernare. Ele satisfac, astfel, una din condițiile sistemelor partidice de pluralism moderat și nu se înscriu, respectiv, în categoria partidelor antisistem. Unirea unor astfel de forțe sub eticheta populismului este determinată de prezența în programele formațiunilor a unor teze programatice care susțin lupta cu povara fiscalității, reală sau închipuită, evidențierea accentelor polemice în raport cu „partitocrația” („virtutea populismului de a submina organizațiile de partid deja existente și pe liderii lor” [21]. Aceste formațiuni denunță „corupția politicianilor”, manifestă intoleranța pronunțată față de proliferarea birocrăției și ineficiența acțiunilor legislative și guvernative, cărora trebuie să fie contrapuse virtuțile și valorile morale ale „poporului” [22]. În definitiv, este vorba de motive protestatate, care se profilează vădit în polemica politică, fiind exprimate în tonalități acide și în comportamente agresive și ultimative. Într-un timp, la această categorie de partide, putea fi atribuit PPCD.

Accentuarea dimensiunii populiste a acțiunii politice nu se produce nicidecum întâmplător. În cadrul competiției politice, populismul demonstrează capacitatea de a miza pe obținerea consensului maselor, atât de necesar formațiunilor în lupta pentru dobândirea puterii.

Populiștii se poziționează în fața maselor în postura de „salvatori”, care exprimă interesele acestora, pe care elita politică, calificată ca fiind distanțată de popor nu le mai poate reprezenta. Are loc, astfel, valorizarea crizei de încredere în clasa politică, favorabilă promovării populismului.

Ca fapt în sine, aspirația populistă spre o democrație avansată este una productivă, însă practica politică arată vulnerabilitățile și eșuarea sistematică a acesteia. Explicația vine din faptul că populiștii activează, oricum, într-

un mediu democratic și nu au suficientă forță așa cum indică Philippe C. Schmitter, pentru a întrerupe ciclul democratic [23].

Realitatea politică recentă din Republica Moldova denotă semnele unei recurgeri masive de către partidele politice la ideologia populistă în lupta pentru putere (PSD, PL, PCRM, Mișcarea „Antimafie” ș. a.). A mobiliza populația – acesta este scopul partidelor. Bineînțeles, în conformitate cu obiectivele și aspirațiile pe care le promovează, în acea albie pe care o determină partidul. Populismul poate fi, în aceste circumstanțe, de un mare folos, cu atât mai mult că exploatează și cultivă percepțiile și frustrările care apar inerent într-o societate aflată sub presiunea crizei profunde. S-a constatat, astfel [24], că „noul populism este semnul societal al unei crize care nu conține să bântuie”.

Referințe:

1. Excesele populismului. În: *Telegraf*, 2007, 4 iulie, p. 11.
2. Giovanni Sartori. Teoria democrației reinterpretată. - Iași: Polirom, 1999; Robert Dahl. *Democracy and Its Critics*. - New Haven and London: Yale University Press, 1989; Ralf Dahrendorf. *Eight Notes on Populism*. În: *Lettre Internationale*, 2003, N 47; Ernest Gellner, Ghiță Ionescu. *Populism: its Meaning and National Characteristics*. - London: Weidenfeld and Nicholson, 1969; Loris Zanatta. *Il populismo come concetto e categoria storiografica*. În: *Mondoitalia*, 2005; Domenico Fisichella. *Știința politică: probleme, concepte, teorii*. - Iași, Polirom, 2007.
3. Margaret Canovan. *Populism for political theorists?* În: *Journal of Political Ideologies*, 2004, Vol. 9, Issue 3, p. 241.
4. Aurelia Peru. *Promovarea imaginii liderului politic: metode și tehnici*. Autoref. dis. de doctor. - Chișinău, 2003, p. 17.
5. Ralf Dahrendorf. *Eight Notes on Populism*. In: *Lettre Internationale*, 2003, N 47, p. 3.
6. Paul Taggart. *Il populismo*. - Troina: Città Aperta Edizioni, 2002.
7. <http://terme.ru/dictionary/173/word/%CF%CE%CF%D3%CB%C8%C7%CC>. Accesat: 11.04.2011.
8. Margaret Canovan. *Populism*. New York and London: Harcourt Brace Jovanovich, 1981.
9. Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. *Il Dizionario della lingua italiana*. - Firenze: Le Monnier, 1995, p. 1485.
10. <http://diogenecainele.wordpress.com/category/romania-populism-si-degradarea-democratiei/>. Accesat: 18.03.2011.
11. <http://fromthejob.blogspot.com/2007/07/demagogie-si-populism.html>. 19.03.2011.
12. Robert Adam. *Populism – o simplă etichetă?* <http://ri.kappa.ro/editorial/populism-%E2%80%93-o-simpla-eticheta/>. Accesat 23.12.2010.
13. *Ibidem*.
14. Margaret Canovan. *Op. cit.*
15. Domenico Fisichella. *Știința politică. Probleme, concepte, teorii*. - Iași: polirom, 2007, p. 224.

16. Daniele Albertazzi, Duncan McDonnell. *Twenty First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. - New York and London: Palgrave Macmillan, 2008, p. 3.
17. Seymour Martin Lipset. *Political Man: The Social Bases of Politics*. 2nd ed.- Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1982.
18. Mariana Bechir. Clasa de mijloc, spulberată de criză. În: *Adevărul*, 2010, 25 noiembrie.
19. Irene Kögl. A clash of paradigms: populism and theory building. În: *Sociedade e cultura*, 2010, vol. 13, Nr. 2, p. 173.
20. Gianfranco Pasquino. „Populismo”. În: M. Carmagnani (ed.). *Storia dell’America Latina*. – Firenze: La Nuova Italia, 1979, p. 285.
21. Philippe C. Schmitter. Un bilanț al viciilor și virtuților populismelor europene. În: *Dilema veche*, 2007, Nr. 180.
22. Domenico Fisichella. Op. cit., pp. 225-226.
23. Philippe C. Schmitter. Op. cit.
24. Alexandru Dorna. Charisme, populisme et discours: un triptyque incontournable en politique. În: *Societate și politică*. Revista Centrului de Studii Sociale. Arad, 2007, N 2, p. 35.

POLITICA ȘI RELIGIA: O RELAȚIE DIFICILĂ

Drd Florin PALOȘAN,
Universitatea „Ovidius” din Constanța, România

Summary

The present text attempts to sketch the premises of a discussion concerning the relations between religion and politics in contemporary society. In view of a rapid succession of events in the contemporary world it is indeed essential to say more about the subject of the role played by religion in terms of its involvement in politics and policy influence on the religious consciousness. Some of the post-socialist countries experienced after the fall of communism what some called a religious revival and the changes of the religious mentalities occurred in the process of transition from a closed, ideologically monopolized, atheistic society, to a pluralistic one. In an attempt to demonstrate the variety of the shades in the relations between religion and politics, the article examines the developments of this phenomenon, placing them in larger social and historical context of politics and church/state relations.

În accepția general recunoscută, Biserica este o comunitate a oamenilor, axată pe împărtășirea unor valori comune pentru a le promova, consolida și difuza. În acest sens, activitatea bisericii se raportează la o realitate în care se manifestă și se implică, inclusiv, realitatea politică. Realmente, este de neconceput o biserică introvertită, pasivă, indiferentă în fața frământărilor timpului. În această ordine de idei, cu adevărat, “nu problema angajării, ci aceea a oportunității, ponderii și formelor de implicare rămâne a fi dilema cea mai mare” [1].

De fapt, ideea că religia poate și trebuie să se implice în sfera politică a avut numeroși susținători atât în Antichitate, cât și în contemporaneitate (Socrate, Platon, Cicero, Seneca, mai apoi – Fericitul Augustin, Toma de Aquino). Joseph de Maistre în “Du Pape” (1819) sublinia că puterea spirituală poate acționa asupra puterii provizorii, și chiar a acționat de-a lungul istoriei ca o structură și ca factor instituționalizat de control politic sau cel puțin relevant din punct de vedere politic în cadrul unui context ca Republica Christiana, în care religia și politica au prezentat o legătură strânsă [2]. Circumstanțele istorice au făcut, în anumite cazuri, ca sistemul politic și cel religios să se identifice, fapt caracteristic, de exemplu, statelor creștine din perioada medievală, când a existat identificarea dintre puterea statală și puterea religioasă: vulnerabilitatea autorităților laice a determinat atunci preluarea de către papalitate și a puterii statale. Papa Bonifaciu al VIII-lea în bula „Una Sanctam” (1302) indica: papa are dreptul să-i detronizeze pe conducătorii de stat.

Pe parcursul anilor, prezența religiei în spațiul politic a înregistrat un grad de intensitate diferit, de la un continent la altul și de la o cultură la alta, iar relația dintre sfera politică și cea religioasă au fost marcate fie de colaborare, fie de conflictualitate.

Sunt cunoscute situații de subordonare a ordinii politice de către biserică, atunci când statul a fost condus de personalul de cult, jurământul fiind religios, promovarea în cadrul birocrăției făcută în baza credinței, educația, morala, cultura, știința - controlate sau realizate de Biserică [3]. Notoriul politolog Gaetano Mosca menționa, în această ordine de idei: ”În societățile în care credința religioasă este foarte influentă, și vârfurile cultului formează o clasă aparte, se constituie aproape întotdeauna o aristocrație sacerdotală care obține o parte mai mult sau mai puțin însemnată din avuție și din putere politică” [4].

Itinerarul istoric al relației în cauză demonstrează, de exemplu, că în ortodoxia răsăriteană puterea politică a conlucrat destul de evident cu cea religioasă. La anumite etape, numirea reprezentanților conducerii ecleziastice era rezervată monarhilor, aceștia, la rândul lor, beneficiind de binecuvântarea slujitorilor Bisericii și de sprijinul necesar în diriguirea societății. În cazul protestantismului, a fost acceptată acordarea autorităților laice a dreptului de decizie în chestiunile de ordin religios în teritoriul pe care îl conduceau, conform principiului *cuius regio ejus religio*, experiență care genera neînțelegeri și conflicte, cu rezonanțe pe plan istoric.

Istoria atestă faptul că Biserica Ortodoxă, de la căderea Constantinopolului încoace, pentru mai mult timp a fost lipsită de posibilități reale de prezență în câmpul acțiunii politico-sociale. Chiar dacă creștinismul a avut, într-adevăr, de la bun început ”o vocație publică și un elan civilizator” [5], drumul pe care l-a traversat i-a determinat ipostaze defavorabile pentru o activitate pleneră sau, după caz, redusă la factor simbolic, având menirea (mai mult impusă) legitimării puterii politice existente. O astfel de dependență a împiedicat, cu rare excepții, dezvoltarea pe deplin a potențialului social al Bisericii, pentru a putea interveni, în mod adecvat, în rezolvarea problemelor societății, a promova, în toată plenitudinea, etica biblico-patristică.

Explicând aceste circumstanțe, marcate, fie de ocupația otomană, fie de autoritatea excesivă a suveranilor sau povara comunismului ateu, cercetătorii indică asupra istoriei culturale diferite a societăților majoritar ortodoxe în raport cu Europa de Vest, predominant catolică și protestantă. De aici – diferențierea în abordarea problemei secularizării, văzută de Ortodoxie, spre deosebire de viziunea occidentală, drept ”un atentat la însăși ființa religiei” [6].

Prin secularizare, de cele mai multe ori, se înțelege văduvirea credinței religioase, datorată manifestării indiferenței sau refuzului, general ori parțial, al ideilor religioase, determinând o detașare a societății de religie. Istoricii datează apariția secularizării cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, asociind-o cronologic cu evenimentele Revoluției Franceze (în Europa Occidentală) și Războiul de Independență (în SUA). Emergența fenomenului dat comportă observarea unor trăsături importante, cum ar fi fractura intervenită în relația formală dintre stat și biserică, diminuarea ponderii tradițiilor religioase, decăderea interesului față de religie și valorile ei [7]. Prezența secularizării în Europa de Est, în varianta ei determinată de regimul comunist, dezvăluie și mai explicit distincțiile observate în raport cu viața religioasă occidentală.

În acest context, este explicabilă preocuparea atât a politicienilor, cât și a cercetătorilor pentru interpretarea actualizată a paradigmei secularizante în care este plasată religia și pentru reconsiderarea reperelor din cadrul relației religie – politică. În sociologia contemporană [8] este vehiculată ideea cu privire la două tipuri de raporturi în acest sens: de atestare și de contestare. În primul caz, religia poate recunoaște și se poate integra regimului politic. Din acest punct de vedere, Biserica manifestă loialitate, adresează cetățenilor îndemnul să accepte solicitările politice, susține ordinea social-politică, lucrează pentru coeziunea socială. Din partea guvernării, la rândul ei, este manifestat sprijinul vieții religioase. Cel de-al doilea caz, asociat cu starea de conflict și de confruntare deschisă, într-un amplu spectru de manifestări concrete, se dovedește a fi contraproductiv pentru stabilirea relației adecvate dintre politică și religie.

Funcțiile religiei în lumea contemporană, conform opiniilor vehiculate în literatura de specialitate [9], pot fi rezumate la: funcția intelectuală și filosofică, ilustrând acțiunea de explicare a originii lumii și raportarea omului la Dumnezeu; funcția morală, care reglementează comportamentul uman în societate și diferențiază binele de răul, verifică fundamentele etice ale societății; funcția psihologică, prin care se asigură percepția conștientizată și armonizată a lumii în raport cu sentimentele de frică și de moarte; funcția socio-politică, vizând ordinea social-politică a lumii, integrarea spiritului religios în ansamblul țesutului social-politic. Aceasta din urmă funcție a religiei obține, în contextul actualității, o importanță aparte: prăbușirea regimului comunist a însemnat pentru Bisericile din Europa de Est o oportunitate pentru reluarea discursului adresat societății: așa cum, pe durata regimului ateu, majoritatea acestora au fost impuse să comunice liturgic sau spiritual doar unui segment restrâns al populației, fără rezonanță într-un câmp social extins, mesajul religios s-a menținut în limitele parohiale. Oricum, încercările guvernării din perioada comunistă de a diminua

ponderea religiei în societate, caracterizate prin interzicerea educației religioase, promovarea atitudinii ateiste, marginalizarea Bisericii, soldate cu o simțitoare reducere a practicii religioase a populației, retragere a religiei în spațiul exclusiv privat, n-au reușit să anuleze rolul religiei în societate, iar noua conjunctură politică, determinată de transformările înnoitoare a favorizat revenirea în prim plan a fenomenului religios, „factorului religios programatic oprimat vreme de atâtea decenii” [10]. În legătură cu acesta, s-a profilat, în anii din urmă, un adevărat ghem din probleme, aflate la intersecția a două realități întrepătrunse, determinate de obiectivul unei mai pronunțate prezențe a Bisericii în spațiul public și de procesul de politicizare intensă a conștiinței religioase.

Este bine cunoscută și pe larg împărtășită ideea că o construcție politică și economică fără dimensiune spirituală este sortită eșecului. În epoca modernă, politica s-a definit, în special, prin încercarea de a se debarasa de religie, de a ieși de sub tutela ei. Numai că, odată cu „ieșirea din religie” [11], politica, în general, și democrația, în special, nu au reușit să-și asigure performanța râvnită, generând, mai degrabă, ”o derivă a viziunilor diriguitoare incapabile, în varianta lor de până acum, să facă față multitudinii și intensității provocărilor” [12]. Pe de altă parte, și biserica nu a reușit să valorifice din plin oportunitățile oferite de noile circumstanțe politice favorizante, instituțiile religioase neizbutind să se adapteze la trendurile actuale ale societății.

Este clar că chestiunea raportului dintre religie și politică se dezvoltă într-o multitudine de întrebări. În condițiile în care dificultatea fructificării principiilor creștine în politica de zi cu zi este profund conștientizată, iar imixtiunea politicii în practica religioasă apare contestată cu un categorism pronunțat, nu există o altă cale decât cea a deschiderii reciproce, a dialogului – concept vehiculat foarte des în dezbaterile vizând relația dintre religie și politică. Există un șir de exemple pozitive de mișcare în întâmpinare din partea ambelor părți. Astfel, unul din liderii politici ai României, Ion Iliescu, evidenția, într-un moment, reacția, manifestată în societate, în sprijinul Bisericii: „Am privit-o ca pe un factor pozitiv, de echilibru, biserica trebuie să fie un factor de echilibru social!” [13]. Afirmația se înscrie pe deplin în poziția adoptată și de Biserică, în sensul recunoașterii faptului că autonomia Bisericii față de stat, dacă înseamnă ne-imixtiunea Bisericii în problemele pur politice și ne-intervenția statului în problemele interne ale Bisericii, nu trebuie, în același timp, să însemne și totala indiferență a Bisericii față de problemele societății contemporane, și situația în care religia nu mai legitimează ierarhia politică și statul adoptă o poziție neutră principială față de credință nicidecum nu comportă nerecunoașterea sau încercarea de a nu

valoriza rolul religiei în spațiul public. Cu alte cuvinte, transpune din astfel de luări de atitudine faptul tranșant că religia „nu este problemă, ci soluția” [14] pentru provocările prin care trece lumea contemporană.

Referințe

1. Constantin Cucoș. Educația religioasă. Repere teoretice și metodice. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Polirom, 2009, p. 183.
2. Domenico Fisichella. Știința politică: probleme, concepte, teorii. Iași: Polirom, 2007, p. 270.
3. Constantin Cuciuc. Sociologia religiilor. Ediția a III-a. București: Editura Fundației România de mâine, 2006, p. 188.
4. Gaetano Mosca. Clasa politică. Traducere din limba italiană în limba română de Victor Moraru. În: Arena politică. 1998, Nr. 6, p. 3.
5. Mihail Neamțu. Creștinismul în spațiul public. În: Revista 22 Plus, 2010, Nr. 295, p. 10.
6. Radu Preda. Ortodoxia și democrația creștină. <http://fc-d.ro/2011/02/radu-preda-ortodoxia-si-democratia-crestina/31-03-2011>. Accesat 11.06.2011.
7. Alan Bullock, Maurice Shock (eds.). The Liberal Tradition: From Fox to Keynes. London, and New York: Oxford University Press, 1967.
8. Constantin Cuciuc. Op. cit., p. 185.
9. Nicolas Tenzer. Philosophie politique. Paris: PUF, 1994, p. 491.
10. Silviu Rogobete. Religie și schimbare socială. Câteva reflecții asupra rolului religiei în societatea contemporană. În: Pentru o democrație a valorilor: Strategii de comunicare religioasă într-o societate pluralistă. București: Institutul Ludwig Boltzmann pentru Studiul Problematicii Religioase a Integrării Europene și Colegiul Noua Europă, 2002, p. 43.
11. Marcel Gauchet. Ieșirea din religie. Parcursul laicității. Traducere din limba franceză de Mona Antohi. București: Humanitas, 2006.
12. Radu Preda. Op. cit.
13. Dollores Benezic. Parteneriatul Politică-Biserică, o afacere prosperă de 20 de ani. În: Evenimentul zilei, 2009, 26 octombrie.
14. Sever Voinescu. Religie și politică. În: Revista 22. Supliment, 2008, 2 iulie.

FEDERALISM AND CONFEDERALISM: GEOPOLITICAL ASPECTS

*Drd Rafic Sulaiman MIRO,
Herman Institute, Berlin, Germany*

Summary

The article reveals some interpretations of the nature of the federalism, its consequences and its relations with the concept of confederalism. As the nation has not faced such great governance challenge since the end of the last world war, the ensurance of a balanced perspective of federalism is mandatory. As homeland security policy evolves, a necessary condition for ensuring the safety of the nation and its citizens is the implementation of the reform agenda. Federalism is a governance system that ensures constitutional division of powers between a federal government and its federating units in such a way that these two sets of government function share exclusive political domains for the achievement of common goals. Federalism is well-suited for a country having a large area, population and regional identities, because it guarantees a considerable degree of autonomy and exclusive political domain for the federation units. Thus the regional and ethnic identities hold an assured preservation, protection and prosperity through self-governance. The article argues the idea that in the federal states the study of mechanisms of inter-governmental cooperation are highly relevant, becoming mandatory in the some cases.

A federation (latin: foedus, convenient) is a union comprising a number of partially self-governing states or regions united by a central „Federal” government. In a federation, the self-governing status of the component states is typically constitutionally entrenched and may not be altered by a unilateral decision of the central government. Federation may be multi-ethnic, or cover a large area of territory, although neither is necessarily the case. Federations are most often founded on an original agreement between a number of sovereign states based on mutual concerns or interests.

Also, federation or federalism is a constitutional power between one general government” (that is to have authority over the entire national territory) and a series of sub national governments (that individually have their own independent authority over their own territories, whose sum total represents almost the whole national territory. Federalism is not fixed - it is a process that is in perpetual negotiation: some issues are not currently recognized, some are soluble, and some are currently insoluble. In any case, federation is, according to Julian Schofield opinion [1], „an indestructible union of indestructible units”.

About confederalism, there are few arguments have been used more effectively to challenge the case for face-to-face participatory democracy than the claim that we live in a “complex society”. Modern population centers, we are told, are too large and too concentrated to allow for direct decision-making at a grassroots level. In our present, transnational, often highly centralized social system, it is better to enhance representation in the state, to increase the efficiency of bureaucratic institutions we are advised, than to advance utopian “localist” schemes of popular control over political and economic life.

After all, such arguments often run, centralists are all really “localists” in the sense that they believe in “more power to the people”, or at least, to their representatives. And surely a good representative is always eager to know the wishes of his or her “constituents” (to use another of those arrogant substitutes for “citizens”).

The important difference is that confederalism is a system where the central government is always quite weak whereas in federalism the central government can be a bit stronger.

And it is one of the most notable developments that has accompanied globalization is the revitalization of the confederal form of governance. The European Union is undoubtedly the most dramatic example. Indeed, the European Union is either rapidly approaching or has already crossed the elusive line which separates a purely confederal arrangement from a genuine federal government.

Florian Bieber believes that the Federalism is a real solution for Multi-country [2], seen in the federal as real need for countries with a combination of cultural and ethnic variety. According to his view, the political system is a flexible model in order to absorb (resolve) the problems and political contradictions. Political scientists think that federal system as a reducing and identifying the powers of the Central [3], considering that the political system is a natural Model to save the minority from the majority [4].

We find this situation clearly in the federal system as the first British federal system emerged and evolved through the declaration and application of the federal system since 1701 as “England (included Walls) with Scotland to become a United Kingdom. Evolved and expanded the federal political system in the United Kingdom to include the Republic of Ireland (1922). Also continued as federal political system in Britain to be included the territory of Northern Ireland in 1972 and the withdrawal of British troops from its territory in 1998, as a federal region and independent in its internal management and control its national security.

Without any doubt, the French Revolution had a major impact on the traditional political systems in Europe, prompting the German Kaiser to announce the federal declaration form as a system for 16 federal states. Federal political system is distributed widely in the United States in 1776 and then in Canada, Australia and New Zealand in 1910 and then expanded to include Spain in 1923 and to include India and Pakistan (1947). The success of the federal system in Europe and America and Central Asia encouraged United Kingdom to support the federal system in United Arab Emirates in 1971 and was a model culturally and politically for the federal system in the new Iraq in 2004 [5].

Frauke Heard-Bey reached to the following conclusion: “that the success of the federal system in the United Arab Emirates due credit to the following conditions: the nature of the political system and federal flexible; the performance of administrative and professional successful federal state institutions; political integration of social and cultural institutions in regulations of the federal system; pursue a policy and a culture of internationalism through acculturation with all cultures and languages of non-Arab; the country’s leadership supporting for the renaissance of civil society and the imposition of the rule of law; pursue a policy of economic openness, cultural, trade and exchange of experiences with the outside world etc.” [6].

What we have here is an important question: was Iraqi Kurdish state from 1991-2003 a model of confederalism?

Pursuant to political, local and international changes and reality became the Iraqi Kurdish state automatically a real federalism and could manage his national, political, economic, cultural, diplomatic and international issues. So that, the Kurdish Unity within Iraqi federal republic could be defined as: federo-confederalism with the central government in Baghdad.

If changes to the constitution relies on the unanimity of the entire component unites, then the confederation of states has not yet transformed itself into a federal system. On the other hand, if only the federal authority is required for changes to the national constitution, then the system is unitary.

This means that it is hard to distinguish because unitary and federal systems vary widely: in unitary systems, there are indestructible local political unites (guaranteed autonomy or efficient local administration), just as there are temporary political unites in federal systems. The indestructibility refers to forces from outside rather than from within a political unit. Indestructibility of unites is relative: historically, most formed from above Canada, USA and United Kingdom is an example of federalism from below. But, that the above Kurdish state situation has a special, his-

torical and ethnic case. A federo-confederal system is a real and a creative solution for above mentioned situation [7].

Until recently, the predominant political debate in Iraq has been between two priorities: (1) reconstituting a strong federal and unity government, keeping a sense of federal identity, fighting the foreign agenda of dismemberment, and (importantly) ensuring the prompt removal of the foreign occupation forces; and (2) legalizing, via federalism, the formation of spheres of influence, where separation would calm violence. It was at least a debate that stayed within the bounds of common human decency; it was a rational debate.

Now, in the circumstances that have come about, the predominant debate is a different one. The federalist position is the same. But imperceptibly, the nationalist position has been drowned out, and the alternative to Kurdish and Shiite federalism is a new one. The US position has been that legitimate nationalism doesn't exist.

There is no doubt that with the evolution of the concept of political system through the Federal's institutions and regulations of the process in the administration of civil society and the development of the state structure on the one hand and the emergence of new problems and contradictions of the new objects on the other hand, the scientists and experts in political science, the federal competent institutions, regional and minorities' affairs in Europe and the United Arab Emirates, Libya, Iraq and Iraqi Kurdistan will carry out new research and more expanded studies.

Bibliography:

1. Julian Schofield. Conflict resolution in an emerging multilateral world. Federalism and confederalism. – Montreal, Quebec: Concordia University, 2003.
2. Florian Bieber. Post-War Bosnia: Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector. - London: Palgrave, 2006.
3. Joachim Blatter. Metropolitan Governance in Deutschland: Normative, utilitaristische, kommunikative und dramaturgische Steuerungsansätze. In: Swiss Political Science Review, 2005, Nr. 11.
4. Jens Woelk. Federalism and consociationalism as tools for state-(re)-construction? Experiences from Bosnia and Herzegovina. In: G. Alan Tarr, Robert F. Williams, Joseph Marko (eds.). Federalism, Subnational Constitutions and the Protection of Minorities. -Westport Connecticut - London Greenwood: Praeger, 2004.
5. Franke Heard-Bey. From Trucial States to United Arab Emirates. - New York: Longman, 1982.
6. Ibidem.
7. Rafic S. Miro. The Civilization in Zaid's Vision. – Berlin, 2008.

EVOLUȚIA STEREOTIPURILOR DE GEN

Valentina ENACHI,
*doctor în istorie, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova*

Summary

The article presents a brief history of female emancipation movement in the Moldavian space, showing highlights of progress towards democracy, which implies a change in gender relations. Analytical side of the paper focuses on gender issues and share the peculiarities of the Soviet period and contemporary.

În societatea modernă oamenii sunt influențați de cultura de masă și de mediile informaționale. Teoriile comunicării de masă afirmă că mass-media „cimentează” viața socială. Filmele, televiziunile, ziarele, revistele servesc drept mijloace de informare și socializare. Ele prezintă o serie de comportamente, în diferite situații de zi cu zi, exemple de comunicare, carieră, relații de familie și modele de activitate. Ansamblul reprezentărilor sociale, modulate de media, devine o modalitate de percepție a lumii. Mass-media decide cum sunt reprezentați femeia sau bărbatul. Astfel, mediile își realizează rolul, calificat în teoriile comunicării de masă drept dominație simbolică, exercitată la lucru, pe stradă, în spațiul privat. Reprezentările media construiesc realitatea. Ele instaurează valorile, configurează categoriile de percepere și definesc societatea. Ziarele, revistele, televiziunea răspândesc principalele valori ale relațiilor de gen.

O lume modernă trebuie să pună accentele pe colaborare, pe îmbinarea raționalului și afectivității, pe expertiză și empatie, pe conținut și relație. Cultura media a creat stereotipuri, simboluri și valori ale unor identități feminine și masculine, această cultură creează și perpetuează mentalități. Prin media poate fi influențată formarea valorilor de gen, pentru a identifica problemele sferei respective, care includ și echitatea de gen și modalități de creare a unei societăți armonioase și libere. Valorificarea experienței istorice în mediatizarea valorilor de gen este de un real folos pentru identificarea soluțiilor și inițierea dezbaterilor

Republica Moldova, în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, s-a aflat în câmpul de influență mediatică a regimului sovietic, și tematica de gen poartă amprenta profundă a acestor realități sociale, politice și ideologice. Revistele editate la Moscova aveau o largă răspândire în RSS Moldovenească. Imaginea majorității femeilor, creată de mitologia sovietică, propagată de presă, era destinată să distrugă toate ideile vechi despre o femeie, urmând să oprească discuțiile în această privință. La baza

unei scheme ideologice a noii imagini atribuite femeii au fost cuvintele rostite de N. K. Krupskaja, cum că femeia este «lucrător și mamă», accentuând prioritatea muncii în activitatea femeii sovietice. Schema mitologică a jurnalismului sovietic a fost constituită din câteva opere clasice ale realismului socialist. Se disting trei dintre ele, care, într-un fel sau altul, pot fi asociate cu trei tipuri promovate de literatura tributară regimului. Primul - romanul cunoscut al lui Maxim Gorki *Mama* (deși scris mai devreme, el a fost unul dintre produsele de bază ale culturii sovietice). Al doilea text interpretează conflictul clasic între datorie și dragoste - *Liubov' Iarovaia*, piesă scrisă de A. Trenev. Al treilea produs ideologic, nu mai puțin important pentru generațiile de oameni sovietici, repezintă romanul *Cum s-a călit oțelul* de N. Ostrovski. Eroii acestui roman sunt personaje romantice care urmează martiriul revoluției. Fiecare dintre aceste lucrări au generat zeci de texte apologetice, mii de interpretări și au stat la baza creării unui set de texte nonficțiune și jurnalistice. Personajele acestor scrieri au fost mitologizate și comparate cu oameni reali. Imaginea mamei, de exemplu, impusă de realismul socialist, a inspirat mulți scriitori sovietici în timpul celui de-al doilea Război Mondial (schițele lui A. Fadeev la romanul *Garda Tânără*). Un clișeu jurnalistic difuzat a devenit și cazul fetei dintr-o familie din clasa de mijloc care a urmat cu fidelitate un erou.

Toate cele trei imagini feminine sunt absolut lipsite de însemnele feminității. Tradițional și perfect dezvoltat în literatura clasică rusă motivul relației între un bărbat și o femeie, între soți, cât și între iubiți, este complet absent în mitologia din perioada sovietică. Eroina romanului *Mama (Mat')*, Nilovna, apare drept o femeie, toată energia ei fiind canalizată spre continuarea cauzei patriotice a feciorului Pavel. *Liubov' Iarovaia* refuză foarte deliberat să-și iubească soțul, Taya în *Cum s-a călit oțelul* manifestă emoții doar pur platonice.

Specialiștii în domeniu consideră că faptul înlocuirii ideii tradiționale despre relația dintre soți sau amanți prin mitul sovietic care oferea un alt model de relație nu a fost întâmplător. Chiar în prezentarea relației »fiică-tată,» rolul tatălui ar putea reveni însuși «tatălui nașiu-nilor», Stalin, armatei sovietice sau poporului sovietic în ansamblu. Se consideră că ideea a fost binevenită în momentul în care mulți bărbați au fost uciși în război sau se găseau în lagăre sovietice. Mitul iubirii se rezumă la dragostea paternă, în unison cu ideea construirii unui paradis pe pământ cu condiția educării copiilor în spirit patriotic care le-ar garanta glorie veșnică după moarte, în numele ideilor comuniste. Poate că acest lucru explică asexualitatea tuturor eroinelor literaturii și jurnalismului sovietic chiar până în anul 1990.

În anii patruzeci ai secolului XX fețele feminine din ziarele și revistele sovietice emanau entuziasm și fericire. Tractoriste, șoferițe, pianiste cu zâmbetul pe față lustruiau imaginea regimului. Chipuri fericite de femeie pe prima pagină au fost foarte populare printre redactorii în anii de represiune. După moartea lui Stalin, jurnalistică din URSS s-a liberalizat parțial, problema feminină devenind unul dintre subiectele preferate de noile reviste și ziare în perioada dezgețului hrușceovist.

Anii '70 – '80 au fost marcați de o anumită stabilitate în domeniul jurnalismului. Există presa oficială – o expresie a mesajului propagandistic al PCUS, alternativă a fost *presa desidentă* necenzurată. Prima a fost reprezentată de ziarele oficiale, cum ar fi *Pravda*, *Izvestia*, în parte *Komsomolskaia pravda*, precum și toate canalele TV și radio. Problemele femeii erau abordate în revistele *Rabotnița* și *Krestianka*, fiind prezentate în mod propagandistic și oferind același stereotip dominat de ideile sovietice mai vechi că femeia este o activistă și muncitoare (suplimentat cu rolul de mamă exemplară). Un exemplu tipic de acest tip de personaj poate fi considerată protagonista unei schițe populare semnată de jurnalista Inna Rudenko - doctor habilitat și mamă a 10 copii din Riga, care a avut drept scop de a servi un model pentru femeile sovietice.

Oricum, s-au profilat și alte modele feminine, alternative la stereotipul oficial: o țărăncă care crește copii și trăiește conform legilor naturii sau o Cenusareasă care își așteaptă prințul. Ultima imagine a fost deosebit de populară în ziarele literare și ziare pentru tineret la nivel regional, în cazul în care editorii gravitau spre liberalism. Ideea unei femei, pentru care cel mai important în viață este soțul ei, familia, confortul, viața privată, vestimentația, iar locul de muncă și activitățile sociale reprezintă o problemă secundară, a obținut treptat sprijinul majorității intelectualilor de ambele sexe, în primul rând ca o idee de alternativă obositoare presiunii ideologice a muncii forțate. Printre puținele excepții de la structura predominant stabilă a stereotipurilor de gen se numără revista necenzurată *Femeia și Rusia* (mai târziu - *Mary*), apărută la Leningrad în 1979. Un grup de feministe a descris viața femeilor sovietice ca un lanț de umilințe fără sfârșit, abuz și suferință, ilustrând prezența în țară a unei discriminări de sex în toate domeniile vieții - la locul de muncă, acasă, în închisoare.

Odată cu începutul restructurării, atunci când construcția ideologică a sistemului sovietic a dat faliment, rolurile de gen au fost fundamental schimbate, stereotipul favorit devenind cel al Cenușăresei. Presa a început să promoveze în mod activ ideea destinului natural feminin. Însuși Mihail Gorbaciov a exprimat în cartea sa *Restructurarea și noua mentalitate* ideea că «este necesară eliberarea femeii și acordarea posibilității de a sta acasă».

Redacțiile publicațiilor populare *Izvestia*, *Ogoniok*, *Literaturnaia gazeta* au început să promoveze femeile emancipate sau loiale, prietene, domestice. Imaginea femeilor activiste a continuat să apară în ziarul *Pravda*, și în *Sovietscaia Rossia*, *Trud* și alte publicații care nu au aderat la restructurare. Ideea de a fi femeie a fost împărtășită de mulți jurnaliști-femei și exprimată în scrisori la ziare și reviste, publicate pe pagini separate - multe dintre ele și-au exprimat dorința de a «sta acasă, să păstreze casa și să nu lucreze (o alternativă clară la modul prezentării femeii în perioada sovietică).

După prăbușirea Uniunii Sovietice și abolirea cenzurii în jurnalism a început în plină expansiune crearea de noi ziare și reviste. Piața dicta legile sale, aducând în prim plan «tabloidul» cu logica sa comercială. Mulți editori ai edițiilor respectabile considerau de datoria lor să publice o fotografie a unei fete semi-nud, cu naivitate crezând că tot ce se poate face nou, interzis în perioada sovietică - este un semn de libertate și progres.

În anii '90 ai sec. XX, societatea s-a confruntat cu promovarea anumitor modele de feminitate, care în Occident au pierdut din importanță în ultimele decenii: femeia ca obiect sexual, ca ființă frivolă, dominată de gânduri doar în privința aspectului său fizic. Actele de violență în care erau antrenate femeii a devenit sursa relatărilor senzationale.

Deși 52% din populația Republicii Moldova sunt femei, paginile ziarelor rareori prezintă profilurile lor și nici problemele cu care se confruntă. În viața publică, femeile sunt mai puțin vizibile decât bărbații și sunt tratate după alte standarde, esențialul pentru ele, așa cum indică presa, fiind situația familială și aspectul fizic. Mitul frumuseții este clar pronunțat în majoritatea ziarelor. Top modelele sunt mereu prezente în ziarele *Timpul*, *Jurnal de Chișinău*, *Flux*. Totuși, apar în presă și modele de autoafirmare a femeilor. Exemplu este ziarul *Jurnal de Chișinău*, care ne oferă numeroase exemple ale femeii de afaceri. Ziarele *Timpul* și *Jurnal de Chișinău* prezintă imagini ale femeilor de succes, dau sfaturi de realizări de carieră, de păstrare a sănătății, tratează probleme de familie. Probleme reale ale vieții sunt tratate cu responsabilitate în *Ziarul de Gardă*, articolele de aici vizând traficul de femei, violența în familie, problemele economice ale familiei.

De remarcat că presa continuă să trateze rolurile de gen după standarde diferite: pentru bărbați este importantă experiența politică, pentru femei esențialul rămâne a fi situația familială și aspectul fizic. În ziarul *Moldova Suverană*, de exemplu, din 30 de fotografii publicate în trei luni doar 5 sunt ale femeilor. Or, femeile din Republica Moldova ocupă poziții importante în învățământ, medicină, agricultură, industria ușoară și știință, dar imaginea lor este ștearsă în peisajul mediatic autohton.

Dintre revistele pentru femei, în Moldova se distribuie *Elle*, *Avantaje*, *Unica*, *Cosmopolitan*. Și ele creează un univers mitic al carierei și vieții de familie. Prăpastia dintre cenușiul existenței cotidiene și viața în roz promovată de astfel de reviste este evidentă. Oricum, aceste reviste au ca scop depășirea izolării culturale și a provincialismului. Ele oferă imagini ale modei, ale valorilor, ale experienței. Revistele de tipul dat învață femeia să-și raționalizeze viața, s-o organizeze, să eficientizeze activitățile, să ajusteze prioritățile în viață după modelul unui proiect occidental. Ele sprijină o elită socială în formare, o categorie de femei dornice să se afirme, să se opună marginalizării și să nu renunțe la aspirații profesionale: „Și tu poți să reușești!”. Totuși, mesajele acestor publicații sunt în multe privințe contradictorii.

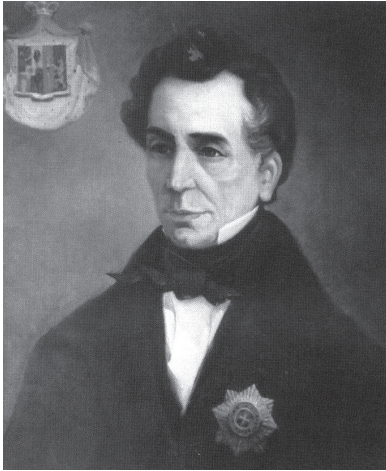
Astfel, mass-media din Republica Moldova a fost influențată de presa sovietică în promovarea imaginii feminine în timpul socialismului, iar în perioada de independență politică a încercat să se încadreze în modelul occidental al presei. Realitățile și mentalitățile autohtone însă continuă s-o țină în chenarele specifice, care au impus-o la perpetuarea miturilor patriarhale.

Bibliografie:

1. Ion Ianoși. Masculin-feminin. - București: Editura Trei, 1994.
2. Mihai Coman. Mass-media, mit și ritual. O perspectivă antropologică. - Iași: Polirom, 2003.
3. Liesbet van Zoonen. Feminism Media Studies. - London: Sage, 1994.
4. Mirela Miroiu. Lexicon feminist. - Iași: Polirom, 2002.
5. Studii gender. Revistă științifică, 2003, Nr. 4.
6. Наталья Ажгихина. Гендерные стереотипы в современных масс-медиа. <http://mas-med.ru>.

EDUCAȚIA – IMPERATIV REDUTABIL ÎN OPERA LUI ALEXANDRU STURDZA

Lidia TROIANOWSKI,
doctor în filosofie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Una din prioritățile pe care istoria culturii naționale ni le oferă cu generozitate este reala șansă de a ne solidariza cu veacurile trecute, a le cunoaște și pătrunde tribulațiile de ordin spiritual-politic și social, a percepe și a adopta experiențele demne de a fi actualizate, în sfârșit, a realiza adevărata pondere a rostului și rolului anumitor personalități care prin opera vieții lor rămân până în prezent exemple redutabile de poziție civică ireproșabilă, talent distribuit cu abilitate într-o multitudine de domenii, veritabili promotori de idei, concepții valabile și viabile chiar și peste

ani. Cercetarea în eventuala perspectivă de mediatizare a orizonturilor mai puțin cunoscute considerăm că favorizează nu numai înțelegerea adecvată a anumitor segmente proprii istoriei naționale, dar și re poziționarea celor ce și-au adus aportul spiritual, și nu numai, la fundamentarea și perpetuarea prolificului tezaur cultural.

Prin urmare, situându-ne în mod deliberat în spațiul secolului al XIX-lea, veac ce prin esență deconspiră o evidentă atmosferă de criză spirituală pentru Basarabia, manifestă prin reforme străine aspirațiilor majorității, idealuri artificial create, denigrarea a tot ce probează identitatea unui popor - limbă, istorie, tradiții etc., remarcăm că în cadrul prioritar de referință se profilează personalitatea, incontestabil notorie, a lui Alexandru Sturdza. Fără a derapa în albia unor speculații sterile sau prea generale despre magistrala operă a filosofului, diplomatului, publicistului și omului de stat – Alexandru Sturdza, un capitol aparte al intereselor sale reprezintă pedagogia în întreaga ei arie actuală.

În sens univoc, glosând asupra redutabilelor succese în domeniul enunțat, subliniem că aportul lui rămâne de netăgăduit atât din perspectiva func-

țiilor pe care le-a suplinat în cadrul Ministerului Învățământului Public al Imperiului Rus (ne referim la o perioadă când Basarabia era anexată Rusiei), cât și a lucrărilor realizate în această cheie ideatică, opere în care pe larg și-a expus aserțiunile pro și contra despre principiile, metodele, strategiile educației. Din suma lucrărilor în care monarhicul descendent își valorifică concepțiile vizavi de problema educației am vrea să evidențiem în special: *Plan de educație pentru un tânăr creștin al Bisericii catolice, francez nobil; Credință și știință sau Raționamente despre armonia necesară în predarea religiei și disciplinelor discipolilor instituțiilor de învățământ, Enhirid, adică mănăstnic al pravoslavnicului hristianin; Eseu despre legile de bază ale societății și relațiilor umane; Despre filantropia particulară și socială.*

După cum am menționat mai sus, un moment care în mod considerabil a animat și alimentat pe parcursul mai multor ani interesul gânditorului față de problema educației a fost însăși circumstanța că acesta a acceptat cu dezinvoltură și suplinat anumite funcții în cadrul Ministerului Învățământului Public, instituție de resort care ulterior, în urma unor reforme, a fost redenumită în Ministerul Cultelor și Învățământului Public (1817). Intenția de conturare a aportului compatriotului nostru în domeniul pedagogiei ne determină să menționăm, de fapt și să creionăm, atmosfera social-spirituală din intervalul 1816-1835, proprie culturii ruse, perioadă în care acesta activează în unul din departamentele ministerului enunțat sau creează cele mai importante lucrări ce vizează domeniul la care replicăm. Subliniem din start, că Sturdza acceptă oferta prințului A. Golițin de a activa în cadrul Ministerului Învățământului Public încă din momentul aflării sale la Paris (1816) unde îl însoțea pe contele Capo d'Istria, în calitate de secretar. Notabil că la revenirea sa la Sankt Petersburg, la finele aceluiași an, îl atestăm pe Sturdza deja în calitate de angajat a două ministere simultan, or acceptând propunerea lui Golițin își păstrează pentru o perioadă funcția și statutul în cadrul Ministerului de Externe. Cât privește debutul său în calitate de angajat al Ministerului Învățământului Public, consemnăm că suplinește funcția de membru activ al Consiliului Științific al acestei instituții. Doi ani mai târziu, prin susținerea Ministrului Cultelor și Învățământului Public în persoana aceluiași prinț Golițin, Sturdza activează în calitate de cenzor în cadrul Direcției Principale a Școlilor, printre atribuțiile de funcție ale sale fiind cenzurarea cărților, și anume a celor ce puteau fi cantonate sub cifra de limbi clasice. În această ipostază, emblematicul gânditor manifestă un entuziasm deosebit în promovarea și, concomitent, repoziționarea statutului religiei în programele de studii. Eforturile sale aduse pe altarul pedagogiei se materializează suficient de edificator prin mai multe acte normative, printre care și *Regulamentul pentru conducerea Comitetului Științific, inaugurat pe*

lângă *Direcția Principală a Școlilor*, document oficial care a fost examinat și aprobat în calitate de instrument de lucru la 5 august 1818. Actul normativ în cauză, cât și multe altele de acest gen, la elaborarea cărora a participat talentatul cugetător și care în mod explicit îi consemnează favoarea convingerilor și tribulațiilor, va rămâne în istoria pedagogiei ruse și europene, expresie ostentatorie a politicii exercitate de ministerul respectiv în prima jumătate a secolului XIX.

O lectură atentă a acestui *Regulament* ne elucidează obiectivele de bază ale politicii din domeniul învățământului din perioada la care replicăm, scopul primordial fiind orientat spre armonizarea și, bineînțeles, optimizarea corelației dintre știință, religie și putere. Țel care, consemnăm, putea deveni realitate dacă e să credem actelor normative din acest interspațiu temporal[1] prin stabilirea unor restricții și rigori în procesul, planurile și programele de predare a științelor filosofice, istorice și naturale. În scopul unei comprehensiuni adecvate a atmosferei care domina în cabinetele ministerului dat, cât și a prestației lui Alexandru Sturdza în contextul acestor reforme improprii transformărilor manifeste în domeniul respectiv în Europa, subliniem că opțiunile sale se înscriu perfect în imaginea generală a proiectelor menite să contribuie la educația „fiilor devotației Bisericii Creștine, a supușilor devotați domnitorului și cetățenilor buni, utili Patriei”[2], or aceleași opinii le atestăm în eseul *Despre filantropia socială și particulară* (1834): „a pregăti Patriei cetățeni utili, Bisericii – fii zeloși, lui Dumnezeu – supuși credincioși”[3]. Important să decelăm că Sturdza rămâne fidel convingerilor din perioada activității în cadrul Direcției Principale a Școlilor chiar și peste două decenii. În plan referențial, certitudinile lui Sturdza, materializate în diverse acte normative, cât și eseuri, studii dedicate problemelor de ordin pedagogic rămân a fi și o expresie a atmosferei generate de reformele din cultura rusă de la începutul veacului al XIX-lea. Simptomatic faptul că, și fondarea Ministerului Cultelor și Învățământului Public, în rezultatul comasării a două instituții de resort, avea drept scop implementarea proiectului ce prevedea altoirea evlaviei creștine, fundamentată pe *învățământul adevărat*, or, după cum se accentua în *Manifestul* de organizare a acestei instituții, învățătura fără credință în Dumnezeu nu numai că este inadmisibilă, dar și nocivă. Pe acest temei, adică în conformitate cu *Manifestul*, în toate instituțiile de învățământ la sfârșitul anilor douăzeci ai secolului XIX sunt introduse discipline noi, în cadrul cărora se prevedea studierea Bibliei, Evangheliei, Testamentelor Vechi și Nou, cu alte cuvinte, cărți sfinte care deconspirau idei morale și religioase. Interceptăm că principiile elucidate în documentul desemnat își găsesc reflectare și în acte de gen similar, fiindcă laitmotivul particular pentru toate (sau cel puțin pentru marea majoritate) este că scopul statului,

guvernului, în opera de instruire și iluminare a poporului, trebuie să fie axat pe următoarele priorități:

- educația maselor să fie fundamentată în mod principial pe religia creștină;
- educația morală să cultive voința, conștiința, comportamentul adecvat și virtuțile discipolilor;
- educația religioasă să nu fie afectată de spiritul liberal manifest în timpul predării filosofiei, istoriei, literaturii;
- predarea tuturor științelor să fie supusă unui singur spirit – a Sfintei Evanghelii.

În flagrantă opoziție cu tot ce însemna democrație și spirit liberal, se accentuează și utilitatea adoptării anumitor criterii ce cad sub incidența ideii de securitate spirituală, care, în mod arbitrar, sunt menite a crea impedimente tendințelor tolerante de „răspândire în universități a lecturilor sau discuțiilor dăunătoare și nepermise”[4], „ a pătrunderii ideilor insalutabile în cenzură”[5].

Idei și atitudini de gen proxim depistăm și în lucrările din anii '20 -'30 ale lui Sturdza, aserțiuni care devin naturale și explicabile din perspectiva faptului că la momentul oportun protagonistul se afla printre animatorii și susținătorii politicii promovate de ministrul A. Golițin, funcția preluată de amiralul A. Șișkov(1824) care, la fel, a demonstrat intoleranță față de manifestările liberal-democratice, ideile revoluționare și cele cu caracter ateist.

Conturarea unei imagini clare despre nucleul teoretic al viziunilor lui Alexandru Sturdza pe marginea problemelor de ordin pedagogic presupune analiza concepțiilor și pledoariilor sale creionate și promovate în lucrările enunțate mai sus, moment care ar permite pătrunderea tribulațiilor sale spirituale cu privire la: rolul și rostul educației în procesul de formare a cetățenilor utili societății; importanța religiei și moralei ca pârgii majore în formarea caracterului și concepțiilor de viață ale individului uman; religia – scop primordial al învățământului; etape și tipuri de educație; metode și strategii de dezvoltare și încurajare a virtuților și talentului etc.

Precizăm în acest sens, că lucrarea *Plan de educație pentru un tânăr creștin al Bisericii catolice, francez nobil* rămâne a fi una din operele de referință, cel puțin din perspectiva faptului că accesul la moștenirea spirituală a compatriotului nostru ce se înscrie în limitele acestei problematice este limitat, mai precis cea mai mare parte a tezaurului dat se păstrează în biblioteci și arhive unde din considerente obiective sau subiective nu au putut fi selectate, editate și cercetate. Studiul dat, ca și alte lucrări ale compatriotului nostru, din temeiul că convingerile și interesul său față de acest domeniu rămâne constant pe parcursul a mai mult de douăzeci de ani, reprezintă o deschidere

de noi perspective în dirijarea atenției opiniei publice vizavi de conceperea importanței corelației dintre religie și știință, a însemnătății celor două domenii în calitate de piatră unghiulară pentru eficientizarea procesului de educație a tinerei generații.

Realizat în maniera ilustrului gânditor și pedagog englez J. Locke, *Planul de educație...* constituie rezultatul unor meditații profunde și sistematice asupra ideilor, strategiilor, perspectivelor și metodelor în domeniul evocat, astfel poziționându-se la acea perioadă, cât și rămânând în istoria pedagogiei din secolul al XIX-lea ca una dintre contribuțiile celebre. Oportună mențiunea că oferindu-se să se pronunțe pe marginea unui set de aspecte menite să elucideze principii și metode indispensabil majore educației, autorul pornește de la un șir de reflecții revelatoare asupra subiectului educației – Omul, pe care-l identifică ca pe o „ființă decăzută, ce poartă în sine chiar din naștere germenul tuturor viciilor, deci și a păcatului originar, care, la rândul lui, este cauza primară a durerii și morții” [6]. Natură imperfectă, mărginită de esența sa nefastă, individul, conform speculațiilor sale „este supus legilor instinctelor... de la naștere ea transformă omul în rob și dependent” [7]. Idei similare ca esență despre ființa umană „care tinde spre renaștere, veșnic luptă cu sine, deoarece încearcă să se înalțe spre idealul perfecțiunii, dar simultan este atras de rău...” [8], atestăm și în lucrările care nu au tangențialitate cu problema educației – *Apărarea Ortodoxiei*.

Avizând cititorul asupra particularităților subiectului educației – omul, Sturdza consecvent, vădind suplețe logică și flexibilitate în argumentarea aserțiunilor, înaintează raționamente bine ajustate cu privire la menirea educației și erorile ce pot afecta procesul dat. Așa de exemplu, persoanele superficiale, puțin informate, care în mod intenționat fac abstracție de lucruri evidente, Sturdza cu toleranță și indulgență îi tratează ca pe „captivii visurilor iluzorii” [9], consemnând explicit că anume cei din categoria dată își formează idei și convingeri deplasate pe seama anumitor trăsături, particularități umane, chiar mai mult, conform lui, aceștia nici nu intenționează să se pătrundă de așa lucruri indiscutabile cum ar fi că: 1. virtuțile naturale sunt înnăscute; 2. în fiecare om există o scânteie de bine, frumos, fiindcă „Creatorul este perfect în creațiile sale” [10]. Pe acest temei, dascălul înțelept e cazul să înțeleagă că „gândurile omului sunt orientate spre rău încă din tinerețe” [11].

Contrapunându-se celor ce nu doresc să perceapă și să aprecieze la justa valoare rolul și menirea educației pentru societate, protagonistul vehiculează cu perseverență nemediată opinia că atât scopul, cât și rostul ei rezidă în necesitatea permanentă de a înfrâna înclinațiile rele și a le preîntâmpina pe cele care încă nu se manifestă, dar deja ne influențează. În sens univoc,

remarcăm, nu solicită explicații în plus nici zelul său, pe care-l pune în fundamentarea afirmațiilor despre faptul că „omul a fost creat bun, dar nu se naște bun”[12], menite să determine cititorul la meditații, care, la rândul lor, l-ar convinge de utilitatea, caracterul major al pedagogiei cu condiția că aceasta, adică educația, să fie bazată pe anumite principii și subordonată unui scop bine determinat. Contracarând și repudiind chiar și posibilitatea unor manifestări aparente ale liberalismului în sfera pedagogiei, cercetătorul excelează în formarea unor obiective care mereu trebuie să fie în atenția celor ce profesază în domeniu sau sfere aferente educației. Înfrânarea instincțelor, dorințelor, la fel ca și dezvoltarea morală, fizică, intelectuală, religioasă trebuie să devină, conform lui, unica grijă a dascălului, educatorului, fiindcă până la urmă școlile nu sunt altceva decât spitale pentru inimile tinere.

Fără să evite tonul moralizator, exegetul speculează cu maximum de efecte condițiile ce au rostul a deveni un real suport în procesul de transformare a unei ființe puternice (sănătoase) într-o ființă bună, religioasă, utilă societății, și anume: a. cumpătarea necesităților vitale (hrană, odihnă, locuință, vestimentație); b. limitarea celor artificiale (adică, dorințelor dictate de senzualitate, deprinderi și vanitate), ambele secundate de c. obișnuința și aspirația de studiere. În această ordine de idei, nu trebuie uitat, sau cu premeditare neglijat, că ori de câte ori a avut posibilitatea, Sturdza sensibilizează că unul din obiectivele viabile și permanente al educației este necesar să rămână orientarea puterilor elevului către bine, categorie morală ce în opinia lui este sinonimic cu fericirea.

O lungă și răbdătoare incursiune în orizonturile, problemele, principiile, strategiile și metodele pedagogiei îl determină pe emblematicul gânditor să deosebească două tipuri de educație: falsă și adevărată. Prima, în accepția lui, se bazează pe liberalism, fapt care conduce la „limitarea capacităților mintale și dezvoltarea cunoștințelor contradictorii „[13], anume pe acest temei ea este considerată falsă și inadmisibilă pentru orice tip de instituții de învățământ.

Vehemența cu care neagă posibilitatea unor manifestări democratice sau liberale în sfera pedagogiei nu produce efect de surpriză, dacă luăm caz de pledoariile și predilecțiile sturdziene, care deconspiră caracter conservativ, unilateral, chiar tendențios în cantonarea metodelor, principiilor destinate a elucida „armonia trainică dintre știința despre Dumnezeu și alte discipline, fără de care educația nu este durabilă, iar instruirea nu poate avea un rol pozitiv „[14]. Pentru a confirma cele pledate și a clarifica atitudinile tendențioase față de anumite obiecte de studiu – filosofie, literatură, istorie - selectăm aserțiuni din studiul cu sugestivul titlu: *Credință și Știință...*, în care remarcăm că își găsesc ecou și idei din documentele evocate ale Ministerului

Cultelor și Învățământului Public, care la fel se înscriu perfect în proiectele promovate cu perseverență de gânditor. Prin urmare, istoria rămâne una din disciplinele care trebuie să suscite atenție și grijă deosebită dascălilor în predarea ei, fiindcă înveșmântată într-un „decor exagerat al ereziilor și tentațiilor are scopul tănuirii a tot ce-i măreț și de succes” [15]. Unica soluție pe care o consideră valabilă pentru procesul de instruire științifică în general, cât și studierea istoriei în particular, Sturdza socoate că ar trebui de mizat pe Biblie: „încă Horațiu, I. Newton, G. Leibniz, G. Cuvier, I. Herder mai devreme sau mai târziu au apelat la Cartea Sfântă a existenței, la cronologia și cosmogonia ei, ca la unicul și adevăratul izvor al datelor istorice...” [16].

Păstrînd aceeași dimensiune problematică –pedagogia , Sturdza nu ezită să se pronunțe și cu privire la filosofie. Și în cazul dat atestăm similitudine de atitudine, adică autorul deconspiră neîncredere acestei discipline predestinată să asigure și să inspire dragoste de înțelepciune, însă care, spre regretul lui, ia „văzul somnoros și-l ferește de lumina zilei și a Divinității Treimii Solare” [17]. Intențiile de blamare a filosofiei se lasă ușor descifrate din motivele vetoului de suspiciune pe care el o înaintează filosofiei (filosofilor) – criza atenției față de Dumnezeu și religie. Fără a eluda latura emoțională, imputează filosofilor antici -- Platon și Aristotel, că interesele lor au derapat de la adevărurile divine , mai mult ca atât, ambii “au fondat și două secte” [18], astfel, dacă să urmărim logica raționamentelor sturdziene, sfârșitul, mai precis destinul creației celor doi eminenți cugetători era previzibil, chiar și în pofida succeselor și realizărilor pe care le-au înregistrat. Deși, subliniază el, Aristotel își înscrie în palmares așa lucrări fundamentale ca *Poetica*, *Retorica* și *Logica*, totuși el “demult nu mai domnește la catedre , iar filosofia sa a fost acoperită de praful scolasticii” [19]. Făcând o trecere în revistă a influențelor, reverberațiilor filosofiei antice asupra gândirii secolelor apropiate sie, și în special al veacului al XVIII-lea, constată că ea și-a găsit reflectare în cele de speță metafizică și psihologică în special în operele lui Locke și Codiliac. Fără a aboli o impresie de satisfacție sarcastică, constată că ce doi reprezentanți ai filosofiei senzitive - Locke și Codiliac, ulterior n-au demonstrat mare respect nici față de creația lui Platon, pe care-l considerau „visător, iar ideile lui înnăscute, absurdități” [20].

Cam în aceeași manieră, protagonistul se pronunță și pe marginea concepției filosofului clasic german I. Kant, care doar a reanimat filosofia panteistă a lui Spinoza îmbrăcată în haina retoricii lui Schelling. Fără a evada din cadrul acestei dimensiuni ideatice, Sturdza, într-un stil diacronic, apreciază filosofia critică kantiană, care, în egală măsură, conține idei utile, dar și negative. Atitudinea controversată despre concepția kantiană este animată, constatăm, de insatisfacția că clasicul german afirma imposibi-

litatea demonstrării existenței lui Dumnezeu. Alături de această selecție, evident unilaterală, Sturdza încearcă să facă cititorul complice de ideea că toate realizările filosofilor desemnați, adică a operelor lor, nu au avut și nici nu pot să aibă un efect util, salubru-spiritual pentru societate, fiindcă ele aici apelează la o metaforă pentru a fi mai convingător, nicicând n-au adus oamenilor „nici fructe suculente, nici umbră răcoroasă”[21]. În final autorul concluzionează, că un dascăl adevărat trebuie să se rezume doar la predarea istoriei filosofiei, deoarece “izvoarele ei sunt prea turbure”[22].

Deși programul său pedagogic vădit poartă acest caracter tendențios, totuși, el nu este infuz, ci declarat, adevărata educație n-are nicio analogie cu ideile revoluționare, ateiste, ci în mod prioritar se bazează pe educația religioasă, fără de care morala înseamnă numai cuvinte și inevitabil atât pe instruirea intelectuală, cât și fizică, ultima însă este prezentată de autor ca un simplu supliment, mai precis, ca un mijloc de pregătire a corpului sănătos pentru o minte sănătoasă, morală și inteligentă. Pentru că activitatea dascălului manifestă prin cele trei tipuri de educație : religioasă, intelectuală și fizică, să-și atingă efectul scontat – instruirea creștinului destoinic, conform lui Sturdza, trebuie ca acesta în permanență: 1. să redacteze natura, fapt ce ar favoriza ca „bunătatea lui Dumnezeu să-și găsească cale în sufletul elevului”[23]; 2. să observe, să încurajeze și să dezvolte aptitudinile discipolilor (fără a se îndepărta de la tendința naturii).

Notabil că eminentul gânditor nu se mărginește numai la aceste sfaturi, ci pe parcurs postulează și altele, pe care le reliefează cu scrupulozitate categorică ce nu admite eventuala posibilitate a unor alternative, fiindcă aceasta ar însemna evadarea sau erodarea cadrului spiritual al programului și concepției sale pedagogice. Printre instrucțiile (sfaturile) sale cu caracter de directivă, materializate într-o manieră autoritară, însă lipsite de sorginte în mișcarea de idei, depistăm următoarele, menite a servi specialiștilor din sfera educației ca puncte de sprijin:

- principiile de educație să fie aceleași pentru reprezentanții din diverse pături sociale;
- forța să nu constituie elementul cardinal în procesul de instruire;
- să nu se facă abstracție de capacitățile și particularitățile intelectuale ale discipolilor;
- să se descopere și încurajeze aptitudinile și talentele elevilor;
- să se apeleze la procedee flexibile și concludente în predarea diferitor discipline;
- competiția să fie încurajată, însă ținută sub control, adică să fie păstrată în limitele buneii- cuviințe.

Mai mult ca atât, mizând pe o ilustrare convingătoare, monarhicul descendent conturează sfaturi și concomitent selectează argumente chemate să justifice dintr-o perspectivă diacronică aspectele pro și contra pentru fiecare din momentele prezentate, așa de exemplu, importanța apelării la diverse metode și strategii flexibile în procesul de instruire este ilustrat de Sturdza destul de abil și sugestiv: „a învăța copilul religia la fel ca și gramatica sau matematica, cu siguranță înseamnă să-i împietrești inima”[24], orice încercare, chiar nevinovată, de a demonstra adevărurile divine prin intermediul teoremelor sau raționamentelor înseamnă a „denatura jalnic ideile care trebuie primite cu pioșenie și toleranță”[25].

Speculând la maximum prioritatea educației religioase comparativ cu cea fizică și intelectuală, adevărul care nu solicită un spor de demonstrație este că acestei categorii protagonistul îi acordă o atenție aparte, fapt pe care nu-l ezită să-l exerseze ori de câte ori are ocazia, demonstrând constant o remarcabilă stringență a raționamentelor și ipotezelor susținute de fluența stilistică - toate chemate pentru a o evidenția ca magistrală. Despre celelalte două - educația fizică și intelectuală, se pronunță cu indulgență, considerându-le secundare religiei, însă nu le neagă sau denigrează declarat.

Cochetând cu ideea despre primordialitatea educației religioase, Sturdza reflectă și asupra posibilităților ei de contracarare și limitare a unor calități indispensabile vieții umane, care prin manifestările nemediate profanează toate calitățile bune și fără excepție pun început la tot ce e rău – senzualitatea și trufia.

Apreciindu-le calitativ-negative, gânditorul își exprimă oprobriul față de ambele, din considerentul că, deși ele – senzualitatea și trufia - delectează mintea, repercusiunile lor sunt nocive, deoarece impulsionează dezvoltarea a așa trăsături ca: vanitatea, ambițiile, aroganța, orgoliul, lăcomia, avariția, setea de a domina etc. Astfel spus, conchide Sturdza, ele favorizează ca omul „să nu-și cunoască esența, să se îndepărteze de Dumnezeu și să fie indiferent de viitor”[26]. Din suita viziunilor sturdziene creionate la acest capitol sesizăm că există două impedimente reale, capabile să limiteze dezvoltarea senzualității și trufiei, și anume, pudoarea (castitatea) și sinceritatea, calități care, în mod consecvent, trebuie încurajate și dezvoltate, deoarece prima, în opinia lui, este caracteristică omului natural, pe când secunda – celui educat în spiritul lui Dumnezeu.

Animată de tendința contrapunerii categorice procesului de marginalizare a sacralității din viața socială, a pătrunderii din Europa a ideilor progresive, străine culturii spațiului rusesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea și alimentată de concepția importanței armonizării corelației dintre religie, știință și putere, opera pedagogică sturdziană în mod inevitabil ră-

mâne expresie a politicii culturii Imperiului Rus, însă deconspiră tangențe, specialmente cu ideile iluministului englez J. Locke și reprezentantul francez al epocii culturale similare J.J. Rousseau. În maniera ambilor iluminiști, Sturdza se pronunță pe marginea în special a educației intelectuale, tangențe de opinie depistăm cu precădere atât la capitolele particularităților și periodizării etapelor educației, a caracterului naturii individuale, importanței exemplului personal în altoirea aptitudinilor și cunoștințelor științifice, cât și a recomandărilor pentru dezvoltarea a așa calități cum ar fi: curiozitatea, perseverența și asiduitatea ș.a.

Cu certitudine, opera pedagogică sturdziană, pe lângă bine conturate și vădite analogii cu mișcarea de idei manifeste în cultura europeană din secolele precedente, la capitolul dat atestă și prezența elementului originalității. Cercetarea momentelor ce vin să desemneze analogii sau originalitate de interpretare a concepției pedagogice sturdziene cu operele înaintașilor sau contemporanilor săi, care la fel și-au adus obolul pe ascet câmp ideatic, presupune un spațiu mai vast în perspectiva analizei complexe și a atmosferei social-culturale în care aceștia au creat și decretat ideile, fapt care eventual va servi temă pentru un alt articol.

Opera pedagogică a redutabilului și prolificului gânditor A.Sturdza, prin caracterul, maniera, diversitatea aspectuală, complexitatea argumentării, perseverența și consecutivitatea abordărilor, caracterul nici pe departe flexibil la compartimentul viziunilor, simultan al rigidității afirmațiilor, rămâne până la urmă model de tribulații spirituale menite să conducă la conceperea perspectivei corelației armonioase dintre Om – Natură - Dumnezeu.

Note:

- 1.Предварительные правила народного просвещения (1804); Манифест об учреждении Министерства духовных дел и народного просвещения(1817); Инструкция директору Казанского университета(1820); Об истинном просвещении народа (1824); Устав гимназий и училищ, состоящих в ведомстве университетов (1828).
- 2.Инструкция директору Казанского университета. În Хрестоматия по истории России с древнейших времен до наших дней. Москва: Проспект, 1999, p. 236 .
3. Стурдза А. О частной и общественной благотворительности. În Романюк В. , Ершов Л. Быть а не казаться: Александр Стурдза и его время. Киев: Автограф, 2004,р.102.
4. Инструкция директору Казанского университета. p. 237.
- 5.Ibidem.
6. Стурдза А .План воспитания молодого христианина, француза и дворянина римского причастия. În Романюк В. , Ершов Л. , Op. cit., p.61.

7. Стурдза А. Эссе об основных законах общества и человеческих взаимоотношениях. În, Романюк В. , Ершов Л., Op. cit., p.71.
8. Стурдза А. Вера и ведение или рассуждение о необходимом согласии в преподавании религии наук питомцам учебных заведений. În Op. cit., p.85.
- 9.Ibidem.
10. Ibidem.
- 11.Ibidem.
12. Стурдза А .План воспитания молодого христианина, француза и дворянина римского причастия. În Op. cit.p.62.
13. Стурдза А. Вера и ведение или рассуждение о необходимом согласии в преподавании религии наук питомцам учебных заведений, p.86.
- 14.Ibidem,88.
- 15.Ibidem,87.
- 16.Ibidem,86.
- 17.Ibidem,90.
- 18.Ibidem.
- 19.Ibidem,91.
- 20.Ibidem.
- 21.Ibidem,92.
- 22.Ibidem.
23. Стурдза А. План воспитания молодого христианина, француза и дворянина римского причастия, p.62.
24. Стурдза А. Эссе об основных законах общества и человеческих взаимоотношениях, p.78.
- 25.Ibidem.
26. Стурдза А. План воспитания молодого христианина, француза и дворянина римского причастия, p.66.

АКАДЕМИКУ А.Д.УРСУЛ – 75 ЛЕТ

Урсул Аркадий Дмитриевич родился 28 июля 1936 г. в селе Красные Окны Молдавской АССР. После окончания средней школы в г. Кишиневе, учился в Московском авиационном институте им. С.Орджоникидзе, который окончил в 1959 г. В 1964 г. как соискатель защитил кандидатскую диссертацию на тему «Некоторые философские проблемы освоения космоса», а 1969 г. стал доктором философских наук, защитив диссертацию на тему «Философские проблемы теории информации».

В 1971 г. получил ученое звание профессора, а в 1984 г. был избран действительным членом Академии наук Молдавской ССР. В 1997 г. ему было присвоено звание заслуженного деятеля науки РФ (1997 г.), а в 2001 г. почетного работника высшего профессионального образования России. В 1991 г. был избран академиком Международной академии астронавтики (ИАА, 1991г. Париж), Международной академии наук (IAS, Мюнхен, 1994г.), Международной академии философии (Ереван, 2010 г.). Он является также действительным членом ряда научно-общественных академий – Российской академии естественных наук (1995 г.), Академии социальных наук (1995 г.), Российской академии космонавтики им. К.Э.Циолковского (1991 г.), Российской экологической академии (1992 г.), Международной академии информатизации (1992 г.), Международной академии ноосферы (устойчивого развития) (1991 г.), Петровской академии наук и искусств (1997 г.), почетным членом Международной академии информационных процессов и технологий (1993 г.), Международного общества «Человек и космос» (1975 г.). Является основателем и был президентом (с 1991 г. по 1997 г.) Российской академии космонавтики им. К.Э.Циолковского (в настоящее время почетный президент). С 1991 г. является президентом Международной академии устойчивого развития (ноосферы).

После окончания вуза в течение пяти лет работал в научных организациях, занимающихся освоением космоса, в том числе и в группе, возглавляемой академиком М.В.Келдышем (Отделение прикладной математики Математического института АН СССР). Работал доцентом МГПИ им. Ленина (1964-1970 г.г.), зав. отделом философских проблем естествознания Института философии АН СССР (1970-1982г. г.), директором Отдела философии и права АН МССР, академиком-секретарем и вице-президентом АН МССР (1982-1988 г. г.), директором Института социальной информатики Академии общественных наук при ЦК КПСС (1988-1991 г. г.), директором Ноосферно-экологического института Российской академии управления (1991-1994г.г.), заведующим кафедрой социальной экологии, а затем кафедры экологии и управления природопользованием Российской академии государственной службы при Президенте РФ (1994-2008 г.г). С июня 2008 г. и по настоящее время является директором Центра исследований глобальных процессов и устойчивого развития Российского государственного торгово-экономического университета (РГТЭУ) и профессором факультета глобальных процессов МГУ им. М.В. Ломоносова.

Он активный участник многих международных форумов по актуальным проблемам философии науки и техники, экологии, глобалистике, ноосферологии, безопасности и устойчивого развития. Как ученый имеет широкую известность не только в России, но и за рубежом, его биографические данные включены в ряд международных справочников и биографических изданий.

Академик Урсул А.Д. является лауреатом Государственной премии МССР в области науки и техники за цикл работ «Проблема информации и формирование общенаучного знания»(1987 г.), лауреат премии Всероссийского конкурса за разработку проекта Концепции перехода Российской Федерации на модель устойчивого развития (1994 г.). В 2009 году он стал лауреатом трех Академий наук: Академии наук Украины, Белоруссии и Молдовы.

Урсул А.Д. - автор и соавтор более тысячи ста научных публикаций, в том числе более 190 монографий, книг и брошюр, ответственный редактор более 250 научных сборников и коллективных трудов. Более 350 его публикаций переведены на несколько десятков иностранных языков, на его книги опубликовано несколько сотен положительных рецензий.

Урсул А.Д. является членом редколлегий и редсоветов ряда журналов и периодических изданий.

Академик Урсул А.Д. создал свои научные школы в ряде научных направлений, подготовил большое количество научных и педагогических кадров – он был научным руководителем более 100 кандидатов наук и научным консультантом у 32 докторов философских наук. В течение более десяти лет работал научным экспертом Экспертного совета ВАК РФ по философии, социологии и культурологии, в течение нескольких десятков лет возглавлял докторский диссертационный совет по философии науки и техники. В настоящее время является членом трех докторских диссертационных советов.

Урсул А.Д. - крупный ученый в области философии и методологии науки и техники, в особенности естественных, технических и сельскохозяйственных наук, социальной информатики и кибернетики, космонавтики и синергетики, социальной экологии и ноосферологии, проблем безопасности и устойчивого развития, глобалистики, универсальному эволюционизму. Он выдвинул и обосновал концепции становления ряда новых областей научного знания - философии информации, философских проблем освоения космоса, социальной информатики, информационной культурологии, информатизации общества, ноосферной экологии, эволюционной глобалистики, космоглобалистики, ноосферно ориентированной теории устойчивого развития.

В области философских проблем освоения космоса Урсулом А.Д. заложены основы социально-философской концепции космической деятельности человечества, разработана теория развития современной космонавтики и перспектив ее эволюции в ракурсе устойчивого развития, впервые дан развернутый комплексный философский и социологический анализ проблемы внеземных цивилизаций.

В ходе методологических поисков выдвинул и обосновал направление глобальных исследований, которое позже получило наименование космоглобалистики. Им была создана концепция антропогеокозмизма (социогеокозмизма). Выдвинул и обосновал идею о наиболее важных задачах проблем поиска внеземных цивилизаций.

Также широко известны работы Урсула А.Д по проблеме информации. В области философских проблем кибернетики и информатики им обстоятельно исследована связь понятия информации и отражения, и на этой основе предложены общие определения понятия информации (как отраженного разнообразия), научной информации, социальной информации.

В области философских проблем интеграции науки Урсулом А.Д. обстоятельно исследовано развитие союза философии и естествознания.

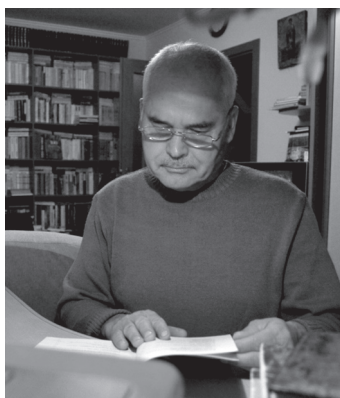
Особое внимание ученый уделяет социоприродным глобальным процессам, в частности, их информационным и социоэкологическим аспектам, применяя к их исследованию эволюционный и ноосферно-футурологический подходы. Он является одним из авторов теории адаптивной интенсификации сельского хозяйства и автором концепции агроноосферной революции, которая рассматривается им как принципиально новый планетарный процесс, в перспективе гарантирующий обеспечение продовольственной безопасности цивилизации. Им была предложена модель образования XXI века.

С начала '60-ых годов XX-го века занимается исследованиями глобальной (универсальной) эволюции, выдвинул оригинальную концепцию этой эволюции как перманентной самоорганизации во Вселенной и социоприродного (планетарного и космического) ее продолжения. Им впервые в отечественной литературе показано, что решение всего комплекса глобальных проблем лежит на пути планетарного перехода к устойчивому развитию, становлению ноосферы.

Академик А.Д. Урсул предложил и разработал концепцию права устойчивого развития как наиболее вероятного варианта перехода от современного национального и международного права к будущему глобальному праву, имеющему принципиально инновационно-опережающий характер. Он впервые предложил и разработал концепцию обеспечения устойчивой безопасности, которая была положена в основу принятой в 2009 г. «Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года». Он также впервые ввел в глобальные исследования эволюционный подход (отличающийся от исторического подхода) и стал основоположником эволюционной глобалистики, рассматривая эту междисциплинарную область исследований как часть глобального эволюционизма.

Teodor ȚIRDEA,
dr. hab. în filosofie,
profesor universitar

GHEORGHE BOBÂNĂ LA 65 DE ANI

Doctorul habilitat, profesorul Gheorghe BOBÂNĂ este un explorator neobosit al patrimoniului cultural al neamului românesc, activitatea de cercetare științifică fiindu-i canalizată cu predilecție pe valorificarea moștenirii filosofice, fapt pentru care este înalt apreciat de comunitatea științifică din țară și de peste hotare.

Născut la 16 iulie 1946 în comuna Cio-câlteni, Orhei, în 1965 absolvește Școala medie din localitatea natală, în 1970 Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova, iar în perioada 1974-1977 urmează doctorantura la Institutul de Filosofie al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice (Moscova), la specialitatea istoria filosofiei. Teza de doctor – *Философские концепции Антиоха Кантемира* – a fost susținută în 1978, iar cea de doctor habilitat – *Umanismul în gândirea filosofică românească (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea)* – în 2005. Din 1977 își desfășoară activitatea la Secția de Filosofie și Drept al AȘM (actualmente Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM), în care a parcurs toate treptele științifice și administrative, începând cu cercetător științific stagiar și culminând cu director (2001-2005).

Opera științifică a doctorului habilitat Gheorghe BOBÂNĂ cuprinde spectrul întreg al istoriei filosofiei românești, începând cu secolul al XV-lea și finalizând cu prima jumătate a secolului al XX-lea, însă cea mai mare parte a elaborărilor științifice este consacrată gândirii filosofice din secolele XVII-XVIII. Prima carte publicată a fost *Философские воззрения Антиоха Кантемира*, apărută în 1981, lucrare care reprezintă o deschidere atât pentru specialiști, cât și pentru opinia publică, demonstrând înalta prezență a cărturarului și poetului în mediu cultural și politic din Rusia și Europa primei jumătăți a secolului al XVIII-lea. Ulterior, revizuită și completată, cartea a fost publicată în anul 2006 sub denumirea *Antioh Cantemir – poet, gânditor și om politic*, fiind înalt apreciată de comunitatea academică. Profesorul Gheorghe BOBÂNĂ a participat activ la elaborarea colecției *Gânditori moldoveni*, alături de punerea în lumină a creației lui Antioh Cantemir au mai fost publicate lucrările *Constantin Stamati-Ciurea* (1986), *Grigore Ureche* (1991), iar mai târziu, în 1996, *Petru Movilă. Profilul unui destin*. În 2003 editează volumul *Димитрие Кантемир. Избранные философские произведения*, în care a perfectat studiul introductiv, notele și comentariile. Profesorul Gheorghe BOBÂNĂ a participat la alcătuirea

unor dicționare consacrate gândirii filosofice românești, cum ar fi articolul *Dezvoltarea gândirii filosofice și sociale în Moldova* (în colaborare cu A.Babii) din *Dicționarul de filosofie* (1985) și volumul *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX)* (în colaborare cu L.Troianowski). Opera distinsului profesor este întregită de participarea la elaborarea manualului *Filosofie. Manual pentru clasa a XII-a* (2001).

Prin punerea în valoare a creației filosofice a înaintașilor neamului, profesorul Gheorghe BOBÂNĂ și-a căpătat faima unui cercetător notoriu, nepărtinitor în atitudini, critic în luări de poziții, deschizător al documentelor de arhivă din țară și din străinătate. Doctorul habilitat Gheorghe BOBÂNĂ perseverează prin înalta poziție civică, manifestându-și patriotismul, pe lângă activitatea sa de cercetător, și ca un luptător pentru realizarea vocației europene a Republicii Moldova, totdeauna aflându-se în primele rânduri ale acțiunilor pentru legiferarea limbii române ca limbă de stat și afirmarea identității naționale. Lucrările științifice sunt elaborate într-un limbaj academic, dar totodată accesibil publicului larg de cititori, abundă în noțiuni de specialitate, dar care sunt bogate în context și vin să completeze materialul abordat, concluziile se disting prin claritate și exhaustivitate, iar suportul bibliografic de obicei pune în circuitul științific surse necunoscute sau puțin valorificate. Nu este trecut cu vederea nici contextul concret-istoric în care și-au desfășurat activitatea gânditorii, acest exercițiu intelectual fiind îndreptat spre o familiarizare mai bună cu stările lor de spirit și cu mediul în cadrul căruia au creat înaintașii noștri. Cercetările realizate sunt ancorate pe probleme de ontologie și epistemologie, etică, filosofie a culturii și filosofie socială, un loc aparte revenind problemelor de filosofie și metodologie a științei. Profesorul Gheorghe BOBÂNĂ participă activ la manifestări științifice naționale și din străinătate (România, Polonia, Rusia, Franța), iar în 1997-1998 a fost organizator al Conferințelor internaționale „Constantin Noica”, cu participarea unor personalități notorii ale culturii românești, foruri la care prezența a fost foarte mare și care au provocat un interes deosebit nu numai din partea specialiștilor în materie, dar și a opiniei publice.

Sub conducerea profesorului Gheorghe BOBÂNĂ și-au susținut tezele patru doctori în filosofie, elaborările lor fiind consacrate valorificării gândirii filosofice a unor gânditori europeni și români de prestigiu, precum Friedrich Nietzsche, Dumitru Stăniloae, Constantin Noica, Constantin Stere.

Victor JUC,
doctor în filosofie,
conferențiar universitar

PANTELIMON VARZARI: 65 DE ANI DE LA NAȘTERE

La 14 iulie 2011, doctorul în filosofie, conferențiarul universitar Pantelimon Varzari, politolog și elitolog, specialist în domeniul științelor politice și filosofiei sociale, șeful Secției Științe Politice a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, a împlinit respectabila vîrstă de 65 de ani.

Doctorul P. Varzari a parcurs toate treptele ierarhice în cadrul acestei structuri academice, începînd cu laborant superior și încheind cu funcția de șef de secție, pe care o deține de cinci ani. Eforturile depuse de doctorul P. Varzari de circa 37 de ani pe tărîmul științei s-au materializat în 175 de lucrări științifice și metodicodidactice în volum de cca 150 coli de autor, inclusiv 5 monografii, 2 manuale și 8 lucrări metodicodidactice. În ultimii cinci ani a publicat 60 de lucrări științifice, inclusiv o monografie. În proces de pregătire pentru editare se află notele de curs *Istoria gîndirii politice*, ediție destinată studenților de la ciclul I de studii universitare la specialitățile socioumane („Politologie”, „Relații Internaționale”, „Administrație Publică” și „Drept”).

Interesele științifice ale doctorului P. Varzari se axează pe următoarea tematică de cercetare: puterea și elita politică; statul și societatea civilă; fenomenul birocrăției și tranziția democratică; doctrine politice și ideologii politice; cultură politică și comportament politic; structura socială și stratificarea socială; politica socială și dezvoltarea umană durabilă etc.

Conferențiarul P. Varzari este conducător de doctorat la specialitatea 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice. Pînă în prezent, 3 dintre doctoranzii dumnealui au susținut teze de doctor în științe politice la specialitatea dată.

A fost directorul proiectului (instituțional de stat) „Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova” (2009-2010), finalizat cu editarea, în 2010, a unei lucrări fundamentale cu genericul *Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene*. La ora actuală este directorul a două proiecte de cercetare științifică: proiectul (instituțional de stat) „Interacțiunea dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul aprofundării reformelor democratice” (2011-2014) și proiectul de cercetare bilateral moldo-ucrainean „Funcționalitatea și impactul organizațiilor neguvernamentale din Ucraina și Republica Moldova asupra factorului decizional” (2010-2011) din cadrul concursului comun al cercetărilor științifice fundamentale „Ministerul Educației și Științei al Ucrainei – Academia de Științe a Moldovei – 2009-2010”.

Secția Științe Politice, pe care dl P. Varzari o conduce din 2006, a organizat și desfășurat mai multe manifestări științifice naționale și internaționale (13 la număr, inclusiv 3 simpozioane științifice internaționale), care au fost pe larg reflectate în mass-media din țara noastră. A fost inițiatorul și animatorul încheierii a două acorduri de colaborare științifică a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM cu instituții academice din cadrul Academiei Naționale de Științe a Ucrainei. Astfel, la 17 decembrie 2007 a fost încheiat un acord de colaborare științifică între Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice al AȘM și Institutul de Cercetări Politice și Etnosociale „I.F. Kuras” al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, iar la 9 decembrie 2010 – un alt acord de colaborare științifică între Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM și Institutul de Studii Europene al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei.

Fiind un cercetător științific consacrat, care și-a adus contribuția la valorificarea mai multor probleme importante din sfera științei și inovării, doctorul P. Varzari manifestă interes sporit și pentru activitatea didactică. Este titular al unor cursuri universitare („Metodologia cercetării”, „Sociologie generală”, „Sociologie Politică”, „Istoria gândirii politice” și „Elitologie”) la Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”. Este considerat de comunitatea științifică promotorul abordării stratificaționale în științele politice din Republica Moldova și, respectiv, al disciplinei de ramură sau speciale „Elitologie” („Teoria elitelor”) din sistemul științelor politice, curs normativ inițiat și predat de el și discipolii săi în unele instituții de învățământ superior. Preocupat în ultimul deceniu în special de tematica elitologică, P. Varzari a publicat în domeniu 2 monografii (în 2003 și în 2008), o lucrare metodico-didactică (2000), o programă analitică (2001) și un ghid metodic (2003), precum și o serie de articole în diverse ediții științifice în țară și în străinătate (Minsk, Belarus; Kiev, Ucraina; Iași și Cluj-Napoca, România). Demersul analitic pe care îl întreprinde în acest cadru are drept scop regândirea diferitelor evaluări teoretico-metodologice asupra problematicii elitologice, operarea unor clarificări extrem de utile pentru dobândirea de noi cunoștințe veridice cu privire la structurile de putere ale statului Republica Moldova, la valorile și normele politice necesare formării convingerilor, atitudinilor și culturii politice democratice și responsabile a cetățenilor.

În anul 2010, doctorul Pantelimon Varzari a fost desemnat laureat al Concursului organizat de Academii de Științe din Ucraina, Bielorusia și Moldova pentru lucrări științifice de valoare.

Victor JUC,
doctor în filosofie,
conferențiar universitar,
Ion RUSANDU,
doctor în filosofie,
conferențiar cercetător

ELENA BALAN LA 70 DE ANI

Doctorul în politologie Elena BALAN a atins vârsta de 70 de ani la 10 iulie anul curent.

Doamna Elena Balan a absolvit cu mențiune Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova (1964), iar în 1994 a susținut teza de doctor în politologie.

Din anul 1973 activează în cadrul Secției de Filosofie și Drept al AȘM, iar ulterior – în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM. Actualmente activează în cadrul Secției Științe Politice a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM în calitate de cercetător științific superior.

Doctorul Elena BALAN este înzestrată cu un potențial științific și profesional considerabil în domeniul politologiei, sociologiei și filosofiei sociale. Investigațiile sale științifice sunt axate, în linii generale, pe trei teme fundamentale și îndeosebi actuale: 1) Fenomenul etic în contextul multiplelor procese sociale care au demarat în societatea moldovenească de la structurare până la ora actuală; 2) Socializarea politică a personalității în condițiile societății în dezvoltare și a proceselor de integrare europeană ale Republicii Moldova; 3) Diversitatea identitară și societatea ideilor în contextul desfășurării reformelor democratice.

Cercetătorul științific superior Elena BALAN se include activ în investigarea tematicilor instituționale ale subdiviziunii. În acest context, a publicat peste 150 de lucrări științifice, inclusiv o monografie (1986), trei broșuri (1989, 1990, 1991) și o serie de articole științifice în diverse ediții de specialitate republicane (culegeri tematice, „Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice”, „Moldoscopie”, „Revista de Etnologie și Culturologie”) și internaționale (Revista „Calitatea vieții”, 1996, nr. 1-2, Academia Română, București); (Culegerea colectivă *Этнический фактор и межрегиональное сотрудничество*. – Cernăuți, Ucraina, 2003); Антология *Современное русское зарубежье*, том 6, книга вторая: Социология. – Москва: Академика, Federația Rusă, 2010 etc. A prezentat referate și comunicări la peste 70 de forumuri științifice naționale și internaționale.

Cercetătorul științific superior Elena BALAN participă activ la discuțiile desfășurate în cadrul Seminarului Științific de Profil și în cadrul ședințelor Consiliului Științific de susținere a tezelor de doctor și doctor habilitat la specialitatea 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice ale Institutului Integrare Europeană și Științe Politice.

Doctorul în politologie Elena BALAN posedă o înaltă ținută etico-morală și profesională, iar diversele sale investigații științifice corespund suflului timpului și poartă amprenta calității, expunând unei analize minuțioase și responsabile spațiile și fenomenele nevralgice ale societății contemporane în devenire.

Lilia BRAGA,
doctor în filosofie

ГАЛИНА РОГОВАЯ: 65 ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

В этом году, 29 ноября, старший научный сотрудник Института Европейской Интеграции и Политических наук Роговой Галине Николаевне исполнилось 65 лет. Друзья и коллеги поздравили ее со столь славным юбилеем.

Галина Роговая родилась и выросла в Украине, а высшее образование получила в Молдове, окончив Кишиневский государственный университет, филологический факультет. После окончания вуза Роговая Г.Н. связала свою судьбу с научной деятельностью: в 1970-1975 в музейных учреждениях Кишинева, а с 1975 года – в Академии Наук Молдовы. Закончив аспирантуру в Институте философии, социологии и права, защитила диссертацию, получила ученую степень доктора философии и в течение многих лет занимается проблемами политологии. Религия, мораль, межэтнические отношения находятся в поле ее исследовательских интересов. Ее исследования воплощены в 2 монографиях и 60 научных статьях, она была ответственным редактором 2 сборников.

За долголетнюю научную деятельность была отмечена дипломом АНМ – *Diploma de cunoaștință a Academiei de Științe a Moldovei* (2001г.).

Кроме научной деятельности Роговая Г.Н. успешно занимается журналистикой, являясь автором и ведущей телевизионной программы для украинцев Молдовы, активно содействуя интегрированию своего этноса в молдавское общество, формированию у них политического самосознания, а также служа популяризации демократических ценностей.

Роговая Г.Н. является известным общественным деятелем, возглавляет украинскую этнокультурную организацию «Просвита» имени Тараса Шевченко, которая активно ведет межкультурный диалог и содействует укреплению молдо-украинских культурных, научных и общественных связей.

Многогранная деятельность Галины Роговой высоко оценена правительством Молдовы и Украины. За успехи в научной, журналистской и общественной деятельности она награждена медалью «Меритул чивик» (2006), званием «Заслуженный работник культуры Украины» (2006), Орденом Св.Княгини Ольги 111 степени.

Lilia BRAGA,
doctor în filosofie

CONDIȚII DE PUBLICARE

I. Obiectivul revistei

Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice (în continuare: Revista) reprezintă ediția periodică a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei. Obiectivul principal al acestei publicații științifice este de a contribui la cercetarea proceselor politice, sociale și demografice traversate de Republica Moldova în contextul aspirațiilor de integrare europeană. Prin publicațiile inserate, Revista oferă cercetătorilor posibilitatea unui dialog științific, echidistant, promovând circuitul de idei și schimbul de experiență la nivelul instituțiilor de specialitate din Republica Moldova și în relație cu cercetători consacrați din centrele științifice europene.

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice, care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

II. Cadrul de referință

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol:

- Este complementat de Note/Bibliografie, la care se fac referiri în conținut.
- Poate avea volumul de 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în alte reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original, semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

III. Cerințe tehnice

Perfectarea textului:

Textul se perfectează în Times New Roman (TNR), dimensiune 12, cu 1.5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga - 3 cm, dreapta - 1.5 cm, sus și jos - 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii.

Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, dimensiune 14, bold, poziționat stânga). La două intervale de la titlul central se indică Prenumele Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific, afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, dimensiune 14, bold, poziționat stânga), în titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul.

În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, dimensiune 12, bold, italic, poziționat stânga). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Rezumatul:

Va conține 250-500 cuvinte în limba engleză (pentru articolele în limba română sau rusă) și română (pentru articolele în limba engleză). Rezumatul (TNR, dimensiune 12, bold, poziționat stânga) trebuie să fie adresat unui auditoriu larg, în același timp să reflecte esența studiului (problema și scopul cercetării).

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii - sub figură (TNR, dimensiune 12, bold, italic, poziționat stânga).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Numele surselor bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Note/Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231].

Citarea numelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în strictă conformitate cu sursa de referință IN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri.

La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR, dimensiune 11, 1,0 spațiu între rânduri).

Exemple de prezentare a surselor bibliografice: <http://iiesp.asm.md>

IV. Adresa

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

*Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
E-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com*

MATERIALELE PUBLICATE ÎN 2011

Nr. 1

FILOSOFIE

- Teodor N. Țirdea** Traseele istorico-noționale și modelele teoretice în dezvoltarea bioeticii: analiză teoretico-metodologică și comparativă
- Lidia Troianowski** Estetica neclasică: declinul de la valorile tradiționale
- Rodica Ciobanu** Valențele interdisciplinare ale filosofiei în contextul științelor sociale
- Широканов Д.И.,** Информационные войны и новая парадигма
Буслова М.К. безопасности
- Andrei Perciun** Considerații privind identitatea la Platon în *Cratylus* și la Vilev Flusser în *Text și imagine*

SOCIOLOGIE

- Toader Toma** Dimensiuni sociale ale securității europene
- Виктор Мокану** Оценка реформы в социальной сфере в общественном мнении населения Республики Молдова
- Владимир Блажко** Особенности развития еврорегионов пограничья в условиях глобализации

ȘTIINȚE POLITICE

- Pantelimon Varzari,** Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității elitei politice și a societății civile
Ion Tabârță
- Constantin Solomon** Agitația electorală în campania pentru alegerile parlamentare anticipate din 2010 în Republica Moldova
- Pavel Moraru** Rolul serviciilor speciale ale regimului de la Tiraspol în promovarea intereselor rusești la hotarul cu UE și NATO
- Alexandru S. Roșca,** Considerații privind tradițiile anglo-saxonă și continentală
Laurențiu Turbatu ale conceptului „stat de drept”
- Vlad Galin-Corini** Securitatea ecologică în contextul național și internațional

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

- Victor Juc** Fundamentarea teoriilor relațiilor internaționale prin „Marile dezbateri”
- Victor Moraru** Provocarea Kosovo: separatismul ca generator al tensiunii internaționale
- Gabriela Marchis** Aplicarea tehnicilor de *benchmarking* de către Republica Moldova în utilizarea instrumentelor structurale

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE POLITICĂ

- Aurelia Peru-Balan** Publicitatea politică: standarde și practici internaționale și naționale. Reclama negativă în campaniile electorale
- Victoria Bulicanu** Influența politico-mediatică: viziuni și interpretări contemporane

DEMOGRAFIE

- Mariana** Copiii rămași singuri acasă în urma migrației părinților:
Buciuceanu-Vrabie riscuri și realități
- Людмила Рустанович** Многодетные семьи в современных условиях

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Rodica Nichifor Securitatea Europei de Sud-Est în contextul noilor transformări geopolitice

Elena Albot Aspecte filosofice privind modelul social

Mihaela Cernei-Băcioiu Considerații asupra situației copiilor abandonati

Сергей Хорозов Неправительственные организации как субъект социальной политики в Гагаузии

MOȘTENIRE

Gheorghe Bobâna Vasile Lașcu – încercări în filosofie

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Lidia Troianowski Conferință științifică consacrată creației lui Vasile Lașcu

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Constantin Lozovanu, Ecaterina Lozovanu Considerații asupra investigației UNESCO „Filosofia. Școala libertății”

Victor Saca Un studiu consacrat fenomenului puterii politice în Republica Moldova

ANIVERSĂRI

Ion Rusandu: 60 de ani de la naștere

Nr. 2

Alexandru Roșca Institutul Integrare Europeană și Științe Politice: retrospectivă și actualitate

Ana Pascaru Cercetările în domeniul filosofiei și practica instituționalizării lor în cadrul AȘM

Gheorghe Călcii Instituționalizarea sociologiei în cadrul AȘM: realizări și perspective

Lilia Braga, Secția Științe Politice: 35 de ani de activitate

Elena Balan

Olga Gagauz Sectorul Demografie

Victor Juc Secția Studii Europene

* * *

Alexandru Roșca Omagiu pentru un om de știință notoriu și o personalitate publică marcantă

Tatiana Rotaru O viață trăită din plin (Interviu cu Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM)

Svetlana Ciumac Implementarea cercetărilor științifice instituționale ale membrului corespondent Andrei Timuș

Vasile Cocieru Activitatea domnului Andrei Timuș la Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești (ESM)

Tatiana Spătaru Andrei Timuș – mentorul sociologiei din Moldova

Valeriu Mîndru Devotament

Vladimir Blajco Всегда на передовой

Elena Balan Andrei Timuș: un univers al cutezanței, perseverenței profesionale și al responsabilității civice

- Andrei Dumbrăveanu,** Andrei Timuș – împlinirea unui mediu individual
Victor Mocanu
Iurie Caraman Cugetări în timp despre membru corespondent Andrei Timuș
Olga Gagauz Andrei Timuș – profesor și savant
Mihai Lescu Doar trei crîmpeie de neuitat...
Maria Ciocanu-Cotorobai Omul în cercetările sociale ale lui Andrei Timuș

FILOSOFIE

- Lidia Troianowski** Panteon elitar în publicistica sturdziană

SOCIOLOGIE

- Andrei Timuș** Eficiența economiei, dezvoltarea socială – factori importanți ai creșterii activității sociale a populației
Vladimir Blajko, Особенности стратификации современного молдавского общества
Valeriu Mîndru

ȘTIINȚE POLITICE

- Yuri Josanu** Participarea politică: constituirea și consolidarea democrației participative
Галина Зеленъко, Государство и процессы институционализации гражданского общества в посткоммунистических странах
Vladimir Anikin
Tatiana Bordei Clivajul politic - reflecții conceptuale

STUDII EUROPENE

- Victor Juc,** Reconfigurarea structurii sistemului internațional după încheierea războiului rece
Veaceslav Ungureanu
Liuba Dobândă Axa Marea Caspică – Marea Neagră – Uniunea Europeană: rolul geopolitic al României

DEMOGRAFIE

- Olga Poalelungi** Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova
Mariana Buciuceanu, Evoluția efectivului și structurii populației
Andrei Sturza Republicii Moldova pe zone economico-geografice
Ludmila Rustanovici Социально-экономическое положение многодетных семей в Молдове

REMEMBER

- Lidia Troianowski** Vasile Ermuratski: la polul tribulațiilor spirituale și conjuncturale
Gheorghe Bobână Alexandru Babii – cercetător al gândirii filosofice din Moldova
Pantelimon Varzari Alexandru Zavtur - fondatorul al școlii politologice naționale

Tipărit la "**Tipografia-Sirius**" SRL
Chişinău, str. Lăpuşneanu, 2; Tel./fax: 23 23 52

Coli de autor 19,5

Coli de tipar 14,0

Tiraj 150 ex.